* शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फण्ड *

बाइन्टर

भीकाजी बावाजी, मुस्तफा मारकीट, मुंबई, ३.
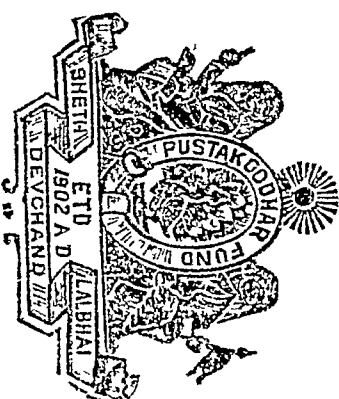
बडेखान चकलो,

गोपीपुरा—सुरत

५,०००-१-१९४१.

॥ श्रीमन्मुक्तिकमलजैनमोहनमाळा. पुष्प. ३८ मुं ॥

अनन्तलब्धिसम्पत्समलङ्कृतश्रीमद्गणधरभगवत्सूत्रितं चान्द्रकुलीनाऽऽराध्यचरणनवाङ्गीवृत्ति-
विधायकश्रीमदभयदेवाचार्यविहितवृत्तिविभूषितं सच्छायम्

श्री विपाकश्रुतम् [सूत्रम्]

सं;—परमाराध्य-परमगीतार्थ-प्रवचनप्रभावकाचार्यमहाराजश्रीमद्विजयमोहनसूरीश्वरपट्टप्रभाकर-
सच्चारित्रचूडामणि-जैनाचार्यश्रीमद्-विजयप्रतापसूरीशः

प्रकाशकः—
श्रीमन्मुक्तिकमलजैनमोहनमाला-कार्याधिकारी शाह लालचंद नन्दलाल वकील, कोठीपोळ-वडोदरा.

वीर संवत् १९६२] द्वितीयावृत्तिः [विक्रम संवत् १९९२

ग्रन्थप्राप्तिस्थानम्ः

१–शाह लालचन्द नंदलाल वकील
ठि० रावपुरा, महाजनगली. वडोदरा.
श्री मुक्तिकमलजैनमोहनज्ञानमन्दिर.

२–मास्तर कुंवरजी दामजी
ठि० बुद्धिसिंहजी जैन पाठशाला.
पालीताणा. [काठीयावाड]

मुद्रक—शाह गुलाबचंद लल्लुभाइ, श्री महोदय प्रीन्टीग प्रेस, दाणापीठ–भावनगर. ...

" संपादकीय निवेदन "

आजथी लगभग पंदर वर्ष अगाउ **श्रीमती मुक्तिकमल जैन मोहनमाळा–वडोदरा** तरफथी आ विपाकसूत्र–सटीकनुं छाया साथे प्रकाशन थयुं हतुं. साधु समाजमा आ सूत्रनु पठन–पाठन विशेष उपयुक्त होइ अल्प समयमां प्रथमावृत्ति खलास थतां केटलाय समयथी आ पुस्तकनी मागणीओ जिज्ञासु वर्ग तरफथी संख्याबंध प्रमाणमा चालु हती. परिणामे द्वितीयावृत्ति छपाववानो प्रारंभ थयो. अनेक प्राचीन प्रतोना पाठ मेळवीने–पू. परमोपकारी आचार्य महाराज श्रीमान् **विजयप्रतापसूरीश्वरजी** महाराजश्रीए पुस्तक प्रुफादिकनुं संशोधन करी अमारा कार्यने सुलभ बनाव्यु. पुस्तक तैयार थतां आजे जिज्ञासुओनी मागणीओ पूर्ण करवा अमो शक्तिशाळी थया छीए ते माटे आनंद थाय ते सहज छे.

प्रत्येक पृष्ठमा जेटलुं मूलसूत्र, तेटलीज टीका, तेटलीज लगभग छाया आ प्रमाणे व्यवस्थित मुद्रण माटे तथा प्रुफ संशोधन माटे योग्य ख्याल आपवामां आव्यो छे छतां पाठको सूत्रनी साथे टीका तथा छायानो संबंध मेळवी लेवा ख्याल राखशे. तेमज छद्मस्थ सुलभ प्रमाद जन्य कांइपण स्खलना जणाय तो सहृदयभावे अमने जणावशे अने सूत्रनु विधिपूर्वक पठन–पाठन करी आत्मकल्याणमां उजमाळ बनशे एटले अमारो परिश्रम अमो सार्थक गणीशुं.

निवेदकः—**मोहनप्रतापी–नंदचरणोपासक, 'लालचन्द'**

“आभार-प्रदर्शन”

पूज्यपाद परमकारुणिक आचार्य महाराज श्रीविजयमोहनसूरीश्वरजी महाराजना पट्टालंकार पू. आचार्य महाराज श्रीविजयप्रतापसूरीश्वरजी महाराजना शिष्य रत्न मुनिप्रवर श्रीमान् माणेकविजयजी महाराजना सदुपदेशथी ‘जावाल’ निवासी शा. नताजी थानमलजी तथा मडवारीयावाला शा. झवेरचंद कीसनाजी (हस्ते शा. केशरीमलजी पन्नाजी) तरफथी आ ग्रंथ छपाववामां सम्पूर्ण आर्थिक सहाय आपवानी धन्यवादार्ह उदारता बताववामां आवी छे ते माटे उपदेशक मुनिश्रीनो तेमज उदार महाशय आर्थिक सहायकनो अमो आभार मानीए छीए.

श्री. मु. क. जैन मोहनमाळा-कार्याधिकारी, शाह लालचंद नंदलाल वकील.

॥ अनुक्रमः ॥

अध्ययनाभिधानम्	पत्रसंख्या-	अध्ययनाभिधानम्	पत्रसंख्या-
१ मृगापुत्रीयाध्ययनम्	१	७ सप्तममुम्बरदत्ताख्यमध्ययनम्	६५
२ उज्झितकाख्यं द्वितीयमध्ययनम्	१९	८ शौरिकदत्ताख्यमष्टममध्ययनम्	७३
३ तृतीयमभग्नसेनाध्ययनम्	३४	९ देवदत्ताख्यं नवममध्ययनम्	७८
४ शकटाध्ययनम्	४९	१० अञ्जु० सुताख्यं दशममध्ययनम्	८८
५ बृहस्पतिदत्ताख्यं पञ्चममध्ययनम्	५४	११ द्वितीयश्रुतस्कन्धे सुबाहुकुमाराख्यं प्रथममध्ययनम्	९१
६ नन्दिवर्धनाख्यं षष्ठमध्ययनम्	५८	१२ शेषाणि नवाध्ययनानि	९९-१०२

॥४॥

" संपादकीय निवेदन "

आजथी लगभग पंदर वर्ष अगाउ श्रीमती मुक्तिकमल जैन मोहनमाला—वडोदरा तरफथी आ विपाकसूत्र—सटीकनुं छाया साथे प्रकाशन थयुं हतुं. साधु समाजमां आ सूत्रनु पठन—पाठन विशेष उपयुक्त होइ अल्प समयमां प्रथमावृत्ति खलास थतां केटलाय समयथी आ पुस्तकनी मांगणीओ जिज्ञासु वर्ग तरफथी सख्याबंध प्रमाणमां चालु हती. परिणामे द्वितीयावृत्ति छपाववानो प्रारंभ थयो. अनेक प्राचीन प्रतोना पाठ मेळवीने—पू. परमोपकारी आचार्य महाराज श्रीमान् विजयप्रतापसूरीश्वरजी महाराजश्रीए पुस्तक प्रुफादिकनुं संशोधन करी अमारा कार्यने सुलभ बनाव्युं. पुस्तक तैयार थतां आजे जिज्ञासुओनी मागणीओ पूर्ण करवा अमो शक्तिशाळी थया छीए ते माटे आनंद थाय ते सहज छे.

प्रत्येक पृष्ठमा जेटलुं मूलसूत्र, तेटलीज टीका, तेटलीज लगभग छाया आ प्रमाणे व्यवस्थित मुद्रण माटे तथा प्रुफ संशोधन माटे योग्य ख्याल आपवामां आव्यो छे छतां पाठको सूत्रनी साथे टीका तथा छायानो संबंध मेळवी लेवा ख्याल राखशे. तेमज छद्मस्थ सुलभ प्रमाद जन्य काइपण स्खलना जणाय तो सहृदयभावे अमने जणावशे अने सूत्रनु विधिपूर्वक पठन—पाठन करी आत्मकल्याणमां उजमाळ बनशे एटले अमारो परिश्रम अमो सार्थक गणीशुं.

निवेदकः—मोहनप्रतापी—नंदचरणोपासक, 'लालचन्द'

“आभार–प्रदर्शन”

पूज्यपाद परमकारुणिक आचार्य महाराज श्रीविजयमोहनसूरीश्वरजी महाराजना पट्टालंकार पू. आचार्य महाराज श्रीविजयप्रतापसूरीश्वरजी महाराजना शिष्य रत्न मुनिप्रवर श्रीमान् माणेकविजयजी महाराजना सदुपदेशथी ‘जावाल’ निवासी शा. नताजी थानमलजी तथा मडवारीयावाला शा. झवेरचंद कीसनाजी (हस्ते शा. केशरीमलजी पन्नाजी) तरफथी आ ग्रंथ छपाववामां सम्पूर्ण आर्थिक सहाय आपवानी धन्यवादार्ह उदारता बतावावामां आवी छे ते माटे उपदेशक मुनिश्रीनो तेमज उदार महाशय आर्थिक सहायकनो अमो आभार मानीए छीए.

श्री. मु. क. जैन मोहनमाळा–कार्याधिकारी, शाह लालचंद नंदलाल वकील.

॥ अनुक्रमः ॥

अध्ययनाभिधानम्	पत्रसंख्या–
१ मृगापुत्रीयाध्ययनम्	१
२ उज्झितकाख्यं द्वितीयमध्ययनम्	१९
३ तृतीयमभग्नसेनाध्ययनम्	३४
४ शकटाध्ययनम्	४९
५ बृहस्पतिदत्ताख्यं पञ्चममध्ययनम्	५४
६ नन्दिवर्धनाख्यं षष्ठमध्ययनम्	५८
७ सप्तममुम्बरदत्ताख्यमध्ययनम्	६५
८ शौरिकदत्ताख्यमष्टममध्ययनम्	७३
९ देवदत्ताख्यं नवममध्ययनम्	७८
१० अञ्जु० सुताख्यं दशममध्ययनम्	८८
११ द्वितीयश्रुतस्कन्धे सुबाहुकुमाराख्यं प्रथममध्ययनम्	९१
१२ शेषाणि नवाध्ययनानि	९९–१०२

पूज्यपाद प्रवचनप्रभावक जैना-
चार्य श्री श्री १००८ श्रीमान
विजयमोहनसूरीश्वरजी
महाराजना प्रशिष्य मुनिप्रवर
श्रीमान् माणेकविजयजी
महाराज.

जन्म संवत् १९६२
भालक (ता. वीसनगर)

दीक्षा संवत् १९७९
वडोदरा. (गुजरात)

श्रीमद्द्वादशाङ्गीविरचयितृश्रीसुधर्मस्वामिभगवत्सूत्रितं नवाङ्गीवृत्तिकारचान्द्रकुलीन-
श्रीमदभयदेवाचार्यविनिर्मितया टीकया छायया च विभूषितं

श्री विपाकश्रुतम् [सूत्रम्]।

तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपा णामं णयरी होत्था। वण्णओ। पुण्णभद्दे चेइए[1][2]। वण्णओ। तेणं

टीका—नत्वा श्रीवर्धमानाय वर्धमानश्रुताध्वने। विपाकश्रुतशास्त्रस्य वृत्तिकेयं विधास्यते॥१॥अथ'विपाकश्रुतम्' इति कः शब्दार्थः? उच्यते, विपाकः पुण्यपापरूपकर्मफलं तत्प्रतिपादनपरं श्रुतमागमो विपाकश्रुतम्। इदं च द्वादशाङ्गस्य प्रवचनपुरुषस्यैकादशमङ्गम्। इह च शिष्टसमयपरिपालनार्थं मङ्गलसंबन्धाभिधेयप्रयोजनानि किल वाच्यानि भवन्ति। तत्र चाधिकृतशास्त्रस्यैव स[3]कलकल्याणकारिसर्ववेदिप्रणीतश्रुतरूपतया भावनन्दीरूपत्वेन मङ्गलरूपत्वान्न ततो भिन्नं मङ्गलमुपदर्शनीयम्। अभिधेयं च शुभाशुभकर्मणां विपाकः, स चास्य नाम्नैवाभिहितः। प्रयोजनमपि श्रोतृगतमनन्तरं कर्मविपाकावगमरूपं नाम्नैवोक्तम्। अस्य यत् किल कर्मविपाकावेदकं श्रुतं

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये चम्पा नाम नगर्यभवत्। वर्णकः। पूर्णभद्रं चैत्यम्। वर्णकः। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य

१ कघङच चेतितं, खग चेतिए। २ कखगङच-ए ते०। ३ खग कल्या०।

कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी अज्जसुहम्मे[1] णामं अणगारे जाईसंप[2]ण्णे[3]। वण्णओ। चोद्दसपुव्वी[4] चउणाणोवगए[5] पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुव्विं[6] चरमाणे जाव

तत् श्रृण्वतां प्रायः कर्मविपाकावगमो भवत्येवेति। यत्तु निःश्रेयसावाप्तिरूपं परंपरप्रयोजनमस्य, तदाप्तप्रणीततयैव प्रतीयते। न ह्याप्ता यत् कथंचिद् निःश्रेयसार्थं न भवति तत्प्रणयनायोत्सहन्ते, आप्तत्वहानेरिति। संबन्धोऽप्युपायोपेयभावलक्षणो नाम्नैवास्य प्रतीयते, तथाहि–इदं शास्त्रमुपायः, कर्मविपाकावगमस्तूपेयमिति। यस्तु गुरुपर्वक्रमलक्षणः संबन्धोऽस्य, तत्प्रतिपादनायेदमाह–'ते णं काले णं' इत्यादि। अस्य व्याख्या–'ते णं काले णं' 'ते णं समए णं' ति तस्मिन् काले तस्मिन् समये, णंकारो* वाक्यालंकारार्थत्वात्, एकारस्यं च प्राकृतप्रभवत्वात्। अथ काल-समययोः को विशेषः? उच्यते, सामान्यो वर्तमानावसर्पिणीचतुर्थारकलक्षणः कालः, विशिष्टः पुनस्तदेकदेशभूतः समय इति। अथवा, तेन कालेन हेतुभूतेन, समयेन हेतुभूतेनैव। 'होत्थ'त्ति अभवत्। यद्यपीदानीमप्यस्ति सा नगरी, तथाप्यवसर्पिणी कालस्वभावेन हीयमानत्वाद् वस्तुस्वभावानां, वर्णकग्रन्थोक्तस्वरूपा सुधर्मस्वामिकाले नास्तीति कृत्वाऽतीतनिर्देशः कृतः। 'वण्णउ'त्ति "रिद्धत्थिमियसमिद्ध–"इत्यादिवर्णकोऽस्य वक्तव्यः। स चौपपातिकवद् द्रष्टव्यः। 'पुंण्णभद्दे[11] चेइए'त्ति

भगवतो महावीरस्यान्तेवासी आर्यसुधर्मा नामानगारो जातिसंपन्नः। वर्णकः। चतुर्दशपूर्वी चतुर्ज्ञानोपगतः पञ्चभिरनगारशतैः सार्धं संपरिवृतः

१ घङ –म्मे जाव। २ खग –जाति। ३ ख –ण्णे केसिव। –ग–ण्णे किसिवण्णव०। ४ क चउद। च –चउदस। ५ खग –गते। ६ कगच –पुव्वीजा –ख–पुव्विं जा। ७ क –नायाह। ८ क –अस्य च। ९ क –स्य प्रा० १० खग –रिद्धि। ११ कखग –पुन्न।

* णंकारस्य प्राकृते वाक्यालकारार्थत्वापेक्षया सप्तम्या. स्थाने प्राकृतव्याकरणनिष्पन्नायास्तृतीयाया एव व्याख्या श्रेयसी, दृश्यता हे० प्रा० ३-१३७ सूत्रस्य वृत्तिः।

जेणेव पुण्णभद्दे चेइए अहापडिरूवं जाव विहरइ। परिसा निग्गया। धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया। तेणं कालेणं तेणं समएणं अज्जसुहम्मस्स अंतेवासी अज्जजंबू

पूर्णभद्राभिधाने चैत्ये व्यन्तरायतने। 'अहापडिरूवं जाव विहरइ'त्ति अनेनेदं सूचितं द्रष्टव्यम्—"अज्जसुहम्मे थेरे अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हइ, अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" तत्र येन प्रकारेण प्रतिरूपः साधूचितस्वरूपो यथाप्रतिरूपोऽतस्तम्, अवग्रहम् आश्रयमिति, विहरति आस्ते। 'जामेव दिसं पाउब्भूया' यस्या दिशः सकाशात् प्रादुर्भूता प्रकटीभूता आगतेत्यर्थः। 'तामेव दिसं पडिगया' तस्यामेव दिशि प्रतिगतेत्यर्थः। 'सत्तुस्सेहे' त्ति सप्तोत्सेधः सप्तहस्तप्रमाण इत्यर्थः। 'जहा गोयमसामी तहा' इति यथा गौतमो भगवत्यां वर्णितस्तथाऽयमिह वर्णनीयः। कियद्दूरं यावदित्याह—'जाव झाणकोट्ठोत्ति' "झाणकोट्ठोवगते" इत्येतत् पदं यावदित्यर्थः। स चायं वर्णकः—"समचउरंससंठाणसंठिए, वज्जरिसहनारायसंघयणे" विशेषणद्वयमपीदमागमसिद्धम्; "कणगपुलगनिघसपम्हगोरे" कनकस्य सुवर्णस्य यः पुलको लवस्तस्य यो निकषः कषपट्टे रेखालक्षणः, तथा पम्हत्ति पद्मगर्भस्तद्वद् गौरो यः स तथा "उग्गतवे" उग्रमप्रधृष्यं तपो यस्य स तथा; "दित्ततवे" दीप्तं हुताशन इव कर्मवनदाह-

पूर्वानुपूर्व्या चरन् यावद् यत्रैव पूर्णभद्रं चैत्यं यथाप्रतिरूपं यावद् विहरति। परिषद् निर्गता। धर्मं श्रुत्वा निशम्य यस्या एव दिशः प्रादुर्भूता तामेव दिशं प्रतिगता। तस्मिन् काले तस्मिन् समये आर्यसुधर्मणोऽन्तेवासी आर्यजम्बूर्नामानगारः सप्तोत्सेधो यथा, गौतमस्वामी तथा यावद् ध्यान-

१ क —तवेत्ति।

णामं अणगारे सत्तुस्सेहे जहा गोयमसामी[1] तहा, जाव झाणकोट्ठोवगए[2] विहरति। तते णं अज्जजंबू णामं[3] अणगारे जायसड्ढे जाव जेणेव अज्जसुहम्मे अणगारे तेणेव उवागए तिक्खुत्तो आयाहिणंपयाहिणं[4] करेति,

कत्वेन ज्वलत्तेजस्तत् तपो यस्य स तथा। "तत्ततवे" तप्तं तापितं तपो येन स तथा, एवं हि तेन तत् तपस्तप्तं येन कर्माणि संताप्य तेन तपसा स्वात्मापि तपोरूपः संतापितो यतोऽन्यस्यास्पृश्यमिव जातमिति; "महातवे" प्रशस्ततपा बृहत्तपा वा; "उराले" भीमः, अतिकष्टतपःकारितया पार्श्ववर्तिनामल्पसत्त्वानां भयजनकत्वात्; उदारो वा प्रधान इत्यर्थः, "घोरे" निर्घृणः परीषहाद्यरातिविनाशे; "घोरगुणे" अन्यैर्दुरनुचरगुणः; "घोरतवस्सी" घोरैस्तपोभिस्तपस्वी; "घोरबंभचेरवासी" घोरेऽल्पसत्त्वदुरनुचरत्वेन दारुणे ब्रह्मचर्ये वस्तुं शीलं यस्य स तथा; "उच्छूढसरीरे" उच्छूढं उज्झितमिवोज्झितं शरीरं येन, तत्प्रतिकर्मत्यागात्; "संखित्तविउलतेयलेस्से" संक्षिप्ता शरीरान्तर्वर्तिनीत्वात्, विपुला च विस्तीर्णा अनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोलेश्या विशिष्टतपोजन्यलब्धिविशेषप्रभवा तेजोज्वाला यस्य स तथा; "उड्ढंजाणू" शुद्धपृथिव्यासनवर्जनात्, औपग्रहिकनिषद्याया अभावाच्च उत्कटुकासनः सन्नुपविश्यते (? विशतीति) ऊर्ध्वे जानुनी यस्य स ऊर्ध्वजानुः; "अहोसिरे" अधोमुखो नोर्ध्वं तिर्यग् वा विक्षिप्तदृष्टिरिति भावः; "झाणकोट्ठोवगए" ध्यानमेव कोष्ठस्तमुपागतो यः स तथा। 'विहरइ'त्ति "संजमेणं तपसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" इत्येवं दृश्यम्।

कोष्ठोपगतः विहरति। तत आर्यजम्बूर्नामानगारो जातश्रद्धो यावद् यत्रैवार्यसुधर्माऽनगारस्तत्रैवोपागतस्त्रिरादक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते,

१ खगघङ -गोतम। २ कघङच -व ज्झा०। ३ ख नामं। गङच णामे। घ नामे। ४ क -हिणं प०।

करेत्ता वंदति, नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता जाव पज्जुवासंति। पज्जुवासित्ता एवं वयासी;—[सू० १] 'जति णं भंते! समणेणं भगवया महावीरेण जाव संपत्तेणं दसमस्स अंगस्स पण्हावागरणाणं अयमट्ठे पण्णत्ते, एक्कारसमस्स णं[2] भंते! अंगस्स विवागसुयस्स समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते?' तते णं अज्जसुहम्मे अणगारे जंबू अणगारं एवं वयासी;—'एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं एक्कारसमस्स अंगस्स विवागसुयस्स दो सुयखंधा[3] पण्णत्ता, तं जहा—दुहविवागा[4] य सुहविवागा[5] य[6]। 'जति णं भंते!

'जायसड्ढे' प्रवृत्तविवक्षितार्थश्रवणवाञ्छः; यावत्करणादिदं दृश्यम्—"जायसंसए" प्रवृत्तानिर्धारितार्थप्रत्ययः; "जायकोउहल्ले" प्रवृत्तश्रवणौत्सुक्यः; "उप्पन्नसड्ढे" प्रागभवदुद्भूतश्रवणवाञ्छ उत्पन्नश्रद्धत्वात् प्रवृत्तश्रद्ध इत्येवं हेतुफलभावलक्षणाद् न पुनरुक्तता; एवं "उप्पन्नसंसए, उप्पन्नकोउहल्ले; संजायसड्ढे, संजायसंसए, संजायकोउहल्ले; समुप्पन्नसड्ढे, समुप्पन्नसंसए, समुप्पन्नकोउहल्ले"

नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा यावत्पर्युपास्ते। पर्युपास्यैवमवदत्,—' यदि भदन्त! 'श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्संप्राप्तेन दशमस्याङ्गस्य प्रश्नव्याकरणानामयमर्थः प्रज्ञप्त, एकादशस्य भदन्त! अङ्गस्य विपाकश्रुतस्य श्रमणेन यावत्सप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः? तत आर्यसुधर्माऽनगारो जम्बूमनगारमेवमवदत्,—' एवं खलु जम्बो! श्रमणेन यावत्संप्राप्तेनैकादशस्याङ्गस्य विपाकश्रुतस्य द्वौ श्रुतस्कन्धौ प्रज्ञप्तौ, तद्यथा—दुःखविपा-

---

१ खगघङच —मति ए०। २ क —ते वि०। ३ खगघ —यक्खधा। ४ कख —वागो य। ५ ख —वागो य। ६ क य पढमस्स।

समणेणं जाव संपत्तेणं एक्कारसमस्स अंगस्स विवागसुयस्स दो सुयक्खंधा[1] पण्णत्ता, तंजहा–दुहविवागा य सुहविवागा य। पढमस्स णं भंते ! सुयक्खंधस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं कइ अज्झयणा पण्णत्ता ?' तते णं अज्जसुहम्मे अणगारे जंबू अणगारं एवं वयासी;–' एवं खलु जंबू ! [2]समणेणं जाव

व्यक्तार्थानि; नवरमेतेषु पदेषु संशब्दः प्रकर्षादिवचनः। अन्ये त्वाहुः–'जातश्रद्धो जातप्रश्नवाञ्छः, सोऽपि कुतः ? यतो जातसंशयः, सोऽपि कुतः ? यतो जातकुतूहलः अनेन पदत्रयेणावग्रह उक्तः, एवमन्येन पदानां त्रयेण २ ईहा-ऽवाय-धारणा उक्ता भवन्ति' इति। 'तिक्खुत्तो' त्ति त्रिकृत्वः त्रीन् वारान्। 'आयाहिण' त्ति आदक्षिणाद् दक्षिणपार्श्वादारभ्य प्रदक्षिणो दक्षिणपार्श्ववर्ती आदक्षिण-प्रदक्षिणोऽतस्तम्। 'वंदइ' त्ति स्तुत्या 'नमंसइ' त्ति नमस्यति प्रणामतः, इह यावत्करणादिदं दृश्यम्–"सुस्सूसमाणे नमंसमाणे विणएणं पंजलिउडे अभिमुहे" इति, व्यक्तं च। 'दुहविवागा य' त्ति दुःखविपाकाः पापकर्मफलानि, दुःखानां वा दुःखहेतुत्वात् पापकर्मणां विपाकास्ते यत्राभिधेयतया सन्त्यसौ '[3]वरुणानगरम्' इति न्यायेन दुःखविपाकाः प्रथमश्रुतस्कन्धः। एवं द्वितीयः सुख-विपाकाः। 'तए णं' ति ततोऽनन्तरमित्यर्थः 'मियाउत्ते' इत्यादिगाथा तत्र मियाउत्तेत्ति मृगापुत्राभिधानराजसुतवक्तव्यताप्रतिब-

काश्च, सुखविपाकाश्च। यदि भदन्त ! श्रमणेन यावत्संप्राप्तेनैकादशस्याङ्गस्य विपाकश्रुतस्य द्वौ श्रुतस्कन्धौ प्रज्ञप्तौ, तद्यथा;–दुःखविपाकाः सुखविपाकाश्च। प्रथमस्य भदन्त ! श्रुतस्कन्धस्य दुःखविपाकानां श्रमणेन यावत्संप्राप्तेन कत्यध्ययनानि प्रज्ञप्तानि ?' ततः आर्यसुधर्मानगारो

१ च –यखंधा। २ क –ण आइगरेणं तित्थगरेण जाव। ३ कग –वरणा।

१ मृगापुत्रीयाध्ययन प्रारंभः।

संपत्तेणं दुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता, तं जहा;—

मियाउत्ते १ उज्झियते २ अभग्ग ३ सगडे ४ वहस्सती[2] ५ नंदी ६ ।
उंबर ७ सोरियदत्ते य ८ देवदत्ता य ९ अंजू य १० ॥

द्यमध्ययनं मृगापुत्र एव । एवं सर्वत्र । नवरं 'उज्झियए' त्ति उज्झितको नाम सार्थवाहपुत्रः २ 'अभग्ग' त्ति सूत्रत्वादभग्नसेनो विजयाभिधानचौरसेनापतिपुत्रः ३ 'सगडे' त्ति शकटाभिधानसार्थवाहसुतः ४ 'वहस्सइ' त्ति सूत्रत्वादेव बृहस्पतिदत्तनामा पुरोहितपुत्रः ५ 'नंदी' इति सूत्रत्वादेव नन्दिवर्धनो नन्दीवर्धनो[3] वा राजकुमारः; ६ 'उंबर' त्ति सूत्रत्वादेव उम्बरदत्तो नाम सार्थवाहसुतः ७ 'सोरियदत्ते य' त्ति शौरिकदत्तो नाम मत्स्यबन्धपुत्रः ८ चशब्दः समुच्चये । 'देवदत्ता य' त्ति देवदत्ता नाम गृहपतिसुता ९ चैः[4] समुच्चये ! 'अंजू य' त्ति अंजूर्नाम सार्थवाहसुता १० चशब्दः समुच्चये । इति गाथासमासार्थः, विस्तरार्थस्तु यथास्वमध्ययनार्थावगमावगम्य इति । 'एवं खलु' त्ति एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण, खलुर्वाक्यालंकारे । 'सव्वोउय० वण्णउ' त्ति सर्वर्तुककुसुमसंछन्ने

जम्बूमनगारमेवमवादीत्,—'एवं खलु जम्बो ! श्रमणेन यावत्संप्राप्तेन दुःखविपाकानां दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा,—

मृगापुत्रः १ उज्झितकः २ अभग्नः ३ शकटः ४ बृहस्पतिः ५ नन्दी ६ ।
उम्बरः ७ शौरिकदत्तश्च ८ देवदत्ता च ९ अञ्जूश्च १० ॥

१ क —यापुत्ते । २ क —विहस्सी । ३ ग —नो व० । ४ ख चशब्द ग च स० ।

जति णं भंते ![1] समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता, तं जहा—मियाउत्ते जाव अंजू य, पढमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ?' तते णं से सुहम्मे अणगारे जंबू अणगारं एवं वयासी;—' एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं मियं[2]-ग्गामे णामं णगरे होत्था। वण्णओ । तस्स मियग्गामस्स णगरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए चंद-णपायवे णामं उज्जाणे होत्था। सव्वोउय० वण्णओ। तत्थ णं सुहम्मस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था, चिरातीए, जहा पुण्णभद्दे। तत्थ णं मियग्गामे णगरे विजए णामं खत्तिए राया परिवसति । वण्णओ ।

'णंदणवणप्पगासे' इत्याद्युद्यानवर्णको वाच्य इत्यर्थः । 'चिराईए' त्ति चिरादिकं चिरकालीनप्रारम्भमित्यादिवर्णकोपेतं वाच्यं यथा

यदि भदन्त ! श्रमणेन यावत्संप्राप्तेन दुःखविपाकानां दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—मृगापुत्रो यावदञ्जूश्च, प्रथमस्य भदन्त अध्य-यनस्य दुःखविपाकानां श्रमणेन यावत्संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ? ततः स सुधर्माऽनगारो जम्बूमनगारमेवमवादीत्,—एवं खलु जम्बो ! तस्मिन्काले तस्मिन् समये मृगाग्रामो नाम नगरमभूत् । वर्णकः । तस्य मृगाग्रामस्य नगरस्य बहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे चन्दनपादपं नामोद्यानमभवत्, सर्वर्तुक० वर्णक. । तत्र सुधर्मणो यक्षस्य यक्षायतनमभवत्, चिरादिकं, यथा पूर्णभद्रम् । तत्र मृगाग्रामे नगरे विजयो नाम क्षत्रियो राजा

१ क -णं आयगरेण तित्थगरेण जाव । २ क -मे णग० ।

तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स मिया णामं देवी होत्था, अहीण० वण्णओ। तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियादेवीए अत्तए[2] मियापुत्ते नामं दारए होत्था जातिअंधे[3] जातिमूए जातिबहिरे जातिपंगुले हुंडे य वायवे। नत्थि णं तस्स दारगस्स हत्था वा पाया वा कण्णा वा अच्छी वा नासा वा। केवलं से तेसिं अंगोवंगाणं ओगिई[4] आगितिमित्ते। तते णं सा मियादेवी तं मियापुत्तं दारगं रहस्सियंसि भूमिघरंसि रहस्सिं[5]तेणं भत्तपाणएणं पडिजागरमाणी विहरति। तत्थ णं मियग्गामे णगरे एगे जातिअंधे पुरिसे

पूर्णभद्रचैत्यमौपपातिके। 'अहीण० वण्णउ' त्ति, अहीनपुण्यपञ्चेन्द्रियशरीर इत्यादिवर्णको वाच्यः। 'अत्तए' त्ति आत्मजः सुतः। 'जाइअंधे' त्ति जात्यन्धो जन्मकालादारभ्यान्ध एव। 'हुंडे य' त्ति हुण्डश्च सर्वावयवप्रमाणविकलः। 'वायवे' त्ति वायुरस्यास्तीति वायवो वातिक इत्यर्थः। 'आगिई आगिइमेत्ते' त्ति अङ्गावयवानामाकृतिराकारः। किंविधेत्याह—आकृतिमात्रमाकारमात्रं नोचित-

परिवसति। वर्णकः। तस्य विजयस्य क्षत्रियस्य मृगा नाम देव्यभवत्, अहीन० वर्णकः। तस्य विजयस्य क्षत्रियस्य पुत्रो मृगादेव्या आत्मजो मृगापुत्रो नाम दारकोऽभवज्जात्यन्धो जातिमूको जातिबधिरो जातिपङ्गुलो हुण्डश्च वायवः। न स्तस्तस्य दारकस्य हस्तौ वा पादौ वा कर्णौ वाऽक्षिणी वा नासा वा। केवलं तस्य तेषामङ्गोपाङ्गानामाकृतिराकृतिमात्रम्। ततः सा मृगादेवी तं मृगापुत्रं दारकं राहसिके भूमिगृहे राहसिकेन भक्तपानकेन प्रतिजागरयन्ती विहरति। तत्र मृगाग्रामे नगर एको जात्यन्ध. पुरुषः परिवसति। स एकेन सचक्षुष्केण पुरुषेण पुरतो

१ खगघङच -याते दे०। २ खगघङच तते। ३ क जाइ। ४ ङच -गिती। ५ क -स्सियेण। ६ क पूर्ण। ७ क गितीने०।

परिवसाति। से णं एगेणं सचक्खुतेणं पुरिसेणं पुरतो दंडएणं पगड्ढिज्जमाणे २ फुट्टहडाहडसीसे मच्छिया-चडगरपहकरेणं अण्णिज्जमाणमग्गे मियग्गामे णगरे गिहे गिहे कालुणवडियाए वित्तिं कप्पेमाणे विहराति। तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव समोसरिते। जाव परिसा निग्गया। तते णं से विजये खत्तिए इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे जहा कूणिए[1] तहा निग्गते जाव पज्जुवासति तते णं से जातिअंधे पुरिसे तं महयाजणसद्दं च जाव सुणेत्ता तं पुरिसं एवं वयासी;–'किण्णं[2] देवाणुप्पिया अज्ज मियग्गामे[3]

'फुट्टहडाहडसीसे' त्ति 'फुट्टं' ति स्फुटितकेशसंचयत्वेन विकीर्णकेशं 'हडाहडं' स्वरूपेत्यर्थः। 'रहस्सियंसि' ति राहसिके जनेनाविदिते। ति अत्यर्थं शीर्पं शिरो यस्य स तथा। 'मच्छियाचडयरपहकरेणं' ति मक्षिकाणां प्रसिद्धानां चटकरः[4] प्रधानो विस्तरवान् यः प्रहकरः समूहः स तथा; अथवा, मक्षिकाणां चटकराणां तद्वृन्दानां यः प्रहकरः स तथा तेन। 'अंन्निज्जमाणमग्गे'[5] त्ति अन्वीयमानमार्गोऽनुगम्यमानमार्गः। मलाविलं हि वस्तु प्रायो मक्षिकाभिरनुगम्यत एवेति। 'कालुगवडियाए' त्ति कारुण्यवृत्त्या। 'वित्तिं कप्पेमाणे'

दण्डेन प्रकृष्यमाणः २ स्फुटितात्यर्थशीर्षो मक्षिकाप्रधानसमूहेनान्वीयमानमार्गो मृगाग्रामे नगरे गृहे गृहे कारुण्यवृत्त्या वृत्तिं कल्पयन् विहरति। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरो यावत्समवसृतः। यावत् पर्षद् निर्गता। ततः स विजयः क्षत्रियोऽनया कथया लब्धार्थो सन् यथा कूणिकस्तथा निर्गतो यावत्पर्युपास्ते। ततः स जात्यन्धः पुरुपस्तं महाजनशब्दं च यावत् श्रुत्वा तं पुरुपमेवमवदत्,–'किं ननु

१ खगघङच णिते। २ खगघङच कि न। ३ क मियागा–। ४ कग करप्र। ५ –ख अणिज्ज०। ग अणिज्ज।

इंदमहेति वा जाव निग्गच्छति ?' तते णं से पुरिसे तं जातिअंधपुरिसं एवं वयासी;—'नो खलु देवा० इंदमहे जाव निग्गए; एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे जाव विहराति, तते णं एए जाव निग्गच्छंति' । तते णं से जातिअंधपुरिसे तं पुरिसं एवं वयासी;—'गच्छामो णं देवाणुप्पिया अम्हेवि समणं भगवं जाव पज्जुवासामो' । तते णं से जातिअंधपुरिसे पुरतो दंडएणं पगाड्ढिज्जमाणे २ जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागंते, उवागच्छित्ता तिक्खुत्तो आया[2]हिणपयाहिणं करेति, करेत्ता वंदाति नमंसाति, वंदित्ता नमंसित्ता

त्ति जीविकां कुर्वाणः । 'जाव समोसरिए' त्ति इह यावत्करणात् "पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे" इत्यादिवर्णको दृश्यः । तं महयाजणसद्दं च ' त्ति सूत्रत्वाद् महाजनशब्दं च; इह यावत्करणात् "जणवूहं च जणबोलं च" इत्यादि दृश्यम् । तत्र जनव्यूहश्चक्राद्याकारः समूहः, तस्य शब्दस्तदभेदाज्जनव्यूह एवोच्यते, अतस्तम्; 'बोलः' अव्यक्तवर्णध्वनिरिति । 'इंदमहेइ व' त्ति इन्द्रोत्सवो वा, इह यावत्करणात् "खंदमहे वा रुद्दमहे वा जाव उज्जाणजत्ताइ वा, जन्नं बहवे उग्गा भोगा जाव एगदिसिं एगाभिमुहा" इति दृश्यम् । इतो यद् वाक्यं तदेवमनुसर्तव्यम्, सूत्रपुस्तके हि सूचाक्षराण्येव सन्तीति;—" तए णं से पुरिसे तं जाइअंधपुरिसं एवं

देवानुप्रिय ! अद्य मृगाग्रामे इन्द्रमहो वा यावन्निर्गच्छति ? ततः स पुरुषस्तं जात्यन्धपुरुषमेवमवदत्,—' नो खलु देवा० इन्द्रमहो यावन्निर्गतः एवं खलु देवानुप्रिय ! श्रमणो यावद् विहरति, तत एते यावन्निर्गच्छन्ति'। ततः स जात्यन्धपुरुषस्तं पुरुषमेवमवादीत्,—'गच्छावो देवानुप्रिय !

१ क गच्छंति । २ कच हिण प० ।

जाव पज्जुवासति। तते णं समणे विजयस्स तीसे य धम्ममाइक्खइ। परिसा जाव पडिगया। विजए वि गए। तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूती णामं अणगारे जाव विहरति। तते णं से भगवं गोतमे तं जातिअंधपुरिसं पासति। पासित्ता जायसड्ढे जाव एवं वयासी;—'अत्थि णं भंते! केइ पुरिसे जातिअंधे जायअंधारूवे?' 'हंता अत्थि'। 'कहिं णं भंते? से पुरिसे जातिअंधे जातअंधारूवे?'

वयासी,—' नो खलु देवाणुप्पिया! अज्ज मियग्गामे णगरे इंदमहे वा जाव जत्ताइ वा जन्नं एए उग्गा जाव एगदिसिं एगाभिमुहा णिग्गच्छंति, एवं खलु देवाणुप्पिया! समणे भगवं महावीरे जाव इह समागए, इह संपत्ते, इहेव मियग्गामे णगरे मियवणुज्जाणे अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हइ, उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तए णं से अंधपुरिसे तं पुरिसं एवं वयासी'' इति। 'विजयस्स तीसे य' त्ति इदमेव दृश्यम्—''विजयस्स रण्णो तीसे य महइमहालियाए परिसाए विचित्तं धम्ममाइक्खइ जहा जीवा

आवामपि श्रमणं भगवन्तं यावत्पर्युपास्वहे'। ततः स जात्यन्धपुरुषः पुरतो दण्डेन प्रकृष्यमाणो २ यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागतः। उपागत्य त्रिरादक्षिणप्रदक्षिणं करोति। कृत्वा वन्दते, नमस्यति। वन्दित्वा नमस्यित्वा यावत्पर्युपास्ते। ततः श्रमणो विजयाय तस्यै च धर्ममाख्याति परिषद् यावत् प्रतिगता। विजयोऽपि गतः। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी इन्द्रभूतिर्नामाऽनगारो यावद्विहरति। ततः स भगवान् गौतमस्तं जात्यन्धपुरुषं पश्यति। दृष्ट्वा जातश्रद्धो यावदेवमवादीत्,—'अस्ति भदन्त! कश्चित्पुरुषो जात्यन्धो

१ क –गता। २ खग गते। ३ कघङच जाव अ०। ४ खगघङच जाव ५ क जाव अ०। ६ क नगरे ग नयरे। ७ क नयरे। ८ खग मिम। ९ खग –इति। १० क जह।

'एवं खलु गोतमा! इहेव मियग्गामे णगरे विजयस्स पुत्ते मियादेवीए अत्तए मियाउत्ते णामं दारए जाति-अंधे जातअंधारूवे, नत्थि णं तस्स दारगस्स जाव आगितिमित्ते, तते णं सा मियादेवी जाव पडिजागरमाणी २ विहराति।' तते णं से भगवं गोतमे समणं भगवं महावीरं वंदाति नमंसति। वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी;—' इच्छामि णं भंते! अहं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाते[समाणे]मियापुत्तं दारयं पासित्तए।' 'अहासुहं देवाणुप्पिया!'। तते णं से भगवं गोतमे समणेणं भगवया अब्भणुण्णाते समाणे हट्ठतुट्ठे

वज्झंति" इत्यादि परिषत् यावत् प्रतिगता। 'जाइअंधे' त्ति जातेरारभ्यान्धो जात्यन्धः। स च चक्षुरुपघातादपि भवतीत्यत आह—'जायअंधारूवे' त्ति जातमुत्पन्नमन्धकं नयनयोरादित एवानिष्पत्तेः कुत्सितान्धं रूपं यस्यासौ जातान्धकरूपः। 'अतुरियं'ति मनःस्थैर्यात्;

जातान्धकरूपः ?' 'हन्तास्ति।' 'कुत्र भदन्त! स पुरुषो जात्यन्धो जातान्धकरूपः ?' 'एवं खलु गौतम! इहैव मृगाग्रामे नगरे विजयस्य पुत्रो मृगादेव्या आत्मजो मृगापुत्रो नाम दारकः जात्यन्धो जातान्धकरूपः, न स्तस्तस्य दारकस्य यावदाकृतिमात्रम्, ततः सा मृगादेवी यावत्प्रतिजागरयन्ती २ विहरति'। ततः स भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति। वन्दित्वा नमस्यित्वैवमवदत्,—'इच्छामि भदन्त! अहं युष्माभिरभ्यनुज्ञातो मृगापुत्रं दारकं द्रष्टुम्।' 'यथासुखं देवानुप्रिय!।' ततः स भगवान् गौतमः श्रमणेन भगवताऽभ्यनुज्ञातः सन् हृष्टतुष्टः

समणस्स भगवओ अंतितातो पडिनिक्कमई। पडिनिक्कमित्ता अतुरियं जाव सोहेमाणे २ जेणेव मियागामे णगरे तेणेव उवागच्छति। उवागच्छित्ता मियग्गामं णगरं मज्झंमज्झेणं अणुपविस्सइ । अणुप्पविस्सित्ता जेणेव मियाए देवीए गिहे तेणेव उवागच्छति । तते णं सा मियादेवी भगवं गोतमं एज्जमाणं पासति । पासित्ता हट्ठ० जाव एवं वयासी, 'संदिसतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणपयोयणं ? ' तते णं भगवं गोतमे मियं देविं एवं वयासी, 'अहण्णं देवाणुप्पिए ! तव पुत्तं पासित्तु हव्वमागते' । तते णं सा मिया-देवी मियापुत्तस्स दारगस्स अणुमग्गजायए चत्तारि पुत्ते सव्वालंकारविभूसिए करेति । करेत्ता भगवतो

यावत्करणादिदं दृश्यम्—"अचवलमसंभंते जुगंतरपलोयणाए दिट्ठीए पुरओ रियं" इति; तत्र चपलं कायचापल्याभावात्; क्रिया-विशेषणे चैते; तथा, असंभ्रान्तो भ्रमरहितः; युगं यूपस्तत्प्रमाणो भूभागोऽपि युगं, तस्यान्तरे मध्ये प्रलोकनं यस्याः सा तथा तया

श्रमणस्य भगवतोऽन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामति। प्रतिनिष्क्रम्यात्वरितं यावच्छोधमानो २ यत्रैव मृगाग्रामं नगरं तत्रैवोपागच्छति। उपागत्य मृगाग्रामं नगरं मध्यमध्येनानुप्रविशति । अनुप्रविश्य यत्रैव मृगाया देव्या गृहं तत्रैवोपागच्छति। ततः सा मृगादेवी भगवन्तं गौतममायन्तं पश्यति। दृष्ट्वा हृष्ट० यावदेवमवदत्—'संदिशतु देवानुप्रिय! किमागमनप्रयोजनम्?' ततो भगवान् गौतमो मृगां देवीमेवमवदत्, 'अहं देवानुप्रिये! तव पुत्रं द्रष्टुं शीघ्रमागतः । ' ततः सा मृगादेवी मृगापुत्रस्य दारकस्यानुमार्गजातांश्चतुरः पुत्रान् सर्वालंकारविभूषितान् करोति। कृत्वा भगवतो

१मृगा० अध्य०, श्रीगौ-तमस्वा-मिनो मृगापुत्र द्रष्टुं गमनम्।

गोतमस्स पाएसु पाडेति । पाडेत्ता एवं वयासी, 'एए णं भंते! मम पुत्ते पासह' । तते णं से भगवं गोतमे मियं देविं एवं वयासी;—'नो खलु देवाणुप्पिए ! अहं एए तव पुत्ते पासिउं हव्वमागए, तत्थ णं जे से तव जेट्ठे पुत्ते मियापुत्ते दारए जातिअंधे जाव अंधारूवे, जण्णं तुमं रहस्सियंसि भूमिघरंसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी २ विहरसि, तं नं अहं पासिउं हव्वमागते' । तते णं सा मियादेवी भगवं गोतमं एवं वयासी;—'से के णं गोतमा ! से तहारूवे णाणी वा तवस्सी वा जेणं तव एसमट्ठे मम ताव रहस्सकते तुब्भं हव्वमक्खाते, जतो णं तुब्भे जाणह ?' तते णं भगवं गोतमे मियं

दृष्ट्या चक्षुपा, 'रियं' इति ईर्या गमनं तद्विषयो मार्गोऽपीर्याऽतस्ताम् । 'जेणेव'त्ति यस्मिन् देशे। 'हट्ठ० जाव'त्ति इह "हट्ठतुट्ठमाणंदिअ"—इत्यादि दृश्यम्; एकार्थाश्चैते शब्दाः 'हव्वं' ति शीघ्रम्। 'जाओ णं' ति यस्मात् । 'जाया यावि—होत्था' जाता

गौतमस्य पादयोः पातयति । पातयित्वैवमवदत्,—एतान् भदन्त ! मम पुत्रान् पश्यत ।' ततः स भगवान् गौतमो मृगां देवीमेवमवदत्, 'नो खलु देवानुप्रिये ! अहमेतांस्तव पुत्रान् द्रष्टुं शीघ्रमागतः, तत्र यः स तव ज्येष्ठः पुत्रो मृगापुत्रो दारको जात्यन्धो यावदन्धकरूपः, यं त्वं राहसिके भूमिगृहे राहसिकेन भक्तपानेन प्रतिजागरयन्ती २ विहरसि तमहं द्रष्टुं शीघ्रमागतः' । ततः सा मृगादेवी भगवन्तं गौतममेवमवदत्,—'को गौतम ! स तथारूपो ज्ञानी वा तपस्वी वा येन तवैषोऽर्थो मम तावद् रहस्यकृतस्तुभ्यं शीघ्रमाख्यातो यतो यूयं जानीथ ?'

देविं एवं वयासी;–'एवं खलु देवाणुप्पिए! मम धम्मायरिए समणे भगवं जाव ततो णं अहं जाणामि'। जावं च णं मियादेवी भगवया गोतमेणं सद्धिं एवमट्ठं संलवाति तावं च णं मियापुत्तस्स दारगस्स भत्तवेला जाया यावि होत्था। तते णं सा मियादेवी भगवं गोयमे एवं वयासी;–'तुब्भे णं भंते! इह चेव चिट्ठह जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं दारयं उवदंसेमि'त्ति कट्टु जेणेव भत्तपाणघरए तेणेव उवागच्छति। उवागच्छित्ता वत्थपरियट्टं करोति। करेत्ता कट्ठसगडियं गेण्हाति २ विपुलस्स असणपाण-खातिमसातिमस्स भरेति २ तं कट्ठसगडियं अणुकड्ढमाणी २ जेणेव भगवं गोतमे तेणेव उवागच्छाति

चाप्यभवदित्यर्थः 'वत्थपरियट्टं'ति वस्त्रपरिवर्तनम्।

ततो भगवान् गौतमो मृगां देवीमेवमवदत्–'एवं खलु देवानुप्रिये! मम धर्माचार्यः श्रमणो भगवान् यावत् ततोऽहं जानामि।' यावच्च मृगादेवी भगवता गौतमेन सार्धमेतमर्थं संलपति तावच्च मृगापुत्रस्य दारकस्य भक्तवेला जाता चाप्यभवत्। ततः सा मृगावती भगवन्तं गौतममेवमवादीत्,—'यूयं भदन्त! इहैव तिष्ठत, यावदहं युष्मभ्यं मृगापुत्रं दारकमुपदर्शयामि' इति कृत्वा यत्रैव भक्तपानगृहं तत्रैवो-पागच्छति। उपागत्य वस्त्रपरिवर्तं करोति। कृत्वा काष्ठशकटिकां गृह्णाति। गृहीत्वा विपुलेनाशनपानखादिमस्वादिम्ना भरति। भृत्वा तां

२ भगवं गोतमं एवं वयासी;—'एह णं तुब्भे भंते ! ममं [मए सद्धिं] अणुगच्छह जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं दारयं उवदंसेमि'। तते णं से भगवं गोतमे मियं देविं पिट्ठओ समणुगच्छति। तते णं सा मियादेवी तं कट्ठसगडियं अणुकड्ढमाणी २ जेणेव भूमिघरे तेणेव उवागच्छति २ चउप्पुडेणं वत्थेणं मुहं बंधमाणी भगवं गोतमं एवं वयासी;—'तुब्भेवि य णं भंते ! मुहपोत्तियाए मुहं बंधह'। तते णं भगवं गोतमे मियादेवीए एवं वुत्ते समाणे मुहपोत्तियाए मुहं बंधंति [बंधइ]। तते णं सा मियादेवी परंमुही भूमीघरस्स दुवारं विहाडेति। तते णं गंधो निग्गच्छति। से जहानामए अहिमडे तिवाजाव ततोवि य णं अणिट्ठ-

'से जहानामए' त्ति तद्यथानामेति वाक्यालंकारे। 'अहिमडे इवा सप्पकडेवरे इवा' इह यावत्करणात् "गोमडे इवा सुणहमडे इवा" इत्यादि द्रष्टव्यम्। 'ततोवि णं' ति ततोऽपि अहिकडेवरादिगन्धादपि 'अणिट्ठतराए चेव' त्ति अनि-

काष्ठशकटिकामनुकर्षन्ती २ यत्रैव भगवान् गौतमस्तत्रैवोपागच्छति। उपागत्य भगवन्तं गौतममेवमवदत्,—'एत यूयं भदन्त! मामनुगच्छत यावदहं युष्मभ्यं मृगापुत्रं दारकमुपदर्शयामि'। ततः स भगवान् गौतमो मृगादेवीं पृष्ठतः समनुगच्छति। ततः सा मृगादेवी तां काष्ठशकटिकामनुकर्षन्ती २ यत्रैव भूमिगृहं तत्रैवोपागच्छति। उपागत्य चतुष्पुटेन वस्त्रेण मुखं बध्नती भगवन्तं गौतममेवमवादीत्,—'यूयमपि च भदन्त! मुखवस्त्रिकया मुखं बध्नीत'। ततो भगवान् गौतमो मृगादेव्यैवमुक्तः सन् मुखवस्त्रिकया मुखं बध्नाति। ततः सा मृगादेवी पराङ्मुखी भूमीगृहस्य द्वारं विघाटयति। ततो गन्धो निर्गच्छति। स यथानामाऽहिमृतकस्य वा यावत् ततोऽपि चानिष्टतरश्चैव

तराए चेव जाव गंधे पण्णत्ते । तते णं से मियापुत्ते दारए तस्स विपुलस्स असणपाणखाइमसाइमस्स गंधेणं अभिभूते समाणे तंसि विपुलंसि असणपाणखाइमसाइमंसि मुच्छिते ४ तं विपुलं असणं ४ आसएणं आहारेति २ खिप्पामेव विद्धंसेति । ततो पच्छा पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणामेति । तंपि य णं पूयं च सोणियं च आहारेति । तते णं भगवतो गोतमस्स तं मियापुत्तं दारयं पासित्ता अयमेयारूवे अज्झत्थिते ४ समुप्पज्जित्था,—अहो णं इमे दारए पुरा पोराणाणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं असु-

ष्टतर एव 'गन्धः' इति गम्यते; इह यावत्करणात् "अकंततराए चेव अप्पियतराए चेव अमणुन्नतराए चेव अमणामतराए चेव" इति दृश्यम्, एकार्थाश्चैते । 'मुच्छिए' इत्यत्र "गढिते गिद्धे अज्झोववन्ने" इति पदत्रयमन्यद् दृश्यम्; एकार्थान्येतानि चत्वार्यपीति । 'अज्झत्थिए' इत्यत्र "चिंतिए कप्पिए पत्थिए मणोगए संकप्पे" इति दृश्यम्; एतान्यप्येकार्थानि । 'पुरा पुराणाणं दुचिन्नाणं' इहाक्षरघटना—पुराणानां जरठानां कक्खडीभूतानामित्यर्थः पुरा पूर्वकाले दुश्चीर्णानां प्राणातिपातादिदुश्चरितहेतुकानाम् । 'दुप्पडिक्कंताणं'ति दुःशब्दोऽभावार्थः, तेन प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यादिनाऽप्रतिक्रान्तानामनिवर्त्तितविपाकानामित्यर्थः 'असुभाणं'ति असु-

यावद् गन्धः प्रज्ञप्तः । ततः स मृगापुत्रो दारकस्तस्य विपुलस्याशनपानखादिमस्वादिम्नो गन्धेनाभिभूतः संस्तस्मिन् विपुलेऽशनपानखादिमस्वादिमनि मूर्च्छितः ४ तं विपुलमशनं ४ आस्येनाहरति, आहृत्य क्षिप्रमेव विध्वंसयति । ततः पश्चात् पूयतया च शोणिततया च परिणमयति । तदपि च पूयं च शोणितं चाहरति । ततो भगवतो गौतमस्य तं मृगापुत्रं दारकं दृष्ट्वाऽयमेतद्रूप आध्यात्मिकः ४ समुदपद्यत, 'अहो अयं दारकः

भाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुभवमाणे विहरति, ण मे दिट्ठा णरगा वा णेरइया वा, पच्चक्खं खलु अयं पुरिसे नरयपडिरूवियं वेयणं वेएति' त्ति कट्टु मियं देविं आपुच्छति २ मियाए देवीए गिहाओ पडिनिक्खमति २ मियग्गामं णगरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छति २ जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति । उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिण-पयाहिणं करेति । करेत्ता वंदति नमंसति । वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी;—'एवं खलु अहं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे मियग्गामं नगरं मज्झंमज्झेणं अणुपविसामि २ जेणेव मियाए देवीए गिहे तेणेव उवागते । तते णं सा मियादेवी ममं एज्जमाणं पासति २ हट्ठ० तं चेव सव्वं जाव पूयं च सोणियं च

खहेतूनाम् । 'पावाणं'ति पापानां दुष्टस्वभावानाम् । 'कम्माणं'ति ज्ञानावरणादीनाम् ।

पुरा पुराणानां दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापं फलवृत्तिविशेषे प्रत्यनुभवन् विहरति, न मया दृष्टा नरका वा नैरयिका वा, प्रत्यक्षं खल्वयं पुरुषो नरकप्रतिरूपिकां वेदनां वेदयति' इति कृत्वा मृगां देवीमापृच्छते । आपृच्छ्य मृगाया देव्या गृहात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य मृगाग्रामान्नगरान्मध्यमध्येन निर्गच्छति, निर्गम्य यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीर त्रिरादक्षिणप्रदक्षिणं करोति । कृत्वा वन्दते नमस्यति । वन्दित्वा नमस्यित्वैवमवादीत्,—'एवं खल्वहं युष्माभिरभ्य-नुज्ञातः सन् मृगाग्रामं नगरं मध्यमध्येनानुप्राविशम्, अनुप्रविश्य यत्रैव मृगाया देव्या गृहं तत्रैवोपागतः । ततः सा मृगादेवी मामेयमानं

आहारेति। तते णं मम इमे अज्झत्थिते ४ समुप्पज्जित्था;—'अहो णं इमे दारए पुरा जाव विहरति'। (सू० ४) से णं भंते ! पुरिसे पुव्वभवे के आसि, किंनामए वा किंगोत्तए वा कयरंसि गामंसि वा नगरंसि वा किं वा दच्चा किं वा भोच्चा किं वा समायरित्ता केसिं वा पुरा पोराणाणं जाव विहरति ?' गोयमाई समणे

'पुव्वभवे के आसि' इत्यत एवमध्येयम्—"किंनामए वा किंगोत्तए वा" तत्र नाम याहच्छिकमभिधानम्, गोत्रं तु यथार्थम्, कुलं वा; "कयरंसि गामंसि वा नगरंसि वा किं वा दच्चा किं वा भोच्चा किं वा समायरित्ता केसिं वा पुरा पोराणाणं दुच्चिन्नाणं दुप्पडिकंताणं असुहाणं पावाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ" इति। 'गोयम' त्ति गौतम इत्येवं 'आमन्त्र्य' इति गम्यते। 'रिद्धत्थिमिए'त्ति ऋद्धिप्रधानं स्तिमितं च निर्भयं यत् तत् तथा। 'वण्णउ'त्ति नगरवर्णकः। स चौपपातिकवद् द्रष्टव्यः। 'अदूरसामंते'त्ति नातिदूरे नातिसमीप इत्यर्थः। 'खेडे'त्ति धूलिप्राकारम्। 'रिद्ध'त्ति "रिद्धत्थिमियसमिद्धे" इति द्रष्टव्यम्।

'आभोए'त्ति विस्तरः। 'रट्ठउडे'त्ति राष्ट्रकूटो मण्डलोपजीवी राजनियोगिकः। 'अहम्मिए' त्ति अधार्मिकः, यावत्करणादिदं दृश्यम्—"अधम्माणुए अधम्मिट्ठे अधम्मक्खाई अधम्मपलोई अधम्मपलज्जणे अधम्मसमुदाचारे अधम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणे

पश्यति, दृष्ट्वा हृष्ट० तदेव सर्वं यावत्पूयं च शोणितं चाहरति। ततो ममायमाध्यात्मिकः ४ समुदपद्यत,—'अहो अयं दारकः पुरा यावद् विहरति'। स भदन्त! पुरुषः पूर्वभवे क आसीत्, किंनामा वा किंगोत्रो वा कतरस्मिन् ग्रामे वा नगरे वा किं वा दत्त्वा किं वा भुक्त्वा किं वा समाचर्य केषां वा पुरा पुराणानां यावद् विहरति ?, 'गौतम' इति' श्रमणो भगवान्महावीरो भगवन्तं गौतममेवमवदत्;—' एवं खलु

भगवं महावीरे भगवं गोतमं एवं वयासी;—'एवं खलु गोतमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबु· दीवे दीवे भारहे वासे सयदुवारे णामं णगरे होत्था रिद्धत्थिमिते० वण्णओ। तत्थ णं सयदुवारे णगरे धणवती नामं राया होत्था। तस्स णं सयदुवारस्स णगरस्स अदूरसामंते दाहिणपुरत्थिमे दिसीभाए विजयवद्धमाणे णामं खेडे होत्था रिद्ध०। तस्स णं विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंच गामसयाइं आभोए यावि होत्था। तत्थ णं विजयवद्धमाणे खेडे एक्काई नाम रट्ठकूडे होत्था अहम्मिए जाव दुप्पाडियाणंदे।

दुस्सीले दुव्वए" इति। तत्राधार्मिकत्वप्रपञ्चनायोच्यते 'अधम्माणुए' अधर्मं श्रुतचारित्राभावमनुगच्छतीत्यधमानुगः। कुत एतदेव-मित्याह—अधर्म एवेष्टो वल्लभः पूजितो वा यस्य सोऽधर्मेष्टः; अतिशयेन वाऽधर्मी धर्मवर्जित इत्यधर्मिष्ठः। अत एवाऽधर्माख्यायी अधर्मप्रतिपादकः। अधर्मख्यातिः 'अविद्यमानधर्मोऽयम्' इत्येवं प्रसिद्धिकः। तथा, अधर्मं प्रलोकयत्युपादेयतया प्रेक्षते यः स तथा। अत एवाधर्मप्ररजनोऽधर्मरागी। अत एवाधर्मः समुदाचारः समाचारो यस्य स तथा। अत एवाधर्मेण हिंसादिना वृत्तिं जीविकां कल्पयन् सन्। दुःशीलः शुभस्वभावहीनः। दुर्व्रतश्च व्रतवर्जितः। दुष्प्रत्यानन्दः साधुदर्शनादिना नाऽऽनन्द्यत इति।

गौतम! तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे शतद्वारं नाम नगरमभवद् ऋद्धस्तिमित० वर्णकः। तत्र शतद्वारे नगरे धनपतिर्नाम राजाऽभवत। तस्य शतद्वारस्य नगरस्यादूरासन्ने दक्षिणपौरस्त्ये दिग्भागे विजयवर्धमानो नाम खेटोऽभवद् ऋद्ध०। तस्य विजय-वर्धमानस्य खेटस्य पञ्च ग्रामशतान्याभोगश्चाप्यभवत्। तत्र विजयवर्धमाने खेट एकादिर्नाम राष्ट्रकूटोऽभवदधार्मिको यावद् दुष्प्रत्यानन्दः।

से णं एक्काई रट्ठकूडे विजयवद्धमाणस्य खेडस्स पंचण्हं गामसयाणं आहेवच्चं जाव पालेमाणे विह-
रति। तते णं से एक्काई विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंच गामसयाइं बहूहिं करेहि य भरेहि य विद्धीहि
य उक्कोडाहि य पराभवेहि य दिज्जेहि य भिज्जेहि य कुत्तेहि य लंछपोसेहि य आलीवणेहि य पंथको-

'आहेवच्चं' ति अधिपतिकर्म। यावत्करणादिदं दृश्यम्,–"पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे" इति। तत्र पुरोवर्त्तित्वमग्रेसरतां, स्वामित्वं नायकत्वम्, भर्तृत्वं पोषकत्वम्, महत्तरकत्वम् उत्तमत्वम्, आज्ञेश्वरस्याज्ञाप्रधानस्य यत् सेनापतित्वं तदाज्ञेश्वरसेनापतित्वम्। कारयन् नियोगिकैर्विधापयन्; पालयन् स्वयमेवेति। 'करेहि य' त्ति करैः क्षेत्राद्याश्रित्य राजदेय-द्रव्यैः। 'भरेहि य' त्ति तेषामेव प्राचुर्यैः। 'विद्धीहि य' त्ति वृद्धिभिः कुटुम्बिनां वितीर्णस्य धान्यस्य द्विगुणादेर्ग्रहणैः, "वृत्तिभिः" इति क्वचित् तत्र वृत्तयो राजाऽऽदेशकारिणां जीविकाः। 'उक्कोडाहि य' त्ति लञ्चाभिः। पराभएहि य' त्ति पराभवैः। 'देज्जेहि य' त्ति अनाभवद्दातव्यैः। 'भेज्जेहि य' त्ति यानि पुरुषमारणाद्यपराधमाश्रित्य ग्रामादिषु दण्डद्रव्याणि निपतन्ति, कौटुम्बिकान् प्रति च भेदेनोद्ग्राह्यन्ते तानि भेद्यानिः अतस्तैः। कुत्तेहि य' त्ति कुतकं 'एतावद् द्रव्यं त्वया देयम्' इत्येवं नियन्त्रणया नियोगिकस्य देशादेर्यत् समर्पणमिति। 'लंछापोसेहि य' त्ति लञ्छाश्चौरविशेषाः संभाव्यन्ते, तेषां पोषाः पोषणानि तैः। 'आलीवणएहि

स एकादी राष्ट्रकूटो विजयवर्धमानस्य खेटस्य पञ्चानां ग्रामशतानामाधिपत्यं यावत् पालयमानो विहरति। ततः स एकादिर्विजयवर्धमानस्य खेटस्य पञ्च ग्रामशतानि बहुभिः करैश्च भरैश्च वृद्धिभिश्च लञ्चाभिश्च पराभवैश्च देयैश्च भेद्यैश्च कुतकैश्च लञ्छपोषैश्चादीपनैश्च सार्थघातैश्चावपीडयन् २

ट्टेहि य ओवीलेमाणे २ विहम्मेमाणे २ तज्जेमाणे २ तालेमाणे २ निद्धणे करेमाणे २ विहरति। तते णं से एक्काई रट्ठकूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स वहूणं राइसर० जाव सत्थवाहाणं अण्णेसिं च वहूणं गामेल्लग-पुरिसाणं वहूसु कज्जेसु कारणेसु य मंतेसु गुज्झेसु निच्छएसु ववहारेसु य सुणमाणे भणति न सुणेमि, असुणमाणे भणति सुणेमि एवं पस्समाणे भासमाणे गेण्हमाणे जाणमाणे। तते णं से एक्काई रट्ठकूडे

य' त्ति व्याकुललोकानां मोपणार्थं ग्रामादिप्रदीपनकैः। 'पंथकोट्टेहि य' त्ति सार्थघातैः। 'ओवीलेमाणे' त्ति अवपीलयन् बाधयन्। 'विहम्मेमाणे' त्ति विधर्मयन् स्वाचारभ्रष्टान् कुर्वन्। 'तज्जेमाणे' त्ति कृतावष्टम्भांस्तर्जयन् 'ज्ञास्यथ रे मम इदं इदं च न दत्थ' इत्येवं भेपयन्। 'तालेमाणे' त्ति कपचपेटादिभिस्ताडयन्। 'निद्धणे करेमाणे' त्ति निर्धनान् कुर्वाणो विहरति। 'तए णं से एक्काई रट्ठकूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स' सत्कानाम् 'वहूणं राईसरतलवरमाडंवियकोडुंवियसत्थवाहाणं' इह तलवरा राजप्रसादवन्तो राजो-त्थासनिकाः, माडम्बिका मडम्बाधिपतयः, मडम्बं च योजनद्वयाभ्यन्तरेऽविद्यमानग्रामादिनिवेशाः संनिवेशविशेषाः प्रसिद्धाः। 'कज्जेसु य' त्ति कार्येपु प्रयोजनेपु निष्पन्नेपु, 'कारणेसु' त्ति सिसाधयिपितप्रयोजनोपायेषु विपयभूतेपु ये मन्त्रादयो व्यवहारान्तास्तेपु;

विधर्मयन् २ तर्जयन् २ ताडयन् २ निर्धनान् कुर्वन् २ विहरति। ततः स एकाकी राष्ट्रकूटो विजयवर्धमानस्य खेटस्य वहूनां राजेश्वर० यावत् सार्थवाहानामन्येपां च वहूना ग्रामेयकपुरुपाणां वहुपु कार्येपु कारणेपु च मन्त्रेपु गुह्येपु निश्चयेषु व्यवहारेषु च शृण्वन् भणति न शृणोमि, अशृण्वन् भणति शृणोमि एवं पश्यन् भापमाणो गृह्णन् जानन्। ततः स एकादी राष्ट्रकूट एतत्कर्मा एतत्प्रधानं एतद्विद्य एतत्समाचारः

एयकम्मे एयप्पहाणे एयविज्जे एयसमायारे सुबहुं पावं कम्मं कलिकलुसं समज्जिणमाणे विहरति । तते णं तस्स एगाइयस्स रट्ठकूडस्स अण्णया कयाइ सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोयातंका पाउब्भूया, तं जहा;—सासे १ कासे २ जरे ३ दाहे ४ कुच्छिसूले ५ भगंदरे ६ अरिसे ७ अजीरते ८ दिट्ठी ९ मुद्धसूले १० अकारए ११ ॥१॥ अच्छिवेयणा १२ कण्णवेयणा १३ कंडू १४ दओदरे १५ कोढे १६ । तते णं से एक्काई रट्ठकूडे सोलसहिं रोगातंकेहिं अभिभूते समाणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेति २ एव वयासी;—'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! विजयवद्धमाणे खेडे सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-महापहपहेसु महया २ सद्देणं

तत्र मन्त्रः पर्यालोचनानि, गुह्यानि रहस्यानि, निश्चया वस्तुनिर्णयाः, व्यवहारा विवादास्तेषु विषये। 'एयकम्मे' त्ति एतद्व्यापारः, एतदेव वा काम्यं कमनीयं यस्य स तथा। 'एयप्पहाणे' त्ति एतत्प्रधान एतन्निष्ठ इत्यर्थः 'एयविज्जे' त्ति, 'एषैव विद्या विज्ञानं यस्य स तथा। 'एयसमायारे' त्ति एतज्जीतकल्प इत्यर्थः। 'पावं कम्मं' ति अशुभं ज्ञानावरणादि । 'कलिकलुसं' ति कलहहेतुकलुषं मलीमसमित्यर्थः

सुबहु पापं कर्म कलिकलुषं समर्जयन् विहरति। ततस्तस्यैकादे राष्ट्रकूटस्यान्यदा कदाचिच्छरीरे युगपदेव षोडश रोगातङ्काः प्रादुर्भूताः तद्यथा,—श्वासः १ कासः २ ज्वरः ३ दाहः ४ कुक्षिशूलम् ५ भगन्दरः ६ अर्शः ७ अजीर्णम् ८ दृष्टि—मूर्धशूले ९—१० अरोचकः ११ अक्षिवेदना १२ कर्णवेदना १३ कण्डूः १४ दकोदरः १५ कुष्ठः १६ । ततः स एकादी राष्ट्रकूटः षोडशभी रोगातङ्कैरभिभूतः सन् कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दायति । शब्दायित्वैवमवदत्,—'गच्छत यूयं देवानुप्रियाः ! विजयवर्धमाने खेटे शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-महापथपथेषु महताशब्देन

१मृगा० अध्य०, राष्ट्रकूट वपुषि रोगातङ्क प्रादुर्भावः ॥

उग्घोसेमाणा २ एवं [इह] वयह;—'एवं खलु देवाणुप्पिया! एक्काई० सरीरगंसि सोलस रोगातंका पाउब्भूता, जहा,—सासे १ कासे २ जरे ३ जाव कोढे १६; तं जो णं इच्छति देवाणुप्पिया! वेज्जो वा वेज्जपुत्तो वा जाणओ वा जाणयपुत्तो वा तेइच्छिओ तेइच्छियपुत्तो वा एगातिस्स तेसिं सोलसण्हं रोगातंकाणं एगमवि रोयायंकं उवसामित्तते, तस्स णं एक्काई रट्ठकूडे विपुलं अत्थसंपयाणं दलयति, दोच्चंपि तच्चंपि उग्घोसेह २ त्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह'। तते णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पच्चप्पिणंति।

'जमगसमगं'ति युगपत्। 'रोगायंक'त्ति रोगा व्याधयस्त एवातङ्काः कष्टजीवितकारिणः। 'सासे' इत्यादिश्लोकः। 'जोणीसूले'त्ति अपपाठः, 'कुच्छिसूले' इत्यस्यान्यत्र दर्शनात्। 'भगंदले'त्ति भगन्दरः। 'अकारए'त्ति अरोचकः। 'अच्छीवेयणा' इत्यादि श्लोकातिरिक्तम्। 'दओदरे' त्ति जलोदरम्। शृङ्गाटकादयः स्थानविशेषाः। 'वेज्जो व' त्ति वैद्यशास्त्रे चिकित्सायां च कुशलः। 'वेज्जपुत्तो व' त्ति तत्पुत्रः। 'जाणओ व' त्ति ज्ञायकः केवलशास्त्रकुशलः। 'तेगिच्छिओ व'त्ति चिकित्सामात्रकुशलः। 'अत्थसंपयाणं दलयइ' त्ति अर्थदानं करोतीत्यर्थः।

उद्घोषयन्तः २ एवं वदत,—'एवं खलु देवानुप्रियाः! एकादिशरीरे षोडश रोगातङ्काः प्रादुर्भूताः, तद्यथा,—श्वासः १ कासः २ ज्वरः ३ यावत् कुष्ठः १६, तद् य इच्छति देवानुप्रियाः! वैद्यो वा वैद्यपुत्रो वा ज्ञायको वा ज्ञायकपुत्रो वा चिकित्सकश्चिकित्सकपुत्रो वैकादेस्तेषां षोडशानां रोगातङ्कानामेकमपि रोगातङ्कमुपशमयितुम्, तस्यैकादी राष्ट्रकूटो विपुलमर्थसंप्रदानं करोति, द्विरपि त्रिरप्युद्घोषयत, उद्घोष्यैतामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयत'। ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषा यावत् प्रत्यर्पयन्ति।

३

तते णं से विजयवद्धमाणे खेडे इमं एयारूवं उग्घोसणं सोच्चा णिसम्म बहवे वेज्जा य ६ सत्थकोसहत्थगया सएहिं सएहिं गेहेहिंतो पडिनिक्खमंति २ त्ता विजयवद्धमाणस्स खेडस्स मज्झंमज्झेण जेणेव एगाइरट्ठकूडस्स गेहे तेणेव उवागच्छंति २ त्ता एगाइसरीरयं परामुसंति २ त्ता तेसिं रोगाणं निदाणं पुच्छंति २ त्ता एक्कातीरट्ठकूडस्स बहूहिं अब्भंगेहि य उवट्टणाहि य सिणेहपाणेहि य वमणेहि य विरेयणाहि य सेयणाहि य अवदाहणाहि य अवण्हाणेहि य अणुवासणाहि य वत्थिकम्मेहि य निरुहेहि य सिरावेधेहि य तच्छणेहि य पच्छणेहि य

'सत्थकोसहत्थगय' त्ति शस्त्रकोशो नखरदानादिभाजनं हस्ते गतो व्यवस्थितो येषां ते तथा। 'अवदाहणाहि य' त्ति दम्भनैः। 'अवण्हाणेहि य' त्ति तथाविधद्रव्यसंस्कृतजलेन स्नानैः। 'अणुवासणाहि य' त्ति अपानेन जठरे तैलप्रवेशनैः। 'वत्थिकम्मेहि य' त्ति चर्मवेष्टनप्रयोगेण शिरःप्रभृतीनां स्नेहपूरणैः, गुदे वा वर्त्यादिक्षेपणैः। 'निरुहेहि य' त्ति निरुहः अनुवासः एव, केवलं द्रव्यकृतो विशेषः। 'सिरावेहेहि य' त्ति नाडीवेधैः। 'तच्छणेहि य' त्ति क्षुरादिना त्वचस्तनूकरणैः। 'पच्छणेहि य' त्ति ह्रस्वैस्त्वचो विदारणैः।

ततो विजयवर्धमाने खेट इमामेतद्रूपामुद्घोषणां श्रुत्वा निशम्य बहवो वैद्याश्च ६ शस्त्रकोशहस्तगताः स्वेभ्यो स्वेभ्यः गृहेभ्यः प्रतिनिष्क्रामन्ति, प्रतिनिष्क्रम्य विजयवर्धमानस्य खेटस्य मध्यमध्येन यत्रैवैकादिराष्ट्रकूटस्य गृहं तत्रैवोपागच्छन्ति; उपागत्यैकादिशरीरं परामृशन्ति, परामृश्य तेषां रोगाणां निदानं पृच्छन्ति पृष्ट्वैकादिराष्ट्रकूटस्य बहुभिरभ्यङ्गैश्चोद्वर्तनाभिश्च स्नेहपानैश्च वमनैश्च विरेचनाभिश्च सेचनाभिश्चावदाहनाभिश्चावस्नानैश्चानुवासनाभिश्च बस्तिकर्मभिश्च निरुहैश्च सिरोवेधैश्च तक्षणैश्च प्रतक्षणैश्च शिरोबस्तिभिश्च तर्पणैश्च पुटपाकैश्च

सिरोवत्थीहि य तप्पणेहि य पुडपागेहि य छल्लीहि य मूलेहि य कंदेहि य पत्तेहि य पुप्फेहि य फलेहि य बीएहि य सिलियाहि य गुलियाहि य ओसहेहि य भेसज्जेहि य इच्छंति, तेसिं सोलसण्हं रोयातंकाणं एगमवि रोयायंकं उवसामित्तए, णो चेव णं संचाएंति उवसामित्तते। तते णं ते बहवे वेज्जाय वेज्जपुत्ताय ६ जाहे नो संचाएंति तेसिं सोलसण्हं रोयातंकाणं एगमवि रोयायंकं उवसामित्तए, ताहे संता तंता परितंता जामेव दिसं पाउब्भूता तामेव दिसं पडिगता।

'सिरवत्थीहि य' त्ति शिरोवस्तिभिः शिरसि बद्धस्य चर्मकोशस्य द्रव्यसंस्कृततैलाद्यापूरणलक्षणाभिः। प्रागुक्तबस्तिकर्माणि सामान्यानि, अनुवास–निरुह–शिरोवस्तयस्तद्भेदाः। 'तप्पणेहि य' त्ति तर्पणैः स्नेहादिभिः शरीरस्य बृंहणैः। 'पुडपागेहि य' त्ति पुटपाकाः पाकविशेषनिष्पन्ना औषधविशेषाः। 'छल्लीहि य' त्ति छल्लयो रोहिणीप्रभृतयः। 'सिलियाहि य' त्ति शिलिकाः किराततिक्तकप्रभृतयः। 'गुलियाहि य' त्ति द्रव्यवटिकाः। 'ओसहेहि य' त्ति औषधानि एकद्रव्यरूपाणि। 'भेसज्जेहि य' त्ति भैषज्यानि अनेकद्रव्ययोगरूपाणि, पथ्यानि वेति। 'संत' त्ति श्रान्ता देहखेदेन। 'तंत' त्ति तान्ता मनःखेदेन। 'परितंत' त्ति उभयखेदेनेति।

छल्लिभिश्च मूलैश्च कन्दैश्च पत्रैश्च पुष्पैश्च फलैश्च बीजैश्च शिलिकाभिश्च गुडिकाभिश्चौषधैश्च भैषज्यैश्चेच्छन्ति तेषां षोडशानां रोगातङ्कानामेकमपि रोगातङ्कमुपशमयितुम्, नो एव संशक्नुवन्त्युपशमयितुम्। ततस्ते बहवो वैद्या वैद्यपुत्राः ५ यदा नो संशक्नुवन्ति तेषां षोडशानां रोगातङ्कानामेकमपि रोगातङ्कमुपशमयितुम्, तदा श्रान्तास्तान्ताः परितान्ता यस्या एव दिशः प्रादुर्भूतास्तामेव दिशं प्रतिगताः।

ततेणं एक्काई० विज्जोहियपडियाईक्खिए परियारगपरिचत्ते निव्विण्णोसहभेसज्जे सोलसरोगातंकेहिं अभिभूते समाणे रज्जे य रट्ठे य जाव अंतेउरे य मुच्छिते रज्जं च २ आसाएमाणे पत्थेमाणे पीहेमाणे अहिलसमाणे अट्टदुहट्टवसट्टे अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोससागरोवमट्ठितीएसु नेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे। से णं ततो अंणतरं उव्वट्टित्ता इहेव मियग्गामे नगरे विजयस्स खत्तियस्स मियाए देवीए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे। तते णं तीसे मियाए देवीए सरीरे वेयणा पाउब्भूया उज्जला जाव जलंता।

'रज्जे य रट्ठे य' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्,—" कोसे य कोट्ठागारे य बले य वाहणे य पुरे य " इति। ' मुच्छिए गढिए गिद्धे अज्झोववन्ने " त्ति एकार्थाः। ' आसाएमाणे ' इत्यादय एकार्थाः। ' अट्टदुहट्टवसट्टे ' त्ति आर्त्तो मनसा दुःखितः, दुःखार्त्तो देहेन, वशार्त्तस्तु इन्द्रियवशेन पीडितः, ततः कर्मधारयः। 'उज्जला' इह यावत्करणादिदं दृश्यम्,—

तत एकादिवैद्यैश्च प्रत्याख्यातः परिचारकपरित्यक्तो निर्विण्णौषधभैषज्यः षोडशरोगातङ्कैरभिभूतः सन् राज्ये च राष्ट्रे च यावदन्तःपुरे च मूर्च्छितः ४ राज्यं च २ आशासत् प्रार्थयमानः स्पृहमानोऽभिलषमाण आर्तदुःखार्तवशार्त अर्धतृतीयानि वर्षशतानि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यामुत्कृष्टसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु नैरयिकतयोपपन्नः। स ततोऽनन्तरमुद्वृत्त्यैहैव मृगाग्रामे नगरे विजयस्य क्षत्रियस्य मृगाया देव्याः कुक्षौ पुत्रतयोपपन्नः। ततस्तस्या मृगाया देव्याः शरीरे वेदना प्रादुर्भूतोज्ज्वला यावज्ज्वलन्ती।

जप्पभिंतिं च णं मियापुत्ते दारए मियाए देवीए कुच्छिंसि गब्भत्ताए उववण्णे, तप्पाभितिं च णं मियादेवी विजयस्स खत्तियस्स अणिट्ठा अकंता अप्पिया अमणुण्णा अमणामा जाया यावि होत्था । तते णं तीसे मियाए देवीए अण्णया कयाइ पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियाए जागरमाणीए इमे एयारूवे अज्झात्थिते समुप्पण्णे;—'एवं खलु अहं विजयस्स खत्तियस्स पुव्विं इट्ठा ६ धेज्जा वेसासिया अणुमया आसि;

"विउला कक्कसा पगाढा चंडा दुहा तिव्वा दुरहियासा" इति, एकार्था एव । 'अणिट्ठा अकंता अप्पिया अमणुन्ना अमणामा' एतेऽपि तथैव । 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' त्ति पूर्वरात्रो रात्रेः पूर्वभागः, अपररात्रो रात्रेः पश्चिमो भागस्तल्लक्षणो यः कालसमयः कालरूपः समयः स तथा तत्र । 'कुडुंबजागरियाए' त्ति कुटुम्बचिन्तयैत्यर्थः । 'अज्झत्थिए' त्ति आध्यात्मिक आत्मविषयः । इहान्यान्यपि पदानि दृश्यानि, तद्यथा,—'चिंतिए' त्ति स्मृतिरूपः, कप्पिए' त्ति बुद्ध्या व्यवस्थापितः, 'पत्थिए' त्ति प्रार्थितः प्रार्थनारूपः, 'मणोगए' त्ति मनस्येव वृत्तो बहिरप्रकाशितः, संकल्पः पर्यालोचः । 'इट्ठा' इत्यादीनि पञ्चैकार्थिकानि प्राग्वत् । 'धेज्ज' त्ति ध्येया । 'वेसासिय' त्ति विश्वसनीया। 'अणुमय' त्ति विप्रियदर्शनस्य पश्चादपि मताऽनुमतेति ।

यत्प्रभृति च मृगापुत्रो दारको मृगाया देव्याः कुक्षौ गर्भतयोपपन्नः, तत्प्रभृति च मृगादेवी विजयस्य क्षत्रियस्यानिष्टाऽकान्ताऽप्रियाऽमनोज्ञाऽमनआपा जाता चाप्यभवत् । ततस्तस्या मृगाया देव्या अन्यदा कदाचित्पूर्वरात्रापररात्रकालसमये कुटुम्बजागर्यया जाग्रत्या अयमेतद्रूप आध्यात्मिकः ५ समुत्पन्नः,—'एवं खल्वहं विजयस्य क्षत्रियस्य पूर्वमिष्टा ५ ध्येया, विश्वाऽनुमताऽऽसम्;

जप्पभितिं च णं मम इमे गब्भे कुच्छिंसि गब्भत्ताए उववन्ने, तप्पभितिं च णं विजयस्स खत्तियस्स अहं अणिट्ठा जाव अमणामा जाया यावि होत्था, नेच्छति णं विजए खत्तिए मम नामं वा गोत्तं वा गिण्हित्तते, किमगं पुण दंसणं वा परिभोगं वा ! । तं सेयं खलु ममं एयं गब्भं बहूहिं गब्भसाडणाहि य पाडणाहि य गालणाहि य मारणाहि य साडेत्तए वा ४ एवं संपेहेति २ बहूणि खराणि य कडुयाणि य तूवराणि य गब्भसाडणाणि य खायमाणी य पियमाणी य इच्छति तं गब्भं साडित्तए वा ४, नो चेव णं से गब्भे सडई वा ४ । तते णं सा मियादेवी जाहे नो संचाएति तं गब्भं साडित्तए वा ४ ताहे संता तंता परितंता अकामिया असयंवसा तं

'नामं'ति पारिभाषिकी संज्ञा। 'गोयं'ति गोत्रम्, आन्वर्थिकी संज्ञैवेति। 'किमंग पुण' त्ति किं पुनः 'अंग' इत्यामन्त्रणे। 'गब्भसाडणाहिय' त्ति शातना गर्भस्य खण्डशो भवनेन पतनहेतवः। 'पाडणाहि य'त्ति पातना, यैरुपायैरखण्ड एव गर्भः पतति। 'गालणाहि य' त्ति यैर्गर्भो द्रवीभूय क्षरति। 'मारणाहि य' त्ति मरणहेतवः। 'अकामिय' त्ति निरभिलाषाः। 'असयंवस' त्ति अस्वयंवशा।

यत्प्रभृति च ममायं गर्भः कुक्षौ गर्भतयोपपन्नः, तत्प्रभृति च विजयस्य क्षत्रियस्याहमनिष्टा यावदमनआपा जाता चाप्यभवम्; नेच्छति विजयः क्षत्रियो मम नाम वा गोत्रं वा ग्रहीतुम्, किमङ्ग पुनर्दर्शनं वा परिभोगं वा, तत् श्रेयः खलु ममैनं गर्भं बहुभिर्गर्भशाटनाभिश्च पातनाभिश्च गालनाभिश्च मारणाभि शाटयितुं वा ४'। एवं संप्रेहते, संप्रेह्य बहूनि क्षाराणि च कटुकानि च तूवराणि च गर्भशाटनानि च ४ खादन्ती च पिबन्ती चेच्छति तं गर्भं शाटयितुं वा ४, नो चैव स गर्भः शटति वा ४। ततः सा मृगादेवी यदा नो संशक्नोति तं गर्भं शाटयितुं वा

गब्भं दुहंदुहेणं परिवहाति। तस्स णं दारगस्स गब्भगयस्स चेव अट्ठ णालीओ अब्भंतरप्पवहाओ, अट्ठ नालीओ बाहिरप्पवहाओ, अट्ठ पूयप्पवहाओ, अट्ठ सोणियप्पवहाओ, दुवे दुवे कण्णंतरेसु, दुवे २ अच्छिंतरेसु, दुवे २ नक्कंतरेसु दुवे २ धमणिअंतरेसु अभिक्खणं २ पूयं च सोणियं च परिस्सवमाणीओ २ चेव चिट्ठंति। तस्स णं दारगस्स गब्भगयस्स चेव अग्गिए नामं वाही पाउब्भूते। जे णं से दारए आहारेति से णं खिप्पामेव विद्धंसमागच्छति, पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणमति। तंपि य से पूयं च सोणियं च आहारेति।

अट्ठ नालीउ' त्ति अष्टौ नाड्यः शिराः। 'अब्भंतरप्पवहाउ' त्ति शरीरस्याभ्यन्तर एव रुधिरादि स्रवन्ति यास्तास्तथोच्यन्ते। 'बाहिरप्पवहाउ' त्ति शरीराद् बहिः पूयादि क्षरन्ति यास्तास्तथोक्ताः। एता एव षोडश विभज्यन्ते—अट्ठेत्यादि। कथमित्याह—'दुवे दुवे' त्ति द्वे पूयप्रवहे द्वे च शोणितप्रवहे। ते च क्वेत्याह 'कण्णंतरेसु' श्रोत्ररन्ध्रयोः, एवमेताश्चतस्रः, एवमन्या अपि व्याख्येयाः, नवरं धमन्यः कोष्ठकहड्डान्तराणि। 'अग्गिए' त्ति अग्निको भस्मकाभिधानो वायुविकारः।

४, तदा श्रान्ता तान्ता परितान्ताऽकामाऽस्वयंवशा तं गर्भं दुःखदुःखेन परिवहति। तस्य दारकस्य गर्भगतस्यैवाष्ट नाड्योऽभ्यन्तरप्रवहाः, अष्ट नाड्यो बहिष्प्रवहाः, अष्ट पूयप्रवहाः, अष्ट शोणितप्रवहाः, द्वे द्वे कर्णान्तरयोः, द्वे २ अक्ष्यन्तरयोः, द्वे २ नासान्तरयोः, द्वे धमन्यन्तरयोरभीक्ष्णं २ पूयं च शोणितं परिस्रवन्त्यः २ तिष्ठन्ति। तस्य दारकस्य गर्भगतस्यैवाग्निको नाम व्याधिः प्रादुर्भूतः। यत् स दारक आहरति तत्क्षिप्रमेव विध्वंसमागच्छति, पूयतया शोणिततया च परिणमति। तदपि च स पूयं च शोणितं चाहरति।

तते णं सा मियादेवी अण्णया कयाती णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया जातिअंधे जाव आगितिमिते। तते णं सा मियादेवी तं दारयं हुंडं अंधारूवं पासति २ त्ता भीया ४ अम्मधातिं सद्दावेति २ त्ता एवं वयासी,—'गच्छह णं देवा० तुमं एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झाहि'। तते णं सा अम्मधाती मियाए देवीए तहत्ति एतमट्ठं पडिसुणेति २ त्ता जेणेव विजए खत्तिए तेणेव उवागच्छइ २ त्ता करयलपरिग्गहियं जाव एवं वयासी;—' एवं खलु सामी ! मियादेवी नवण्हं जाव आगितिमित्ते, तते णं सा मियादेवी तं हुंडं अधं पासति २ त्ता भीया ममं सद्दावेति २ त्ता एव वयासी,

'जाइअंधे' इत्यत्र यावत्करणात् "जाइमूए" इत्यादि दृश्यम्। 'हुंड'ति अव्यवस्थिताङ्गावयवम्। 'अंधारूवं'त्ति अन्धकाकृतिम्। 'भीया' इत्येतद् दृश्यम्—" तत्था उव्विग्गा संजायभया" भयप्रकर्षाभिधानायैकार्थाः शब्दाः। 'करयल'—इत्यत्र "करयलपरिग्गहियं दसणहं अंजलिं मत्थए कट्टु" इत्यादि दृश्यम्। 'नवण्हं' इत्यत्र "मासाणं बहुपडिपुण्णाणं" इत्यादि दृश्यम्, तथा "जाइअंधं" इत्यादि च।

ततः सा मृगादेव्यन्यदा कदाचिद् नवसु मासेषु बहुपरिपूर्णेषु दारकं प्रजाता जात्यन्धं यावदाकृतिमात्रम्। ततः सा मृगादेवी तं दारकं हुण्डमन्धकरूपं पश्यति, दृष्ट्वा भीता ४ अम्बाधात्री शब्दयति, शब्दयित्वैवमवादीत्,—'गच्छ त्वं देवा० एतं दारकमेकान्तेऽशुचिराशावुज्झ'। ततः सा अम्बाधात्री मृगाया देव्याः 'तथा' इत्येतमर्थं प्रतिश्रृणोति। प्रतिश्रुत्य यत्रैव विजयः क्षत्रियस्तत्रैवोपागच्छति। उपागत्य करतलपरिगृहीतं यावदेवमवदत्;—'एवं खलु स्वामिन्। मृगादेवी नवसु यावदाकृतिमात्रं, ततः सा मृगादेवी तं हुण्डमन्धं पश्यति।

‘गच्छ ३ णं तुमं देवा० एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झाहि’; तं संदिसह णं सामी ! तं दारगं अहं एगंते उज्झामि उदाहु मा ?’ तते णं से विजए तीसे अम्म० अंतिते सोच्चा तहेव संभंते उट्ठाते उट्ठेति, उट्ठेत्ता जेणेव मियादेवी तेणेव उवागच्छाति २ मियं देविं एवं वयासी; ‘देवाणु० तुज्झं पढमगब्भे, तं जइ णं तुमं एयं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झसि, तो णं तुज्झ पया नो थिरा भविस्संति; तेणं तुमं एयं दारगं रहस्सियंसि भूमीघरंसि रहस्सितेणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी २ विहराहि, तो णं तुज्झ पया थिरा भविस्संति’। तते णं सा मियादेवी विजयस्स खत्तियस्स तहत्ति एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेति २ त्ता तं दारगं रह० भूमि-

‘संभंते’त्ति उत्सुकः। ‘उट्ठाए उट्ठेइ’त्ति ऊर्ध्वस्थानेनोत्तिष्ठति। ‘पय’त्ति प्रजा अपत्यानि। ‘रहस्सियंसि’ राहस्यिके विजन इत्यर्थः। ‘पुरा पोराणाणं’ति पुरा पूर्वकाले ‘कृतानाम्’ इति गम्यम्, अत एव पुराणानां चिरन्तनानाम्, इह च यावत्करणात् “दुचिन्नाणं दुप्पडिकंताणं”

दृष्ट्वा भीता ४ मां शब्दयति शब्दयित्वैवमवदत्, ‘गच्छ, ३त्वं देवा० एतं दारकमेकान्तेऽशुचिराशावुज्झ’ तत् संदिशत स्वामिन् ! तं दारकमहमेकान्त उज्झामि उताहो मा ?’ ततः स विजयस्तस्या अम्बा० अन्तिकात् श्रुत्वा तथैव संभ्रान्त उत्थायोत्तिष्ठति। उत्थाय यत्रैव मृगादेवी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य मृगां देवीमेवमवदत्,—‘देवानु० तव प्रथमगर्भः, तद् यदि त्वमेतमेकान्तेऽशुचिराशावुज्झसि, ततस्तव प्रजा नो स्थिरा भविष्यन्ति, तेन त्वमेत दारकं राहस्यिके भूमिगृहे राहसिकेन भक्तपानेन प्रतिजागरयन्ती २ विहर, ततस्तव प्रजाः स्थिरा भविष्यन्ति, । ततः सा मृगादेवी विजयस्य क्षत्रियस्य ‘तथा’ इत्येतमर्थं विनयेन प्रतिशृणोति, प्रतिश्रुत्य तं दारकं राहस्यिके भूमीगृहे राहसिकेन भक्तपानेन

घर० भत्त० पडिजागरमाणी विहरति । एवं खलु गोतमा ! मियापुत्ते दारए पुरा पोराणाणं जाव पच्चणुभवमाणे विहरति ६ ।'

मियापुत्ते णं भंते ! दारए इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गमिहिति ? कहिं उववज्जिहिति ?' 'गोतमा ! मियापुत्ते दारए छव्वीसं वासातिं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबुद्दीवे २ भारहे वासे वेयड्ढगिरिपायमूले सीहकुलंसि सीहत्ताए पच्चायाहिति । से णं तत्थ सीहे भविस्सति अहम्मिए जाव साहसिते, सुबहुं पावं कम्मं समज्जिणाति । से २ कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोससागरोवमट्ठिईएसु जाव उववज्जिहिति । से णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता सरीसवेसु

इत्यादि "पावगं फलवित्तिविसेसं" इत्यन्तं द्रष्टव्यम् । 'अहम्मिए' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्—"बहुनगरनिग्गयजसे सूरे दढप्पहारी" इति, व्यक्तं च । 'कालमासे'त्ति मरणावसरे । 'सागरो० जाव'त्ति 'सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए' द्रष्टव्यम् ।

प्रतिजागरयन्ती विहरति । एवं खलु गौतम ! मृगापुत्रो दारकः पुरा पुराणानां यावत् प्रत्यनुभवन् विहरति' । 'मृगापुत्रो भदन्त ! दारक इतः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति ? कुत्रोपपत्स्यते ?' 'गौतम ! मृगापुत्रो दारकः षड्विंशतिं वर्षाणि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वेहैव जम्बूद्वीपे २ भारते वर्षे वैताढ्यगिरिपादमूले सिंहकुले सिंहतया प्रत्यायास्यति । स तत्र सिंहो भविष्यति

उववाज्जिहिति । तत्थ णं कालं किच्चा दोच्चाए पुढवीए उक्कोसियाए तिन्निसागरोवमट्ठिई उववज्जिहिति । से णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता पक्खिसु उववाज्जिहिति । तत्थवि कालं किच्चा तच्चाए पुढवीए सत्तसागरो० । ततो सीहेसु । तयाणंतरं चउत्थीए । उरगो । पंचमीए । इत्थी । छट्ठीए । मणुओ । अहे सत्तमाए । तत्तो अणंतरं उव्वट्टित्ता से जाइं इमाइं जलयरपंचिंदियातिरिक्खजोणियाणं मच्छकच्छभगाहमगरसुंसुमारादीणं अद्धतेरसजातिकुलकोडीजोणिपमुहसतसहस्साइं, तत्थ णं एगमेगंसि जोणीविहाणंसि अणेगसयसहस्सक्खुत्तो उद्दाइत्ता २ तत्थेव भुज्जो २ पच्चायाइस्सति । से णं ततो उव्वट्टित्ता एवं चउप्पएसु, उरपरिसप्पे-

'जाइकुलकोडीजोणिप्पमुहसयसहस्साइं' त्ति जातौ पञ्चेन्द्रियजातौ कुलकोटीनां योनिप्रमुखानि योनिद्वारकाणि यानि शतसहस्राणि तानि तथा । 'जोणीविहाणंसि' त्ति योनि भेदे । 'खलीणमट्टियंति खलीनामाकाशस्थां छिन्नतटोपरिवर्तिर्नी मृत्तिकामिति । 'उम्मुक्क० जाव' त्ति 'उम्मुक्कबालभावे विण्णाय परिणयमित्ते जोव्वणमणुपत्ते' इति दृश्यम्,

---

अधार्मिको यावत् साहसिकः, सुबहु पापं कर्म यावत् समर्जयिष्यति । स तत्र कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यामुत्कृष्टसागरोपमस्थितिकेषु यावदुपपत्स्यते । स ततोऽनन्तरमुद्वृत्य सरीसृपेषूपपत्स्यते । तत्र कालं कृत्वा द्वितीयायां पृथिव्यामुत्कृष्टतया त्रिसागरोपमस्थितिषूपपत्स्यते । स ततोऽनन्तरमुद्वृत्य पक्षिषूपपत्स्यते । तत्रापि कालं कृत्वा तृतीयायां पृथिव्यां सप्तसागरो० । ततः सिंहेषु । तदनन्तरं पञ्चम्याम् । स्त्री । षष्ठ्याम् । मनुजः । अधः सप्तम्याम् । ततोऽनन्तरमुद्वृत्य स यानीमानि जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मत्स्यकच्छपग्रा-

सु, भुयपरिप्सपसु, खहयरेसु, चउरिंदिएसु, तेइंदिएसु, बेइंदिएसु, वणप्फतिकडुयरुक्खेसु कडुयदुद्धिएसु
वाउ० तेउ० आउ० पुढवि० अणेगसतसहस्सक्खुत्तो०। से णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता सुपतिट्ठपुरे [नगरे]
गोणत्ताए पच्चायाहिति। से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे अण्णया कयाती पढमपाउसंसि गंगाए महाणदीए
खलीणमट्टियं खणमाणे तडीए पेल्लिते समाणे कालगते तत्थेव सुपइट्ठपुरे [नगरे] सिट्ठिकुलंसि पुत्त-
त्ताए पच्चायाइस्साति। से णं तत्थ उम्मुक्क० जाव जोव्वणमणुप्पत्ते तहारूवाणं थेराणं अंतिए

तत्र विज्ञ एव विज्ञकः, स चासौपरि णतमात्रश्च बुद्ध्यादिपरिमाणपन्न एव च विज्ञकपरिणतमात्रः। 'अणतरं चयं चइत्त' त्ति
अनन्तरं शरीरं त्यक्त्वा च्यवनं वा कृत्वा। 'जहा दढपइण्णे' त्ति औपपातिके यथा दृढप्रतिज्ञाभिधानो भव्यो वर्णितस्तथाऽयमपि

हसकरसुंसुमारादीनामर्धत्रयोदशजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि, तत्रैकैकस्मिन् योनिविधानेऽनेकशतसहस्रकृत्वो मृत्वा २ तत्रैव भूयो
भूयः प्रत्यायास्यति। स तत उद्वृत्यैवं चतुष्पदेषु, उरःपरिसर्पेषु, भुजपरिसर्पेसु, खचरेषु, चतुरिन्द्रियेषु, त्रीन्द्रियेषु, द्वीन्द्रियेषु, वनस्पति-
कटुकवृक्षेषु, कटुकदुग्धेषु, वायुषु, तेजस्सु, अप्सु, पृथिवीष्वनेकशतसहस्रकृत्वः०। स ततोऽनन्तरमुद्वृत्य सुप्रतिष्ठपुरे नगरे गोतया प्रत्या-
यास्यति। स तत्रोन्मुक्तबालभावोऽन्यदा कदाचित् प्रथमप्रावृषि गङ्गाया महानद्याः खलीनमृत्तिकां खनंस्तट्या प्रेरितः सन् कालगतस्तत्रैव
सुप्रतिष्ठपुरे नगरे श्रेष्ठिकुले पुत्रतया प्रत्यायास्यति स तत्रोन्मुक्त० यावद् योवनमनुप्राप्तस्तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य
मुण्डो भूत्वाऽगारादनगारतां प्रव्रजिष्यति। स तत्रानगारो भविष्यतीर्यासमितो यावद् ब्रह्मचारी। स तत्र बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं

धम्मं सोच्चा निसम्म मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पवइस्सति । से णं तत्थ अणगारे भविस्सति इरियासमिते जाव बंभयारी । से णं तत्थ बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिति । से णं ततो अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवंति अड्ढाइं० जहा दढपतिण्णे, सा चेव वत्तवया कलाउ जाव सिज्झिहिति ।'

'एवं खलु जम्बू ! समणेणं भगवता महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' त्ति बेमि (सू० ७) ॥ १ ॥ ॥ पढमं अज्झयणं समत्तं ॥

वाच्यः। कस्मादेवमित्याह–' सा चेव' त्ति सैव दृढप्रतिज्ञसंबन्धिनी अस्यापि वक्तव्यतेति । तामेव स्मरयन्नाह–'कलाउ' त्ति कलास्तेन ग्रहीष्यन्ते दृढप्रतिज्ञेनेव, यावत्करणाच्च प्रव्रज्याग्रहणादि तस्येवास्य वाच्यं यावत् 'सेत्स्यति' इत्यादि पदपञ्चकमिति, तत्र सेत्स्यति–कृतकृत्यो भविष्यति, भोत्स्यते–केवलज्ञानेन सकलज्ञेयं ज्ञास्यति, मोक्ष्यति–सकलकर्मविमुक्तो भविष्यति, परिनिर्वास्यति–सकलकर्मकृतसंतापरहितो भविष्यति, किमुक्तं भवति ? सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति ॥ ॥ इति प्रथमाध्ययनविवरणम् ॥

पालयित्वाऽऽलोचितप्रतिक्रान्तः समाधिप्राप्तः कालमासे काल कृत्वा सौधर्मे कल्पे देवतयोपपत्स्यते । स ततोऽनन्तरं शरीरं त्यक्त्वा महाविदेहे वर्षे यानि कुलानि भवन्त्याढ्यानि यथा दृढप्रतिज्ञः, सैव वक्तव्यता, कला यावत् सेत्स्यति' । 'एवं खलु जम्बो ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सम्प्राप्तेन दुःखविपाकानां प्रथमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः ' इति ब्रवीमि ॥ ॥ प्रथमाध्ययनं समाप्तम् ॥

॥ अथ-उज्झितकाख्यं द्वितीयमध्ययनम् ॥

जति णं भंते! समणेण जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, दोच्चस्स णं भंते! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव० संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते? तते णं से सुहम्मे अणगारे जंबू अणगारं एवं वयासी,–'एवं खलु जम्बू! तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणियग्गामे णामं नगरे होत्था रिद्धि०। तस्स णं वाणियग्गामस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए दूतिपलासे नामं उज्जाणे होत्था। तत्थ णं दूइपलासे सुहम्मस्स जक्खस्स जक्खायतणे होत्था। तत्थ णं वाणियग्गामे मित्ते नामं राया होत्था। वण्णओ। तत्थ णं मित्तस्स रण्णो सिरी नामं देवी होत्था। वण्णओ। तत्थ णं वाणियग्गामे कामज्झया णामं गणिया होत्था अहीण० जाव सुरूवा, बावत्तरीकलापंडिया, चउसट्ठिगणियागुणोववेया,

---

यदि भदन्त! श्रमणेन यावत्संप्राप्तेन दुःखविपाकानां प्रथमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः, द्वितीयस्य भदन्त! अध्ययनस्य दुःखविपाकानां श्रमणेन यावत् संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः? ततः स सुधर्माऽनगारो जम्बुमनगारमेवमवदत्–'एवं खलु जम्बो! तस्मिन् काले तस्मिन् समये वाणिजग्रामं नाम नगरमभवद्, ऋद्धि०। तस्य वाणिजग्रामस्योत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे दूतिपलाशं नामोद्यानमभूत्। तत्र दूतिपलाशे सुधर्मणो यक्षस्य यक्षायतनमभूत्। तत्र वाणिजग्रामे मित्र नाम राजाऽभवत्। वर्णकः तत्र मित्रस्य राज्ञः श्रीर्नाम देव्यभवत्। तत्र वाणिजग्रामे

एकूणतीसविसेसे रममाणी, एक्कवीसरतिगुणप्पहाणा, बत्तीसपुरिसोवयारकुसला, णवंगसुत्तपडिबोहिया, अट्ठारसदेसीभासाविसारया, सिंगारागारचारुवेसा, गीयरतिगंधव्वनट्टकुसला, संगतगत० सुंदरत्थण० ऊसियधया सहस्सलंभा, विदिण्णछत्तचामरवालावियाणिया, कण्णीरहप्पयाया वावि होत्था । बहूणं गणियासहस्साणं आहेवच्चं० जाव विहराति । (सू० ८)

द्वितीये किञ्चिल्लिख्यते । 'अहीणे'त्ति अहीणपुण्णपंचिंदियसरीरा इत्यर्थः, यावत्करणात् "लक्खणवंजणगुणोववेया माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगसुंदरंगी" इत्यादि द्रष्टव्यम्, तत्र लक्षणानि स्वस्तिकादीनि, व्यञ्जनानि मषतिलकादीनि, गुणाः सौभाग्यादयः, मानं जलद्रोणमानता, उन्मानमर्धभारप्रमाणता, प्रमाणमष्टोत्तरशताङ्गुलोच्छ्रयतेति । 'बावत्तरीकलापंडिय'त्ति लेखाद्याः शकुनरुतपर्यन्ता गणितप्रधानाः कलाः प्रायः पुरुषाणामेवाभ्यासयोग्याः, स्त्रीणां तु विज्ञेया एव प्राय इति । 'चउसट्ठिगणियागुणोववेया' गीतनृत्तादीनि (नृत्यादीनि) विशेषतः पण्यस्त्रीजनोचितानि यानि चतुःषष्टिर्विज्ञानानि ते गणिकागुणाः, अथवा, वात्स्यायनोक्तान्यालिङ्गनादीन्यष्टौ वस्तूनि, तानि च प्रत्येकमष्टभेदत्वाच्चतुःषष्टिर्भवन्ति चतुःषष्ट्या गणिकागुणैरुपेता या सा तथा । एकोनत्रिंशद् विशेषाः, एकविंशती रतिगुणाः, द्वात्रिंशच्च पुरुषोपचाराः कामशास्त्रप्रसिद्धाः । 'णवंगसुत्तपडिबोहिय'त्ति द्वे श्रोत्रे, द्वे चक्षुषी, द्वे घ्राणे,

कामध्वजा नाम गणिका बभूव । अहीन० यावत् सुरूपा, द्वासप्ततिकलापण्डिता, चतुःषष्टिगणिकागुणोपेता, एकोनत्रिंशद्विशेष्यां रममाणा, एकविंशतिरतिगुणप्रधाना, द्वात्रिंशत्पुरुषोपचारकुशला, प्रतिबोधितसुप्तनवाङ्गा, अष्टादशदेशीभाषाविशारदा, शृङ्गाराचारुवेषा, गीतरतिगान्धर्वनाट्यकुशला, संगतगत०, सुन्दरस्तन० उच्छ्रितध्वजा, सहस्रलाभा, वितीर्णच्छत्रचामरबालव्यजनिका, कर्णीरथप्रयाता चाप्यभवत् ।

एका जिह्वा, एका त्वक्, एकं च मन इत्येतानि नवाङ्गानि सुप्तानीव सुप्तानि यौवनेन प्र   धितानि स्वार्थग्रहणपटुतां प्रापितानि यस्याः सा तथा। 'अट्ठारसदेसीभासाविसारय'त्ति रूढिगम्यम्। 'सिंगारागारचारुवेस'त्ति शृङ्गारस्य रसविशेषस्यागारमिव चारुवेषो यस्याः सा तथा। 'गीयरइगंधव्वनट्टकुसल'त्ति गीतरतिश्चासौ गन्धर्वनाट्यकुसला चेति समासः, गन्धर्वं नृत्तयुक्तगीतम्, नाट्यं तु नृत्तमेवेति। 'संगयगय'त्ति, "संगयगयभणियविहियविलाससललियसंलावनिउणजुत्तोवयारकुसला" इति दृश्यम्-संगतान्युचितानि गीतादीनि यस्याः सा तथा, सललिता प्रसन्नतोपेता ये संलापास्तेषु निपुणा या सा तथा, युक्ताः संगता ये उपचारा व्यवहारास्तेषु कुशला या सा तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः। 'सुंदरथण'त्ति एतेनेदं दृश्यम्—"सुंदरथणजहणवयणकरचरणनयणलावण्णविलासकलिया" इति, व्यक्तम्, नवरं जघनं पूर्वः कटीभागः, लावण्यमाकारस्य स्पृहणीयता, विलासः स्त्रीणां चेष्टाविशेषः। 'ऊसियज्झय'त्ति, ऊर्ध्वीकृतजयपताका। सहस्रलाभेति व्यक्तम्। 'विदिन्नछत्तचामरवालवियणिय'त्ति, वितीर्णं राज्ञा प्रसादतो दत्तं छत्रं च चामररूपा बालव्यजनिका (च) यस्यै सा तथा। 'कन्नीरहपयायावि होत्थ'त्ति, कर्णीरथः प्रवहणं तेन प्रयातं गमनं यस्याः सा तथा, 'वापि' इति समुच्चये, 'होत्थ'त्ति, अभवदिति। 'आहेवच्चं'ति आधिपत्यम्, अधिपतिकर्म, इह यावत्करणादिदं दृश्यम्, पोरेवच्चं' पुरोवर्तित्वमग्रेसरत्वमित्यर्थः, "भट्टित्तं" भर्तृत्वं पोषकत्वम् "सामित्तं" स्वस्वामिसम्बन्धमात्रम्, "महत्तरगत्तं" महत्तरगत्वं शेषवेश्याजनापेक्षया महत्तमताम्, "आणाईसरसेणावच्चं" आज्ञेश्वर आज्ञाप्रधानो यः सेनापतिः सैन्यनायकस्तस्य भावः कर्म वा आज्ञेश्वरसेनापत्यम्, आज्ञेश्वरसेनापत्यमिवाज्ञेश्वरसेनापत्यम्, "कारेमाणा" कारयन्ती परैः, "पालेमाणा" पालयन्ती स्वयमिति। 'अहीण'त्ति अहीणपुन्नपंचिंदियसरीरेति, व्यक्तं च; यावत्करणादिदं दृश्यम्—"लक्खणवंजणगुणोववेए" इत्यादि। 'इंदभूई' इत्यत्र यावत्करणात् "नामं अणगारे गोयमगोत्तेणं" इत्यादि "संखित्तविउलतेयलेसे" इत्येतदन्तं दृश्यम्।

तत्थ णं वाणियग्गामे विजयमित्ते नामं सत्थवाहे परिवसति अड्ढे० । तस्स णं विजयमित्तस्स सुभद्दा नामं भारिया होत्था अहीण० । तस्स णं विजयमेत्तस्स पुत्ते सुभद्दाए भारियाए अत्तए उज्झितए नामं दारए होत्था अहीण० जाव सुरूवे । तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे समोसढे । परिसा निग्गता । राया निग्गओ जहा कूणिओ निग्गओ । धम्मो कहिओ । परिसा राया य पडिगओ । तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इदंभूती० जाव लेसे छट्ठंछट्ठेणं जहा पण्णत्तीए पढमाए०

' छट्ठंछट्ठेणं जहा पन्नत्तीए ' त्ति यथा भगवत्यां तथेदं वाच्यम्, तच्चैवम्, " छट्ठंछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तए णं से भगवं गोयमे छट्ठक्खमणपारणगंसि " ' पढमाए ' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्,—" पढमाए पोरिसीए सज्झायं करेति, बीयाए पोरिसीए झाणं झियाति, तइयाए पोरिसीए अतुरियमचवलमसंभंते मुहपोत्तियं पडिलेहेति, भायणवत्थाणि पडिलेहेति, भायणाणि पमज्जति, भायणाणि उग्गाहेति, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति २ समणं ३ वंदति २ एवं वयासी,—' इच्छामि णं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाते छट्ठक्खम-

बहूनां गणिकासहस्राणामाधिपत्यं० यावद् विहरति । तत्र वाणिजग्रामे विजयमित्रो नाम सार्थवाहः परिवसत्याढ्यः । तस्य विजयमित्रस्य सुभद्रा नाम भार्याऽभवद्—अहीन० । तस्य विजयमित्रस्य पुत्रः सुभद्राया भार्याया आत्मज उज्झितको नाम दारकोऽभवद्—अहीन० यावत् सुरूपः । तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः समवसृतः । परिषद् निर्गता । राजा निर्गतो यथा कूणिको निर्गतः । धर्मः कथितः । परिषद् राजा च प्रतिगतः । तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासीन्द्रभूतिर्यावत्० लेश्यः षष्ठषष्ठेन यथा प्रज्ञप्तौ

जाव जेणेव वाणियग्गामे तेणेव उवा० । वाणियग्गामे उच्चणीय० अडमाणे जेणेव रायमग्गे तेणेव ओगाढे । तत्थ णं वहवे हत्थी पासति सण्णद्धवद्धवम्मियगुडिते उप्पीलियकच्छे उद्दामियघंटे णाणामणिरयणविविहगेविज्जउत्तरकंचुइज्जे पडिकप्पिते झयपडागवरपंचामेलआरूढहत्थारोहे गहिया-उहपहरणे । अण्णे य तत्थ वहवे आसे पासति सण्णद्धवद्धवम्मियगुडिते आविद्धगुडे ओसारियपक्खरे

णपारणगंसि वाणियग्गामे णगरे उच्चणीयमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडित्तए' गृहेषु भिक्षार्थं भिक्षाचर्यया भिक्षासमाचारेण अटितुमिति वाक्यार्थः, "अहा सुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिवंधं" स्खलनां मा कुर्वित्यर्थः, तए णं भगवं गोयमे समणेणं २ अब्भणुण्णाते समाणे समणस्स २ अंतियातो पडिनिक्खमति अतुरियमचवलमसंभंते जुगंतरपलोयणाते दिट्ठीए पुरओरियं सोहेमाणे" इति । 'सन्नद्धवद्धवम्मियगुडिए' त्ति संनद्धाः सन्नहत्या कृतसन्नाहाः तथा, बद्धं वर्म त्वक्त्राणविशेषो येषां ते वद्धवर्माणस्त एव वद्धवर्मिकाः, तथा, गुडा महांस्तनुत्राणविशेषः सा संजाता येषां ते गुडितास्ततः कर्मधारयोऽतस्तान् । 'उप्पी-लियकच्छे' त्ति उत्पीडिता गाढतरं वद्धा कक्षा उरोवन्धनं येषां ते तथा तान् । 'उद्दामियघंटे' त्ति उद्दामिता अपनीतवन्धनाः

प्रथमायां० यावद् यत्रैव वाणिजग्रामं तत्रैवोपा० । वाणिजग्रामे उच्चनीच० अटन् यत्रैव राजमार्गस्तत्रैवावगाढः । तत्र बहून् हस्तिनः पश्यति सन्नद्धवद्धवर्मिकगुडितान् उत्पीडितकक्षान् उद्दामितघण्टान् नानामणिरत्नविविधग्रैवेयकोपरकञ्चुकितान् प्रतिकल्पितान् ध्वजपताकावरपञ्चा-पीडाऽऽरूढहस्त्यारोहान् गृहीतायुधप्रहरणान् । अन्यांश्च तत्र बहूनश्वान् पश्यति सन्नद्धवद्धवर्मिकगुडितान् आविद्धगुडान् अवसारिततनुत्राणान्

उत्तरकंचुइय—ओचूल मुहचंडाधर—चामरथासकपरिमंडियकडीए आरूढअस्सारोहे गहियाउहपहरणे। अण्णे य तत्थ बहवे पुरिसे पासति सण्णद्धबद्धवम्मियकवए उप्पीलियसरासणपट्टीए पिणद्धगेवेज्जे विमलवरबद्धचिंधपट्टे गहियाउहपहरणे। तेसिं च णं पुरिसाणं मज्झगयं पुरिसं पासति अवओडग-

अलम्बिता इत्यर्थः घण्टा येषां ते तथा तान्। 'णाणामणिरयणविविहगेविज्जउत्तरकंचुईज्जे' त्ति नाना मणिरत्नानि, विविधानि ग्रैवेयकाणि ग्रीवाभरणानि, उत्तरकञ्चुकाश्च तनुत्राणविशेषाः सन्ति येषां ते तथा। अत एव 'पडिकप्पि ए' त्ति कृतसन्नाहादिसामग्रीकान्। 'झयपडागवरपंचामेलआरूढहत्थारोहे' ध्वजा गरुडादिध्वजाः पताका गरुडादिवर्जितास्ताभिर्वरा ये ते, तथा, पञ्च आमेलकाः शेखरका येषां ते, तथा, आरूढा हस्त्यारोहा महामात्रा येषु ते तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः अतस्तान्। 'गहियाउहप्पहरणे' गृहीतान्यायुधानि प्रहरणार्थं येषु, अथवा, आयुधानि अक्षेप्याणि, प्रहरणानि तु क्षेप्याणीति। 'सन्नद्धबद्धवम्मियगुडियए' त्ति, एतदेव व्याख्याति—'आविद्धगुडे ओसारियपक्खरे' त्ति, आविद्धा परिहिता गुडा येषां ते तथा, गुडा च यद्यपि हस्तिनां तनुत्राणे (णं) रूढा, तथापि देशविशेषापेक्षयाऽश्वानामपि संभवतीति, अवसारिता अवलम्बिताः पक्खरास्तनुत्राणविशेषायेषां ते तथा, तान्। 'उत्तरकंचुइयंओचुलमुहचंडाधरचामरथासगपरिमंडियकडीए' त्ति उत्तरकञ्चुकस्तनुत्राणविशेष एव

उत्तरकञ्चुकिताऽवचूलकमुखचण्डधर—चामरस्थासकपरिमण्डितकटीकान् आरूढाश्वारोहान् गृहीतायुधप्रहरणान्। अन्यांश्च तत्र बहून् पुरुषान् पश्यति सन्नद्धबद्धवर्मितकवचान् उत्पीडितशरासनपट्टिकान् पिनद्धग्रैवेयकान् विमलवरबद्धचिह्नपट्टान् गृहीतायुधप्रहरणान्। तेषां

वंधणं उक्कित्तकण्णनासं नेहत्तुप्पियगत्तं बज्झकरकडिजुयनियत्थं (च्छं) कंठे गुणरत्तमल्लदामं चुण्णगुंडियगातं चुण्णयं वज्झपाणपीयं तिलं तिलं चेव छिज्जमाणं काकणिमंसाइं खावियंतं पावं कक्करसएहिं

येषामस्ति ते तथा, तथा अवचूलकैर्मुखं चण्डाधरं रौद्राधरौष्ठं येषां ते तथा, तथा चामरैः स्थासकैश्च दर्पणैः परिमण्डिता कटी येषां ते तथा, ततः कर्मधारयोऽतस्तान्। 'उप्पीलियसरासणपट्टीए' त्ति उत्पीडिता कृत प्रत्यञ्चारोपणाच्छरासनपट्टिका धनुर्यष्टिर्बाहुपट्टिका वा यैस्ते तथा तान्। 'पिणद्धगेवेज्जे' त्ति पिनद्धं परिहितं ग्रैवेयकं यैस्ते तथा तान्। 'विमलवरबद्धचिंधपट्टे' त्ति विमलो वरो बद्धश्चिह्नपट्टो नेत्रादिमयो यैस्ते तथा तान्। 'अवओडगबंधणं' त्ति अवकोटकेन कृकाटिकाया अधोनयनेन बन्धनं यस्य स तथा तम्। 'उक्कित्तकण्णनासं' ति उत्पाटितकर्णनासिकम्। 'नेहत्तुप्पियगत्तं' त्ति स्नेहस्नेहितशरीरम्। 'बज्झकरकडिजुयनियत्थं' ति, वध्यश्चासौ करयोर्हस्तयोः कट्यां कटीदेशे युगं युग्मं निवसित इव निवसितश्चेति समासोऽतस्तम्, अथवा, वध्यस्य यत्करकटिकायुगं निन्द्यचीवरिकाद्वयं तद् निवसितो यः स तथा तम्। 'कंठे गुणरत्तमल्लदामं' कण्ठे—गले गुण इव कण्ठसूत्रमिव रक्तं लोहितं मल्लदाम पुष्पमाला यस्य स तथा तम्। 'चुण्णगुंडियगायं' गैरिकक्षोदावगुण्डितशरीरम्। 'चुन्नयं' ति संत्रस्तम्। 'वज्झपाणपीयं' ति वध्या बाह्या वा प्राणा उच्छ्वासादयः प्रतीताः प्रिया यस्य स तथा तम्। 'तिलं तिलं चेव छिज्जमाणं' ति, तिलशश्छिद्यमानमित्यर्थः 'कागणिमंसाइं खावियंतं' काकणीमांसानि तद्देहोत्कृत्त्हस्वमांसखण्डानि खाद्यमानम्। 'पावं' ति पापिष्ठम्।

च पुरुषाणां मध्यगतं पुरुषं पश्यति अवकोटकबन्धनमुत्कृत्तकर्णनासं स्नेहस्नेहितगात्रं वध्यकरकटीयुगनिवसितं कण्ठे गुणरक्तमाल्यं चूर्णगुण्डि-

हम्ममाणं अणेगनरनारिसंपरिवुडं चच्चरे चच्चरे खंडपडहएणं उग्घोसिज्जमाणं। इमं च णं एयारूवं उग्घोसणं सुणेति,—' नो खलु देवाणुप्पिया ! उज्झियगस्स दारगस्स केई राया वा रायपुत्ते वा अवरज्झति; अप्पणो से सयाइं कम्माइं अवरज्झंति ' (सू० ९) तते णं से भगवओ गोतमस्स तं पुरिसं पासित्ता इमे अज्झत्थिते ५,—' अहो णं इमे पुरिसे जाव निरयपडिरूवियं वेयणं वेदेति ' त्ति कट्टु

' खक्खरसएहिं हम्ममाणं ' ति खर्खरा अश्वोत्त्रासनाय चर्ममया वस्तुविशेषाः स्फुटितवंशा वा तैर्हन्यमानं ताड्यमानम् । ' अप्पणो से सयाइं ति आत्मन आत्मीयानि ' से ' तस्य स्वकानि स्वकृतानि । ' अज्झत्थिए ' आत्मगतः; इहेदमन्यदपि दृश्यम्,—" कप्पिए " कल्पितो भेदवान्, कल्पिको वा उचितः, "चिंतिए" स्मृतिरूपः, " पत्थिए " प्रार्थितो भगवदुत्तरप्रार्थनाविषयः; "मणोगए"ति अप्रकाशित इत्यर्थः, "संकप्पो" विकल्पः " समुप्पज्जित्था " समुत्पन्नवान् । " अहो णं इमे पुरिसे पुरा पोराणाणं दुच्चिन्नाणं दुप्पडिक्कंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ, न मे दिट्ठा नरगा वा नेरइया वा, पच्चक्खं खलु अयं पुरिसे निरयपडिरूवियं वेयणं वेएइत्ति कट्टु " इत्येतत् प्रथमाध्ययनोक्तं वाक्यमाश्रि-

तगात्रं संत्रस्तं वध्यप्रीतप्राण तिलं तिलमिव च्छिद्यमानं काकणीमांसानि खाद्यमानं पापं कर्करतैर्हन्यमानमनेकरनारीसंपरिवृत चत्वरे चत्वरे खण्डपटहेनोद्घोष्यमाणम् । इदं चैतद्रूपमुद्घोषणं शृणोति,—'नो खलु देवानुप्रियाः ! उज्झितके दारके कश्चिद् राजा वा राजपुत्रो वाऽपराध्यति, आत्मनस्तस्य स्वकानि कर्माण्यपराध्यन्ति ।' ततस्तस्य भगवतो गौतमस्य तं पुरुषं दृष्ट्वाऽयमाध्यात्मिकः ४,—'अहो अयं

वाणियग्गामे णगरे उच्चनीयकुले० जाव अडमाणे अहापज्जत्तं समुयाणं गेण्हति, २त्ता वाणियग्गामं नगरं मज्झं मज्झेणं० जाव पडिदंसंति; समणं भगवं महावीरं वंदति णमंसति २ एवं वयासी,–' एवं खलु अहं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाते समाणे वाणियग्गामे तहेव जाव० वेएति; से णं भंते ! पुरिसे पुव्वभवे के आसि० ? जाव पच्चणुभवमाणे विहरति ? '।

'एवं खलु गोतमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे २ भारहे वासे हत्थिणाउरे नामं नयरे होत्था रिद्धि० । तत्थ णं हत्थिणाउरे णगरे सुणंदे नामं राया होत्था महयाहि०। तत्थ णं हत्थि-

त्याधिकृताक्षराणि गमनीयानीति । 'रिद्ध'त्ति "रिद्धत्थिमियसमिद्धे" इत्यादि दृश्यं, तत्र ऋद्धं भवनादिभिर्वृद्धिमुपगतम्, स्तिमितं भयवर्जितम्, समृद्धं धनादियुक्तमिति । ' मंहयाहि'त्ति इह "महयाहिमवंतमलयमंदिरमहिंदसारे" इत्यादि दृश्यम्, तत्र महाहिमव-

पुरुषो यावद् निरयप्रतिरूपां वेदनां वेदयति' इति कृत्वा वाणिजग्रामे नगर उच्चनीचकुले० यावदटन् यथापर्याप्तं समुदानं (भैक्ष्यं) गृह्णाति; गृहीत्वा, वाणिजग्रामस्य नगरस्य मध्य मध्येन० यावत् प्रतिदर्शयति, श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वानमस्यित्वैवमवादीत्,–' एवं खल्वहं भदन्त ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् वाणिजग्रामे तथैव यावद्० वेदयति; स भदन्त ! पुरुषः पूर्वभवे क आसीत्० यावत् प्रत्यनुभवन् विहरति ? '

एवं खलु गोतम ! तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहेव जम्बूद्वीपे २ (द्वीपे) भारते वर्षे हस्तिनापुरं नाम नगरमभवद् ऋद्ध० ।

णाउरे नगरे वहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महं एगे गोमंडवे होत्था अणेगखंभसयसंनिविट्ठे पासाइ ४ ० तत्थ णं वहवे णगरगोरूवाणं सणाहा य अणाहा य णगरगावीओ य णगरवलीवद्दा य णगरपड्डियाओ य णगरवसभा य पउरतणपाणिया निव्भया निरुवसग्गा (विग्गा) सुहं सुहेण परिवसंति । तत्थ णं हत्थिणाउरे नगरे भीमे नामं कूडग्गाहे होत्था अधम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे । तस्स णं भीमस्स कूडग्गाहस्स

दाद्यः पर्वतास्तद्वत् सारः प्रधानो यः स तथा। 'पासा' इत्यत्र "पासाइए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे" त्ति दृश्यम्; तत्र प्रासादीयो मनःप्रसन्नताहेतुः दर्शनीयो यं पश्यच्चक्षुर्न श्राम्यति, अभिरूपः अभिमतरूपः, प्रतिरूपः द्रष्टारं २ प्रति रूपं यस्येति। 'नगरवलीवद्दा' इत्यादौ वलीवर्दा वर्धितगवाः, 'पड्डिका' ह्रस्वमहिष्यो ह्रस्वगोस्त्रियो वा, वृषभाः साण्डगवः। 'कूडग्गाहे' त्ति कूटेन जीवान् गृह्णातीति कूटग्राहः। 'अहम्मिए' त्ति धर्मेण चरति व्यवहरति वा धार्मिकस्तन्निषेधादधार्मिकः, यावत्करणादिदं दृश्यम्–अधम्माणुए" अधर्मान् पापलोकान् अनुगच्छतीत्यधर्मानुगः "अधम्मिट्ठे" अतिशयेनाऽधर्मो धर्मरहितोऽधर्मिष्ठः, "अधम्मक्खाई" अधर्मभाषणशीलः, अधार्मिकप्रसिद्धिको वा, "अहम्मपलोई" अधर्मानेव परसंबन्धिदोषानेव प्रलोकयति प्रेक्षत इत्येवंशीलोऽधर्मप्रलोकी, "अहम्म-

---

तत्र हस्तिनापुरे नगरे सुनन्दो नाम राजा वभूव महाहि० । तत्र हस्तिनापुरे नगरे वहुमध्यदेशभागेऽत्र महानेको गोमण्डपो वभूवानेकस्तम्भशतसंन्निविष्टःप्रासादीयः ४ । तत्र वहवो नगरगोरूपाः सनाथाश्चानाथाश्च नगरगव्यश्च नगरवलीवर्दाश्च नगरपड्डिकाश्च नगरवृषभाश्च प्रचुरतृणपानीया निर्भया निरुपसर्गाः (निरुद्विग्नाः) सुखं सुखेन परिवसन्ति । तत्र हस्तिनापुरे नगरे भीमो नाम कूटग्राहो वभूव, अधार्मिको

उप्पला नामं भारिया होत्था अहीण०। तते णं सा उप्पला कूडग्गाहिणी अण्णया कयाति आवण्णसत्ता जाया यावि होत्था। तते णं तीसे उप्पलाए कूडग्गाहिणीए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूते,—'धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ ४ जाव सुलद्धे जम्मजीवियफले, जाओ णं बहूणं नगरगोरूवाणं सणाहाण य ५ जाव वसभाण य ऊहेहि य थणेहि य वसणेहि य छप्पाहि य

पलज्जणे" अधर्म एव हिंसादौ प्ररज्यतेऽनुरागवान् भवतीत्यधर्मप्ररजनः, "अहम्मसमुदाचारे" अधर्मरूपः समुदाचारः समाचारो यस्य स तथा, "अहम्मेण चेव वित्तिं कप्पेमाणे" इति अधर्मेण पापकर्मणा वृत्तिं जीविकां कल्पयमानः कुर्वाणस्तच्छील इत्यर्थः "दुस्सीले" दुष्टशीलः, "दुव्वए" अविद्यमाननियम इति, "दुप्पडियाणंदे" दुष्प्रत्यानन्दो बहुभिरपि संतोषकारणैरनुत्पद्यमानसंतोष इत्यर्थः। 'अहीण'त्ति "अहीणत्तपुण्णपंचिंदियसरीरा" इत्यादि दृश्यम्। 'आवन्नसत्त'त्ति गर्भे समापन्नजीवेत्यर्थः। धन्नाओ णं ताओ 'अम्मयाउ' त्ति अम्बा जनन्यः, इह यावत्करणादिदं दृश्यम्,—" पुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयत्थाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ, तासिं णं अम्मयाणं सुलद्धे जम्माजीवियफले " इति, व्यक्तं च 'ऊहेहि य' त्ति गवादीनां

यावद् दुष्प्रत्यानन्दः। तस्य भीमस्य कुटग्राहस्योत्पला नाम भार्याऽभवद्—अहीन०। ततः सोत्पला कुटग्राही अन्यदा कदाचिदापन्नसत्त्वा जाता चाप्यभवत्। ततस्तस्या उत्पलायाः कुटग्राह्यास्त्रिषु मासेषु बहुपरिपूर्णेष्वयमेतद्रूपो दोहदः प्रादुर्भूतः, 'धन्यास्ता अम्बाः ४ यावत् सुलब्धम् जन्मजीवितफलम्, या बहूनां नगरगोरूपाणां सनाथानां च ५ यावद् वृषभाणां चोधोभिश्च स्तनैश्च वृषणैश्च पुच्छैश्च ककुदैश्च वहैश्च

ककुहेहि य वहेहि य कन्नेहि य अच्छीहि य नासाहि य जिब्भाहि य ओट्ठेहि य कंबलेहि य सोल्लेहि य तलितेहि य भज्जितेहि य परिसुक्केहि य लावणिएहि य सुरं च मधुं च मेरगं च जातिं च सीधुं च पसण्णं च आसाएमाणीओ विसाएमाणीओ परिभाएमाणीओ परिभुंजेमाणीओ दोहलं विणेंति, तं जइ णं अहमवि बहूणं नगर० जाव विणेज्जामि' त्ति कट्टु तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि सुक्खा भुक्खा निम्मंसा

स्तनोपरिभोगैः। 'थणेहि य' त्ति व्यक्तम्। 'वसणेहि य' त्ति वृषणैरण्डैः। 'छ(छे)प्पाहि य' त्ति पुच्छैः। ककुहेहि य' त्ति ककुदैः स्कन्धशिखरैः' 'वहेहि य' त्ति वहैः स्कन्धैः। कर्णादीनि व्यक्तानि। 'कंबलेहि य' त्ति सास्नाभिः। 'सोल्लिएहि य' त्ति पक्वैः। 'तलिएहि य' त्ति स्नेहेन पक्वैः ' भज्जिएहि य' त्ति भृष्टैः। 'परिसुक्खेहि य' त्ति स्वतः शोषमुपागतैः। 'लावणिएहि य' त्ति, लवणसंस्कृतैः। सुरा तन्दुलधवादिच्छल्लीनिष्पन्ना। मधु च माक्षिकनिष्पन्नम्। मेरकं तालफलनिष्पन्नम्। जातिश्च जातिकुसुमवर्णं मद्यमेव। सिधु च गुडधातकीसंभवम्। प्रसन्ना द्राक्षादिद्रव्यजन्या मनःप्रसत्तिहेतुरिति। 'आसाएमाणीउ' त्ति ईषत् स्वादयन्त्यो बहु च त्यजन्त्य इक्षुखण्डादेरिव। 'विसाएमाणीउ' त्ति विशेषेण स्वादयन्त्योऽल्पमेव त्यजन्त्यः खर्जूरादेरिव। परिभाएमाणीउ' त्ति ददत्यः। 'परिभुंजेमाणीउ' त्ति सर्वमुपभुञ्जाना अल्पमप्यपरित्यजन्त्यः। शुष्का शुष्केव शुष्का रुधिरक्षयात्। 'भुक्ख' त्ति भोजनाकरणाद् हीनबलतया बुभुक्षायुक्तेव बुभुक्षा।

कर्णैश्चाक्षिभिश्च नासाभिश्च जिह्वाभिश्चौष्ठैश्च कम्बलैश्च पक्वैश्च स्नेहपक्वैश्च भृष्टैश्च परिशुष्कैश्च लावणिकैश्च सुरां च मधु च मेरकं च जातिं च सीधु च प्रसन्नां चास्वादन्त्यो विस्वादयन्त्यः परिभाजयन्त्यः परिभुञ्जाना दोहदं विनयन्ति; तद् यद्यहमपि बहूनां नगर० यावद्

उलुग्गा उलुग्गसरीरा नित्तेया दीणविमणवयणा पंडुल्लयियमुही ओमंथियनयणवयणकमला जहोइयं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारहारं अपरिभुंजमाणी करयलमलियव्व कमलमाला ओहय० जाव झियाति। इमं च णं भीमे कूडग्गाहे जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणी तेणेव उवा० २ ओहय० जाव पासति २ त्ता एवं वयासी,—'किण्णं तुमं देवाणुप्पिए ओहय० जाव झियासि ?, तते णं सा उप्पला भारिया भीमं कूड०

अत एव निर्मांसा। 'उलुग्ग'त्ति अवरुग्णा भग्नमनोवृत्तिः' 'उलुग्गसरीरा' भग्नदेहा 'नित्तेय'त्ति गतकान्तिः, 'दीणविमणहीण'त्ति दीना दैन्यवती विमनाः शून्यचित्ता हीणा च भीतेति कर्मधारयः 'दीणविमणवयण'त्ति पाठान्तरम्, तत्र विमनस इव विगतचेतस इव वदनं यस्याः सा तथा, दीना चासौ विमनोवदना चेति समासः। 'पंडुल्लइयमुही' पाण्डुरीभूतवदनेत्यर्थः। 'ओमंथियनयणवयणकमल'त्ति ओमंथियत्ति अधोमुखीकृतानि नयनवदनरूपाणि कमलानि यया सा तथा 'ओहय'त्ति ओहयमणसंकप्पा विगतयुक्तायुक्तविवेचनेत्यर्थः, इह यावत्करणादिदं दृश्यम्,—"करतलपल्हत्थमुही" करतले पर्यस्तं निवेशितं मुखं यया सा तथा, "अट्टज्झाणोवगया

विनयामि' इति कृत्वा तस्मिन् दोहदेऽविनीयमाने शुष्का बुभुक्षा निर्मांसाऽवरुग्णाऽवरुग्णशरीरा निस्तेजस्का दीनविमनोवदना पाण्डुरितमुखी अवमथितनयनवदनकमला यथोचितं पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारहारमपरिभुञ्जाना करतलमर्दितेव कमलमालाऽपहत० यावद् ध्यायति। इतश्च भीमः कूटग्राहो यत्रैवोत्पला कूटग्राही तत्रैवोपा० २ अपहत० यावत् पश्यति, दृष्ट्वैवमवदत्, 'किं त्वं देवानुप्रिये ! अपहत० यावद्० ध्यायसि ?' ततः सोत्पला भार्या भीमं कूटग्राहमेवमवादीत्,—'एवं खलु देवानुप्रिय ! मम त्रिपु मासेपु बहुपरिपूर्णेपु दोहदः

द्वितीये— उज्झि० उत्पला० दोहदव०

एवं वयासी, एवं खलु देवाणुप्पिया ! ममं तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दोहले पाउब्भूते,—'धण्णा णं ४ जाओ णं वहूणं गो० ऊहेहि य० लावणिएहि य० सुरं च० ५ आसा० ४ दोहलं विणिंति'। तते णं अहं देवाणु० तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि० जाव ज्झियामि।' तते णं से भीमे कूड० उप्पलं भारियं एवं वयासी,—'मा णं तुमं देवाणु० ओहय० जाव ज्झियाहि; अहं णं तं तहा करिस्सामि (करिहामि) जहा णं तव दोहलस्स संपत्ती भविस्सइ'। ताहिं इट्ठाहिं ५ जाव समासासेति।

तते णं से भीमे कूड० अड्ढरत्तकालसमयंसि एगे अबीए सण्णद्ध० जाव पहरणे सयाओ गिहाओ

भूमीगयदिट्ठीया"। 'ज्झियाइ'त्ति ध्यायति चिन्तयतीति। 'इमं च णं'ति इतश्चेत्यर्थः। भीमे कूडग्गाहे जेणेव उप्पला कूडगाही तेणेव उवागच्छति' उवागच्छित्ता उप्पलकूडग्गाहिं ओहयमणसंकप्प' इत्यादिसूत्रं प्रागुक्तसूत्रानुसारेण परिपूर्णं कृत्वा ध्येयम्, सूचामात्रत्वा-

---

प्रादुर्भूतः,—'धन्याः ४ या वहूनां गो० ऊधोभिश्च० लावणिकैश्च० सुरां च० ५ आस्वा० ४ दोहदं विनयन्ति'। ततोऽहं देवानुप्रिय ! तस्मिन् दोहदेऽविनीयमाने० यावद् ध्यायामि' ततः स भीमः कूट० उत्पलां भार्यामेवमवदत्,—'मा त्वं देवानुप्रिये ! अपहत० यावद् ध्यामीः, अहं तत् तथा करिष्यामि यथा तव दोहदस्य संप्राप्तिर्भविष्यति। ताभिरिष्टाभिर्यावत् ५ समाश्वासयति।

ततः स भीमः कूटग्राहोऽर्धरात्रसमय एकोऽद्वितीयः संनद्ध० यावत् प्रहरणः स्वस्माद् गृहान्निर्गच्छति, निर्गत्य हस्तिनापुरं मध्येन०

निग्गच्छति २ हत्थिणाउरं मज्झंमज्झेणं० जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागते २ बहूणं णगरगोरूवाणं जाव वसभाण य अप्पेगइयाणं ऊहे छिंदति जाव अप्पेगइयाणं कंबलए छिंदति, अप्पेगइयाणं अण्णमण्णाइं अंगोवंगाइं वियंगेति २ जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छति २ उप्पलाए कूडग्गाहिणीए उवणेति। तते णं सा उप्पला भारिया तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं जाव सुरं च ५ आसा० ४ तं दोहलं विणेति। तते णं सा उप्पला कूडग्गाही संपुण्णदोहला संमाणियदोहला विणीयदोहला वोच्छिण्णदोहला संपन्नदोहला

तपुस्तकस्य। 'ताहिं इट्ठाहिं' इत्यत्र पञ्चकलक्षणादङ्कादिदं दृश्यम्,–"कंताहिं पियाहिं मणुन्नाहिं मणामाहिं" इति, एकार्थाश्चैते, "वग्गु" इति वाग्भिः। 'एगे'त्ति सहायताभावात्। 'अबीए'त्ति धर्मरूपसहायाभावात्। 'सन्नद्धबद्धवम्मियकवए' पूर्ववत् यावत्करणात् "उप्पीलि-यसरासणपट्टीए" इत्यादि "गहियाउहपहरणे" इत्येतदन्तं दृश्यम्। 'संपुण्णदोहल'त्ति समस्तवाञ्छितार्थपूरणात् 'सम्माणियदोहल'त्ति वाञ्छितार्थसमानयनात्। 'विणीयदोहल'त्ति, वाञ्छाविनयनात्। 'विच्छिन्नदोहल'त्ति विवक्षितार्थवाञ्छानुबन्धविच्छेदात्। 'संप-न्नदोहल'त्ति विवक्षितार्थभोगसंपाद्यानन्दप्राप्तेरिति। 'भीया' इत्यत्र "तत्था तसिया संजायभया" इति दृश्यम्, भयोत्कर्षप्रतिपादनपरा-

यत्रैव गोमण्डपस्तत्रैवोपागतः, उपागत्य बहूनां नगरगोरूपाणां यावद् वृषभाणां चाप्येकेषामूधांसि च्छिनत्ति यावद् अप्येकेषां कम्बलांश्छि-नत्ति, अप्येकेषामन्यान्यान्यङ्गोपाङ्गानि विकृन्तति, विकृत्य यत्रैव स्वं गृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्योत्पलायै कूटग्राही उपनयति। ततः सोत्पला भार्या तैर्बहुभिर्गोमांसैः पक्वैर्यावत् सुरां च ५ आस्वा० ४ तं दोहदं विनयति। ततः सोत्पला कूटग्राही संपूर्णदोहदा "संमानित-

तं गब्भं सुहंसुहेणं परिवहति। तते णं सा उप्पला कूड० अण्णया कयाती णवण्हं मासाणं वहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाता। तते णं तेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया सद्देणं विग्घुट्ठे चिच्चीसरे आरसिते। तते णं तस्स दारगस्स आरसियसद्दं सोच्चा निसम्म हत्थिणाउरे णगरे वहवे नगरगोरूवा जाव वसभा य भीया ४ उव्विग्गा सव्वओ समंता विप्पलाइत्था। तते णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो अयमेयारूवं नामधेज्जं करेंति; जम्हा णं अम्हं इमेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया २ सद्देणं विग्घुट्ठे चिच्चीसरे आरासिते, तते णं एयस्स दारगस्स आरासितसद्दं सोच्चा निसम्म हत्थिणाउरे णगरे वहवे णगरगोरूवा य जाव

ण्येकार्थिकानि चैतानि। 'सवओ'त्ति सर्वदिक्षु। 'समंत'त्ति विदिक्षु चेत्यर्थः। 'विपलाइत्थ'त्ति विपलायितवन्त इति 'अयमेयारूव'त्ति, इदमेवंप्रकारं वक्ष्यमाणस्वरूपमित्यर्थः। 'महया महया चिचि आरसिए'त्ति महता २ चिच्चीत्येवं चीत्कारेणेत्यर्थः। 'आरसिय'त्ति आरसितमारटितम्। 'सोच'त्ति, आकर्ण्य। 'निसम्म'त्ति, अवधार्य।

दोहदा विनीतदोहदा व्युच्छिन्नदोहदा संपन्नदोहदा त गर्भं सुखं सुखेन परिवहति। ततः सोत्पला कूट० अन्यदा कदाचिद् नवसु मासेपु वहुपरिपूर्णेषु दारकं प्रजाता। ततस्तेन दारकेण जातमात्रेणैव महता शब्देन विघुष्टश्चिच्चीस्वर आरसितः। ततस्तस्य दारकस्यारसितशब्दं श्रुत्वा निशम्य हस्तिनापुरे नगरे वहवो नगरगोरूपा यावद् वृषभाश्च भीताः ४ उद्विग्नाः सर्वतः समंताद् विपलायांचक्रिरे। ततस्तस्य दारकस्याम्वापितराविदमेतद्रूपं नामधेयं कुरुतः, यस्मादावयोरनेन दारकेण जातमात्रेणैव महता २ शब्देन विघुष्टश्चिचीस्वर आरसितः, तत एतस्य दारकस्यारसितशब्दं श्रुत्वा निशम्य

भीया ४ सव्वतो समंता विप्पलाइत्था, तम्हा णं होउ अम्हं दारए गोत्तासए नामेणं। तते णं से गोत्तासे दारए उम्मुक्कबालभावे जाव जाते यावि होत्था। तते णं से भीमे कूडग्गाहे अण्णया कयाती कालधम्मुणा संजुत्ते। तते णं से गोत्तासे दारए बहूणं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेणं सद्धिं संपरिवुडे रोअमाणे कंदमाणे विलवमाणे भीमस्स कूडग्गाहस्स नीहरणं करेति, (नीहरणं) करेत्ता बहूइं लोइयमयकिच्चाइं करेति।

तते णं से सुनंदे राया गोत्तासं दारयं अण्णया कयाती सयमेव कूडग्गाहित्ताए ठवेति। तते णं से गोत्तासे दारए कूडग्गाहे जाए यावि होत्था अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे। तते णं से गोत्तासे दारए कूडग्गाहे (हित्ताए) कल्लाकल्लिं अद्धरत्तकालसमयंसि एगे अबीए सण्णद्ध-

हस्तिनापुरे नगरे बहवो नगरगोरूपाश्च यावद् भीताः ४ सर्वतः समन्ताद् विपलायांचक्रिरे, तस्माद् भवत्वावयोर्दारको गोत्रासो नाम्ना। ततः स गोत्रासो दारक उन्मुक्तबालभावो यावज्जातश्चाप्यभवत्। ततः स भीमः कूटग्राहोऽन्यदा कदाचित् कालधर्मेण संयुक्तः। ततः स गोत्रासो दारको बहुना मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसंबन्धिपरिजनेन सार्धं संपरिवृतो रुदन् क्रन्दन् विलपन् भीमस्य कूटग्राहस्य निस्सरणं करोति। कृत्वा बहूनि लौकिकमृतकृत्यानि करोति।

ततः स सुनन्दो राजा गोत्रासं दारकमन्यदा कदाचित् स्वयमेव कूटग्राहतायां स्थापयति। ततः स गोत्रासो दारकः कूटग्राहो जातश्चाप्यभवदधार्मिको यावद् दुष्प्रत्यानन्दः। ततः स गोत्रासो दारकः कूटग्राहः प्रतिदिनमर्धरात्रकालसमये एकोऽद्वितीयः संनद्धबद्धकवचो यावद्

वद्धकवए जाव गहियाउहपहरणे सयातो गिहातो निज्जाति; जेणेव गोमंडवे तेणेव उवा० बहूणं णगरगोरूवाणं सणा० जाव वियंगेति २ जेणेव सए गिहे तेणेव उवा० । तते णं से गोत्तासे कूड० तेहिं बहूहिं गोमंसेहि सोल्लेहिं जाव सुरं च ५ आसा० ४ विहरति । तते णं से गोत्तासे कूड० एयकम्मे प्प० वि० स० सुबहुं पावं कम्मं समज्जिणित्ता पंचवाससयाइं परमाउं पालयित्ता अट्टदुहट्टोवगते कालमासे कालं किच्चा दोच्चाए पुढवीए उक्कोसं तिसागरो० णेरइयत्ताए उववण्णे । (सू० ११) तते णं सा विजयमेत्तस्स सत्थवाहस्स सुभद्दा भारिया जातनिंदुया यावि होत्था । जाया जाया

'एयकम्मे' इत्यत्रेदं दृश्यम्,—"एयप्पहाणे एयविज्जे एयसमायारे" इति । 'अट्टदुहट्टोवगए'त्ति आर्त्तमार्त्तध्यानं, दुर्घट—दुःखस्थगनीयं दुर्वार(र्य)मित्यर्थः, उपगतः प्राप्तो यः स तथा । 'जायनिंदुया यावि'त्ति जातान्युत्पन्नान्यपत्यानि निर्द्रुतानि निर्यातानि मृतानीत्यर्थो यस्याः सा जातनिर्द्रुता; चापीति समर्थनार्थः ।

गृहीतायुध प्रहरणः स्वस्माद् गृहाद् निर्याति, यत्रैव गोमण्डपस्तत्रैवोपा० बहूनां नगरगोरूपाणां सनाथानां यावद् विकृन्तति, विकृत्य यत्रैव स्वं गृहं तत्रैवोपा० । तत' स गोत्रासः कूट० तैर्बहुभिर्गोमांसैः पक्वैर्यावत् सुरां च ५ आस्व० ४ विहरति। ततः स गोत्रासः कूट० एतत्कर्मा प्र० (एतत्प्रधानः) वि० (एतद्विद्यः) स० (एतत्समाचारः) सुबहु पापं कर्म समर्ज्य पञ्चवर्षशतानि परमायुः पालयित्वाऽऽर्तदुःखार्त्तोपगतः कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयायां पृथिव्यामुत्कृष्टत्रिसागरो० नैरयिकतयोपपन्नः। ततः सा विजयमित्रस्य सार्थवाहस्य सुभद्रा भार्या जातनिद्रुता चाप्यभवत्।

दारगा विनिहायमावज्जंति। तते णं से गोत्तासे कूड० दोच्चाओ पुढवीओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव वाणियग्गामे णगरे विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभद्दाए भारियाए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे। तते णं सा सुभद्दा सत्थवाही अण्णया कयाइ नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया। तते णं सा सुभद्दा सत्थवाही तं दारगं जातमेत्तयं चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झावेति २ दोच्चंपि गेण्हावेति २ आणुपुव्वेणं सारक्खमाणी संगोवेमाणी संवड्ढेति। तते णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो ठितिपडियं च चंदसूरदंसणं च जागरियं च महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं करेति। तते णं तस्स दारगस्स अम्मापितरो

एतदेवाह—जाता जाता दारका विनिघातमापद्यन्ते 'तस्या' इति गम्यम्। 'सारक्खमाणी'ति, अपायेभ्यः। 'संगोवेमाणी'ति वस्त्राच्छादनगर्भगृहप्रवेशनादिभिः। 'ठिइवडियं च'त्ति, स्थितिपतितां कुलक्रमागतां वर्धमानकादिकां पुत्रजन्मक्रियाम्। 'चंदसूरपासणियं'ति, अन्वर्थानुसारिणं तृतीयदिवसोत्सवम्। 'जागरियं च'त्ति, षष्ठीरात्रिजागरणप्रधानमुत्सवम्।

जाता जाता दारका विनिघातमापद्यन्ते। ततः स गोत्रासः कूटग्राहो द्वितीयातः पृथिवीतोऽनन्तरमुद्वृत्त्येहैव वाणिजग्रामे नगरे विजयमित्रस्य सार्थवाहस्य सुभद्राया भार्यायाः कुक्षौ पुत्रतयोपपन्नः। ततः सा सुभद्रा सार्थवाह्यन्यदा कदाचित् नवसु मासेसु बहुपरिपूर्णेषु दारकं प्रजाता। ततः सा सुभद्रा सार्थवाही तं दारकं जातमात्रमेवैकान्तेऽशुचिराशावुज्झयति, उज्झयित्वा द्विरपि (पुनरपि) ग्राहयति, ग्राहयित्वाऽऽनुपूर्व्येण संरक्षन्ती संगोपयन्ती सवर्धयति। ततस्तस्य दारकस्याम्बापितरौ स्थितिपतितां च चन्द्रसूर्यदर्शनं च जागर्यां च महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन कुरुतः।

एक्कारसमे दिवसे निव्वत्ते, संपत्ते बारसाहे अयमेयारूवं गोण्णं गुणनिप्फण्णं नामधेज्जं करेंति, जम्हा णं अम्हं इमे दारए जायमेत्तए चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झिते, तम्हा णं होउ अम्हं दारए उज्झियए नामेणं। तते णं से उज्झियए दारए पंचधातीपरिग्गाहिते, तंजहा, खीरधातीए १ मज्जण० २ मंडण० ३ कीलाण ४ अंकधातातीए ५ जहा दढपतिण्णे जाव निवायनिव्वाघायगिरिकंदरमल्लीणेव्व चंपयपायवे सुहं सुहेणं विहरति।

तते णं से विजयमित्ते सत्थवाहे अन्नया कयाइ गणिमं च धरिमं च मेज्जं च परिच्छेज्जं च चउव्विहं भंडं (डगं) गहाय लवणसमुद्दं पोयवहणेणं उवागते। तते णं से विजयमित्ते तत्थ लवणसमुद्दे

'गोण्णंगुणनिप्फण्णं'ति, गौणमप्रधानमपि स्यादत उक्तम्—गुणनिष्पन्नमिति। 'जहा दढपइण्णे'ति, औपपातिके यथा दृढप्रतिज्ञो वर्णितस्तथायमपीह वाच्यः। किमवधिकं च तत्र तत्सूत्रमित्याह—यावत् 'निवायनिव्वाघायगिरिकंदरमल्लीणेव्व चंपगपायवे सुहं सुहेणं विहरइ'त्ति। 'लवणसमुद्दे' 'कालधम्मुण'ति मरणेन।

ततस्तस्य दारकस्याम्बापितरावेकादशे दिवसे निर्वृत्ते, सम्प्राप्ते द्वादशाहनीदमेतद्रूपं गौणं गुणनिष्पन्नं नामधेयं कुरुतः, यस्मादावाभ्यामयं दारको जातमात्र एवैकान्तेऽशुचिराशावुज्झितः, तस्माद् भवत्वावयोर्दारक उज्झितको नाम्ना। ततः स उज्झितको दारकः पञ्चधात्रीपरिगृहीतः, तद्यथा, क्षीरधात्र्या मज्जन० मण्डन० क्रीडन०, अङ्कधात्र्या०, यथा दृढप्रतिज्ञो यावद् निर्वातनिर्व्याघातगिरिकन्दरमालीन इव चम्पकपादप. सुखं सुखेन विहरति। ततः स विजयमित्रः सार्थवाहोऽन्यदा कदाचिद् गण्यं च धार्यं च मेयं च परिच्छेद्यं च चतुर्विधं भाण्डं गृहीत्वा लवणसमुद्रं पोतव-

पोतविवत्तिए णिव्वुड्डभंडसारे अत्ताणे असरणे कालधम्मुणा संजुत्ते। तते णं से विजयमित्तं सत्थवाहं जे जहा बहवे ईसरतलवरमाडंवितकोडुंवियइब्भसेट्ठिसत्थवाहा लवणसमुद्दे पोयविवत्तियं (छूढं) निव्वुड्डभंडसारं कालधम्मुणा संजुत्तं सुणेंति, ते तहा हत्थनिक्खेवं च वाहिरभंडसारं च गहाय एगंतं अवक्कमंति। तते णं सा सुभद्दा सत्थवाही विजयमित्तं सत्थवाहं लवणसमुद्दे पोतविवत्तियं णिव्वुड्डभंडसारं कालधम्मुणा संजुत्तं सुणेति २त्ता महया पतिसोएणं अप्फुण्णा समाणी परसुनियत्ताविव चंपगलता

'पोयविवत्तियं' लवणसमुद्रे पोतविपत्तिर्यस्य स तथा तम्, 'निव्वुड्डभंडसारं' निमग्नसारभाण्डमित्यर्थः। 'कालधम्मुणा संजुत्तं'ति मृतमित्यर्थः शृण्वन्ति ते तथेति 'ये यथा' इत्येतदपेक्ष्यम्। 'हत्थनिक्खेवं च'त्ति, हस्ते निक्षेपो न्यासः समर्पणं यस्य द्रव्यस्य तद् हस्तनिक्षेपम्। 'वाहिरभंडसारं च' हस्तनिक्षेपव्यतिरिक्तं च भाण्डसारं सारभाण्डं गृहीत्वा एकान्तं दूरमपक्रामंति–विजयमित्रसार्थवाहभार्यायास्तत्पुत्रस्य च दर्शनं ददति–तदर्थमपहरन्तीति यावत्। परसुनियत्ता इव'त्ति,परशुनिकृत्तेव कुठारच्छिन्नेव 'चम्पकलते'ति।

दनेनोपागतः। ततः स विजयमित्रस्तत्र लवणसमुद्रे पोतविपत्तिको निमग्नभाण्डसारोऽत्राणोऽशरणः कालधर्मेण संयुक्तः। ततस्तं विजयमित्रं सार्थवाहं ये यथा बहव ईश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसार्थवाहा लवणसमुद्रे पोतविपत्तिकं स्पष्टं निमग्नभाण्डसारं कालधर्मेण संयुक्तं शृण्वन्ति, ते तथा हस्तनिक्षेपं च बाह्यभाण्डसारं च गृहीत्वैकान्तमपक्रामन्ति। ततः सा सुभद्रा सार्थवाही विजयमित्रं सार्थवाहं लवणसमुद्रे पोतविपत्तिकं निमग्नभाण्डसारं कालधर्मेण संयुक्तं शृणोति, श्रुत्वा महता पतिशोकेनाक्रान्ता सती परशुनिकृत्तेव चम्पकलता धसेति धरणितले

धसत्ति धरणीतलंसि सव्वंगेहिं संनिवडिया। तते णं सा सुभद्दा सत्थवाही मुहुत्तंतरेणं आसत्था समाणी वहूहिं मित्त० जाव परिवुडा रोयमाणी कंदमाणी विलवमाणी विजयामित्तस्स सत्थवाहस्स लोइयाइं मयकिच्चाइं करेति। तते णं सा सुभद्दा सत्थवाही अण्णया कयाती लवणसमुद्दोत्तरणं च लच्छिविणासं च (सत्थविणासं च) पोतविणासं च पतिमरणं च अणुचिंतेमाणी २ कालधम्मुणा संजुत्ता। (सू० १२)

तते णं ते णगरगुत्तिया सुभद्दं सत्थ० कालगयं जाणित्ता उज्झियगं दारगं सातो गिहातो णिच्छुभंति, णिच्छुभित्ता तं गिहं अण्णस्स दलयंति। तते णं से उज्झियते दारए सयातो गिहातो निच्छूढे

'मित्त' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्,—"णाइणियगसंबंधि"त्ति, तत्र मित्राणि सुहृदः, ज्ञातयः समानजातयः, निजकाः-पितृव्यादयः, संबन्धिनः-श्वशुरपाक्षिकाः। 'रोयमाणी'ति अश्रूणि मुञ्चन्ती। 'कंदमाणीति' आक्रन्दं महाध्वनिं कुर्वाणा। 'विलवमाणी'ति आर्त्तस्वरं

सर्वाङ्गैः संनिपतिता। ततः सा सुभद्रा सार्थवाही मुहूर्त्तान्तरेणाश्वस्ता सती बहुभिर्मित्र० यावत् परिवृता रुदती क्रन्दन्ती विलपन्ती विजयमित्रस्य सार्थवाहस्य लौकिकानि मृतकृत्यानि करोति। ततः सा सुभद्रा सार्थवाही अन्यदा कदाचिल्लवणसमुद्रावतरणं च लक्ष्मीविनाशं च (सार्थविनाशं च) पोतविनाशं च पतिमरणं चानुचिन्तयन्ती २ कालधर्मेण संयुक्ता।

ततस्ते नगरगौप्तिकाः सुभद्रां सार्थवाहीं कालगतां ज्ञात्वोज्झितकं दारकं स्वस्माद् गृहाद् निष्कासयन्ति, निष्कास्य तद् गृहमन्यस्मै

समाणे वाणियगामे नगरे सिंघाडग० जाव पहेसु जूयखलएसु वेसियाघरएसु पाणागारेसु य सुहं सुहेणं परिवट्टइ (१)। तते णं से उज्झितए दारए अणोहट्टिए अणिवारए सच्छंदमती सइरप्पयारे मज्जप्पसंगी चोरजुयवेसदारप्पसंगी जाते यावि होत्था। तते णं से उज्झियते अण्णया कयाति कामज्झयाए गणियाए सद्धिं संपलग्गे जाते यावि होत्था। कामज्झयाए गणियाए सद्धिं विउलाइं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरति।

कुर्वती। 'अणोहट्टए'त्ति यो बलाद् हस्तादौ गृहीत्वा प्रवर्त्तमानं निवारयति सोऽपघट्टकस्तदभावादनपघट्टकः, 'अणिवारए'त्ति, निषेधकरहितः, अत एव 'स्वच्छन्दमतिः' स्ववशा स्ववशेन वा मतिरस्येति स्वच्छन्दमतिः। अत एव 'सइरप्पयारे' स्वैरमनिवारिततया प्रचारो यस्य स तथा, 'वेसदारप्पसंगी'ति, वेश्याप्रसङ्गी–कलत्रप्रसङ्गी चेत्यर्थः, अथवा वेश्यारूपा ये दारास्तत्प्रसङ्गीति। 'भोगभोगाइं'ति, भोजनं भोगः–परिभोगः, भुज्यन्त इति भोगाः-शब्दादयो भोगार्हा भोगा भोगभोगा-मनोज्ञाः शब्दादय इत्यर्थः।

दापयन्ति। ततः स उज्झितको दारकः स्वस्माद् गृहाद् निष्कासितः सन् वाणिजग्रामे नगरे शृङ्गाटक० यावत् ०पथेषु द्यूतागारेषु वेश्यागृहेषु पानागारेषु च सुखं सुखेन परिवर्तते। ततः स उज्झितको दारकोऽनपघट्टकोऽनिवारकः स्वच्छन्दमतिः स्वैरप्रचारो मद्यप्रसङ्गी चोरद्यूतवेश्यादारप्रसङ्गी जातश्चाप्यभूत्। ततः स उज्झितकोऽन्यदा कदाचित् कामध्वजया गणिकया सार्धं सम्प्रलग्नो जातश्चाप्यभवत्। कामध्वजया गणिकया सार्धम् विपुलानुदारान्मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति।

तते णं तस्स मित्तस्स रण्णो अण्णया कयाइ सिरीए देवीए जोणिसूले पाउब्भूते यावि होत्था। नो संचाएति विजयमित्ते राया सिरीए देवीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विह-रित्तए। तत्ते णं से विजयमित्ते राया अण्णया कयाती उज्झिययं दारयं कामज्झयाए गणियाए गेहाओ णिच्छुभावेइ, २ त्ता कामज्झयं गणियं अब्भितरियं ठावेति, २ त्ता कामज्झयाए गणिगाए सद्धिं उरालाइं जाव विहराति। तते णं से उज्झियए दारए कामज्झयाए गणियाए गिहातो निच्छुब्भमाणे समाणे कामज्झयाए गणियाए मुच्छिते गिद्धे गढिते अज्झोववण्णे अण्णत्थ कत्थइ सुइं च

'मुच्छिए'त्ति, मूर्च्छितो-मूढो दोषेष्वपि गुणाध्यारोपात्, 'गिद्ध'त्ति, तदाकाङ्क्षावान्, 'गढिए'त्ति, ग्रथितस्तद्विषयस्नेहतन्तुसंदर्भितः 'अज्झोववन्ने'त्ति, आधिक्येन तदेकाग्रतां गतोऽध्युपपन्नः। अत एवान्यत्र कुत्रापि वस्त्वन्तरे 'सुइं च'त्ति, स्मृतिं स्मरणम्, 'रइं च'त्ति रतिं

ततस्तस्य मित्रस्य राज्ञोऽन्यदा कदाचित् श्रिया देव्या योनिशूलं प्रादुर्भूतं चाप्यभवत्। नो संशक्नोति विजयमित्रो राजा श्रिया देव्या सार्धमुदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुम्। ततः स विजयमित्रो राजाऽन्यदा कदाचिदुज्झितकं दारकं कामध्वजाया गणिकाया गेहाद् निष्कासयति, निष्कास्य कामध्वजां गणिकामभ्यन्तरे स्थापयति, स्थापयित्वा कामध्वजया गणिकया सार्धमुदारान् यावद् विहरति। ततः स उज्झितको दारकः कामध्वजाया गणिकाया गृहाद् निष्कास्यमानः सन् कामध्वजायां गणिकायां मूर्च्छितो गृद्धो ग्रथितोऽध्युपपन्नोऽन्यत्र कुत्रापि स्मृतिं च रतिं च धृतिं चाविन्दमानस्तच्चित्तस्तन्मनास्तल्लेश्यस्तदध्यवसानस्तदर्थोपयुक्तस्तदर्पितकरणस्तद्भावनाभावितः काम-

रतिं च धितिं च अविंदमाणे तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तयप्पियकरणे तब्भाव-णाभाविते कामज्झयाए गणियाए बहूणि अंतराणि य छिद्दाणि य विवराणि य पडिजागरमाणे २ विहरति।

तए णं से उज्झियए दारए अण्णया कयाति कामज्झयाए गणियाए अंतरं लभेति। कामज्झयाए गणि-याए गिहं रहस्सियगं अणुप्पविसइ २ त्ता, कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं

आसक्तिम् 'धिइं च'त्ति, धृतिं च-चित्तस्वास्थ्यम्, 'अविंदमाणे'त्ति, अलभमानः 'तच्चित्ते'त्ति, तस्यामेव चित्तं भावमनः सामान्येन वा मनो यस्य स तथा, 'तम्मणे'त्ति द्रव्यमनः प्रतीत्य विशेषोपयोगं वा। 'तल्लेसे'त्ति, कामध्वजागताऽशुभात्मपरिणामविशेषः, लेश्या हि कृष्णादिद्रव्यसान्निध्यजनित आत्मपरिणाम इति, 'तदज्झवसाणे'त्ति, तस्यामेवाध्यवसानं भोगक्रियाप्रयत्नविशेषरूपं यस्य स तथा। 'तदट्ठोवउत्ते'त्ति, तदर्थं-तत्प्राप्तये उपयुक्तः-उपयोगवान् यः स तथा, 'तयप्पियकरणे'त्ति तस्यामेवार्पितानि-ढौकितानि करणानीन्द्रियाणि येन स तथा 'तब्भावणाभाविए'त्ति तद्भावनया कामध्वजाचिन्तया भावितो-वासितो यः स तथा कामध्वजाया गणिकाया बहुन्यन्तराणि न-राजगमनस्यान्तराणि 'छिद्दाणि य'त्ति छिद्राणि राजपरिवारविरलत्वानि 'विवराणि य'त्ति, शेषजनविरहान् 'पडिजागरमाणे'त्ति, गवे-

ध्वजाया गणिकाया बहून्यन्तराणि च च्छिद्राणि च विवराणि च प्रतिजागरन् २ विहरति।

ततः स उज्झितको दारकोऽन्यदा कदाचित् कामध्वजाया गणिकाया अन्तरं लभते। कामध्वजाया गणिकाया गृहं राहस्यिकमनु-प्रविशति, अनुप्रविश्य कामध्वजया गणिकया सार्धमुदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति। इतश्च मित्रो राजा स्नातो यावत्

भुंजमाणे विहरति। इमं च णं मित्ते राया ण्हाते जाव० पायच्छित्ते सव्वालंकारविभूसिते मणुस्सवग्गुरापरि-क्खित्ते जेणेव कामज्झयाए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छति २त्ता तत्थ णं उज्झिययं दारयं कामज्झ-याए गणियाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं जाव विहरमाणं पासति २ त्ता आसुरुत्ते ४ तिवलियभिउडिं निडाले साहट्टु उज्झिययं दारयं पुरिसेहिं गेण्हावेति। गेण्हावित्ता अट्ठिमुट्ठिजाणुकोप्परपहारसंभग्गमहि-

पयन्निति। 'इमं च णं'ति, इतश्चेत्यर्थः। 'ण्हाए' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्,—"कयबलिकम्मे" देवतानां विहितबलिविधानः "कय-कोउयमंगलपायच्छित्ते"त्ति कृतानि-विहितानि कौतुकानि च-मषिपुण्ड्रादीनि, मङ्गलानि च-सिद्धार्थकदध्यक्षतादीनि, प्रायश्चित्तानि च (नीव) दुःस्वप्नादिप्रतिघातहेतुत्वेनावश्यंकरणीयत्वाद् येन स तथा, 'मणुस्सवग्गुरापरिक्खित्ते'त्ति, मनुष्या वागुरेव मृगबन्धनमिव सर्वतो भवनात् तया परिक्षिप्तो यः स तथा। 'आसुरुत्ते'त्ति, आशु—शीघ्रं रुप्तः-क्रोधेन विमोहितो यः स आशुरुप्तः, आसुरं वा-असुरसत्कं कोपेन दारुणत्वाद् उक्तं भणितं यस्य स आसुरोक्तः। रुट्ठो-रोषवान्। "कुविए"त्ति मनसा कोपवान्, 'चंडिक्किए'त्ति, चाण्डिक्यितो-दारुणीभूतः। 'मिसिमिसीमाणे'त्ति, क्रोधज्वालया ज्वलन्। 'तिवलियभिउडिं निडाले साहट्टु'त्ति, त्रिवलिकां भृकुटिं

०प्रायश्चित्तः सर्वालंकारविभूषितो मनुष्यवागुरापरिक्षिप्तो यत्रैव कामध्वजाया गणिकाया गृहं तत्रैवोपागच्छति। उपागत्य तत्रोज्झितकं दारकं कामध्वजया गणिकया सार्धमुदारान् यावद् विहरमाणं पश्यति। दृष्ट्वाऽऽशुरुप्तः ४ त्रिवलीभृकुटिं ललाटे संहृत्योज्झितकं दारकं पुरुषैर्ग्रा-हयति। ग्राहयित्वाऽस्थिमुष्टिजानुकूर्परप्रहारसभग्नमथितगात्रं करोति। कृत्वाऽवकोटकबन्धनं करोति। कृत्वैतेन विधानेन वध्यमाज्ञापयति।

नगत्तं करेति करेत्ता अवओडगबंधणं करेति। करेत्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेति। एवं खलु गोतमा! उज्झियए दारए पुरा पोराणाणं कम्माणं जाव पच्चणुभवमाणे विहरति॥ (सू० १३)

उज्झियए णं भंते! दारए इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिति? कहिं उववज्जिहिति?, गोतमा! उज्झियए दारए पणवीसं वासाइं परमाउं पालइत्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे सूलीभिण्णे कए समाणे कालमाणे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिति। से णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव जंबुद्दीवे २ भारहे वासे वेयड्ढगिरिपायमूले वानरकुलंसि वाणरत्ताए उववज्जिहिति,

लोनानविकारविशेषं ललाटे संहृत्य-विधापेति। 'अवओडगबंधणं'ति, अवकोटनेन च ग्रीवायाः पश्चाद्भागनयनेन बन्धनं यस्य स तथा तम्। 'पुरा पोराणाणं', इत्यत्र यावत्करणाद् 'दुच्चिन्नाणं दुप्पडिक्कंताणं' इत्यादि दृश्यम्।

एवं खलु गौतम! उज्झितको दारकः पुरा पुराणानां कर्मणां यावत् प्रत्यनुभवन् विहरति।'

'उज्झितको भदन्त! दारक इतः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति? कुत्रोपपत्स्यते?' 'गौतम! उज्झितको दारकः पञ्चविंशति वर्षाणि परमायुः पालयित्वाऽद्यैव त्रिभागावशेषे दिवसे शूलभिन्नः कृतः सन् कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकतयोपपत्स्यते। स ततोऽनन्तरमुद्वृत्त्यैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे वैताढ्यगिरिपादमूले वानरकुले वानरतयोपपत्स्यते। स ततोन्मुक्तबाल-

से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तिरियभोएसु मुच्छिते गिद्धे गढिते अज्झोववण्णे जाते जाते वानरपेल्लए वहेहिति । तं एयकम्मे ४ कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबुद्दीवे २ भारहे वासे इंदपुरे नयरे गणियाकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिति । तते णं तं दारयं अम्मापितरो जायमेत्तकं वद्धेहिंति २ नपुंसगकम्मं सिक्खावेहिंति । तते णं तस्स दारगस्स अम्मापितरो णिवत्तबारसाहस्स इमं एयारूवं णामधेज्जं करेहिंति, होउ णं पियसेणे णामं णपुंसए । तते णं से पियसेणे णपुंसते उम्मुक्कबालभावे जोव्वणगमणुप्पत्ते विण्णायपरिणयमेत्ते रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठे उक्किट्ठसरीरे भविस्सति, तते णं से पियसेणे

'वानरपेल्लए'त्ति, वानरडिम्भान्। 'तं एयकम्मे'त्ति, तदिति तस्मात्, एतत्कर्मा, इहेदमपरं दृश्यम्,—'एयप्पहाणे एयविज्जे एयस मुदायारेत्ति' 'वद्धेहिंति'त्ति वर्धितकं करिष्यतः। 'उक्किट्ठे'त्ति, उत्कर्षवान्, किमुक्तं भवति? 'उक्किट्ठसरीरे'त्ति, विद्यामन्त्रचूर्णप्रयोगैः,

भावस्तिर्यग्भोगेषु मूर्च्छितो गृद्धो ग्रथितोऽध्युपपन्नो जातान् जातान् वानरडिम्भान् हनिष्यति । तद् एतत्कर्मा ४ कालमासे कालं कृत्वेहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे इन्द्रपुरे नगरे गणिकाकुले पुत्रतया प्रत्यायास्यति । ततस्तं दारकमम्बापितरौ जातमात्रकं वर्धयिष्यतः, वर्धयित्वा नपुंसककर्म शिक्षयिष्यतः । ततस्तस्य दारकस्याम्बापितरौ निर्वृत्तद्वादशाह इदमेतद्रूपं नामधेयं करिष्यतः, भवतु प्रियसेनो नाम नपुंसकः । ततः स प्रियसेनो नपुंसक उन्मुक्तबालभावो यौवनमनुप्राप्तो विज्ञानपरिणतमात्रो रूपेण च यौवनेन च लावण्येन चोत्कृष्ट उत्कृष्टशरीरो भविष्यति ।

णपुंसए इंदपुरे णगरे बहवे राईसर० जाव पभिइओ बहूहिं विजापओगेहि य मंतचुण्णेहि य हियउड्डावणेहि य निण्हवणेहि य पण्हवणेहि य वसीकरणेहि य आभिओगिएहि य अभिओगित्ता उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सति । तते णं से पियसेणे णपुंसए एयकम्मे ४ सुबहुं पावं कम्मं समज्जिणित्ता एक्कवीसं वाससयं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए णेरइयत्ताते उववज्जिहिति, ततो सिरीसिवेसु सुंसुमारे संसारो तहेव जहा पढमो जाव पुढवी० ।

किंविधैः इत्याह—'हियउड्डावणेहि य'त्ति, हृदयोड्डायनैः शून्यचित्त(त्ता)कारकैः 'निण्हवणेहि य'त्ति अदृश्यताकारकैः; किमुक्तं भवति ?—अपहृतधनादिरपि परो धनापहारादिकं यैरपह्नुते—न प्रकाशयति तदपह्नवता (तेऽह्नवना:,) अतस्तैः । 'पण्हवणेहि य'त्ति, प्रस्नवनैः परः प्रस्नुतिं भजते प्रह्वो भवतीत्यर्थः, 'वसीकरणेहि य'त्ति, वश्यताकारकैः; किमुक्तं भवति ?—'आभिओगिएहि'त्ति, अभियोगः पारवश्यं स प्रयोजनं येषां ते आभियोगिका अतस्तैः अभियोगश्च द्वेधा, यदाह,—"दुविहो खलु अभिओगो दव्वे भावे

ततः स प्रियसेनो नपुंसक इन्द्रपुरे नगरे बहून् राजेश्वर० यावत् ०प्रभृतीन् बहुभिश्च विद्याप्रयोगैश्च मन्त्रचूर्णैश्च हृदयोड्डायनैश्च निह्नवनैश्च प्रस्नवनैश्च वशीकरणैश्चाभियोगिकैश्चाभियोज्योदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरिष्यति । ततः स प्रियसेनो नपुंसक एतत्कर्मा ४ सुबहु पापं कर्म समर्ज्यैकविंशं वर्षशतं परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकतयोपपत्स्यते । ततः सरीसृपेषु, सुंसुमारे संसारस्तथैव यथा प्रथमो यावत् पृथिवी० ।

से णं तओ अणंतरं उवट्टित्ता इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे चंपाए नयरीए महिसत्ताए पच्चायाहिति से णं तत्थ अण्णया कयाति गोट्ठिल्लिएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव चंपाए नयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिति । से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिते केवलं बोहिं० अणगारे० सोहम्मे कप्पे० जहा पढमे जाव अंतं काहित्ति निक्खेवो । (सू० १४)

॥ बितियं अज्झयणं समत्तं ॥

स होइ नायवो । दवम्मि होंति जोगा विज्जा मंता य भावम्मि ॥ १ 'अभिओगित्त'त्ति वशीकृत्य ।

'निक्खेवो'त्ति निगमनं वाच्यम्, तद्यथा,–"एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महा० जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं बिइयस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्तेत्ति बेमि' । अत्र च इतिशब्दः समाप्तौ, 'बेमि' इति च ब्रवीम्यहं भगवत उपश्रुत्य न यथाकथंचित्॥

॥ इति विपाकश्रुते द्वितीयाध्ययनविवरणम् ॥

स ततोऽनन्तरमुद्धृत्येहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे चम्पायां नगर्यां महिषतया प्रत्यायास्यति। स तत्रान्यदा कदाचिद् गौष्ठिकैर्जीविताद् व्यपरोपितः संस्तत्रैव चम्पायां नगर्यां श्रेष्ठिकुले पुत्रतया प्रत्यायास्यति । स तत्रोन्मुक्तबालभावस्तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके केवलं० बोहि० अनगार० सौधर्मे कल्पे० यथा प्रथमो यावदन्तं करिष्यतीति निक्षेपः । '

॥ द्वितीयमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ तृतीयमभग्नसेनाध्ययनम् ।

तच्चस्स उक्खेवो एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं पुरिमताले णामं णगरे होत्था, रिद्ध०, तस्स णं पुरिमतालस्स नगरस्स उत्तरपुरत्थि(च्छि)मे दिसीभाए एत्थ णं अमोहदंसी उज्जाणे, तत्थ णं अमोहदंसिस्स जक्खस्स आययणे होत्था, तत्थ णं पुरिमताले महब्बले णामं राया होत्था, तस्स णं पुरिमतालस्स णगरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए देसप्पंते अडवीसंठिया एत्थ णं सालाडवी णामं चोरपल्ली होत्था विसम-

अथ तृतीये किञ्चिल्लिख्यते—'तच्चस्स उक्खेवो' त्ति, तृतीयाध्ययनस्योत्क्षेपः प्रस्तावना वाच्या, सा चैवम् ,-"जइ णं भंते समणेणं भगवया जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दोच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, तच्चस्स णं भंते ! के अट्ठे पण्णत्ते ?' 'एवं खलु' त्ति एवं वक्ष्यमाणप्रकारेणार्थः प्रज्ञप्तः, खलु- वाक्यालङ्कारे, 'जंबु' त्ति, आमन्त्रणम् । 'देसप्पंते' त्ति, मण्डलप्रान्ते, 'विसमगिरिकंदरकोलंबसण्णिविट्ठा' विषमं यद्गिरेः कन्दरं कुहरं तस्य यः कोलम्बः प्रान्तस्तत्र संनिविष्टा संनिवेशिता या सा तथा, कोलम्बो हि लोकेऽवनतं वृक्षशाखाग्रमुच्यते,

तृतीयस्योत्क्षेपः । एवं खलु जम्बो ! तस्मिन् काले तस्मिन समये पुरिमतालं नाम नगरमभवद् ऋद्ध० । तस्य पुरिमतालस्य नगरस्योत्तरपौरस्त्ये दिग्भागेऽत्रामोघदर्श्युद्यानम् । तत्रामोघदर्शिनो यक्षस्यायतनमभवत् । तत्र पुरिमताले महाबलो नाम राजाऽभूत् । तस्य पुरिमतालस्य नगरस्योत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे देशप्रान्तेऽटवीसंश्रिताऽत्र शालाटवी नाम चौरपल्ल्यभवद् विषमगिरिकन्दरकोलम्बसंनिविष्टा

गिरिकंदरकोलंबसण्णिविट्ठा वंसीकलंकपागारपरिक्खित्ता छिण्णसेलविसमप्पवायफरिहोवगूढा अब्भिंतर-पाणीया सुदुल्लभजलपेरंता अणेगखंडीविदितजणादिण्णनिग्गमप्पवेसा सुबहुयस्सावि कूवियस्स जणस्स दुप्पहंसा यावि होत्था, तत्थ णं सालाडवीए चोरपल्लीए विजए णामं चोरसेणावती परिवसति, अहम्मिए

इहोपचारतः कन्दरप्रान्तः कोलम्बो व्याख्यातः। 'वंसीकलंकपागारपरिक्खित्ता' वंशीकलङ्का वंशजालीमया वृत्तिः सैव प्राकारस्तेन परिक्षिप्ता वेष्टिता या सा तथा, 'छिण्णसेलविसमप्पवायफरिहोवगूढा' छिन्नो-विभक्तोऽवयवान्तरापेक्षया यः शैलस्तस्य संबन्धिनो ये विषमाः प्रपाता-गर्त्तास्त एव परिखा तयोपगूढा-वेष्टिता या सा तथा, 'अब्भिंतरपाणीय'त्ति, व्यक्तम्, 'सुदुल्लभजलपेरन्ता' सुष्ठु दुर्लभं जलं पर्यन्तेषु यस्याः सा तथा। 'अणेगखंडी' अनेका नश्यतां नराणां मार्गभूताः खण्डयोऽपद्वाराणि यस्यां साऽनेक-खण्डीति। 'विदियजणदिन्ननिग्गमप्पवेसा' विदितानामेव प्रत्यभिज्ञातानां जनानां दत्तो निर्गमः प्रवेशश्च यस्यां सा तथा, 'सुब-हुयस्सवि कूवियजणस्स दुप्पहंसा यावि होत्थ'त्ति सुबहोरपि (कूवियजणस्स'त्ति) मोषव्यावर्तकलोकस्य दुष्प्रध्वस्या चाप्यभवत्, 'अहम्मिए'त्ति, अधर्मेण चरतीत्यधार्मिकः; यावत्करणात् "अधम्मिट्ठे" अतिशयेन निर्धर्मः अधर्मिष्ठः, निस्त्रिंशकर्मकारित्वात्, "अध-म्मक्खाई" अधर्ममाख्यातुं शीलं यस्य स तथा, "अधम्माणुए" अधर्मकर्तव्येऽनुज्ञाऽमोदनं यस्यासावधर्मानुज्ञः, अधर्मानुगो वा, 'अध-

वंशीकलङ्कप्राकारपरिक्षिप्ता छिन्नशैलविषमप्रपातपरिखोपगूढाऽभ्यन्तरपानीया सुदुर्लभजलपर्य्यन्ताऽनेकखण्डी विदितजनदत्तनिर्गमप्रवेशा सुब-होरपि मोषव्यावर्त्तकजनस्य दुष्प्रध्वस्या चाप्यभवत्। तत्र शालाटव्यां चोरपल्ल्यां विजयो नाम चोरसेनापतिः परिवसत्यधार्मिको यावल्लो-

जाव(हण०) लोहियपाणी बहुणगरणिग्गतजसे सूरे दढप्पहारे साहसिते सद्दवेही (परिवसइ अह-म्मिए०) असिलट्ठिपढममल्ले। से णं तत्थ सालाडवीए चोरपल्लीए पंचण्हं चोरसताणं आहेवच्चं० जाव

म्मपलोई' अधर्ममेव प्रलोकयितुं शीलं यस्यासावधर्मप्रलोकी, 'अधम्मपलज्जणे' 'अधर्मप्रायेषु कर्मसु प्रकर्षेण रज्यत इत्यधर्मप्ररजनः, रलयोरैक्यमिति कृत्वा रस्य स्थाने लकारः, 'अधम्मसीलसमुदायारे' अधर्म एव शीलं-स्वभावः समुदाचारश्च यत्किंचनानुष्ठानं यस्य स तथा 'अधम्मेण चेव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ अधर्मेण पापेन सावद्यानुष्ठानेनैव दहनाङ्कननिर्लाञ्छनादिना कर्मणा 'वृत्तिं' वर्तनां कल्पयन् कुर्वाणो विहरतीति आस्ते स्म, 'हणछिंदभिंदवियत्तए' हन=विनाशय, छिन्धि=द्विधाकुरु, भिन्द=कुन्तादिना भेदं विधे-हीत्येवं परानपि प्रेरयन् प्राणिनो विकृन्ततीति हनच्छिन्दभिन्दविकर्त्तकः, हनेत्यादयः शब्दाः संस्कृतेऽपि न विरुद्धाः, अनुकरण-रूपत्वादेषाम्। 'लोहियपाणी' प्राणिविकर्तनेन लोहितौ रक्तरक्ततया पाणी हस्तौ यस्य स तथा। 'बहुणगरणिग्गयजसे' बहुषु नगरेषु निर्गतं-विश्रुतं यशो यस्य स तथा, इतो विशेषणचतुष्कं व्यक्तम्। 'असिलट्ठिपढममल्ले' असियष्टिः खड्गलता तस्यां प्रथम -आद्यः प्रधान इत्यर्थः मल्लो-योद्धा यः स तथा। 'आहेवच्चं'ति, अधिपतिकर्म, यावत्करणात् "पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्त-रगत्तं आणाईसरसेणावच्चं इति दृश्यम्, व्याख्या च पूर्ववत्। 'गंठिभेयगाण य'त्ति घुर्घुरादिना ये ग्रन्थीश्छिन्दन्ति ते ग्रन्थिभेदकाः, 'संधिच्छेयगाण य'त्ति, ये भित्तिसन्धीन् भिन्दन्ति ते संधिच्छेदकाः, 'खंडपट्टाण य'त्ति, खण्डो-अपरिपूर्णः पट्टः-परिधानपट्टो येषां,

हितपाणिर्बहुनगरनिर्गतयशाः शूरो दृढप्रहारः साहसिकः शब्दवेधी (परिवसति अधार्मिकः) असियष्टिप्रथममल्लः । स तत्र शालाटव्यां

विहरति (सू० १५)। तते णं से विजए चोरसेणावती बहूणं चोराण य पारदारियाण य गंठिभेयगाण य संधिछेयगाण य खंडपट्टाण य अण्णेसि च बहूणं छिण्णभिण्णबाहिराहियाणं कूडंगे यावि होत्था, तते णं से विजए चोरसेणावई पुरिमतालस्स णगरस्स उत्तरपुरत्थि(च्छि)मिल्लं जणवयं बहूहिं गामघातेहि य य नगरघातेहि गोग्गहणेहि य वंदिग्गहणेहि य पंथकोट्टेहि य खत्तखणणेहि य ओवीलेमाणे २ विहम्मे(द्धंसे)माणे २ तज्जेमाणे २ तालेमाणे २ नित्थाणे निद्धणे निक्कणे कप्पायं करेमाणे विहरति, महब्बलस्स रण्णो

मद्यद्यूतादिव्यसनाभिभूततया परिपूर्णपरिधानाप्राप्तेः ते खण्डपट्टा—द्यूतकारादयः, "अन्यायव्यवहारिणः" इत्यन्ये, "धूर्त्ताः" इत्यपरे, "खंडिपाडयाणं" इति क्वचिदिति। 'छिन्नभिन्नबाहिराहियाणं' ति छिन्ना हस्तादिषु, भिन्ना नासिकादिषु 'बाहिराहिय'त्ति नगरादेर्बाह्याः कृताः, अथवा 'बाहिर'त्ति बाह्याः स्वाचारपरिभ्रंशाद्विशिष्टजनबहिर्वर्तिनः 'अहिय'त्ति अहिता ग्रामादिदाहकत्वात्, अतो द्वन्द्वः, ततस्तेषां 'कुडंगे'त्ति, 'कुडङ्गं वंशादिगहनं तद्वद् यो दुर्गमत्वेन रक्षणार्थमाश्रयणीयत्वसाधर्म्यात् स तथा। 'ओवीलेमाणे'त्ति, उपपीडयन्'। 'विहम्मेमाणे'त्ति विधर्मयन् विगतधर्मं कुर्वन्, अर्थापहारे हि दानादिधर्माभावः स्यादेवेति। 'तज्जेमाणे' त्ति,

चोरपल्ल्यां पञ्चाना चौरशतानामाधिपत्यं० यावद् विहरति। ततः स विजयश्चोरसेनापतिर्बहूनां चोराणां च पारदारिकाणां च ग्रन्थिभेदकानां च सन्धिच्छेदकानां च खण्डपट्टानां चान्येषां च बहूनां छिन्नभिन्नबहिष्कृतानां कुडङ्गं चाप्यभवत्। तत स विजयश्चोरसेनापतिः पुरिमतालस्य नगरस्योत्तरपौरस्त्यं जनपदं बहुभिर्ग्रामघातैश्च नगरघातैश्च गोग्रहणैश्च बन्दिग्रहणैश्च सार्थघातैश्च खनित्रखननैश्चोत्पीडयन् २

अभिक्खणं २ कप्पायं गेण्हाति । तस्स णं विजयस्स चोरसेणावइस्स खंदसिरी णामं भारिया होत्था अहीण० । तस्स णं विजयचोरसेणावइस्स पुत्ते खंदसिरीए भारियाए अत्तए अभग्गसेणे नामं दारए होत्था अहीण० (पुन्नपंचेंदियसरीरे विण्णायपरिणयमित्ते जोव्वणगमणुपत्ते ।)

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं० पुरिमतालनगरे समोसढे, परिसा निग्गया, राया निग्गओ, धम्मो कहिओ, परिसा राया य पडिगओ । तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ

तर्जयन् 'नास्यसि रे' ! इत्यादिभणनतः । 'तालेमाणे'त्ति, ताडयन् कपादिघातैः 'निरथाणे'त्ति, प्राकृतत्वाद् निःस्थानं-स्थानवर्जितम् 'निद्धणे'त्ति निर्धनं गोमहिष्यादिरहितम्, कुर्वन्निति । 'कप्पायं'ति कल्प-उचितो य आयः प्रजातो द्रव्यलाभः स कल्पायोऽतस्तम् । 'अहीण' इत्यत्र 'अहीणपुण्णपंचिंदियसरीरा लक्खणवंजणगुणोववेया' इत्यादि द्रष्टव्यम् । 'अत्तओउय' इत्यत्र गमनकरणात् 'अत्तओउगवंभणवर्णं उक्खत्तकुच्छनासं नेकुचुप्पियगत्तं' इत्यादि द्रष्टव्यम्, व्याख्या च प्राग्वदिति । 'पढमंमि चवरंगि'त्ति, प्रथमे तर्जयन् २ तर्जयन् २ ताडयन् २ निःस्थानान् निर्धनान् निष्कणान् (कल्पायं) कुर्वाणो विहरति । महाबलस्य राज्ञोऽभीक्ष्णं कल्पायं गृह्णाति । तस्य विजयस्य चोरसेनापतेः स्कन्दश्रीर्नाम भार्याऽभवदहीन० । तस्य विजयचोरसेनापतेः पुत्रः स्कन्दश्रिय भार्याया आत्मजोऽभग्नसेनो नाम दारकोऽभवदहीन०—(पूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरो विज्ञातपरिणतमात्रयौवनमनुप्राप्तः) ।

तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान्०पुरिमताले नगरे समवसृतः । परिषद् निर्गता राजा निर्गतः । धर्मः कथितः । परिषद् राजा च

महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी गोयमे जाव रायमग्गं समोगाढे, तत्थ णं बहवे हत्थी पासति, बहवे आसे पुरिसे सण्णद्धबद्धकवए, तेसिं णं पुरिसाणं मज्झगतं एगं पुरिसं पासति अवओडय० जाव उग्घोसेज्जमाणं। तते णं तं पुरिसं रायपुरिसा पढमंसि चच्चरंसि निसियावेंति २, अट्ठ चुल्लपिउए अग्गओ घाएंति २ कसप्पहारेहिं तालेमाणा २ कलुणं काकणिमंसाइं खावेंति (खावित्ता) रुहिरपाणं च पाएंति। तदाणंतरं च णं दोच्चंसि चच्चरंसि अट्ठ चुल्लमाउयाओ अग्गओ घाएंति २। एवं तच्चे चच्चरे अट्ठ महा-

चर्चरे–स्थानविशेषे 'निसियावेंति'त्ति, निवेशयन्ति, 'अट्ठ चुल्लपिउए'त्ति, अष्टौ लघुपितॄन्, पितुर्लघुभ्रातॄनित्यर्थः। 'कलुणंति करुणं–करुणास्पदं तं पुरुषं, क्रियाविशेषणं-चेदम्,–'काकणिमंसाइं'ति, मांसश्लक्ष्णखण्डानि। 'दोच्चंसि चच्चरंसि'त्ति, द्वितीये चर्चरे। 'चुल्लमाउयाउ'त्ति, पितृलघुभ्रातृजायाः, अथवा मातुर्लघुसपत्नीः। एवं 'तच्च'त्ति, तृतीये चर्चरे। 'अट्ठ महापिउए'त्ति, अष्टौ महापितॄन् पितुर्ज्येष्ठभ्रातॄन्, एवं यावत् करणात् 'अग्गउ घाएंति' इति वाच्यम्। 'चउत्थि'त्ति चतुर्थे चत्वरे। 'अट्ठ महामाउयाउ'त्ति

प्रतिगतः। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी गौतमो यावद् राजमार्गं समवगाढः। तत्र बहून् हस्तिनः पश्यति, बहूनश्वान्, पुरुषान्, सन्नद्धबद्धकवचान्। तेषां पुरुषाणां मध्यगतमेकं पुरुषं पश्यति अवकोटक० यावदुद्घोष्यमाणम्। ततस्तं पुरुषं राजपुरुषाः प्रथमे चत्वरे निपादयन्ति, निपात्याष्टौ क्षुद्रपितॄनग्रतो घातयन्ति घातयित्वा कषप्रहारैस्ताड्यमानाः करुणं काकणिमांसं खादयन्ति, रुधिरपानं च पाययन्ति। तदनन्तरं च द्वितीये चत्वरेऽष्टक्षुद्रमातॄरग्रतो घातयन्ति २। एवं तृतीये चत्वरेऽष्ट महापितॄन्। चतुर्थेऽष्ट-

पिउए, चउत्थे अट्ठ महामाउयाओ, पंचमे पुत्ते, छट्ठे सुण्हाओ, सत्तमे जामाउया, अट्ठमे धूयाओ, णवमे णत्तुया, दसमे णत्तुईओ, एक्कारसमे णत्तुयावई, बारसमे णत्तुइणीओ, तेरसमे पिउस्सियपतिया, चोद्दसमे पिउस्सियाओ, पण्णरसमे माउसियापतिया, सोलसमे माउस्सियाओ, सत्तरसमे मामियाओ, अट्ठारसमे अवसेसं मित्तनाइनियगसयणसंबंधिपरियणं अग्गओ घातेंति २ त्ता कसप्पहारेहिं तालेमाणे

पितुर्ज्येष्ठभ्रातृजायाः, अथवा मातुर्ज्येष्ठाः सपत्नीः, पञ्चमे चत्वरे पुत्रानग्रतो घातयन्ति, षष्ठे स्नुषा–वधूः। सप्तमे 'जामातृकान्'-दुहितुर्भर्तॄन्, अष्टमे 'धूयाउ' त्ति, दुहितॄः नवमे 'नत्तुय' त्ति, नप्तॄन् पौत्रान् दौहित्रान् वा, दशमे 'नत्तुईउ' त्ति नप्तॄः पौत्रीर्दौहित्रीर्वा, एकादशे 'नत्तुयावइ' त्ति नप्तृकापतीन् पौत्रीणां दौहित्रीणां वा भर्तॄन्। द्वादशे 'नत्तुइणीउ' त्ति नप्तृणीः पौत्रदौहित्रभार्याः। त्रयोदशे 'पिउस्सियपइय' त्ति पितृष्वसृपतिकान्, तत्र पितुः स्वसारो भगिन्यस्तासां पतय एव पतिकास्तान्। चतुर्दशे 'पिउस्सियाउ'त्ति पितृस्वसॄः–जनकभगिनीः, पञ्चदशे 'माउस्सियापइय'त्ति, मातृष्वसृपतिकान्, जननीभगिनीभर्तॄन्, षोडशे 'माउस्सियाउ'त्ति मातृष्वसॄः जननीभगिनीः सप्तदशे 'मामियाउ'त्ति, मातुलभार्याः, अष्टादशेऽवशेषं 'मित्तनाइनियग

महामातॄः। पञ्चमे पुत्रान्। षष्ठे स्नुषाः। सप्तमे जामातॄन्। अष्टमे दुहितॄः। नवमे नप्तॄन्। दशमे नप्तॄः। एकादशे नप्तृकापतीन्। द्वादशे नप्तृभार्याः। त्रयोदशे पितृष्वसृपतीन्। चतुर्दशे पितृष्वसॄः। पञ्चदशे मातृष्वसृपतीन। षोडशे मातृस्वसॄः। सप्तदशे मातुलानीः। अष्टादशेऽवशेषं मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसंबन्धिपरिजनमग्रतो घातयन्ति, घातयित्वा कशप्रहारैस्ताड्यमानाः २ करुणं काकणिमांस खादयन्ति,

२ कल्लुणं काकणिमंसाइं खावेंति, रुहिरपाणं च पाएंति (सू. १६)।

तते णं से भगवं गोतमे तं पुरिसं पासति २ त्ता अयं (इमं) एयारूवे अज्झत्थिए० समुप्पण्णे जाव तहेव णिग्गते एवं वयासी;—एवं खलु अहं भंते! तं चेव जाव से णं भंते! पुरिसे पुव्वभवे के आसी? जाव विहरति।

एवं खलु गोतमा! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे २ भारहे वासे पुरिमताले नामं नगरे होत्था, रिद्ध०। तत्थ णं पुरिमताले उदिए नामं राया होत्था, महया०। तत्थ णं पुरिमताले निन्नए नामं अंडयवाणियए होत्था, अड्ढे जाव अपरिभूते, अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे। तस्स णं णिण्णयस्स

सयणसंबंधिपरियणं'ति, मित्राणि सुहृदः, ज्ञातयः समानजातीयाः, निजकाः स्वजनाः मातुलपुत्रादयः, संबन्धिनः—श्वशुरशालादयः, परिजनः—दासीदासादिस्ततो द्वन्द्वः, अतस्तान् (तत्)। (सू० १६)

'अड्ढे' इह यावत्करणाद् 'दित्ते विच्छडियविपुलभत्तपाणे' इत्यादि 'बहुजणस्स अपरिभूए' इत्येतदन्तं दृश्यम्। दिन्नभइभत्तवे-

---

रुधिरपानं च पाययन्ति। ततः स भगवान् गौतमस्तं पुरुषं पश्यति दृष्ट्वाऽयमेतद्रूप आध्यात्मिकः० समुत्पन्नो यावत् तथैव निर्गत एवमवदत्,—एवं खल्वहं भदन्त! तदेव यावत् स भदन्त! पुरुषः पूर्वभवे क आसीद् यावद् विहरति?

'एवं खलु गौतम! तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे पुरिमतालं नाम नगरमभवद् ऋद्ध० तत्र पुरिमताले उदितो नाम राजाऽभवद् महा० तत्र च पुरिमताले निर्णयो नामाण्डवाणिजोऽभूदाढ्यो यावदपरिभूतः, अधार्मिको यावद् दुष्प्रत्यानन्दः।

अंडयवाणियगस्स वहवे पुरिसा दिण्णभतिभत्तवेयणा कल्लाकल्लिं कोद्दालियाओ य पत्थियापिडए य गेण्हंति, पुरिमतालस्स णगरस्स परिपेरंतेसु वहवे काइअंडए य घूतिअंडए य पारेवइ० टिट्टिभिवगि-मयूरि-कुक्कुडिअंडए य, अण्णेसिं चेव वहूणं जलयर-थलयर-खहयरमाईणं अंडाइं गेण्हंति गेण्हेत्ता पत्थियपिडगाइं भरेंति २ जेणेव निन्नए अंडवाणियए तेणेव उवा० २ निन्नयस्स अंडवाणियगस्स उवणेंति।

तते णं तस्स निन्नयस्स अंडवाणियगस्स वहवे पुरिसा दिण्णभइ० वहवे काइअंडए य जाव कुक्कु-

---

यण'त्ति, दत्तं, भृतिभक्तरूपं वेतनं मूल्यं येषां ते तथा, तत्र भृतिः—द्रम्मादिवर्त्तना, भक्तं तु घृतकणादि, 'कल्लाकल्लिं'ति, कल्ये च कल्ये च कल्याकल्यि—अनुदिनमित्यर्थः, 'कुद्दालिका' भूखनित्रविशेषाः। 'पत्थिकापिटकानि' वंशमयभाजनविशेषाः, काकी घूकी टिट्टिभी वकी मयूरी कुक्कुटी च प्रसिद्धाः, अण्डाकानि च प्रतीतान्येवेति।

तस्य निर्णयस्याण्डवाणिजस्य बहवः पुरुषा दत्तभृतिभक्तवेतनाः कल्या कल्यि कुद्दालिकाश्च पत्थिकापिटकानि च गृह्णन्ति पुरिमतालस्य नगरस्य परिपर्यन्तेषु। बहवः काक्यण्डानि च घूक्यण्डानि च पारेपती-टिट्टिभी-वकी-मयूरी-कुक्कुट्यण्डानि च, अन्येषां चापि बहूनां जलचर-स्थलचर-खचरादीनामण्डानि गृह्णन्ति। गृहीत्वा पत्थिकापिटकानि भरन्ति, भृत्वा यत्रैव निर्णयोऽण्डवाणिजस्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य निर्णयस्याण्डवाणिजस्योपनयन्ति। ततस्तस्य निर्णयस्याण्डवाणिजस्य बहवः पुरुषा दत्तभृति० बहूनि काक्यण्डानि च यावत् कुक्कुट्यण्डानि

डिअंडए य अण्णेसिं च वहूणं जलयरथलयरखहयरमाईणं अंडए तवएसु य कवल्लीसु य कंदूसु य भज्जणएसु य इंगालेसु य तलेंति, भज्जेंति, सोल्लिंति तलेंता भज्जेंता सोल्लंता य रायमग्गे अंतरावणंसि अंडयपणिएणं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति, अप्पणावि य णं से निन्नयए अंडवाणियए तेहिं वहूहिं काइअंडएहि य जाव कुक्कुडिअंडएहि य सोल्लेहिं तलिएहिं भज्जिएहिं सुरं च ५ आसाएमाणे ४ विहरति। तते णं से निन्नए अंडवाणियए एयकम्मे ४ सुवहुं पावं कम्मं समज्जिणित्ता एगं वाससहस्सं परमाउं पालइत्ता कालमासे

२ 'तवएसु य'त्ति, तवकानि–सुकुमारिकादितलनभाजनानि 'कवल्लीसु य'त्ति, कवल्यो–गुडादिपाकभाजनानि 'कंदूसु य'त्ति कन्द्वो मण्डकादिपचनभाजनानि, 'भज्जणएसु य'त्ति भर्जनकानि कर्पराणि धानापाकभाजनानि, अङ्गाराश्च प्रतीताः, 'तलेंति' अग्नौ स्नेहेन 'भज्जेंति' भृज्जन्ति धानावत् पचन्ति 'सोल्लिंति य'त्ति, ओदनमिव राध्यन्ति, खण्डशो वा कुर्वन्ति, अंतरावणंसि'त्ति, राजमार्गमध्यभागवर्तिहट्टे, 'अंडयपणिएणं'ति 'अण्डकपण्येन 'सुरं चे'त्यादि प्राग्वत् ॥

चान्येषां च बहूनां जलस्थलखचरादीनामण्डानि तवकेषु च कवल्लीषु च कन्दुषु च भर्जनकेषु चाङ्गारेषु च तलन्ति, भृज्जन्ति, पचन्ति। तलन्तो भृज्जन्तः पचन्तश्च राजमार्गेऽन्तरापणेऽण्डपण्येन वृत्तिं कल्पमाना विहरन्ति। आत्मनापि च स निर्णयोऽण्डवाणिजस्तैर्बहुभिः काक्यण्डैश्च यावत् कुक्कुट्यण्डैश्च पक्वैस्तलितैर्भृष्टैः सुरां च ५ आस्वादयन् ४ विहरति। ततः स निर्णयोऽण्डवाणिज एतत्कर्मा ४ सुवहु पापकर्म्म समर्ज्यैकं वर्षसहस्रं परमायुः पालयित्वा कालमास कालं कृत्वा तृतीयायां पृथिव्यामुत्कृष्टसप्तसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु नैरयिकतयोपपन्नः।

णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे ॥ सू० (१७)

काले किच्चा तच्चाए पुढवीए उक्कोससत्तसागरोवमट्ठितीएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे ॥ सू० (१७)
से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव सालाडवीए चोरपल्लीए विजयस्स चोरसेणावइस्स खंदसिरीए भारि-
याए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे। तते णं तीसे खंदसिरीए भारियाए अण्णया कयाति तिण्हं मासाणं
बहुपडिपुण्णाणं इमे एयारूवे दोहले पाउब्भूते,—'धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ ४ जा णं बहूहिं मित्त-
णाइनियगसयणसंबंधिपरियणमहिलाहिं अण्णाहि य चोरमहिलाहिं सद्धिं संपरिवुडा ण्हाया जाव०
पायच्छित्ता सव्वालंकारभूसिता विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं सुरं च ५ आसादेमाणा ४ विहरंति।
जिमियभुत्तुत्तरागयाओ पुरिसनेवत्थिया सण्णद्ध० जाव पहरणावरणा भरिएहिं फलएहिं णिक्किट्ठाहिं

'जिमियभुत्तुत्तरागयाउ'त्ति जेमिताः-कृतभोजनाः, भुक्तोत्तरं-भोजनानन्तरमागता उचितस्थाने यास्तास्तथा। 'पुरिसनेव-
...ततस्तस्याः स...सा...ऽनन्तरमुद्वृत्येहैव शालाटव्यां चोरपल्ल्यां विजयस्य चोरसेनापतेः स्कन्दश्रियो भार्यायाः कुक्षौ पुत्रतयोपपन्नः। ततस्तस्याः
स्कन्दश्रियो भार्याया अन्यदा कदाचित् त्रिषु मासेषु बहुपरिपूर्णेष्वयमेतद्रूपो दोहदः प्रादुर्भूतः,—'धन्यास्ता अम्बाः ४ या बहुभिर्मित्र-
ज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिरन्याभिश्च चोरमहिलाभिः सार्धं संपरिवृताः स्नाता यावत्० प्रायश्चित्ताः सर्वालङ्कारभूषिता
विपुलमशनं पानं खादिमं स्वादिमं सुरां च ५ आस्वादयमानाः ४ विहरन्ति। जिमितभुक्तोत्तरागताः पुरुषनेपथ्याः सन्नद्ध० यावत् प्रहर-

असीहिं अंसागतेहिं तोणेहिं सजीवेहिं धणूहिं, समुक्खित्तेहि सरेहिं समुल्लासियाहिं दामाहिं लंबियाहिं अवसारियाहिं ऊरुघंटाहिं, छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं महया उक्किट्ठ० जाव समुद्दरवभूयंपि व करेमाणीओ सालाडवीए चोरपल्लीए सव्वओ समंता ओलोएमाणीओ २ आहिंडेमाणीओ २ दो-

---

त्थिय'त्ति, कृतपुरुषनेपथ्याः 'सन्नद्ध' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्-'सन्नद्धबद्धवम्मियकवइया उप्पीलियसरासणपट्टिया पिणद्धगेविज्जा विमलवरचिंधपट्टा गहियाउहपहरणावरणा'त्ति,। व्याख्या तु प्रागिवेति। 'भरिएहिं'ति, हस्तपाशितैः 'फलएहिंति' स्फटिकैः 'निक्किट्ठाहिं'ति, कोशकादाकृष्टैः 'असीहिं'ति, खड्गैः 'अंसागएहिं'ति स्कन्धदेशमागतैः पृष्ठदेशे बन्धनात्। 'तोणेहिं'ति, शरधिभिः 'सजीवेहिं'ति सजीवैः-कोट्यारोपितप्रत्यञ्चैः 'धणूहिं'ति कोदण्डकैः। समुक्खित्तेहिं सरेहिं'ति, निसर्गार्थमुत्क्षिप्तैर्बाणैः। 'समुल्लासियाहिं'ति, समुल्लासिताभिः 'दामाहिं'ति, पाशकविशेषैः, 'दाहाहिं' इति क्वचित्, तत्र प्रहरणविशेषैर्दीर्घवंशाग्रन्यस्तदात्ररूपैः। 'ओसारियाहिं'ति, प्रलम्बिताभिः 'ऊरुघंटाहिं'ति, जङ्घाघण्टिकाभिः 'छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं द्रुततूर्येण वाद्यमानेन, 'महया उक्किट्ठि' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्-'महया उक्किट्ठसीहनायबोलकलकलरवेणं' तत्रोत्कृष्टश्चानन्दमहाध्वनिः, सिंहनादश्च-प्रसिद्धः, बोलश्च वर्णव्यक्तिवर्जितो ध्वनिरेव, कलकलश्च व्यक्तवचनः स एव, तल्लक्षणो यो रवः स तथा तेन 'समुद्दरवभूयंपि व'त्ति, जलधिशब्द-

---

णावरणा भृतैः फरकैः, निष्कृष्टैरसिभिः, अंसागतैणतूणैः, सजीवैर्धनुर्भिः समुत्क्षिप्तैः शरैः, समुल्लासिताभिर्दामभिः, लम्बिताभिरवसारिताभिरूरुघण्टाभिः, क्षिप्रतूरेण वाद्यमानेन महतोत्कृष्ट० यावत् समुद्ररवभूतमिव कुर्वत्यः शालाटव्यां चोरपल्ल्यां सर्वतः समन्तादवलोकयन्त्यः

हलं विणेंति, तं जइ णं अहंपि जाव विणिज्जामि' त्ति कट्टु तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि जाव झियाति । तते णं से विजए चोरसेणावती खंदसिरिभारियं ओहत० जाव पासति, २ एवं वयासी,—'किण्णं तुमं देवाणुं० ओहत० जाव झियासि ?', तते णं सा खंदसिरी विजयं एवं वयासी,—'एवं खलु देवाणु० मम तिण्हं मासाणं जाव ज्झियामि' तते णं से विजए चोरसेणावती खंदसिरीभारियाए अंतिते

पाप्तमित्र तन्नयमित्यर्थः, 'गगनमण्डलम्' इति गम्यते । 'तं जइ अहंपि' त्ति तत् तस्मात्, यद्यहमपि, इह यावत्करणादिदं दृश्यम् बहूहिं मित्तनाइणियगसयणसंबंधिपरियणमहिलाहिं अन्नाहि य' इत्यादि. । दोहलं विणिज्जामीति दोहदं व्यपनयामि 'त्ति कट्टु', इति कृत्वा इति हेतोः । 'तंसि दोहलंसि' त्ति, तस्मिन् दोहदे, इह यावत्करणात् "अविणिज्जमाणंसि सुक्का भुक्खा णिम्मंसा उलुग्गा इत्यादि, 'अट्टज्झाणोवगया झियाति' इत्येतदन्तं दृश्यमिति । 'ततो णं से', विजयश्चौरसेनापतिः स्कन्दश्रियं भार्यामुपहतमनसङ्कल्पां भूमिगतदृष्टिकामार्तध्यानोपगतां ध्यायन्तीं पश्यति, दृष्ट्वैवमवादीत्—'किं णं त्वं देवानुप्रिये ! उपहतमनःसङ्कल्पा' इत्यादि विशेषेण 'ध्यायसि' इतीदं वाक्यमनुसृत्य एवं गमनीयम् ।

२ ०ासिरमाला, २ दोहदं विनयन्ति । तद् यद्यहमपि यावद् विनयामि' इति कृत्वा तस्मिन् दोहदेऽविनीयमाने यावद् ध्यायति । ततः स विजयचौरसेनापतिः स्कन्दश्रीभार्यामपहत० यावत् पश्यति, दृष्ट्वैवमवदत्,—'किं त्वं देवानुप्रिये ! अपहत० यावद् ध्यायसि ?' ततः सा स्कन्दश्रीर्विजयमेवमवादीत्,—'एवं खलु देवानु० मम त्रिषु मासेषु यावद् ध्यायामि'। ततः स विजयचौरसेनापतिः स्कन्दश्रीभार्यायाः

एयमट्ठं सोचा निसम्म० खंदसिरिभारियं एवं वयासी,—'अहासुहं देवाणुप्पिए'त्ति एयमट्ठं पडिसुणेति । तते णं सा खंदसिरीभारिया विजएणं चोरसेणावतिणा अब्भणुण्णाया समाणी हट्ठं० वहूहिं मित्त० जाव अण्णाहि य वहूहिं चोरमहिलाहिं सद्धिं संपरिवुडा ण्हाया जाव विभूसिता विपुलं असणं० ४ सुरं च ५ आसादेमाणी विहराति । जिमियभुत्तुत्तरागया पुरिसणेवत्थिया सण्णद्धवद्ध० जाव आहिंडमाणी डोहलं विणेति, तते णं सा खंदसिरिभारिया संपुण्णदोहला संमाणियदोहला विणीयदोहला वोच्छिण्णदोहला संपन्नदोहला तं गब्भं सुहं सुहेणं परिवहति । तते णं सा खंदसिरी चोरसेणावतिणी णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाता ।

अन्तिक एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य स्कन्दश्रीभार्यामेवमवादीत्,—'यथासुखे देवानुप्रिये !' इत्येतमर्थं प्रतिशृणोति। ततः सा स्कन्दश्रीभार्या विजयेन चोरसेनापतिनाऽभ्यनुज्ञाता सती हृष्ट० वहुभिर्मित्र० यावदन्याभिश्च वहुभिश्चोरमहिलाभिः सार्धं संपरिवृता स्नाता यावद् विभूषिता विपुलमशन ४ सुरां च ५ आस्वादयन्ती ४ विहरति । जिमितभुक्तोत्तरागता पुरुषनेपथ्या सन्नद्धवद्ध० यावदाहिण्डमाना दोहदं विनयति । ततः सा स्कन्दश्रीभार्या सपूर्णदोहदा संमानीतदोहदा विनीतदोहदा व्युच्छिन्नदोहदा सपन्नदोहदा तं गर्भं सुखं सुखेन परिवहति । ततः सा स्कन्दश्रीश्चोरसेनापतिपत्नी नवसु मासेषु वहुपरिपूर्णेषु दारकं प्रजाता ।

तते णं विजए चोरसेणावती तस्स दारगस्स महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं दसरत्तं ठिइवडियं करेति । तते णं से विजए चोरसेणावती तस्स दारगस्स एक्कारसमे दिवसे विपुलं असणं० ४ उवक्खडावेति, मित्तनाति० आमंतेति २ जाव तस्सेव मित्तनाति० पुरओ एवं वयासी–'जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भगयंसि समाणंसि इमे एयारूवे दोहले पाउब्भूते, तम्हा णं होउ अम्हं दारए अभग्गसेणे णामेणं । तते णं से अभग्गसेणे कुमारे पंचधाई० जाव परिवड्ढति । (सू० १८)

तते णं से अभग्गसेणकुमारे उम्मुक्कबालभावे यावि होत्था, अट्ठ दारियाओ जाव अट्ठओ दाओ

'इड्ढिसक्कारसमुदएणं'ति, ऋद्ध्या-वस्त्रसुवर्णादिसंपदा सत्कारः-पूजाविशेषस्तस्य समुदयः समुदायो यः स तथा तेन, 'दसरत्तं ठिइवडियं'ति, दशरात्रं यावत् स्थितिपतितं-कुलक्रमागतं पुत्रजन्मानुष्ठानं तत् तथा 'अट्ठ दारियाउ'त्ति, अस्यायमर्थः-'तए णं तस्स अभ-

ततो विजयचोरसेनापतिस्तस्य दारकस्य महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन दशरात्रं स्थितिपतितं करोति । ततः स विजयश्चोरसेनापतिस्तस्य दारकस्यैकादशे दिवसे विपुलमशनं ४ उपस्कारयति; मित्रज्ञाति० आमन्त्रयति, आमन्त्र्य यावत् तस्यैव मित्रज्ञाति० पुरत एवमवादीत्-यस्मादस्माकमस्मिन् दारके गर्भगते सत्येवंरूपो दोहदः प्रादुर्भूतः, तस्माद् भवत्वस्माकं दारकोऽभग्नसेनो नाम्ना । ततः सोऽभग्नसेनः कुमारः पञ्च धात्री० यावत् परिवर्धते । ततः सोऽभग्नसेनकुमार उन्मुक्तबालभावोऽभवत् । अष्ट दारिका यावदष्टको दायो ...

उप्पिं० भुंजति । तते णं से विजए चोरसेणावती अण्णया कयाती कालधम्मुणा संजुत्ते । तते णं से अभग्गसेणे कुमारे पंचहिं चोरसतेहिं सद्धिं संपरिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे विजयस्स चोर-सेणावइस्स महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं णीहरणं करेति २ बहूइं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेति २ केवइ

ग्गसेणकुमारस्स अम्मापियरो अभग्गसेणं कुमारं सोहणंसितिहिकरणनक्खत्तमुहुत्तंसि अट्ठहिं दारियाहिं सद्धिं एगदिवसेणं पाणिं गेण्हावेसु'त्ति यावत्करणाच्चेदं दृश्यम्–'तए णं तस्स अभग्गसेणकुमारस्स अम्मापियरो इमं एयारूवं पीइदाणं दलयंति' इति । 'अट्ठओ दाउ'त्ति, अष्ट परिमाणमस्येति अष्टको दायो दानं 'वाच्य,' इति शेषः, स चैवम्–'अट्ठ हिरण्णकोडीओ अट्ठ' सुवन्नकोडीओ इत्यादि यावद् अट्ठ पेसणकारियाउ, अन्नं च विपुलधणकणगरययमणिमोत्तियसंखसिलप्पवालरत्तरयणमाइयं संतसारसावएज्जं' इति । 'उप्पिं भुंजइ'त्ति, अस्यायमर्थः–"तए णं से अभग्गसेणे कुमारे उप्पिंपासायवरगए फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं वरतरुणीसंपउत्तेहिं बत्तीसइ-बद्धेहिं नाडएहिं उवगिज्जमाणे विउले माणुस्सए कामभोगे पच्चणुभवमाणे विहरइ' इति 'महत्थं'ति महाप्रयोजनम् । 'महग्घं'ति महा-(बहु)मूल्यम् । 'महरिहं'ति महतो योग्यमिति ।

गुङ्क्ते । ततः स विजयश्चोरसेनापतिरन्यदा कदाचित् कालधर्मेण संयुक्तः । ततो सोऽभग्नसेनः कुमारः पञ्चभिश्चोरशतैः सार्धं संपरिवृतो रुदन् क्रन्दन् विलपन् विजयस्य चोरसेनापतेर्महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन निस्सरणं करोति कृत्वा बहूनि लौकिकानि मृतकृत्यानि करोति,

कालेणं अप्पसोए जाते यावि होत्था, तते णं ताइं पंच चोरसयाइं अन्नया कयाती अभग्गसेणं कुमारं सालाडवीए चोरपल्लीए महया २ चोरसेणावइत्ताए अभिसिंचंति। तते णं से अभग्गसेणे कुमारे चोरसेणावती जाते अहम्मिए जाव कप्पायं गेण्हति। तते णं ते जाणवाया पुरिसा अभग्गसेणेण चोरसेणावतिणा बहुग्गामघायावणाहिं ताविया समाणा अण्णमण्णं सद्दावेंति, २ एवं वयासी—'एवं खलु देवाणु० अभग्गसेणे चोरसेणावती पुरिमतालस्स णगरस्स उत्तरिल्लं जणवयं बहूहिं गामघातेहिं जाव निद्धणे करेमाणे विहरति, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! पुरिमताले णगरे महब्बलस्स रण्णो एतमट्ठं विन्नवित्तते, तते णं ते जाणवयपुरिसा एतमट्ठं अण्णमण्णं पडिसुणेंति २ महत्थं महग्घं महरिहं रायरिहं

[illegible] जातश्चाप्यभवत्। ततस्तानि पञ्च चोरशतान्यन्यदा कदाचिदभग्नसेनं कुमारं शालाटव्यां चोरपल्ल्यां महता २ चोरसेनापतित्वेनाभिषिञ्चन्ति। ततः सोऽभग्नसेनः कुमारश्चोरसेनापतिर्जातोऽधार्मिको यावत् कल्पाकं गृह्णाति।

[illegible] जानपदाः पुरुषा अभग्नसेनेन चोरसेनापतिना बहुग्रामघातनाभिस्तापिताः सन्तोऽन्योन्यं शब्दापयन्ति २ [illegible]—'एवं [illegible] देवानु० अभग्नसेनश्चोरसेनापतिः पुरिमतालस्य नगरस्योत्तरार्द्धं जनपदं बहुभिर्ग्रामघातैर्यावद् निर्धनान् कुर्वन् विहरति। ततः [illegible]

पाहुडं गेण्हंति २ त्ता जेणेव पुरिमताले णगरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागते २ महब्बलस्स रण्णो तं महत्थं जाव पाहुडं उवणेंति २ करयलअजलिं कट्टु महब्बलं रायं एवं वयासी, एवं खलु सामी ! सालाडवीए चोरपल्लीए अभग्गसेणे चोरसेणावती अम्हे बहूहिं गामघातेहि य जाव निद्धणे करेमाणे विहरति, तं इच्छामि णं सामी ! तुब्भं बाहुच्छायापरिग्गहिया निब्भया णिरुव्विग्गा सुहंसुहेणं परिवसित्तए त्ति कट्टु पादपडिया पंजलिउडा महब्बलं रायं एतमट्ठं विण्णवेंति । तते णं से महब्बले राया तेसिं जाणवयाणं पुरिसाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म आसुरुत्ते जाव मिसिमिसेमाणे तिवलियं भिउडिं निडाले साहट्टु दंडं सद्दावेति २ त्ता एवं वयासी;—गच्छह णं तुमं देवणुप्पिया ! सालाडविं

खलु देवानुप्रियाः ! पुरिमताले नगरे महाबलस्य राज्ञ एतमर्थं विज्ञपयितुम् ' । ततस्ते जानपदपुरुषा एतमर्थमन्योन्यं प्रतिशृण्वन्ति २ महार्थं महार्घं महार्हं राजार्हं प्राभृतं गृह्णन्ति २ यत्रैव पुरिमतालं नगरं यत्रैव महाबलो राजा तत्रैवोपागताः २ महाबलाय राज्ञे तद् महार्थं यावत् प्राभृतमुपनयन्ति २ करतलाञ्जलिं कृत्वा महाबलराजानमेवमवदन्,—' एवं खलु स्वामिन् ! शालाटव्याश्चोरपल्ल्या अभग्नसेनश्चोरसेनापतिरस्मान् बहुभिर्ग्रामघातैश्च यावद् निर्धनान् कुर्वन् विहरति । तदिच्छामः स्वामिन् ! युष्माकं बाहुच्छायापरिगृहीता निर्भया निरुद्विग्ना सुखसुखेन परिवस्तुम् ' इति कृत्वा पादपतिताः प्राञ्जलिपुटा महाबलं राजानमेनमर्थं विज्ञपयन्ति ।

ततः स महाबलो राजा तेषां जानपदानां पुरुषाणामन्तिक एतमर्थं श्रुत्वा निशम्याशुरुप्तो यावत् क्रुधा ज्वलंस्त्रिवलिकां भृकुटिं ललाटे संहृत्य

चोरपल्लिं विलुपाहिं २ अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गेण्हाहि २ मम उवणेहि, तते णं से दंडे 'तह' त्ति विणएणं एयमट्ठं पडिसुणेति, तते णं से दंडे बहूहिं पुरिसेहिं सण्णद्ध० जाव पहरणेहिं सद्धिं संपरिवुडे मगइएहिं फलएहिं जाव छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं महया २ जाव उक्किट्ठि० जाव करेमाणे पुरिमतालं णगरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छति २ त्ता जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्थगमणाए, तते णं तस्स अभग्गं० चोरसेणावइस्स चारपुरिसा इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणा जेणेव सालाडवी चोरपल्ली, जेणेव अभग्गसेणे चोरे, तेणेव उवागच्छंति २ करयल० जाव एवं वयासी;—' एवं खलु देवाणुप्पिया, पुरिमताले णगरे महब्बलेणं रण्णा महया भडचडगरेणं दंडे आणत्ते—' गच्छह णं तुमे देवाणु० साला-

दण्डं शब्दापयति २ एवमवादीत्,—' गच्छ त्वं देवानुप्रिय ! शालाटवीं चोरपल्लीं विलुम्प २ अभग्नसेनं चोरसेनापतिं जीवग्राहं गृहाण २ मह्यमुपनय'। ततः स दण्डः 'तथा' इति विनयेनैनमर्थं प्रतिशृणोति। ततः स दण्डो बहुभिः पुरुषैः सन्नद्ध० यावत्प्रहरणैः सार्धं संपरिवृतो भृतैः फलकैर्यावत् क्षिप्रतूरेण वाद्यमानेन महतोत्कृष्ट० यावत् कुर्वन् पुरिमतालान्नगराद् मध्येन निर्गच्छति येनैव शालाटवी चोरपल्ली तेनैव प्रहारेच्छुकमनाः। ततस्तस्याभग्नसेनस्य चोरसेनापतेश्चारपुरुषा अनया कथया लब्धार्थाः सन्तो यत्रैव शालाटवी चोरपल्ली, यत्रैवाभग्नसेनश्चोरस्तत्रैवोपागताः, उपागत्य करतल० यावदेवमवादिषुः,—'एवं खलु देवानुप्रिय ! पुरिमताले नगरे महाबलेन राज्ञा महता भटवृन्देन दण्ड आज्ञप्तः

डविं चोरपल्लिं विलुंपाहि २ अभग्गसेणं चोरसेणावतिं जीवग्गाहं गेण्हाहि २ त्ता ममं उवणेहि।' तते णं से दंडे महया भडचडगरेणं जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्थगमणाए'।

तते णं से अभग्गसेणे चोरसेणावती तेसिं चारपुरिसाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म पंच चोरसताइं सद्दावेति सद्दावेत्ता एवं वयासी;–'एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमताले णगरे महब्बले जाव तेणेव पहारेच्छगमणे (०णाए) आगते'। तते णं से अभग्गसेणे ताइं पंच चोरसताइं एवं वयासी–'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं तं दंडं सालाडविं चोरपल्लिं असंपत्तं अंतरा चेव, पडिसेहित्तए'। तते

'दंडं' ति, 'दण्डनायकम्। जीवग्गाहं गेण्हाहि' त्ति, जीवन्तं गृहाणेत्यर्थः। २ 'भडचडगरेणं' ति, योधवृन्देन। 'मगइएहिं'

'गच्छ त्वं देवानुप्रिय! शालाटवीं चोरपल्लीं विलुम्प, अभग्नसेनं चोरसेनापतिं जीवग्राहं गृहाण, गृहीत्वा मह्यमुपनय'। ततः स दण्डो महता भटवृन्देन येनैव शालाटवी चोरपल्ली तेनैव प्रहारेच्छुकमनाः। ततः सोऽभग्नसेनश्चौरसेनापतिस्तेषां चारपुरुषाणामन्तिक एनमर्थं श्रुत्वा निशम्य पञ्च चोरशतानि शब्दयति। शब्दयित्वैवमवादीत्,–'एवं खलु देवानुप्रियाः ! पुरिमताले नगरे महाबलो यावत्तेनैव प्रहारेच्छुकमना आगतः !'। ततः सोऽभग्नसेनस्तानि पञ्च चोरशतान्येवमवदत्;–'तत् श्रेयः खलु देवानुप्रियाः ! अस्माकं तं दण्डं शालाटवीं चोरपल्लीमसम्प्राप्तमन्तरैव प्रतिषेद्धुम्'। ततस्तानि पञ्च चोरशतान्यभग्नसेनस्य चोरस्य 'तथा' इति यावत् प्रतिशृण्वन्ति। ततः सोऽभग्नसेन-

णं ताइं पंच चोरसताइं अभग्गसेणस्स चोर(सेणावइ)स्स 'तह' त्ति जाव पडिसुणेंति, तते णं से अभग्गसेणे चोरसेणावती विपुलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेति २ त्ता पंचहिं चोरसतेहिं सद्धिं ण्हाते जाव पायच्छित्ते भोयणमंडवंसि तं विपुलं असणं ४ सुरं ५ च आसाएमाणे ४ विहराति, जिमियभुत्तुत्तरागतेवि य णं समाणे आयंते चोक्खे परमसुइभूते पंचहिं चोरसतेहिं सद्धिं अल्लं चम्मं दुरूहति २ त्ता सण्णद्ध० जाव पहरणेहि मगइतेहिं जाव ०रवेणं पुव्वावरण्हकालसमयंसि सालाडवीओ चोरपल्लीओ णिग्गच्छति २ त्ता विसमदुग्गगहणं ठिते गहियभत्तपाणिए तं दंडं पडिवालेमाणे चिट्ठति। तते णं से दंडे जे-

ति, हस्तपाशितैर्यावत्करणात् 'फलएही' त्यादि दृश्यम्। 'विसमदुग्गगहणं' ति, विषमं निम्नोन्नति(न्नतं)भूमिकं दुर्गं-दुष्प्रवेशं गहनं-वृक्षगह्वरम्। 'संपलग्गे' त्ति, योद्धुं समारब्धः। 'हयमहिय' त्ति, यावत्करणादिदं दृश्यम्।–"हयमहियपवरवीरघाइयविवडिय-

श्चोरसेनापतिर्विपुलमशनं पानं खादिमस्वादिमोपस्कारयति। उपस्कार्य पञ्चभिश्चोरशतैः सार्धं स्नातो यावत् ०प्रायश्चित्तो भोजनमण्डपे तं विपुलमशनं ४ सुरां च ५ आस्वादयन् विहरति। जिमितभुक्तोत्तरागतोऽपि च सन्नाचान्तश्चोक्षः परमशुचिभूतः पञ्चभिश्चोरशतैः सार्धमार्द्रं चर्म परिदधाति २ सन्नद्ध० यावत् ०प्रहरणो भृतैर्यावद्० रवेण पूर्वापराह्णसमये शालाटवीतश्चोरपल्लीतो निर्गच्छति २ विषमदुर्गगहने स्थितो गृहीतभक्तपानीयस्तं दण्डं प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति। ततः स दण्डो यत्रैवाभग्नसेनश्चोरसेनापतिस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्याभग्नसेनेन

णेव अभग्गसेणे चोरसेणावती तेणेव उवागच्छति २ त्ता अभग्गसेणेणं चोरसेणावइणा सद्धिं संपलग्गे यावि होत्था, तते णं से अभग्गसेणे चोरसे० तं दंडं खिप्पामेव हयमहिय० जाव पडिसेहेति।

तते णं से दंडे अभग्ग० चोरसे० हय० जाव पडिसेहिते समाणे अथामे अवले अवीरिए अपुरिसक्कारपरक्कमे अधारणिज्जमित्तिकट्टु जेणेव पुरिमताले णगरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवा० २ करयल० जाव एवं वयासी;—'एवं खलु सामी ! अभग्गसेणे चोरसे० विसमदुग्गगहणं ठिते गहितभत्तपा-

णिंधज्झयपडागं" हतः—सैन्यस्य हतत्वात्, मथितो-मानस्य मन्थनात्, प्रवरवीराः—सुभटा घातिता—विनाशिता यस्य स तथा, विपतिताश्चिह्नध्वजा गरुडादिचिह्नयुक्तकेतवः पताकाश्च यस्य स तथा; ततः पदचतुष्टयस्य कर्मधारयः, अतस्तम्।

"दिसो दिसं विप्पडिसेहेति" त्ति सर्वतो रणाद् निवर्तयति। 'अथामे' त्ति तथाविधस्थामवर्जितः, 'अवले' त्ति, शारीरबलवर्जितः 'अवीरिए' त्ति, जीववीर्यरहितः। 'अपुरिसकारपरक्कमे' त्ति, पुरुषकारः-पौरुषाभिमानः, स एव निष्पादितस्वप्रयोजनः पराक्रमः, तयोर्निषेधादपुरुषकारपराक्रमः। 'अधारणिज्जमिति कट्टु' अधारणीयं धारयितुमशक्यं परबलं, स्थातुं वाऽशक्यमिति कृत्वा इति हेतोः। 'उरंउरेणं'

चोरसेनापतिना सार्धं सम्प्रलग्नश्चाप्यभवत्। ततः सोऽभग्नसेनश्चोरसेनापतिस्त दण्डं क्षिप्रमेव हतमथित० यावत् प्रतिषेधति। ततः स दण्डोऽभग्नसेनेन चोरसेनापतिना हत० यावत् प्रतिषिद्ध सन्नस्थामाऽवलोऽवीर्योऽपुरुषकारपराक्रमोऽधारणीयमिति कृत्वा यत्रैव पुरिमतालं नगरं यत्रैव महाबलो राजा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य करतल० यावदेवमवादीत्,—' एवं खलु स्वामिन् ! अभग्नसेनश्चोरसेना-

णिए नो खलु से सक्का केणइ सुवहुएणावि आसवलेण वा हत्थिवलेण वा जोहवलेण वा रहवलेण वा
चाउरंगेणंपि उरंउरेणं गेण्हित्तते' ताहे सामेण य भेदेण य उवप्पदाणेण य वीसंभमाणेउं पयत्ते यावि
होत्था, जेवि य से अब्भितरगा सीसगभमा मित्तनातिनियगसयणसंबंधिपरियणं च विपुलेणं धणकण-
गरयणसंतसारसावतेज्जेणं भिंदंति, अभग्गसेणस्स य चोरसे० अभिक्खणं २ महत्थाइं महग्घाइं महरि-
हाइं रायारिहाइं पाहुडाइं पेसेंति। अभग्गसेणं च चोरसे० वीसंभमाणेइ ॥ (सू० १९)

ति साक्षादित्यर्थः। 'सामेण य' त्ति साम प्रेमोत्पादकं वचनम्। 'भेदेण य' त्ति भेदः स्वामिनः पदातिषु, पदातीनां च स्वामि-
न्यविश्वासोत्पादनम्। 'उवप्पयाणेण य' त्ति उपप्रदानमभिमतार्थदानम्। 'जेवि य से अब्भिंतरगा सीसगभम' त्ति येऽपि च 'से'
तस्याग्रभसेनस्याभ्यन्तरका-आसन्ना मन्त्रिप्रभृतयः, किंभूताः ?-'सीसगभम' त्ति, शिष्या एव शिष्यकास्तेषां भ्रमो-भ्रान्तिर्येषु ते
शिष्यभ्रमा विनीततया शिष्यतुल्या इत्यर्थः, अथवा, शीर्षकं शिर एव शिरः कवचं वा तस्य भ्रमोऽव्यभिचारितया शरीररक्षकत्वेन
वा ते शीर्षकभ्रमाः,। इह 'तान्' इति शेषः। 'भिनत्ति' इति च योगः, तथा 'मित्तनाइनिअग' इत्यादि प्राग्वत्। 'भिंदइ'

पतिर्विषमदुर्गगहने स्थितो गृहीतभक्तपानीयो नो खलु शक्यः केनचित् सुवहुनाप्यश्ववलेन वा हस्तिवलेन वा योधवलेन वा रथवलेन वा
चतुरङ्गेणापि साक्षाद् ग्रहीतुम्' तदा साम्ना च भेदेन चोपप्रदानेन च विश्रम्भमानेतुं प्रवृत्तश्चाप्यभवत्। येऽपि च तस्याभ्यन्तरकाः
शिष्यभ्रमाः, मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसंवन्धिपरिजनं च विपुलेन धनकनकरत्नसत्सारस्वापतेयेन भिनत्ति। अभग्नसेनस्य च चोरसेनापतेर-

तते णं से महब्बले राया अण्णया कयाति पुरिमताले णगरे एगं महं महतिमहालियं कूडागारसालं करेति अणेगखंभसतसंनिविट्ठं पासाइयं ४। तते णं से महब्बले राया अण्णया कयाति पुरिमताले नगरे उस्सुंकं जाव दसरत्तं पमोयं उग्घोसावेति २ त्ता, कोडुंबियपुरिसे सद्दावेति २ एवं वयासी;—

न्ति, चौरसेनापतौ स्नेहं भिनत्ति, आत्मनि प्रतिबद्धान् करोतीत्यर्थः। 'महत्थाइं' ति, महाप्रयोजनानि 'महग्घाइं' ति महामूल्यानि। 'महरिहाइं ति महतां योग्यानि महं वा–पूजामर्हन्ति. महान् वाऽर्हः-पूजा येषां तानि तथा, एवंविधानि च कानिचित् केषांचिद् योग्यानि भवन्तीत्यत आह–' 'रायारिहाइंति, राज्ञामुचितानि ॥ ' महं महतिमहालियं कूडागारसालं ' ति, महतीं–प्रशस्ताम्, महती चासौ अतिमहालिका च–गुर्वी महातीमहालिका ताम्, अत्यन्तगुरुकामित्यर्थः, 'कुडागारसालं' ति कूटस्येव पर्वतशिखरस्येवाकारो यस्याः सा तथा, सा चासौ शाला चेति समासः, अतस्ताम्।' अणेगखंभसयसंनिविट्ठं पासाइयं दरिसणिज्जं अभिरूवं पडिरूवंति, व्याख्या प्राग्वत्। ' उस्सुंकं अविद्यमानशुल्कग्रहणं, यावत्करणादिदं दृश्यम्–'उक्करं' क्षेत्रगवादि प्रति अविद्यमानराजदेयद्रव्यम्, 'अभडप्पवेसं' कौटुम्बिकगेहेषु राजवर्णवतां भटानामविद्यमानप्रवेशम्, 'अडंडिमकुडंडिमं' दण्डो निग्रहस्तेन निर्वृत्तं राजदेयतया व्यवस्थापितं दण्डिमम्, कुदण्डोऽसम्यग् निग्रहस्तेन निर्वृत्तं द्रव्यं कुदण्डिमं, ते अविद्यमाने यत्र प्रमोदेऽसाव-

मीक्ष्णं महार्थानि महार्घाणि महार्हाणि राजार्हाणि प्राभृतानि प्रेषयति। अभग्नसेनं च चोरसेनापतिं विश्रम्भमानयति। ततः स महाबलो राजाऽन्यदा कदाचित् पुरिमताले नगरे एकां महतीं महातिमहालिकां कूटागारशालां करोत्यनेकस्तम्भशतसंनिविष्टां प्रासादीयां ४। ततः

'गच्छह णं तुब्भे देवाणु० सालाडवीए चोरपल्लीए तत्थ णं तुब्भे (म्हे) अभग्गसेणं चोरसे० करयल० जाव एवं वयह,–'एवं खलु देवा० पुरिमताले णगरे महब्बलस्स रण्णो उस्सुके जाव दसरत्ते पमोदे उग्घोसिते (सेति)। तं किण्णं देवाणु० विउलं असणं ४ पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारे (रं) य इहं हव्वमाणिज्जउ, उयाहु सयमेव गच्छिज्जा'। तते णं कोडुंवियपुरिसा महब्बलस्स रण्णो कर० जाव पुरिमतालाओ णगराओ पडि० २ णातिविकट्ठेहिं अद्धाणेहिं सुहेहिं वसाहिपायरासेहिं जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव उवा० अभग्ग-

दण्डिमकुदण्डिमोऽतस्तम्, 'अधरिमं' ति अविद्यमानं धरिमं–ऋ(त्रा)णद्रव्यं यत्र स तथा तम्; 'अधारणिज्जं' अविद्यमानाधमर्णम्; 'अणुद्धूयमुयंगं' अनुद्धूता–आनुरूप्येण वादनार्थमुत्क्षिप्ताः, अनुद्धूता वा–वादनार्थमेव वादकैरत्यक्ता मृदङ्गा यत्र स तथा तम्; 'अमिलायमल्लदामं' अम्लानपुष्पमालम्, 'गणिकावरनाडइज्जकलियं' गणिकावरैर्नाटकीयैर्नाटकपात्रैः कलितो यः स तथा तम् 'अनेगतालाचराणुचरियं' अनेकैः प्रेक्षाकारिभिरासेवितमित्यर्थः-'पमुइयपक्कीलियाभिरामं' प्रमुदितैश्च प्रक्रीडितैश्च जनैरभिरमणीयम्, 'जहारिहं' ति, यथायोग्यम्। 'उदाहु सयमेव गच्छिज्जा' उताहो स्वयमेव गमिष्यसीत्यर्थः, 'णाइविगिट्ठेहिं' ति अनत्यन्तदीर्घैः 'अद्धाणेहिं' ति

स महाबलो राजाऽन्यदा कदाचित् पुरिमताले नगरे उच्छुल्कं यावद् दशरात्रं प्रमोदमुद्घोपयति २ कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति २ एवमवादीत्,–'गच्छत यूयं देवानुप्रियाः! शालाटव्यां चोरपल्ल्यां, तत्र यूयमभग्नसेनं चोरसेनापतिं करतल० यावदेवं वदत;–'एवं खलु देवानुप्रिय! पुरिमताले नगरे महाबलेन राज्ञोच्छुल्को यावद् दशरात्रः प्रमोद उद्घोपितः तत् किं देवानुप्रिय! विपुलमशनं ४ पुप्प-

सेणं चोरसेणावतिं करयल० जाव एवं वयासी,–एवं खलु देवाणु० पुरिमताले णगरे महब्बलस्स रण्णो उस्सुके जाव उदाहु सयमेव गाच्छिज्जा ?,' तते णं से अभग्ग० चोरसे० ते कोडुंवियपुरिसे एवं वयासी– 'अहण्णं देवाणु० पुरिमतालं णगरं सयमेव गच्छामि' । ते कोडुंवियपुरिसे सक्कारेति, पडिविसज्जेति ।

तते णं से अभग्गसेणे चोरसे० वहूहिं मित्त० जाव परिवुडे ण्हाते जाव पायच्छित्ते सव्वालंकारभूसिते सालाडवीओ चोरपल्लीओ पडिनिक्खमति २ त्ता जेणेव पुरिमताले णगरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवा० २ त्ता करयल० महब्बलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेति, वद्धावेत्ता महत्थं जाव पाहुडं उवणेति।

प्रयाणकैः । 'सुहेहिति' सुखैः सुखहेतुभिः । 'वसहिपायरासेहिं' ति, वास(शि)कप्रातर्भोजनैः 'जएणं विजएणं वद्धावेइ' त्ति जयेन

वस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारं चेत् शीघ्रमानीयताम्, उताहो स्वयमेव गमिष्यथ। ततः कौटुम्बिकपुरुषा महावलस्य राज्ञः कर० यावत् पुरिमतालाद् नगरात् प्रतिनिष्कामन्ति २ नातिविकृष्टैः प्रयाणैः सुखैर्वासकप्रातराशैर्यत्रैव शालाटवी चोरपल्ली तत्रैवोपागता अभग्नसेनं चोरसेनापतिं करतल० यावदेवमवादिपुः,–' एव खलु देवानुप्रिय ! पुरिमताले नगरे महावलेन राज्ञोच्छुल्को यावद् उताहो स्वयमेव गमिष्यथ ? ततः सोऽभग्नसेनश्चोरसेनापतिस्तान् कौटुम्बिकपुरुषानेवमवदत्,–' अहं देवानुप्रियाः ! पुरिमतालं नगरं स्वयमेव गच्छामि ' । तान् कौटुम्बिकपूरुषान् सत्कारयति, प्रतिविसृजति । ततः सोऽभग्नसेनश्चोरसेनापतिर्बहुभिर्मित्र० यावत् परिवृतः स्नातो यावत् ०प्रायश्चित्तः सर्वालङ्कारभूषितः शालाटवीतश्चोरपल्लीतः प्रतिनिष्कामति २ यत्रैव पूरिमतालं नगरं यत्रैव महावलो राजा तत्रैवोपागच्छति करतल०

ततो णं से महब्बले राया अभग्गसेणस्स चोरसे० तं महत्थं जाव पडिच्छाति। अभग्गसेणं चोरं (चोरसेणावतिं) सक्कारेति २ संमाणेति २ (पडि) विसज्जेति। कूडागारसेलं च से आवसहं दलयति। ततो णं से अभग्गसेणे चोरसेणावती महब्बलेणं रण्णा विसज्जिते समाणे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छति २त्ता। ततो णं से महब्बले राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेति २त्ता एवं वयासी;—'गच्छह णं तुब्भे देवाणु० विउलं असणं ४ उवक्खडावेह २ तं विउलं असणं ४ सुरं च ५ सुबहुं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं च अभग्गसेणस्स चोरसे० कूडागारसालाए उवणेह'। ततो णं ते कोडुंबियपुरिसा करयल० जाव उवणेंति। ततो णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई बहूहिं मित्त० सद्धिं संपरिवुडे ण्हाते जाव सव्वालंकारविभूसिते तं

महाबलं राजानं जयेन विजयेन वर्धयति, वर्धयित्वा महार्थं यावत् प्राभृतमुपनयति। ततः स महाबलो राजाऽभग्नसेनस्य चोरसेनापतेस्तद् महार्थं यावत् प्रतीच्छति। अभग्नसेनं चोरं सत्कारयति २ समानयति २ (प्रति) विसृजति। कूटागारशालां च तस्यावसथं दापयति। ततः सोऽभग्नसेनश्चोरसेनापतिर्महाबलेन राज्ञा विसर्जितः सन् यत्रैव कूटागारशाला तत्रैवोपागच्छति २। ततः स महाबलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति २ एवमवादीत्,—'गच्छत यूयं देवानुप्रियाः! विपुलमशनं ४ उपस्कारयत २ तद् विपुलमशनं ४ सुरां च ५ सुबहुं पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारं चाभग्नसेनस्य चोरसे० कूटागारशालायामुपनयत'। ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषाः करतल० यावदुपनयन्ति। ततः सोऽभग्नसेनश्चोरसेनापतिर्बहुभिर्मित्र० सार्धं सपरिवृतः स्नातो यावत् सर्वालंकारविभूषितस्तद् विपुलमशनं ४ सुरां ५

विउलं असणं ४ सुरं च ५ आसाए० ४ पमत्ते विहराति ।

तते णं से महब्बले राया कोडुंवियपुरिसे सद्दावेति २ एवं वयासी;—'गच्छह णं तुब्भे देवाणु० पुरिमतालस्स णगरस्स दुवाराइं पिधेह २ अभग्गसेणं चोरसेणा० जीवग्गाहं गेण्हह २ ममं उवणेह'। तते णं ते कोडुंविया० करयल० जाव पडिसुणेंति २ पुरिमतालस्स नगरस्स दुवाराइं पिहेंति। अभग्गसेणं चोरसे० जीवग्गाहं गेण्हंति। महब्बलस्स रण्णो उवणेंति। तते णं से महब्बले राया अभग्गसेणं चोरसे० एतेणं विहाणेणं वज्झं आणवेति। एवं खलु गोतमा! अभग्गसेणे चोरसेणावती पुरा जाव विहराति।

च आस्वादयन् ४ प्रमत्तो विहरति ।

ततः स महाबलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति २ एवमवादीत्;—'गच्छत यूय देवानुप्रियाः! पुरिमतालस्य नगरस्य द्वाराणि पिधत्त २ अभग्नसेनं चोरसेनापतिं जीवग्राहं गृह्णीत मह्यमुपनयत'। ततस्ते कौटुम्बिकाः० करतल० यावत् प्रतिशृण्वन्ति २ पुरिमतालस्य नगरस्य द्वाराणि पिदधति। अभग्नसेनं चोरसेनापतिं जीवग्राहं गृह्णन्ति। महाबलाय राज्ञ उपनयन्ति। ततः स महाबलो राजाऽभग्नसेनं चोरसेनापतिमेतेन विधानेन वध्यमाज्ञापयति। एवं खलु गौतम! अभग्नसेनश्चोरसेनापतिः पुरा यावद् विहरति।'

'अभग्नसेनो भदन्त! चोरसेनापतिः कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति? कुत्रोपपत्स्यते?' गौतम! अभग्नसेनश्चोरसेनापतिः सप्तत्रिंशतं

'अभग्गसेणे णं भंते! चोरसेणावती कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ? कहिं उववज्जिहिति?' गोतमा! अभग्गसेणे चोरसे० सत्ततीसं वासाइं परमाउयंती पालइत्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे सूल भिण्णे कते समाणे कालगते इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसे० नेरइएसु उववज्जिहिति। से णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता, एवं संसारो जहा पढमे जाव पुढवी। ततो उव्वट्टित्ता वाणारसीए णगरीए सूयरत्ताए

विजयेन च रिपूणां वर्धस्वेत्येवमाशिषं प्रयुङ्क्ते इत्यर्थः। ननु तीर्थकरा यत्र विहरन्ति तत्र देशे पञ्चविंशतेर्योजनानाम्, आदेशान्तरेण द्वादशानां मध्ये तीर्थकरातिशयाद् न वैरादयोऽनर्था भवन्ति, यदाह;—"पुव्वुप्पन्ना रोगा पसमंति ईइ-वइर-मारीओ। अइवुट्ठि-अणावुट्ठि-न होइ दुब्भिक्खडमरं च" (पूर्वोत्पन्ना रोगाः प्रशाम्यन्ति इति वैरमार्यः। अतिवृष्टिरनावृष्टिर्न भवति दुर्भिक्षं डमरं च) ॥१॥ इति; तत् कथं श्रीमन्महावीरे भगवति पुरिमताले नगरे व्यवस्थित एवाभग्नसेनस्य पूर्ववर्णितो व्यतिकरः संपन्न इति?। अत्रोच्यते—सर्वमिदमर्थानर्थजातं प्राणिनां स्वकृतकर्मणः सकाशादुपजायते, कर्म च द्वेधा—सोपक्रमं निरुपक्रमं च; तत्र यानि वैरादीनि सोपक्रमकर्मसंपाद्यानि तान्येव जिनातिशयादुपशाम्यन्ति, सदौषधात् साध्यव्याधिवत्; यानि तु निरुपक्रमकर्म-

वर्षाणि परमायुः पालयित्वाऽद्यैव त्रिभागावशेषे दिवसे शूलभिन्नः कृतः सन् कालगतोऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यामुत्कर्षेण० नैरयिकेषूपपत्स्यते। स ततोऽन्तरमुद्वृत्त्य, एवं संसारो यथा प्रथमो यावत् पृथिवी। तत उद्वृत्त्य वाराणस्यां नगर्यां शूकरतया प्रत्यायास्यति। स तत्र शौकरिकैर्जीविताद् व्यपरोपितः सस्तत्रैव वाराणस्यां नगर्यां श्रेष्ठिकुले पुत्रतया प्रत्यायास्यति। स तत्रोन्मुक्तबालभावः, एवं यथा प्रथमः,

पच्चायाहिति । से णं तत्थ सोयरिएहिं जीवियाउ ववरोविए समाणे तत्थेव वाणारसीए णगरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिति, से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे, एवं जहा पढमे, जाव अंतं काहित्ति। निक्खेवो।सू० २०॥

॥ ततियं अज्झयणं समत्तं ॥

॥ अथ चतुर्थं शकटाख्यमध्ययनम् ॥

'जति णं भंते !०' चउत्थस्स उक्खेवो, एवं खलु जम्बू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं साहंजणी णामं णगरी होत्था रिद्धत्थिमिय०, तीसे णं साहंजणीए णयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए देव-

संपाद्यानि तान्यवश्यं विपाकतो वेद्यानि, नोपक्रमकारणविषयाणि, असाध्यव्याधिवत्। अत एव सर्वातिशयसंपत्समन्वितानां जिनानामप्यनुपशान्तवैरभावा गोशालकादय उपसर्गान् विहितवन्तः। ॥ इति विपाकश्रुते अभग्नसेनाख्यतृतीयाध्ययनविवरणम्॥

अथ चतुर्थे किञ्चिल्लिख्यते। 'जइ णं भंते! चउत्थस्स उक्खेवउ त्ति, 'जइ णं भंते' इत्यादि चतुर्थाध्ययनस्योपक्षेपकः

यावदन्तं करिष्यतीति निक्षेपः। ॥ तृतीयमध्ययनं समाप्तम् ॥

'यदि भदन्त! ०' चतुर्थस्योत्क्षेपः। एवं खलु जम्बो! तस्मिन् काले तस्मिन् समये साभाञ्जनी नाम नगर्यभवद् ऋद्धस्तिमित०। तस्याः साभाञ्जन्या नगर्या बहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे देवरमणं नामोद्यानमभवत्। तत्रामोघस्य यक्षस्य यक्षायतनमभूत् पुराणम्। तत्र साभाञ्जन्यां

रमणे णामं उज्जाणे होत्था । तत्थ णं अमोहस्स जक्खस्स जक्खायतणे होत्था पुराणे, तत्थ णं साहं-
जणीए णयरीए महचंदे नामं राया होत्था महता०, तस्स णं महचंदस्स रण्णो सुसेणे णामं अमच्चे होत्था
सामभेयदंडनिग्गहकुसले, तत्थ णं साहंजणीए णगरीए सुदरिसणा णामं गणिया होत्था, वण्णओ ।
तत्थ णं साहंजणीए णयरीए सुभद्दे नामं सत्थवाहे होत्था (परिवसइ) अड्ढे, तस्स णं सुभद्दस्स
सत्थवाहस्स भद्दा नामं भारिया होत्था अहीण०, तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स पुत्ते भद्दाए भारि-

अज्झयणस्स प्रस्तावना 'वाच्यः' इति गम्यम्, स चायम्–' जइ णं भंते ! समणेणं भगवया जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं तच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, चउत्थस्स णं भंते ! के अट्ठे पण्णत्ते ?' इति । 'महता' इत्यनेन 'महता हिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' इत्यादि राजवर्णको दृश्यः, 'साम १ भेय २ दंड' ३ इत्येतत् पदमेवं दृश्यम्–' सामभेयदंडउवप्पयाणनीईसुपउत्तनयविहण्णू ' सामः–प्रियवचनम्, भेदः–नायकसेवकयोश्चित्तभेदकरणम्, दण्डः शरीरधनयोरपहारः–उपप्रदानमभिमतार्थदानम्, एतान्येव नीतयः सुप्रयुक्ता येन स तथा, अत एव नयेषु विधाज्ञः–प्रकारवेदिता यः स तथा, इत्यादिरमात्यवर्णको दृश्यः ॥

तत्र साभाञ्जन्यां नगर्यां महाचन्द्रो नाम राजाऽभूद् महा० । तस्य महाचन्द्रस्य राज्ञः सुषेणो नामामात्योऽभवत् सामभेददण्डनिग्रहकुशलः । तत्र साभाञ्जन्यां नगर्यां सुदर्शना नाम गणिकाऽभवत् । वर्णकः । तत्र साभाञ्जन्यां नगर्यां सुभद्रो नाम सार्थवाहोऽभूदाढ्यः । तस्य सुभद्रस्य सार्थवाहस्य भद्रा नाम भार्याऽभूदहीन० । तस्य सुभद्रस्य सार्थवाहस्य पुत्रः सुभद्राया भार्याया आत्मजः शकटो नाम दारकोऽभवदहीन० ।

याए अत्तए सगडे नामं दारए होत्था, अहीण० तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे समोसढे । परिसा राया य निग्गते, धम्मो कहिओ परिसा पडिगया । तेणं कालेणं २ समणस्स० जेट्ठे अंतेवासी जाव रायमग्गे ओगाढे, तत्थ णं हत्थी, आसे, पुरिसे०, तेंसि च णं पुरिसाणं मज्झगतं पासति एगं सइत्थियं पुरिसं अवओडगबंधणं उक्खित्तकण्णनासं, जाव उग्घोसणं चिंता, तहेव जाव भगवं वागरेति—' एवं खलु गोतमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे छगलपुरे णामं णगरे होत्था । तत्थ सीहगिरि णामं राया होत्था, महया० । तत्थ णं छगलपुरे णगरे छण्णिए णामं छागलिए परिवसति अड्ढे अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे । तस्स णं छण्णियस्स छाग-

---

तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः समवसृतः । परिषद् राजा च निर्गतः । धर्मः कथितः । परिषद् प्रतिगता । तस्मिन् काले २ श्रमणस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी यावद् राजमार्गेऽवगाढः । तत्र हस्तिनः, अश्वान्, पुरुषान्० । तेषां च पुरुषाणां मध्यगतं पश्यत्येकं सस्त्रीकं पुरुषमवकोटकबन्धनमुत्कृत्तकर्णनासं, यावद् उद्‌घोषणम्, चिन्ता, तथैव यावद् भगवान् व्याकरोति;—

' एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले तस्मिन् समय इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे छगलपुरं नाम नगरमभवत् । तत्र सिंहगिरिर्नाम राजाऽभवद् महा० । तत्र च्छगलपुरे नगरे पण्णिको नाम च्छागलिकः परिवसति आढ्योऽधार्मिको यावद् दुष्प्रत्यानन्दः । तस्य पण्णि-

लियस्स बहवे अयाण य एलाण य रोज्झाण य वसभाण य ससयाण य पसयाण य सूरयाण सिंघाण य हरिणाण य मऊराण य महिसाण य सतबद्धाणि य सहस्सबद्धाणि य जूहाणि वाडगंसि सण्णिरुद्धाइं चिट्ठंति। अण्णे य तत्थ बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्त० बहवे अए य जाव महिसे य सारक्खमाणा संगोवेमाणा चिट्ठंति, अण्णे य से बहवे पुरिसा अयाण य जाव महिसाण य गिहंसि निरुद्धा चिट्ठंति, अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभति० बहवे अए य जाव महिसे य सयए य सहस्सए जीविताउ ववरोवंति २ मंसाइं कप्पणीकप्पियाइं करेंति २ छण्णियस्स छागलियस्स उवणेंति, अण्णे य से बहवे पुरिसा ताइं बहुयाइं अयमंसाइं जाव महिसमंसाइं य तवएसु य कवल्लीसु य कंदूसु य भज्जणएसु य

कस्य च्छागलिकस्य बहूनि अजानां चैडानां च गवयानां च वृषभाणां च शशकानां च मृगशिशूणां च शूकराणां च सिंहानां च हरिणानां च मयूराणां च महिषाणां च शतबद्धानि च सहस्रबद्धानि च यूथानि वाटके संनिरुद्धानि तिष्ठन्ति। अन्ये च तत्र बहवः पुरुषा दत्तभृतिभक्त० बहूनजांश्च यावद् महिषांश्च संरक्षन्त. संगोपयन्तस्तिष्ठन्ति । अन्ये च तस्य बहवः पुरुषा अजानां च यावद् महिषाणां च गृहे निरुद्धास्तिष्ठन्ति। अन्ये च तस्य बहवः पुरुषा दत्तभृति० बहूनजांश्च यावद् महिषांश्च जीविताद् व्यपरोपयन्ति २ मांसानि कर्त्तनीकृत्तानि कुर्वन्ति २ षण्णिकाय च्छागलिकायोपनयन्ति । अन्ये च तस्य बहवः पुरुषास्तान्यजमांसानि च यावद् महिषमांसानि च तवकेषु च कवल्लीषु च

इंगालेसु य तलेंति य भज्जेंति य सोल्लिंति य, तालिंता य ३ रायमग्गंसि वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति । अप्पणावि य णं से छण्णियए छागलिए तेहिं बहूहिं अयमंसेहि य जाव महिसमंसेहि य सोल्लेहि तलिएहि भज्जिएहि सुरं च ५ आसादेमाणे ४ विहरति । तते णं से छण्णिए य छागलिए एयकम्मे प० वि० स० सुबहुं पावकम्मं कलिकलुसं समज्जिणित्ता सत्त वाससयाइं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा चउत्थीए पुढवीए उक्कोसेणं दससागरोवमठितीएसु णेरइणसु णेरइयत्ताए उववण्णे। (सू० २१)

तते णं सा तस्स सुभद्दस्स सत्थवाहस्स सुभद्दा भारिया जाव णिंदुया यावि होत्था, जाता जाता दारगा विणिहायमावज्जंति । तते णं से छण्णिए छागलिए चउत्थीए पुढवीए अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव

कन्दुपु च भर्जनकेपु चाङ्गारेपु च तलन्ति च भृज्जन्ति च पचन्ति च । तलन्तश्च ३ राजमार्गे वृत्तिं कल्पमाना विहरन्ति । आत्मनापि च स पणिकश्छगलिकस्तैर्बहुभिरजमांसैश्च यावद् महिषमांसैश्च पक्वैस्तलितैर्भृष्टैः सुरां च ५ आस्वादयन् ४ विहरति । ततः स पणिकश्छगलिक एतत्कर्मा एतत्प्रधान एतद्विद्य एतत्समाचारः सुबहु पापकर्म कलिकलुपं समर्ज्य सप्त वर्षशतानि परमायुः पालयित्वा चतुर्थ्यां पृथिव्यामुत्कर्षेण दशसागरोपमस्थितिकेपु नैरयिकेपु नैरयिकतयोपपन्नः ।

ततः सा (तस्य) सुभद्रस्य सार्थवाहस्य सुभद्रा भार्या यावद् निर्द्रुता चाप्यभवत् । जाता जाता दारका विनिघातमापद्यन्ते ततः स पणिकश्छग-

साहंजणीए णयरीए सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दाए भारियाए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे। तते णं सा भद्दा सत्थवाही अण्णया कयातिं णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया, तते णं तं दारगं अम्मापियरो जायमेत्तं चेव सगडस्स हेट्ठओ ठवेंति २ दोच्चंपि गेण्हावेंति, अणुपुव्वेणं सारक्खंति, संगोवेंति, संवड्ढेंति जहा उज्झियए, जाव जम्हा णं अम्हं इमे दारए जायमेत्तए चेव सगडस्स हेट्ठओ ठविते, तम्हा णं होउ णं अम्ह दारए सगडे नामेणं, सेसं जहा उज्झियए। सुभद्दे लवणे० (समुद्दे) कालगओ, मायावि कालगता, सेवि (सयाओ) गिहाओ निच्छूढे। तते णं से सगडे दारए साओ गिहाओ निच्छूढे

'सुभद्दे लवणे काल'त्ति अयमर्थः-सुभद्दे सत्थवाहे लवणसमुद्दे कालधम्मुणा संपउत्ते (संजुत्ते) यावि होत्था' इति ॥

लिकश्चतुर्थ्याः पृथिव्या अनन्तरमुद्वृत्त्यैहैव साभाञ्जन्यां नगर्यां सुभद्रस्य सार्थवाहस्य भद्राया भार्यायाः कुक्षौ पुत्रतयोपपन्नः। ततः सा भद्रा सार्थवाह्यन्यदा कदाचिद् नवसु मासेषु बहुपरिपूर्णेषु दारकं प्रजाता । ततस्तं दारकमम्बापितरौ जातमात्रमेव शकटस्याधः स्थापयतः २ द्विरपि गृह्णीतः, आनुपूर्व्येण संरक्षतः, संगोपयतः, संवर्धयतः, यथोज्झितकः, यावद् यस्मादस्माकमयं दारको जातमात्र एव शकटस्याधः स्थापितः, तस्माद् भवत्वस्माकं दारकः शकटो नाम्ना । शेषं यथोज्झितकः । सुभद्रो लवणे कालगतः । मातापि कालगता । सोऽपि (स्वकाद्) गृहाद् निष्कासितः ।

समाणे सिंघाडग० तहेव जाव सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं संपलग्गे यावि होत्था, तते णं से सुसेणे अमच्चे तं सगडं दारयं अण्णया कयातिं सुदरिसणाए गणियाए गिहाओ निच्छुभावेति २ सुदरिसणं दंसणियं गणियं अब्भितरयं ठावेति २ सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहराति, तते णं से सगडे दारए सुदरिसणाए गिहाओ निच्छूढे समाणे अण्णत्थ कत्थइ स(सु)तिं वा २ अलभमाणे अण्णया कयाइ रहस्सियं सुदरिसणागिहं अणुपविसति २ सुदरिसणाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहराति। इमं च णं सुसेणे अमच्चे ण्हाते जाव० विभूसिते मणुस्सवग्गुराए परिक्खित्ते जेणेव सुदरिसणागणियाए गिहे तेणेव उवा० २ सगडं दारयं सुदरिसणाए

ततः स शकटो दारकः स्वाद् गृहान्निष्कासितः सन् शृङ्गाटक० तथैव यावत् सुदर्शनागणिकया सार्धं सम्प्रलग्नश्चाप्यभवत्। ततः स सुषेणोऽमात्यस्तं शकटं दारकमन्यदा कदाचित् सुदर्शनाया गणिकाया गृहाद् निष्कासयति २ सुदर्शनां गणिकामभ्यन्तरे स्थापयति २ सुदर्शनया गणिकया सार्धमुदारान्मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति। ततः स शकटो दारकः सुदर्शनाया गृहाद् निष्कासितः सन्नन्यत्र कुत्रचित् स्मृतिं वा २ अलभमानोऽन्यदा कदाचिद् राहस्यिकं सुदर्शनागृहमनुप्रविशति २ सुदर्शनया सार्धमुदारान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति।

इतश्च सुषेणोऽमात्यः स्नातो यावद्० विभूषितो मनुष्यवागुरया परिक्षिप्तो यत्रैव सुदर्शनागणिकाया गृहं तत्रैवोपागच्छति २ शकटं दारकं

गणियाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासति २ आसुरुत्ते जाव मिसिमिसेमाणे तिवलियं भिउडिं णिलाडे साहट्टु सगडं दारयं पुरिसेहिं गेण्हावेति २ अट्ठि० जाव महियं करेति २ अयओडगबंधणं करेति २ जेणेव महचंदे राया तेणेव उवा० करयल० जाव एवं वयासी;—'एवं खलु सामी! सगडे दारए ममं अंतेउरंसि अवरद्धे'। तते णं महचंदे राया सुसेणं अमच्चं एवं वयासी;—'तुमं चेव णं देवाणु० सगडस्स दारगस्स दंडं वत्तेहि'। तए णं से सुसेणे अमच्चे महचंदेणं रण्णा अब्भणुण्णाए समाणे सगडं दारयं सुदरिसणं च गणियं एएणं विहाणेणं वज्झं आणावेति। तं एवं खलु गोतमा! सगडे दारए पुरा पोराणाणं दुच्चिण्णाणं जाव विहरति। (सू० २२) ॥

सुदर्शनया गणिकया सार्धमुदारान् भोगभोगान् भुञ्जानं पश्यति २ आशुरुप्तो यावत् क्रुधा ज्वलंस्त्रिवलिकां भृकुटिं ललाटे संहृत्य शकटं दारकं पुरुषैर्ग्राहयति २अस्थि० यावत् ०मथितं करोति २ अवकोटकबन्धनं करोति २ यत्रैव महाचन्द्रो राजा तत्रैवोपा० करतल० यावदेवमवादीत्;—'एवं खलु स्वामिन्! शकटो दारको ममान्तःपुरेऽपराद्धः'। ततः स महाचन्द्रो राजा सुषेणममात्यमेवमवदत्;—'त्वमेव देवानुप्रिय! शकटस्य दारकस्य दण्डं वर्तय'। ततः स सुषेणोऽमात्यो महाचन्द्रेण राज्ञाऽभ्यनुज्ञातः सन् शकटं दारकं सुदर्शनां च गणिकामेतेन विधानेन वध्यमाज्ञापयति। तदेव खलु गौतम! शकटो दारकः पुरा पुराणानां दुश्चीर्णानां यावत् विहरति'।

'सगडे णं भंते! दारए कालगते कहिं गच्छिहिति ?, कहिं उववज्जिहिति?' 'गोतमा! सगडे णं दारए सत्तावण्णं वासाइं परमाउं पालयित्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे एगं महं अओमयं तत्तं समजोइभूयं इत्थिपडिमं अवयासाविए समाणे कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववजिहिति। से णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता रायगिहे णगरे मातंगकुलंसि जमलत्ताए पच्चायाहिति, तते णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्तवारसाहगस्स इमं एयारूवं गोण्णं णामधेज्जं करिस्संति तं होऊ णं दारए सगडे णामेणं, होऊ णं दारिया सुदरिसणा तते णं से सगडे दारए उम्मुक्कबालभावे जोव्वण० भविस्सति

'अओमयं'ति, अयोमयीम् 'तत्तं'ति, तप्ताम् कथमित्याह–'समजोइभूयं'ति, समा–तुल्या ज्योतिषा–वह्निना भूता या सा तथा ताम्, 'अवयासाविए'त्ति, अवयासित–आलिङ्गितः। 'जोव्वण० भविस्सइ'त्ति, 'जोव्वणगमणुपत्ते अलं भोगसमत्थे यावि भविस्सइ'

'शकटो भगवन्! दारकः कालगतः कुत्र गमिष्यति कुत्रोपपत्स्यते?' 'गौतम! शकटो दारकः सप्तपञ्चाशतं वर्षाणि परमायुः पालयित्वाऽद्यैव त्रिभागावशेषे दिवसे एका महतीमयोमयीं तप्तां ज्योतिःसमभूतां स्त्रीप्रतिमामवयासितः सन् कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकतयोपपत्स्यते। स ततोऽनन्तरमुद्वृत्य, राजगृहे नगरे मातङ्गकुले यमलतया प्रत्यायास्यति। ततस्तस्य दारकस्याम्बापितरौ निर्वृत्तद्वादशाहस्येदमेतद्रूपं नामधेयं करिष्यतः—भवतु दारकः शकटो नाम्ना, भवतु दारिका सुदर्शना नाम्ना। ततः स शकटो

तए णं सा सुदरिसणावि दारिया उम्मुक्कबालभावा विण्णय० जोव्वणगमणुप्पत्ता रूवेण जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरया भविस्सति । तए णं से सगडे दारए सुदरिसणाए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य मुच्छिते ४ सुदरिसणाए भइणीए सद्धिं उरालाइं भुंजमाणे विहरिस्सति । तते णं से सगडे दारए अण्णया कयातिं सयमेव कूडग्गाह (गाहि) त्तं उवसंपज्जित्ताणं विहरिस्सति, तते णं (तं) से सगडे दारए कूडग्गाहे भविस्सति अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे । एयकम्मे सुबहुं पावं० जाव समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववण्णे, संसारो तहेव जाव पुढवी । से णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता वाणारसीए

दारक उन्मुक्तबालभावो यौवन० भविष्यति । ततः सा सुदर्शनापि दारिकोन्मुक्तबालभावा विज्ञक० यौवनमनुप्राप्ता रूपेण च यौवनेन च लावण्येन चात्कृष्टोत्कृष्टशरीरा भविष्यति । ततः स शकटो दारकः सुदर्शनाया रूपेण च यौवनेन च लावण्येन च मूर्च्छितः ४ सुदर्शनया भगिन्या सार्धमुदारान् भुञ्जानो विहरिष्यति ।

ततः स शकटो दारकोऽन्यदा कदाचित् स्वयमेव कूटग्राहत्वमुपसम्पाद्य विहरिष्यति । ततः स शकटो दारकः कूटग्राहो भविष्यत्यधार्मिको यावत् दुष्प्रत्यानन्दः । एतत्कर्मा सुबहु पापं यावत् समर्ज्य कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकतयोपपन्नः०

णयरीए मच्छत्ताए उववज्जिहिति, से णं तत्थ मच्छबंधिएहिं वधिए तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्ठि-कुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिति । बोहि पव्वज्जा सोहम्मे; महाविदेहे सिज्झिहिति निक्खेवो दुहविवागाणं चोत्थस्स अज्झयणास्स अयमट्ठे पन्नत्ते ॥ (सू० २३)

॥ दुहविवागाणं चउत्थं अज्झयणं समत्तं ॥

इत्येवं द्रष्टव्यम्। 'तस्स'त्ति, 'तए णं सा' इत्येवं दृश्यम्। 'विण्णय'त्ति, एतदेवं दृश्यम्–'विण्णयपरिणयमेत्ता'। 'निक्खेवो'त्ति, 'एवं खलु जम्बू ! समणेणं भगवया महावीरेणं चउत्थस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' इत्येवंरूपं निगमनं वाच्यमिति । शेषमुपयुज्य प्रथमाध्ययनानुसारेण व्याख्येयमिति ॥ ॥ चतुर्थाध्ययनविवरणं समाप्तम् ॥

संसारस्तथैव यावत् पृथिवी। स ततोऽनन्तरमुद्वृत्त्य वाराणस्या नगर्यां मत्स्यतयोपपत्स्यते । स तत्र मत्स्यबन्धकैर्हतस्तत्रैव वाराणस्यां नगर्यां श्रेष्ठिकुले पुत्रतया प्रत्यायास्यति। बोधिः, प्रव्रज्या, सौधर्मे, महाविदेहे सेत्स्यति ४ निक्षेपः। दुःखविपाकानां चतुर्थस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः ॥

॥ इति दुःखविपाकानां चतुर्थमध्ययनं समाप्तम् ॥

॥ अथ बृहस्पतिदत्ताख्यं पञ्चममध्ययनम्॥

जति णं भंते !० पंचमस्स अज्झयणस्स उक्खेवो, एवं खलु जम्बू ! तेणं कालेणं ! तेणं समएणं कोसंबी णामं णगरी होत्था, रिद्ध० बाहिं चंदोतरणे उज्जाणे, सेयभद्दे जक्खे। तत्थ णं कोसंबीए णगरीए सयाणीए णामं राया होत्था, महया०, मियावती देवी। तस्स णं सयाणियस्स पुत्ते मियावतीए अत्तए उदयणे णामं कुमारे होत्था, अहीण० जुवराया, तस्स णं उदायणस्स कुमारस्स पउमावती णामं देवी होत्था, तस्स णं सयाणियस्स सोमदत्ते नामं पुरोहिए होत्था, रिउव्वेद०। तस्स णं सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ता णामं भारिया होत्था, तस्स णं सोमदत्तस्स पुत्ते वसुदत्ताए अत्तए वहस्सइदत्ते

अथ पञ्चमे किंचिल्लिख्यते। रिउव्वेय'त्ति एतेनेदं दृश्यम्—'रिउव्वेयजजुव्वेयसामवेयअथव्वणवेयकुसले'त्ति दृश्यं व्यक्तं च।

यदि भदन्त! पञ्चमस्याध्ययनस्योपक्षेपः। एवं खलु जम्बो! तस्मिन् काले तस्मिन् समये कौशाम्बी नाम नगर्यभवत् ऋद्ध०। बहिश्चन्द्रावतरणमुद्यानम्। श्वेतभद्रो यक्षः। तत्र कौशाम्ब्यां नगर्या शतानीको नाम राजाऽभवद् महा०। मृगावती देवी। तस्य शतानीकस्य पुत्रो मृगावत्या आत्मज उदयनो नाम कुमारोऽभूदहीन० युवराजः। तस्योदयनस्य कुमारस्य पद्मावती नाम देव्यभवत्। तस्य शतानीकस्य सोमदत्तो नाम पुरोहितोऽभवत् ऋग्वेद०, तस्य सोमदत्तस्य पुरोहितस्य वसुदत्ता नाम भार्याऽभूत्। तस्य सोमदत्तस्य पुत्रो वसुदत्ताया आत्मजो बृहस्पतिदत्तो

नामं दारए होत्था, अहीण० । तेणं कालेणं २ समणे भगवं महावीरे समोसरणं । तेणं कालेणं २ भगवं गोतमे तहेव जाव रायमग्गं ओगाढे । तहेव पासति हत्थी, आसे, पुरिसे मज्झे पुरिसं । चिंता । तहेव पुच्छति । पुव्वभवं भगवं वागरेति;—' एवं खलु गोतमा ! तेणं कालेणं २ इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे सव्वओभद्दे णामं णगरे होत्था रिद्ध० । तत्थ णं सव्वतोभद्दे णगरे जितसत्तू णामं राया होत्था । तस्स णं जितसत्तुस्स रण्णो महेसरदत्ते नामं पुरोहिए होत्था रिउवेद० जाव अथव्वणकुसले यावि होत्था । तते णं से महेसरदत्ते पुरोहिते जितसत्तुस्स रण्णो रज्जबलविवद्धणट्ठयाए कल्लाकल्लिं एगमेगं माहणदारगं, एगमेगं खत्तियदारगं, एगमेगं वइस्सदारगं, एगमेगं सुद्ददारगं गेण्हावेति २ तेसिं

नाम दारकोऽभवदहीन० । तस्मिन् काले २ श्रमणो भगवान् महावीरः । समवसरणम् । तस्मिन् काले २ भगवान् गौतम', तथैव यावद् राजमार्गमवगाढः । तथैव पश्यति हस्तिनः, अश्वान्, पुरुषान्, मध्ये पुरुषम् । चिन्ता । तथैव पृच्छति । पूर्वभवं भगवान् व्याकरोति,—

'एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले २ इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे सर्वतोभद्रं नाम नगरमभवद् ऋद्ध० । तत्र सर्वतोभद्रे नगरे जितशत्रुर्नाम राजाऽभवत् । तस्य जितशत्रो राज्ञो महेश्वरदत्तो नाम पुरोहितोऽभवद् ऋग्वेद० यावदथर्वकुशलश्चाप्यभवत् । ततः स महेश्वरदत्तः पुरोहितो जितशत्रो राज्ञो राज्यबलविवर्धनार्थं कल्याकल्यि एकैकं ब्राह्मणदारकम्, एकैकं क्षत्त्रियदारकम्, एकैकं वैश्यदारकम्,

जीवंतगाणं चेव हिययउंडए गेण्हावेति २ जितसत्तुस्स रण्णो संतिहोमं करेति, तते णं से महेसरदत्ते पुरोहिते अट्ठमिचउद्दसीसु दुवे २ माहण-खत्तिय-वेस्स-सुद्द-दारगे, चउण्हं मासाणं चत्तारि २, छण्हं मासाणं अट्ठ २, संवच्छरस्स सोलस २, जाहे जाहेवि य णं जितसत्तू राया परबलेणं अभिजुज्झति, ताहे ताहेवि य णं से महेसरदत्ते पुरोहिए अट्ठसयं माहणदारगाणं, अट्ठसयं खत्तियदारगाणं, अट्ठसयं वइस्सदारगाणं, अट्ठसयं सुद्ददारगाणं पुरिसेहिं गिण्हावेति २ तेसिं जीवंतगाणं चेव हियउंडए गेण्हावेति २ जितसत्तुस्स रण्णो संतिहोमं करेति, तते णं से परबलं खिप्पामेव विद्धंसेति वा पडिसेहिज्जति वा ॥ सू० २४ ॥

' हिययउंडए ' त्ति हृदयमांसपिण्डान् ॥

एकैकं शूद्रदारकं ग्राहयति २ तेषां जीवतामेव हृदयमांसपिण्डान् ग्राहयति २ जितशत्रो राज्ञः शान्तिहोमं करोति । ततः स महेश्वरदत्तो पुरोहितोऽष्टमीचतुर्दशीषु द्वौ २ ब्राह्मण—क्षत्रिय-वैश्य-शूद्रदारकौ, चतुर्षु मासेषु चतुरः २, षट्सु मासेष्वष्ट २ संवत्सरे षोडश २ । यदा यदापि च जितशत्रू राजा परबलेनाभियुध्यते तदा तदापि च स महेश्वरदत्तः पुरोहितोऽष्टशतं ब्राह्मणदारकाणाम्, अष्टशतं क्षत्रियदारकाणाम्, अष्टशतं वैश्यदारकाणाम्, अष्टशतं शूद्रदारकाणां पुरुषैर्ग्राहयति २ तेषां जीवतामेव हृदयमांसपिण्डान् ग्राहयति २ जितशत्रो राज्ञः शान्तिहोमं करोति । ततः स परबलं क्षिप्रमेव विध्वंसयति वा प्रतिषेधति वा । ततः स महेश्वरदत्त एतत्कर्मा ४ सुबहु पापं यावत् समर्ज्य

ततें णं से महेसरदत्ते पुरोहिते एयकम्मे० (४) सुबहुं पावं (पावकम्मं) जाव समज्जिणित्ता तीसं वाससयाइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा पंचमाए पुढवीए उक्कोसेणं सत्तरससागरोवमट्ठितिए नरगे उववण्णे। से णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव कोसंबीए णयरीए सोमदत्तस्स पुरोहितस्स वसुदत्ताए भारियाए पुत्तत्ताए उववण्णे। तते णं तस्स दारगस्स अम्मापितरो निव्वत्तबारसाहस्स इमं एयारूवं नामधिज्जं करेंति, जम्हा णं अम्हं इमे दारए सोमदत्तस्स पुरोहियस्स पुत्तं वसुदत्ताए अत्तए, तम्हा णं होउ अम्हं दारए बहस्सतिदत्ते नामेणं। तते णं से बहस्सतिदत्ते दारए पंचधातीपरिग्गहिते जाव परिवड्ढति, तते णं से बहस्सतिदत्ते उम्मुक्कबालभावे जोव्वण० विण्णय०

त्रिशतं वर्षशतानि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा पञ्चम्यां पृथिव्यामुत्कर्षेण सप्तदशसागरोपमस्थितिको नरक उपपन्नः।

स ततोऽनन्तरमुद्वृत्त्येहैव कौशाम्ब्यां नगर्यां सोमदत्तस्य पुरोहितस्य वसुदत्तायां भार्यायां पुत्रतयोपपन्नः। ततस्तस्य दारकस्याम्बापितरौ निर्वृत्तद्वादशाहस्येदमेतद्रूपं नामधेयं कुरुतः, यस्मादस्माकमयं दारकः सोमदत्तस्य पुरोहितस्य पुत्रो वसुदत्ताया आत्मजः, तस्माद् भवत्वस्माकं दारको बृहस्पतिदत्तो नाम्ना। ततः स बृहस्पतिदत्तो दारकः पञ्चधात्रीपरिगृहीतो यावत् परिवर्धते। ततः स बृहस्पतिदत्त उन्मुक्तबालभावो यौवन० विज्ञक० अभवत्। स उदयनस्य कुमारस्य प्रियबालवयस्यश्चाप्यभवत् सहजातः सहवृद्धः सहपांशुक्रीडितः।

होत्था । से णं उदयणस्स कुमारस्स पियबालवयंसे यावि होत्था सहजायए सहवड्ढिए सहपंसुकीलियए । तते णं से सयाणीए राया अण्णया कयातिं कालधम्मुणा संजुत्ते, तते णं से उदयणे कुमारे बहूहिं राईसर० जाव सत्थवाहप्पभितीहिं सद्धिं संपरिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे सयाणियस्स रण्णो महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं णीहरणं करेति २ बहूइं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेति । तते णं ते बहवे राईसर० जाव सत्थवाहा उदयणं कुमारं महया २ रायाभिसेगेणं अभिसिंचंति । तते णं से उदयणे कुमारे राया जाते, महया० । तते णं से बहस्सतिदत्ते दारए उदयणस्स रण्णो पुरोहियकम्मं करेमाणे सव्वट्ठाणेसु सव्वभूमियासु अंतेउरे य दिण्णवियारे जाते यावि होत्था, तते णं से

ततः स शतानीको राजाऽन्यदा कदाचित् कालधर्मेण संयुक्तः ततः स उदयनः कुमारो बहुभी राजेश्वर० यावत् सार्थवाहप्रभृतिभिः सार्धं संपरिवृतो रुदन् क्रन्दन् विलपन् शतानीकस्य राज्ञो महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन निस्सरणं करोति २ बहुनि लौकिकानि मृतकृत्यानि करोति। ततस्ते बहवो राजेश्वर० यावत्सार्थवाहा उदयनं कुमारं महता २ राजाभिषेकेणाभिषिञ्चन्ति । ततः स उदयनः कुमारो राजा जातो महा० ।

ततः स बृहस्पतिदत्तो दारक उदयनस्य राज्ञः पुरोहितकर्म कुर्वाणः सर्वस्थानेषु सर्वभूमिकासु अन्तःपुरे च दत्तविचारो जातश्चाप्यभवत् । ततः स बृहस्पतिदत्तः पुरोहित उदयनस्य राज्ञोऽन्तःपुरं वेलासु चावेलासु च काले चाकाले च रात्रौ च विकाले च प्रविशन्नन्यदा

वहस्सतिदत्ते पुरोहिते उदयणस्स रण्णो अंतेउरं वेलासु य अवेलासु य काले य अकाले य राओ य वियाले य पविसमाणे अण्णया कयाति पउमावतीए देवीए सद्धिं संपलग्गे यावि होत्था, पउमावतीए देवीए सद्धिं उरालाइं० भुंजमाणे विहरति। इमं च णं उदयणे राया ण्हाए जाव विभूसिते जेणेव पउमावती देवी तेणेव उवा० २ वहस्सतिदत्तं पुरोहितं पउमावतीए देवीए सद्धिं उरालाइं० भुंजमाणं पासति २ आसुरुत्ते तिवलियं भिउडिं साहट्टु वहस्सतिदत्तं पुरोहितं पुरिसेहिं गिण्हावेति २ जाव एतेणं विहाणेणं वज्झं आणवेति। एवं खलु गोतमा! वहस्सतिदत्ते पुरोहिते पुरा पोराणाणं जाव विहरति।'

'वेलासु'त्ति अवरेषु भोजन-शयनादिकालेष्वित्यर्थः। 'अवेलासु'त्ति अनवसरेषु। 'काले' तृतीयप्रथमप्रहरादौ। 'अकाले' च मध्याह्नादौ। अकालं विशेषेणाह-'राओत्ति' रात्रौ। 'वियाले'त्ति संध्यायाम्। 'संपलग्गे'त्ति आसक्तः॥इति पञ्चमाध्ययनं समाप्तम्॥

कदाचित् पद्मावत्या देव्या सार्धं संप्रलग्नश्चाप्यभवत्। पद्मावत्या देव्या सार्धमुदारान्० भुञ्जानो विहरति। इतश्चोदयनो राजा स्नातो यावद् विभूषितो यत्रैव पद्मावती देवी तत्रैवोपागच्छति २ बृहस्पतिदत्तं पुरोहितं पद्मावत्या देव्या सार्धमुदारान्० भुञ्जानं पश्यति २ आशुरुष्टस्त्रिवलिकां भृकुटिं संहृत्य बृहस्पतिदत्तं पुरोहितं पुरुषैर्ग्राहयति २ यावदेतेन विधानेन वध्यमाज्ञापयति एवं खलु गौतम! बृहस्पतिदत्तः पुरोहितः पुरा पुराणानां यावद् विहरति।'

'वहस्सतिदत्ते णं भंते! दारए पुरोहिते इओ कालगते समाणे कहिं गच्छिहिति? कहिं उववज्जिहिति?' गोतमा! वहस्सतिदत्ते णं दारए पुरोहिते चउसट्ठिं वासाइं परमाउं पालयित्ता अज्जेव .तिभागावसेसे दिवसे सूलीयभिण्णे कते समाणे कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए० संसारो तहेव पुढवी। ततो हत्थिणाउरे णगरे मियत्ताए पच्चायाइस्सति। से णं तत्थ वाउरिएहिं वहिते समाणे तत्थेव हत्थिणाउरे णगरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए० बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे० सिज्झिहिति णिक्खवो॥ (सू० २५)

॥ पंचमं अज्झयणं समत्तं ॥

'बृहस्पतिदत्तो भदन्त! पुरोहित इतः कालगतः कुत्र गमिष्यति? कुत्रोपपत्स्यते?' 'गौतम! बृहस्पतिदत्तः पुरोहितश्चतुःषष्टिं वर्षाणि परमायुः पालयित्वाऽद्यैव त्रिभागावशेषे दिवसे शूलिभिन्नः कृतः सन् कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां० संसारस्तथैव पृथिवी। ततो हस्तिनापुरे नगरे मृगतया प्रत्यायास्यति। स तत्र वागुरिकैर्हतः संस्तत्रैव हस्तिनापुरे नगरे श्रेष्ठिकुले पुत्रतया० बोधिः० सौधर्मे० महाविदेहे० सेत्स्यति। निक्षेपः॥

॥ पञ्चममध्ययनं समाप्तम्॥

॥ अथ नन्दिवर्धनाख्यं षष्ठमध्ययनम् ॥

जति णं भंते !० छट्ठस्स उक्खेवो। एवं खलु जवूं ! तेणं कालेणं २ महुरा णगरी। भंडरी उज्जाणे। सुदरिसणे जक्खे। सिरिदामे राया। बंधुसिरी भारिया। पुत्ते णंदिवद्धणे णामं कुमारे अहीण० जाव जुवराया। तस्स सिरिदामस्स सुवंधू नामं अमच्चे होत्था सामदंड०। तस्स णं सुवंधुस्स अमच्चस्स बहुमित्तापुत्ते णामं दारए होत्था अहीण० तस्स णं सिरिदामस्स रण्णो चित्ते णामं अलंकारिए होत्था। सिरिदामस्स रण्णो चित्तं बहुविहं अलंकारियकम्मं करेमाणे सव्वट्ठाणेसु सव्वभूमियासु य अंतेउरे य

अथ षष्ठे किंचिल्लिख्यते। 'चित्तं बहुविहं'ति आश्चर्यभूतं बहुप्रकारं चेत्यर्थः। 'अलंकारियकम्मं'ति क्षुरकर्म। 'सव्वट्ठाणेसु'त्ति शय्यास्थानभोजनस्थानमन्त्रस्थानादिषु, आयस्थानेषु वा शुल्कादिषु। 'सव्वभूमियासु'त्ति प्रासादभूमिकासु सप्तमभूमिकावसानासु,

---

यदि भदन्त ! षष्ठस्योपक्षेपः। एवं खलु जम्बो ! तस्मिन् काले २ मथुरा नगरी। भण्डीरमुद्यानम्। सुदर्शनो यक्षः श्रीदामा राजा। बन्धुश्रीर्भार्या। पुत्रो नन्दीवर्धनो नाम कुमारः अहीन० यावद् युवराजः। तस्य श्रीदाम्नः सुबन्धुर्नामामात्योऽभवत् सामदण्ड०। तस्य सुबन्धोरमात्यस्य बहुमित्रापुत्रो नाम दारकोऽभवदहीन०। तस्य श्रीदाम्नो राज्ञश्चित्रो नामालंकारिकोऽभवत्। श्रीदाम्नो राज्ञश्चित्रं बहुविधमालंकारिकं कर्म कुर्वाणः सर्वस्थानेषु सर्वभूमिकास्वन्तःपुरे च दत्तविचारश्चाप्यभवत्। तस्मिन् काले २ स्वामी समवसृतः। परिषद्

दिण्णवियारे यावि होत्था। तेणं कालेणं २ सामी समोसढे। परिसा राया य निग्गओ जाव गया। तेणं कालेणं २ समणस्स जेट्ठे जाव रायमग्गं ओगाढे तहेव हत्थी, आसे, पुरिसे; तेसिं च णं पुरिसाणं मज्झगयं एगं पुरिसं पासति जाव नरनारिसंपरिवुडं। तते णं तं पुरिसं रायपुरिसा चच्चरंसि तत्तंसि अओमयंसि समजोइभूयंसि सिंहासणंसि निवेसावेंति। तयाणंतरं च णं पुरिसाणं मज्झगयं बहूहिं अयकलसेहिं तत्तेहिं समजोइभूतेहिं अप्पेगइया तंबभरिएहिं, अप्पेगइया तउयभरिएहिं, अप्पे० सीसगभरिएहिं, अप्पे० कलकलभरिएहिं, अप्पे० खारतेल्लभरिएहिं महया (महया राया) भिसेएणं अभि-

पदेषु वा अमात्यादिषु। 'दिण्णवियारे' त्ति राज्ञानुज्ञातसंचरणः, अनुज्ञातविचारणो वा। 'कलकलभरिएहिं' ति कलकलायत इति कलकलं चूर्णकादिमिश्रजलं तद्भृतैः। 'तत्तं अओमयं' इत्यादिविशेषणं हारं 'पिणद्धंति' त्ति परिधापयन्ति।

राजा च निर्गतो यावद् गतः। तस्मिन् काले २ श्रमणस्य ज्येष्ठो यावद् राजमार्गमवगाढस्तथैव हस्तिनः, अश्वान्, पुरुषान्; तेषां च पुरुषाणां मध्यगतमेकं पुरुषं पश्यति यावद् नरनारीसंपरिवृतम्। ततस्तं पुरुषं राजपुरुषाश्चत्वरे तप्तेऽयोमये समज्योतिर्भूते सिंहासने निषादयन्ति। तदनन्तरं च पुरुषाणां मध्यगतं बहुभिरयःकलशैस्तप्तैः समज्योतिर्भूतैरप्येके ताम्रभृतैः, अप्येके त्रपुभृतैः, अप्येके सीसकभृतैः, अप्येके कलकलभृतैः अप्येके क्षारतैलभृतैर्महाभिषेकेणाभिषिञ्चन्ति। तदनन्तरं च तप्तमयोमयं समज्योतिर्भूतं (अयोमयं) संदशकं गृहीत्वा हारं पिनाहयन्ति।

सिंचंति । तयाणंतरं च णं तत्तं अओमयं समजोतिभूयं अओमयं संडासगं गहायं हारं पिणद्धंति । तयाणंतरं च णं अद्धहारं जाव पट्टं मउडं । चिंता तहेव जाव वागरेति;—

'एवं खलु गोतमा ! तेणं कालेणं २ इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे सीहपुरे णामं णगरे होत्था रिद्ध० । तत्थ णं सीहपुरे णगरे सीहरहे णामं राया होत्था । तस्स णं सीहरहस्स रण्णो दुज्जोहणे नामं चारगपाले

किं कृत्वेत्याह—अयोमयं संदंशकं गृहीत्वेति । तत्र हारोऽष्टादशसरिकः । 'अद्धहारं' ति नवसरिकः, यावत्करणात् "तिसरयं पिणद्धंति, पालंबं पिणद्धंति, कडिसुत्तयं पिणद्धंति" इत्यादि दृश्यम्, त्रिसरकं प्रतीतम्, प्रालम्बो झुम्बनकम्, कटीसूत्रं व्यक्तम् । 'पट्टं' ति ललाटाभरणम्, मुकुटं शेखरकः । 'चिंता तहेव' त्ति तं पुरुषं दृष्ट्वा गौतमस्य विकल्पस्तथैवाभूद् यथा प्रथमाध्ययने तथा हि–"न मे दिट्ठा नरया वा नेरइया वा, अयं पुण पुरिसे निरयपडिरूवयं वेयणं वेएइ" त्ति; यावत्करणादिदं दृश्यम्–"अहा-पज्जत्तं भत्तपाणं पडिगाहेइ २ जेणेव समणे भगवं तेणेव उवागच्छइ" इत्यादि वाच्यम् । 'नागरेइ' त्ति 'कोऽसौ जन्मान्तरे आसीत् ?' इत्येवं गौतमः पृच्छति, भगवांस्तु व्याकरोति कथयति। 'चारगपाले' त्ति गुप्तिपालकः । 'चारगभंडे' त्ति गुप्त्युपकरणम् ।

तदनन्तरं चार्धहारं यावत् पट्टं मुकुटम् । चिन्ता, तथैव यावद् व्याकरोति;—

'एवंखलु गौतम ! तस्मिन् काले २ इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे सिंहपुरं नाम नगरमभूदृद्ध० । तत्र सिंहपुरे नगरे सिंहरथो नाम राजाऽभूत् । तस्य सिंहरथस्य राज्ञो दुर्योधनो नाम चारकपालोऽभवदधार्मिको यावद् दुष्प्रत्यानन्दः । तस्य दुर्योधनस्य चारकपाल-

होत्था अधम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे । तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालस्स इमे एयारूवे चारग-
भंडे होत्था । तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालस्स बहवे अयकुंडीओ अप्पेगतियाओ तंबभरियाओ,
अप्पे० तउयभरियाओ, अप्पे० सीसगभरियाओ, अप्पे० कलकलभरियाओ, अप्पे० खारतेल्लभरियाओ
अगणिकायंसि अद्दहियाओ चिट्ठंति। तस्स णं दुज्जोहणस्स चारग० बहवे उट्टियाओ आसमुत्तभरियाओ,
अप्पे० हत्थिमुत्तभरियाओ, अप्पे० उट्टमुत्तभरियाओ, अप्पे० गोमुत्तभरियाओ, अप्पे० महिसमुत्तभरि-
याओ, अप्पे० अयमुत्तभरियाओ, अप्पे० एलमुत्तभरियाओ बहुप्पडिप्पुण्णाओ चिट्ठंति । तस्स णं
दुज्जोहणस्स चारगपालस्स बहवे हत्थंदुयाण य पायंदुयाण य हडीण य नियलाण य संकलाण य

'हत्थंदुयाण' त्ति अन्दूनि काष्ठादिमयबन्धनविशेषाः, एवं पादान्दुकान्यपि । 'हडीण य' त्ति हडयः खोटकाः ।

स्येदमेतद्रूपं चारभाण्डमभवत् । तस्य दुर्योधनस्य चारकपालस्य बहवोऽयःकुण्डयोऽप्येकास्ताम्रभृताः, अप्येकास्त्रपुभृताः अप्येकाः सीसकभृताः,
अप्येकाः कलकलभृताः, अप्येकाः क्षारतैलभृता अग्निकाये आहितास्तिष्ठन्ति । तस्य दुर्योधनस्य चारकपालस्य बहवो घट्योऽश्वमूत्रभृताः,
अप्येकाः हस्तिमूत्रभृताः, अप्येका ऊष्ट्रमूत्रभृताः, अप्येका गोमूत्रभृताः, अप्येका महिषमूत्रभृताः, अप्येका अजमूत्रभृताः, अप्येका एडक-
मूत्रभृता बहुपरिपूर्णास्तिष्ठन्ति । तस्य दुर्योधनस्य चारकपालस्य बहवो हस्तान्दुकानां च पादान्दुकानां च हडीनां च निगडानां च शृङ्खलानां

पुंजा निगरा य सण्णिखित्ता चिट्ठंति। तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालस्स बहवे वेणुलयाण य वेत्तलयाण य चिंचा० छिवाण य कसाण य वायरासीण य पुंजा णिगरा चिट्ठंति। तस्स णं दुज्जोहणस्स चा० बहवे सिलाण य लउडाण य मुग्गराण य कणंगराण य पुंजा णिगरा चिट्ठंति। तस्स णं दुज्जोहणस्स बहवे तंतीण य वरत्ताण य वागरज्जूण य वालरज्जूण य सुत्तरज्जूण य पुंजा णिगरा संनिक्खित्ता चिट्ठंति। तस्स णं दुज्जोहणस्स बहवे असिपत्ताण य करपत्ताण य खुरपत्ताण य कलंबचीरप-

'पुंज' त्ति सशिखरो राशिः 'निगर' त्ति राशिमात्रम्। 'वेणुलयाण य' त्ति स्थलवंशलतानाम्। 'वेत्तलयाण य त्ति' जलवंशलतानाम्। 'चिंच' त्ति चिञ्चालतानाम् अम्लिलिकाकम्बानाम्। 'छिवाण' त्ति श्लक्ष्णचर्मकशानाम्। 'कसाण य' त्ति चर्मयष्टिकानाम्। 'वायरासीण' त्ति वल्करश्मयो वटादित्वङ्मयसिन्दूराणि ताडनप्रयोजनानि। तेषां पुञ्जास्तिष्ठन्तीति योगः। 'सिलाण य' त्ति दृषदाम्। 'लउडाण य' त्ति लगुडानाम्। 'मुग्गराण य' ति व्यक्तम्। 'कणंगराण य' त्ति के पानीये ये नङ्गरा बोधिस्थनिश्चलीकरणपाषाणास्ते कनङ्गराः, कानङ्गरा वा ईषन्नङ्गरा इत्यर्थः। 'तए णं से' त्ति एतस्य स्थाने

न पुञ्जा निकराश्च संनिक्षिप्तास्तिष्ठन्ति। तस्य दुर्योधनस्य चारकपालस्य बहवो वेणुलतानां च वेत्रलतानां च चिञ्चालतानां च क्षिपाणां च कशानां च वल्करश्मीनां च पुञ्जा निकरास्तिष्ठन्ति। तस्य दुर्योधनस्य चा० बहवः शिलानां च लकुटानां च मुद्गराणां च कनङ्गराणां च पुञ्जा निकरास्तिष्ठन्ति। तस्य दुर्योधनस्य बहवस्तन्त्रीणां च वरत्राणां च वल्करज्जूनां च वालरज्जूनां च सूत्ररज्जूनां च पुञ्जा निकराः

त्ताण य पुंजा णिगरा चिट्ठंति। तस्स णं दुज्जोहणस्स चारग० बहवे लोहखीलाण य कडसक्कराण य चम्मपट्टाण य अलपट्टाण (पल्लाण) य पुंजा णिगरा चिट्ठंति। तस्स णं दुज्जोहणस्स चारग० बहवे सूईण य डंभणाण य कोट्टिल्लाण य पुंजा णिगरा चिट्ठंति। तस्स णं दुज्जोहणस्स चारग० बहवे सत्थाण य पिप्पलाण य कुहाडाण य नहछेयणाण य दब्भाण य पुंजा णिगरा चिट्ठंति।

तते णं से दुज्जोहणे चारगपाले सीहरहस्स रण्णो बहवे चोरे य पारदारिए य गंठिभेदे य राया-

'तस्स णं' त्ति मन्यामहे, एतस्यैव संगतत्वात्, पुस्तकान्तरे दर्शनाच्चेति। 'असिपत्ताण य' त्ति असीनाम्। 'करपत्ताण य' त्ति क्रकचानाम्। 'खुरपत्ताण य' त्ति क्षुराणाम्। 'कलम्बचीरपत्ताण य' त्ति कदम्बचीरं शस्त्रविशेषः। 'कडसक्कराण य' त्ति वंशशलाकानाम्। 'चम्मपट्टाण य' त्ति वर्ध्राणाम्। 'अलाण य' त्ति अलानां वृश्चिकपुच्छाकृतीनाम्। 'डंभणाण य' त्ति यैरग्निप्रदीपितैर्लोहशलाकादिभिः परशरीरेऽङ्क उत्पाद्यते तानि दम्भनकानि। 'कोट्टिलाणं' ति ह्रस्वमुद्गरविशेषाणाम्। 'सत्थाण

संनिक्षिप्तास्तिष्ठन्ति। तस्य दुर्योधनस्य बहवोऽसिपत्राणां च करपत्राणां च क्षुरपत्राणां च कदम्बचीरपत्राणां च पुञ्जा निकरास्तिष्ठन्ति। तस्य दुर्योधनस्य चारक० बहवो लोहकीलानां च वंशशलाकानां च चर्मपट्टानां चालपट्टानां च पुञ्जा निकरास्तिष्ठन्ति। तस्य दुर्योधनस्य चारक० बहवः सूचीनां च दम्भनकानां च मुद्गराणां च पुञ्जा निकरास्तिष्ठन्ति। तस्य दुर्योधनस्य चारक० बहवः शस्त्राणां च पिप्पलानां च कुठाराणां च नखच्छेदनानां च दर्भाणां च पुञ्जा निकरास्तिष्ठन्ति। ततः स दुर्योधनश्चारकपालः सिंहरथस्य राज्ञो बहूंश्चौरांश्च पारदारिकांश्च ग्रन्थिभेदांश्च

वगारी य अणधारए य बालघाती य वीसंभघाती य जूतिकारे य खंडपट्टे य पुरिसेहिं गेण्हावेति २ त्ता उत्ताणए पाडेति, लोहदंडेण मुहं विहाडेति २ अप्पेगतिए तत्ततंबं पज्जेति, अप्पेगतिए तउयं पज्जेति, अप्पेगतिए सीसगं पज्जेति, अप्पे० कलकलं प०, अप्पे० खारतेल्लं प० । अप्पेगतियाणं तेणं चेव अभिसेगं करेति । अप्पे० उत्ताणे पाडेति २ आसमुत्तं पज्जेति, अप्पे० हत्थिमुत्तं पज्जेति, जाव एलमुत्तं पज्जेति । अप्पे० हेट्ठामुहे पाडेति, घलघलस्स वम्मावेति २ अप्पेगतियाणं तेणं चेव ओवीलं दलयाति ।

य ' त्ति ग्रन्छग्नकानाम् । । ' पिप्पलाण य ' त्ति ह्रस्वक्षुराणाम् । कुठारा नखच्छेदकानि । दर्भाश्च प्रतीताः । ' अणधारए ' त्ति ऋणधारकान् । ' खंडपट्टे य ' त्ति धूर्त्तान् । ' अप्पेगइए ' त्ति अप्येककान् कांश्चिदपीत्यर्थः । ' पज्जेइ ' ति ' पाययति । अप्पेगइयाणं तेणं चेव ओवीलं दलयति ' तेनैव वान्तेन अवपीडं शेखरं, मस्तके तस्यारोपणात्, उपपीडां वा वेदनां ' दलयइ ' त्ति

राजापकारिणश्च ऋणधारकांश्च बालघातिनश्च विश्रम्भघातिनश्च द्यूतकारांश्च धूर्तांश्च पुरुषैर्ग्राहयति, उत्तानान् पातयति, लोहदण्डेन मुखमुद्घाटयति २ अप्येकांस्तप्तताम्रं पाययति, अप्येकांस्त्रपु पाययति, अप्येकान् सीसकं पाययति, अप्येकान् कलकलं पाययति, अप्येकान् क्षारतैलं पाययति । अप्येकेषां तेनैवाभिषेकं करोति । अप्येकानुत्तानान् पातयति २ अश्वमूत्रं पाययति, अप्येकान् हस्तिमूत्रं पाययति यावदेडकमूत्रं पाययति । अप्येकानधोमुखान् पातयति, घलघलं वमयति २ अप्येकेषां तेनैवावपीडं दापयति । अप्येकान्

११

अप्पे० हत्थंदुयाहिं बंधावेइ, अप्पे० पायंदुयाहिं, अप्पे० हडिबंधणे करेति, अप्पे० नियलबंधणे करेति, अप्पे० संकोडियमोडियए करेति अप्पे० संकलबंधणे करेति, अप्पे हत्थछिण्णए करेति जाव सत्थोवाडिए करेति । अप्पे० वेणुलयाहि य जाव वायरासीहि य हणावेति । अप्पे० उत्ताणए कारवेति, उरे सिलं दलावेति २ लउलं छुभावेति २ पुरिसेहिं उक्कंपावेति । अप्पे० तंतीहि य जाव सुत्तरज्जूहि य हत्थेसु य पादेसु य बंधावेति, अगडंसि उच्चूलं बोलगं पज्जेति । अप्पे० असिपत्तेहि य जाव कलंबचीरपत्तेहि

करोति । 'संकोडियमोडियए' त्ति संकोटिताश्च संकोचिताङ्गा मोटिताश्च वलिताङ्गा इति द्वन्द्वोऽतस्तान् । 'अप्पेगइए हत्थछिण्णए करेइ' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्—"पायच्छिन्नए, कन्नच्छिन्नए,, एवं नक्क-उट्ठ-जिब्भ-सीसच्छिन्नए" इत्यादि । 'सत्थोवाडिए' त्ति शस्त्रावपाटितान् खड्गादिना विदारितान् । 'अप्पेगइए वेणुलयाहि य' इत्यत्र यावत्करणात् "वेत्तलयाहि य चिंचालयाहि य" इत्यादि दृश्यम् । 'उरे सिलं दलावेइ' इत्यादि उरसि पाषाणं दापयति, तदुपरि लगुडं दापयति, ततस्तं

हस्तान्दुकैर्वन्धयति, अप्येकान् पादान्दुकैः, अप्येकान् हडिबन्धनान् करोति, अप्येकान् निगडबन्धनान् करोति, अप्येकान् संकोचितामोडितान् करोति, अप्येकान् शृङ्खलाबन्धनान् करोति, अप्येकाँश्छिन्नहस्तान् करोति यावच्छस्त्रोत्पाटितान् करोति । अप्येकान् वेणुलताभिश्च यावद् वल्करश्मिभिश्च घातयति । अप्येकानुत्तानान् कारयति, उरसि शिलां दापयति २ लकुटं क्षेपयति २ पुरुषैरुत्कम्पयति । अप्येकांस्तन्त्रीभिश्च यावत् सूत्ररज्जुभिश्च हस्तेषु च पादेषु च बन्धयति, अवटेऽवचूलं कर्पणं पाययति । अप्येकानसिपत्रैश्च यावत् कदम्बचीरप-

य पच्छावेति, खारतेल्लेणं अब्भंगावेति, अप्पेगतियाणं णिडालेसु य अवडूसु य कोप्परेसु य जाणूसु य खलुएसु य लोहकीलए य कडसक्कराओ य दवावेति, अलए भजावेति । अप्पेगतियाणं सूईओ य दंभणाणि य हत्थंगुलियासु य पायंगुलियासु य कोट्टिल्लएहिं आओडावेति २ भूमिं कंडूयावेति । अप्पे० सत्थेएहिं य जाव नहच्छेदणएहिय अंगं पच्छावेइ । दब्भेहि य कुसेहि य उल्लचम्मेहि य वेढा-

पुरुषाभ्यां लगुडोभयप्रतिनिविष्टाभ्यां लगुडमुत्कम्पयति–अतीव चलयति यथाऽपराधिनोऽस्थीनि दल्यन्त इति भावः। ‘ तंतीहि य ’ त्ति, इह यावत्करणादिदं दृश्यम्–“ वरत्ताहि य वागरज्जूहि ” इत्यादि । ‘अगडंसि’ त्ति कूपे । ‘ उच्चूलं बोलगं ’ ति अधःशिरस उपरिपादस्य कूपजले ‘ बोलणा ’ कर्पणं ‘ पज्जेइ ’ त्ति पाययति, खादयतीत्यादि लौकिकी भाषा, कारयतीति तु भावार्थः । ‘अवद्दुसु य’ त्ति कृकाटिकासु । ‘ खलुएसु ’ त्ति पादमणिबन्धेषु । ‘अलए भंजावेइ’ त्ति वृश्चिककण्टकान् शरीरे प्रवेशयतीत्यर्थः। ‘ सूईउ ’ त्ति सूचीः । ‘दंभणाणि य’ त्ति सूचीप्रायाणि दम्भकारकाणि हस्ताङ्गुल्यादिषु । ‘ कोटिल्लएहिं ’ ति मुद्गरैः । ‘आओडावेइ ’ त्ति आखोटयति प्रवेशयतीत्यर्थः । ‘ भूमिं कंडूयावेइ ’ त्ति अङ्गुलीप्रवेशितसूचीकैर्हस्तैर्भूमिकण्डूयने महादुःखमुत्पद्यत

त्रैश्च प्रच्छादयति, क्षारतैलेनाभ्यञ्जयति । अप्येकेषां ललाटेषु चावटुसु च कूर्परेषु च जानुषु च गुल्फेषु च लोहकीलकान् वंशशलाकाश्च दापयति, अलानि भञ्जयति । अप्येकेषां सूचीश्च दम्भकानि च हस्ताङ्गुलिषु च पादाङ्गुलिषु च मुद्गरैराखोटयति २ भूमिं कण्डूययति । अप्येकेषां शस्त्रैश्च यावद् नखच्छेदनैश्चाङ्गं प्रच्छादयति । दर्भैश्च कुशैश्चार्द्रचर्मभिश्च वेष्टयति, आतपे दापयति २ शुष्के सति चडचडमु-

वेति, आयवंसि दलयति २ सुक्खे समाणे चडचडस्स उप्पाडेति । तते णं से दुज्जोहणे चार० एय-
कम्मे ४ सुबहुं पावं समज्जिणित्ता एगतीसं वाससताइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा
छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठितिएसु नेरइएसु उववण्णे । (सू० २६)

से णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव महुराए णयरीए सिरिदामस्स रन्नो बंधुसिरीए देवीए
कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे । तते णं बंधुसिरी नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव दारगं पयाया ।
तते णं तस्स दारगस्स अम्मापितरो णिव्वत्ते बारसाहे इमं एयारूवं णामधेज्जं करेंति, होउणं अम्हं
दारगे णंदिसेणे नामेण । तते णं से णंदिसेणे कु० पंचधातीपरिवुडे जाव परिवड्ढति । तते णं से णंदि-

इति कृत्वा भूमिकण्डूयनं कारयतीति । 'दब्भेहि य' त्ति दर्भाः समूलाः । 'कुसेहि य' त्ति कुशा निर्मूलाः । 'कुमारे' त्ति

त्पाटयति । ततः स दुर्योधनश्चारक० एतत्कर्मा ४ सुबहु पापं समर्ज्यैकत्रिंशतं वर्षशतानि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा
षष्ठ्यां पृथिव्यामुत्कर्षेण द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषूपपन्नः ।

स ततोऽनन्तरमुद्वृत्त्येहैव मथुरायां नगर्यां श्रीदाम्नो राज्ञो बन्धुश्रियो देव्याः कुक्षौ पुत्रतयोपपन्नः । ततो बन्धुश्रीर्नवसु मासेषु बहु-
परिपूर्णेषु यावद् दारकं प्रजाता । ततस्तस्य दारकस्याम्बापितरौ निर्वृत्ते द्वादशाह इदमेतद्रूपं नामधेयं कुरुतः—भवत्वस्माकं दारको नन्दि-

सेणे कुमारे उम्मुक्कबालभावे जाव विहरति जाव जुवराया जाते यावि होत्था । तते णं से णंदिसेणे कुमारे रज्जे य जाव अंतेउरे य मुच्छिते ४ इच्छति सिरिदामं रायं जीविताओ ववरोवित्ता सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए । तते णं से णंदिसेणे कुमारे सिरिदामस्स रण्णो बहूणि अंतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणे विहरति ।

तते णं से णंदिसेणे कुमारे सिरिदामस्स रण्णो अंतरं अलभमाणे अण्णया कयाइ चित्तं अलंकारियं सद्दावेति २ एवं वयासी—'तुमं णं देवाणु० सिरिदामस्स रण्णो सव्वट्ठाणेसु सव्वभूमियासु

'कुमारे' 'अंतराणि य' त्ति अवसरान् । 'छिद्दाणि य' त्ति अल्पपरिवारत्वानि । 'विरहाणि य' त्ति विजनत्वानि । 'एवं

षेणो नाम्ना । ततः स नन्दिषेणः कुमारः पञ्चधात्रीपरिवृतो यावत् परिवर्धते । ततः स नन्दिषेणः कुमार उन्मुक्तबालभावो यावद् विहरति यावद् युवराजो जातश्चाप्यभवत् । ततः स नन्दिषेणः कुमारो राज्ये च यावदन्तःपुरे च मूर्च्छितः ४ इच्छति श्रीदामानं राजानं जीविताद् व्यपरोप्य स्वयमेव राज्यश्रियं कारयन् पालयन् विहर्त्तुम् । ततः स नन्दिषेणः कुमारः श्रीदाम्नो राज्ञो बहून्यन्तराणि च छिद्राणि च विरहांश्च प्रतिजागरयन् विहरति ।

ततः स नन्दिषेणः कुमारः श्रीदाम्नो राज्ञोऽन्तरमलभमानोऽन्यदा कदाचिच्चित्रमालंकारिकं शब्दयति २ एवमवदत्—'त्वं देवानु-

अंतेउरे य दिण्णवियारे सिरिदामस्स रण्णो अभिक्खणं २ अलंकारियं कम्मं करेमाणे विहरसि, तण्णं तुमं देवाणुप्पिया ! सिरिदामस्स रण्णो अलंकारियं कम्मं करेमाणे गीवाए खुरं निवेसेहि, तण्णं अहं तुमं अद्धरज्जियं करिस्सामि, तुमं अम्हेहिं सद्धिं उराले भोगभोगे भुंजमाणे विहरिस्ससि '। तते णं से चित्ते अलंकारिए णंदिसेणस्स कुमारस्स वयणं एयमट्ठं पडिसुणेति। तते णं तस्स चित्तस्स अलंकारियस्स इमे एयारूवे जाव समुप्पज्जित्था—जति णं ममं सिरिदामे राया एयमट्ठं आगमेति, ततो णं ममं, ण णज्जति, केणइ असुभेणं कुमारेणं मारिस्सतितित्ति कट्टु भीए ४ जेणेव सिरिदामे राया तेणेव उवा० २ सिरिदामं रायं रहस्सियं करयल० जाव एवं वयासी;—' एवं खलु सामी ! णंदिसेणे कुमारे

प्रिय ! श्रीदाम्नो राज्ञः सर्वस्थानेषु सर्वभूमिकासु अन्तःपुरे च दत्तविचारः श्रीदाम्नो राज्ञोऽभीक्ष्णम् २ आलंकारिकं कर्म कुर्वाणो विहरसि, तत् त्वं देवानुप्रिय ! श्रीदाम्नो राज्ञ आलंकारिकं कर्म कुर्वाणो ग्रीवायां क्षुरं निवेशय, ततोऽहं त्वामर्धराज्यिकं करिष्यामि, त्वमस्माभिः सार्धमुदारान् भोगान् भुञ्जानो विहरिष्यसि '। ततः स चित्र आलंकारिको नन्दिषेणस्य कुमारस्य वचनमेतदर्थकं प्रतिशृणोति। ततस्तस्य चित्रस्यालंकारिकस्यायमेतद्रूपो यावत् समुदपद्यत—यदि मम श्रीदामा राजैनमर्थमागच्छति, ततो मम, न ज्ञायते, केनचिदशुभेन कुमारेण मारयिष्यति, इति कृत्वा भीतो ४ यत्रैव श्रीदामा राजा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रीदामानं राजानं राहस्यिकं करतल० यावदेवमवा-

रज्जे जाव मुच्छिते ४ इच्छति तुब्भे जीविताओ ववरोवेत्ता सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए'। तते णं से सिरिदामे राया चित्तस्स अलंकारियस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म ४ आसुरुत्ते जाव साहट्टु णंदिसेणं कुमारं पुरिसेहिं गेण्हावेति २ एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेति। तं एवं खलु गोतमा! णंदिसेणे पुत्ते जाव विहरति।'

'णंदिसेणे कुमारे इओ चुते कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिति? कहिं उववज्जिहिति?' 'से गोतमा! णंदिसेणे कुमारे सट्ठिं वासाइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए० संसारो तहेव। ततो हत्थिणाउरे णगरे मच्छत्ताए उववण्णे। से णं तत्थ मच्छि-

---

शीन्,—'एवं खलु स्वामिन्! नन्दिषेणः कुमारो राज्ये यावद् मूर्च्छितः ४ इच्छति युष्माञ्जीविताद् व्यपरोप्य स्वयमेव राज्यश्रियं कारयन् पालयन् विहर्तुम्'। ततः स श्रीदामा राजा चित्रस्यालंकारिकस्यान्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्याशुरुप्तः ४ यावत् संहृत्य नन्दिषेणं कुमारं पुरुषैर्ग्राहयति २ एतेन विधानेन वध्यमाज्ञापयति। तदेवं खलु गौतम! नन्दिषेणः पुत्रो यावद् विहरति।'

'नन्दिषेणः कुमार इतश्च्युतः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति? कुत्रोपपत्स्यते?' स गौतम! नन्दिषेणः कुमारः षष्टिं वर्षाणि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां० संसारस्तथैव। ततो हस्तिनापुरे नगरे मत्स्यतयोपपन्नः, स तत्र

एहिं वहिते समाणे तत्थेव सिट्ठिकुले० बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे सिज्झिहिति बुज्झिहिति मुच्चिहिति परिनिव्वाहिति सव्वदुक्खाणं अंतं करेहिति'। एवं खलु जम्बू ! णिक्खेवो। छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्तेत्ति बेमि॥ (सू० २७)

खलु जंवू' इत्यादि निक्षेपो निगमनं षष्ठाध्ययनस्य यावत् 'अयमट्ठे' इत्यादि। बेमि' त्ति ब्रवीम्यहं भगवतः समीपेऽमुं व्यतिकरं विदित्वेत्यर्थः।

॥ इति षष्ठाध्ययनविवरणम् ॥

मात्स्यिकैर्हतः संस्तत्रैव श्रेष्ठिकुले बोधि० सौधर्मे० महाविदेहे० सेत्स्यति भोत्स्यते मोक्ष्यते परिनिर्वास्यति सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति'। एवं खलु जम्बो ! निक्षेपः। षष्ठस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्त इति ब्रवीमि॥

॥ छट्ठं अज्झयणं समत्तं ॥

॥ अथ सप्तममुम्बरदत्ताख्यमध्ययनम् ॥

जति णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स, एवं खलु जम्बू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं पाडलिसंडे णगरे । वणसंडे (नाम) उज्जाणे, उंबरदत्ते जक्खे, तत्थ णं पाडलिसंडे णगरे सिद्धत्थे राया, तत्थ णं पाडलिसंडे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था अड्ढे०, गंगदत्ता भारिया, तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते नामं दारए होत्था अहीण० । तेणं कालेणं २ समणस्स भगवओ समोसरणं जाव परिसा गता । तेणं कालेणं २ भगवं गोतमे तहेव जेणेव पाडलिसंडे णगरे तेणेव उवा० पाडलि-

---

अथ सप्तमे किञ्चिल्लिख्यते । 'जइ णं भंते' इत्यादिरुपक्षेपः सप्तमस्याध्ययनस्य वाच्य इति । 'कच्छुल्ले' ति कण्डूमन्तम् ।

यदि भदन्त ! उपक्षेपः सप्तमस्य । एवं खलु जम्बो ! तस्मिन् काले तस्मिन् समये पाटलिपण्डं नगरम् । वनपण्डमुद्यानम् । उम्बरदत्तो यक्षः । तत्र पाटलिपण्डे नगरे सिद्धार्थो राजा । तत्र पाटलिपण्डे सागरदत्तः सार्थवाहोऽभवदाढ्यः । गङ्गदत्ता भार्या । तस्य सागरदत्तस्य पुत्रो गङ्गदत्ताया भार्याया आत्मज उम्बरदत्तो नाम दारकोऽभूदहीन० । तस्मिन् काले २ श्रमणस्य भगवतः समवसरणं यावत् परिषद् गता । तस्मिन् काले २ भगवान् गौतमस्तथैव यत्रैव पाटलिपण्डं नगरं तत्रैवोपा० पाटलिपण्डं नगरं पौरस्त्येन द्वारेणानुप्रविशति । तत्र

संडं णगरं पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुप्पविसिति, तत्थ णं पासति एगं पुरिसं कच्छुल्लं कोढियं दाओ-यरियं भगंदरियं अरिसिल्लं कासिल्लं सासिल्लं सोसि(गि)ल्लं सूयमुहं सूयहत्थं सूयपायं सडियहत्थ-गुलियं सडियपायंगुलियं सडितकण्णनासियं रसियाए य पूएण य थिविथिवंतं वणमुहकिमिउत्तुयंतप-गलंतपूयरुहिरं लालापगलंतकण्णासं अभिक्खणं २ पूयकवले य रुहिरकवले य किमियकवले य वम-माणं कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं कूवमाणं मच्छियाचडगरपहगरेणं अण्णिज्जमाणमग्गं फुट्टहडाहडसीसं

'दाओयरियं' ति जलोदरिकम्। 'भगंदलियं' ति भगन्दरवन्तम्। 'सोसि (गि) ल्लंति' शोफवन्तम्। एतदेव सविशेष-माह—'सूयमुहसूयहत्थं' ति शूनमुखशूनहस्तं 'थिविथिवंतं' ति अनुकरणशब्दोऽयम्। 'वणमुहकिमिउत्तुयंतपगलंतपूयरुहिरं' ति व्रणमुखानि कृमिभिरुत्तुद्यमानानि ऊर्ध्वं व्यथ्यमानानि प्रगलत्पूयरुधिराणि च यस्य स तथा तम्। 'लालापगलंतकण्णनासं' ति लालाभिः क्लेदतन्तुभिः प्रगलन्तौ कर्णौ नासा च यस्य स तथा तम्। 'अभिक्खणं' ति पुनः पुनः। 'कट्ठाइं' ति क्लेशहेतुकानि। 'कलुणाइं' ति करुणोत्पादकानि। 'वीसराइं' ति विरूपध्वनीनि 'वचनानि' इति गम्यते। 'कूयमाणं' ति

पश्यत्येकं पुरुषं कच्छूमन्तं कुष्ठिकं दकोदरिकं भगन्दरिकम् अर्शं कासिकं श्वासिकं शोफवन्तं शूनमुखं शूनहस्तं शूनपादं शटितहस्ताङ्गुलिकं शटितपादाङ्गुलिकं शटितकर्णनासिकं रसिकया च पूयेन च थिविथिवायमानो व्रणमुखकृम्युत्तुद्यमानप्रगलत्पूयरुधिरं लालाप्रगलत्क-

दंडिखंडवसणं खंडमल्लखंडघडहत्थगयं गेहे २ देहंवलियाए वित्तिं कप्पेमाणं पासति २ तदा भगवं गोयमे उच्चणीय० जाव अडति, अहापज्जत्तं गेण्हाति २ पाडलि० पडिनि० जेणेव समणे भगवं० भत्तपाणं आलोएति, भत्तपाणं पडिदंसेति २ समणेणं अब्भणुण्णाते जाव बिलमिव पन्नगभूते अप्पाणेणं आहारमाहारेइ, संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति। तते णं से भगवं गोतमे दोच्चंपि छट्ठक्खमण-

---

कूजन्तमव्यक्तं भणन्तम्, शेषं सर्वं प्रथमाध्ययनवत्; नवरं 'देहंबलियाए' त्ति देहि बलि इत्यस्याभिधानं प्राकृतशैल्या देहंबलिया तीए देहंबलियाए। 'पाडलिं' त्ति "पाडलिसंडाओ नगराओ" 'पडिनि' त्ति "पडिनिक्खमइ" त्ति दृश्यम्। "जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ २ गमणागमणाए पडिक्कमइ" ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामतीत्यर्थः। 'भत्तपाणं आलोएइ भत्तपाणं पडिदंसेइ २ समणेणं भगवया महावीरेणं अब्भणुण्णाए' यावत्करणात् "समाणे" इति दृश्यम्। 'बिलमिव पन्नगभूए अप्पाणेणं आहारं आहारेति' आत्मनाऽऽहारमाहारयति; किंभूतः सन्नित्याह-पन्नगभूतः नागकल्पो भगवान्, आहारस्य रसोपलम्भार्थमचर्वणात्,

---

र्णनासमभीक्ष्णं २ पूयकवलांश्च रुधिरकवलांश्च कृमिकवलांश्च वमन्तं कष्टानि करुणानि विस्वराणि कूजन्तं मक्षिकाप्रधानसमूहेनान्वीयमानमार्गं स्फुटितात्यर्थशीर्षं दण्डिखण्डवसनं खण्डमल्लिकाखण्डघटहस्तगतं गेहे २ देहिबलिकया वृत्तिं कल्पयन्तं पश्यति २ तदा भगवान् गौतमः उच्चनीच० यावदटति, यथापर्याप्तं गृह्णाति २ पाटलिपण्डात् प्रतिनिष्क्रामति २ यत्रैव श्रमणो भगवान्० भक्तपानमालोचयति, भक्तपानं प्रतिदर्शयति २ श्रमणेनाभ्यनुज्ञातो यावद् बिलमिवपन्नगभूत आत्मनाऽऽहारमाहारयति, संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति। ततः

पारणगंसि पढमाए पोरिसीए जाव पाडलिसंडं णगरं दाहिणिल्लेणं दुवारेणं अणुप्पविसति; तं चेव पुरिसं पासति कच्छुल्लं तहेव जाव संजमे० विहरति। तते णं से गोतमे तच्चं ॥पि छट्ठ० तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेणं दुवारेणं अणुप्पविसमाणे तं चेव पुरिसं कच्छु० पासति। चउत्थं छट्ठ० उत्तरेणं०। इमे अज्झत्थिए ४ समुप्पण्णे—अहो णं इमे पुरिसे पुरा पोराणाणं जाव एवं वयासी;—'एवं खलु अहं भंते! छट्ठस्स पारणयंसि जाव रियंते जेणेव पाडलिसंडे तेणेव उवा० २ पाडलिपुत्ते पुरत्थिमिल्लेणं दारेणमणुप्पविट्ठे। तत्थणं एगं पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव कप्पेमाणं। तं अहं दोच्चं० छट्ठं पारणए

कथंभूतमाहारम्, विलमिव असंस्पर्शनात्, नागो हि विलमसंस्पृशन्नात्मानं तत्र प्रवेशयति, एवं भगवानप्याहारमसंस्पृशन् रसोपलम्भानपेक्षः सन्नाहारयतीति। 'दोच्चंपि' द्विरपि' द्वितीयां वाराम्'।

स भगवान् गौतमो द्वितीयेऽपि षष्ठक्षमणपारणके प्रथमायां पौरुष्यां यावत् पाटलिषण्डं नगरं दाक्षिणात्येनानुप्रविशति; तमेव पुरुषं पश्यति कच्छूमन्तं तथैव यावत् संयमेन विहरति। ततः स गौतमस्तृतीयेऽपि षष्ठ० तथैव यावत् पाश्चात्येन द्वारेणानुप्रविशंस्तमेव पुरुषं कच्छू० पश्यति। चतुर्थे० षष्ठ० उत्तरेण०। अयमाध्यात्मिकः ४ समुत्पन्नः—'अहो अयं पुरुषः पुरा पुराणानां यावदेवमवदत्;—'एवं खल्वहं भदन्त! षष्ठस्य पारणके यावत् ईरयन् यत्रैव पाटलिषण्डं तत्रैवोपा० २ पाटलिपुत्रे पौरस्त्येन द्वारेणानुप्रविष्टः। तत्रैकं पुरुषं पश्यामि कच्छूमन्तं यावत् कल्पयन्तम्। तदहं द्वितीये० षष्ठ० पारणके दाक्षिणात्येन द्वारेण तथैव। तृतीये० षष्ठ० पाश्चात्येन तथैव। ततोऽहं चतुर्थषष्ठ०

दाहिणिल्ले० दारे० तहेव । तच्चं० छट्ठं० पच्चत्थिमेण तहेव । तं अहं चउत्थछट्ठं० पारणे उत्तरदारेण अणुपविसामि; तं चेव पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव वित्तिं कप्पेमाणे विहरति । चिंता ममं ।' पुव्वभवपुच्छा । वागरेति;—'एवं खलु गोतमा ! तेणं कालेणं २ इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे णामं णगरे होत्था रिद्ध० । तत्थ णं विजयपुरे णगरे कणगरहे णामं राया होत्था । तस्स णं कणगरहस्स रण्णो धण्णंतरी णामं वेज्जे होत्था अट्ठंगाउव्वेदपाढए, तं जहा—कोमारभिच्चं सलागे सल्ल-

'अट्ठंगाउव्वेयपाढते' त्ति आयुर्वेदो वैद्यकशास्त्रम् 'कोमारभिच्चं' ति कुमाराणां बालकानां भृतौ पोषणे साधु कुमारभृत्यम् । तद्धि शास्त्रं कुमारभरणस्य क्षीरस्य दोषाणां संशोधनार्थं, दुष्टस्तन्यनिमित्तानां व्याधीनामुपशमनार्थं चेति १ 'सलागे' त्ति शलाकायाः कर्म शालाक्यम् तत्प्रतिपादकं तन्त्रमपि शालाक्यम् । तद्धि ऊर्ध्वजन्तुगतानां रोगाणां श्रवणवदनादिसंश्रितानामुपशमनार्थं २ 'सल्लहत्ते' त्ति शल्यस्य हत्या हननमुद्धार इत्यर्थः शल्यहत्या, तत्प्रतिपादकं शास्त्रं शाल्यहत्यमिति ३ कायं 'चिगिच्छ' त्ति कायस्य ज्वरादिरोगग्रस्तशरीरस्य चिकित्सा रोगप्रतिक्रिया यत्राभिधीयते तत् कायचिकित्सैव; तत्तन्त्रं हि मध्याङ्गसमाश्रितानां ज्वरातीसारादीनां

पारणे उत्तरद्वारेणानुप्रविशामि, तमेव पुरुषं पश्यामि कच्छूमन्तं यावद् वृत्तिं कल्पयन् विहरति । चिन्ता मम' । पूर्वभवपृच्छा । व्याकरोति;—

'एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले २ इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे विजयपुरं नाम नगरमभवदृद्ध० । तत्र विजयपुरे नगरे कनकरथो नाम राजाऽभूत् । तस्य कनकरथस्य राज्ञो धन्वन्तरिर्नाम वैद्योऽभवदष्टाङ्गायुर्वेदपाठकः, तद्यथा;—कौमारभृत्यम्, शालाक्यम्, शाल्यह-

हत्ते कायतिगिच्छा, जंगोले, भूयवेज्जे, रसायणे, वाजीकरणे । सिवहत्थे सुहहत्थे लहुहत्थे । तते णं से धण्णंतरी वेज्जे विजयपुरे णगरे कणगरहस्स रण्णो अंतेउरे य अण्णेसिं च बहूणं राईसर० जाव सत्थवाहाणं, अण्णेसिं च बहूणं दुब्बलाण य गिलाणाण य वाहियाण य रोगियाण य सणाहाण य अणाहाण

शमनार्थमिति ४ 'जंगोले' त्ति विषविघातक्रियाभिधायकं जङ्गोलमगदतन्त्रम्, तद्धि सर्पकीटलूताद्यष्टविषविनाशार्थम्, विविधविषसंयोगोपशमनार्थं चेति ५ 'भूयविज्ज' त्ति भूतानां निग्रहार्था विद्या, सा हि देवासुरगन्धर्वयक्षराक्षसाद्युपसृष्टचेतसां शान्तिकर्मबलिकरणादिभिर्ग्रहोपशमनार्थम् ६ 'रसायणे' त्ति । रसोऽमृतरसस्तस्यायनं प्राप्तिः रसायनम्, तद्धिवयःस्थापनम्, आयुर्मेधाकरम्, रोगापहरणसमर्थं च; तदभिधायकं तन्त्रमपि रसायनम् ७ 'वाजीकरणे' त्ति अवाजिनो वाजिनः करणं वाजीकरणं शुक्रवर्धनेनाश्वस्येव करणमित्यर्थः; तदभिधायकं शास्त्रं हि अल्पक्षीणविशुष्करेतसामाप्यायनप्रसादोपजननिमित्तं प्रहर्षजननार्थं चेति ८ । 'सिवहत्थे' त्ति आरोग्यकरहस्तः । 'सुहहत्थे' त्ति शुभहस्तः प्रशस्तकरः, सुखहेतुहस्तो वा 'लहुहत्थे' त्ति दक्षहस्तः । 'राईसर' इत्यत्र यावत्करणात् "तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय सेट्ठि" त्ति दृश्यम् । 'दुब्बलाण य' त्ति कृशानां हीनबलानां वा 'गिलाणाण' त्ति क्षीणहर्षाणां शोकजनितपीडानामित्यर्थः । 'वाहियाण' त्ति व्याधिश्चिरस्थायी कुष्ठादिरूपः स संजातो येषां ते व्याधिताः;

त्यम्, कायचिकित्सा, जांगुलम्, भूतविद्या, रसायनम्, वाजीकरणम् । शिवहस्तः, शुभहस्तः, लघुहस्तः । ततः स धन्वन्तरिर्वैद्यो विजयपुरे नगरे कनकरथस्य राज्ञोऽन्तःपुरे चान्येषां च बहूनां राजेश्वर० यावत् सार्थवाहानाम्, अन्येषां च बहूनां दुर्बलानां च ग्लानानां च

य समणाण य माहणाण य भिक्खुयाण य करोडियाण य कप्पडियाण य आउराण य, अप्पेगतियाणं मच्छमंसाइं उवदिसति, अप्पे० कच्छभमं०, अप्पे० गाहमं० अप्पे० मगरमं० अप्पे० सुंसुमारमं०, अप्पे० अयमंसाइं, एवं एल-रोज्झ-सुयर-मिग-ससय-गो-महिसमंसाइं, अप्पे० तित्तिरमंसाइं वट्टक-लावक-कवोत-कुक्कुड-मयूर०, अण्णेसिं च बहूणं जलयर-थलयर-खहयरमादीणं मंसाइं उवदिसति। अप्पणावि य णं से धण्णंतरी वेज्जे तेहिं बहूहिं मच्छमंसेहि य जाव मयूरमंसेहि य, अण्णेहि बहूहिं य, जलयर-थलयर-

वाधिता वा उष्णादिभिरभिभूताः, अतस्तेषाम्। 'रोगियाणं' ति संजातास्थिरस्थायिज्वरादिदोषाणाम्। केषामेवंविधानामित्याह— 'सणाहाण य' त्ति सस्वामिनाम्। 'अणाहाण य'त्ति निःस्वामिनाम्।' 'समणाण य' त्ति गैरिकादीनाम्। 'भिक्खुयाण य'त्ति तदन्येषाम्। 'करोडियाण य' त्ति कापालिकानाम्। 'आउराण य' त्ति चिकित्साया अविषयभूतानाम्। 'अप्पेगइयाणं मच्छमंसाइं उवदिसइ' इत्येतस्य वाक्यस्यानुसारेणाग्रेतनवाक्यानि ऊह्यानि। मत्स्याः, कच्छपाः, ग्राहाः, मकराः, सुंसुमारा, अजाः,

व्याधितानां च रोगिणां च सनाथानां चानाथानां च श्रमणानां च ब्राह्मणानां च भिक्षुकाणां च करोटिकानां च कार्पटिकानां चातुराणां च, अप्येकेषां मत्स्यमांसान्युपदिशति, अप्ये० कच्छपमां, अप्ये० ग्राहमां०, अप्ये० मकरमां०, अप्ये० सुंसुमारमां०, अप्ये० अजमांसानि, एवमेल-गवय-शूकर-मृग-शशक-गो-महिषमांसानि, अप्ये० तित्तिरिमांसानि वर्तक-लावक-कपोत-कुर्कुट-मयूर०, अन्येषां च बहूनां जलचर-स्थलचर-खचरादीनां मांसान्युपदिशति। आत्मनापि च स धन्वन्तरिर्वैद्यस्तैर्बहुभिर्मत्स्यमांसैश्च यावद् मयूरमांसैश्च, अन्यैश्च बहुभिर्जलचर-

खहयरमंसेहि य मच्छरसेहि य जाव मयूररसेहि य सोल्लेहिं तलिएहिं भज्जिएहि य सुरं च ५ आसाएमाणे ४ विहरति। तते णं से धण्णंतरी वेज्जे एयकम्मे ४ सुबहुं पावकम्मं समज्जिणित्ता बत्तीसं वाससताइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमाऊ उववण्णे।

ततें णं सा गंगदत्ता भारिया जाव णिंदुया यावि होत्था। जाता जाता दारगा विणिघायमावज्जंति। ततें णं तीसे गंगदत्ताए सत्थवाहीए अण्णया कयाति पुव्वरत्तावरत्तकुडुंबजागरियाए जागरमाणीए अयमेयारूवे अज्झत्थिए २ समुप्पण्णे—एवं खलु अहं सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं सद्धिं बहूइं वासाइं

एलका, रोझाः, शूकराः, मृगाः, शशकाः, गावः, महिषाः, तित्तिराः वर्तकाः, लावकाः, कपोताः, कुक्कुटाः, मयूराः प्रतीताः।

स्थलचर-खचरमांसैश्च, मत्स्यरसैश्च यावद् मयूररसैश्च पक्वैस्तलितैर्भृष्टैश्च सुरां च ५ आस्वादयन् ४ विहरति। ततः स धन्वन्तरिर्वैद्य एतत्कर्मा ४ सुबहु पापकर्म समर्ज्य द्वात्रिंशतं वर्षशतानि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा षष्ठ्यां पृथिव्यामुत्कर्षेण द्वाविंशतिसागरोपमायुरुपपन्नः।

ततः सा गंगदत्ता भार्या यावद् निर्द्रुता चाप्यभवत्। जाता जाता दारका विनिघातमापद्यन्ते। ततस्तस्या गंगदत्तायाः सार्थवाह्या अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्रापररात्रकुटुम्बजागर्यया जाग्रत्या अयमेतद्रूप आध्यात्मिकः ४ समुत्पन्नः—एवं खल्वहं सागरदत्तेन सार्थवाहेन सार्धं बहूनि वर्षाण्युदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरामि, नो चैवाहं दारकं वा दारिकां वा प्रजन्ये; तद् धन्यास्ता अम्बाः सपुण्याः

उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरामि, णो चेव णं अहं दारगं वा दारियं वा पयामि; तं धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ, कयत्थाओ कयलक्खणाओ, सुलद्धे णं तासिं अम्मयाणं माणुस्सए जम्मजीवियफले, जासिं मण्णे नियगकुच्छिसंभूयाइं थणदुद्धलुद्धगाइं महुरसमुल्लावगाइं मम्मणपयंपियाइं थणमूला कक्खदेसभागं अतिसरमाणगाइं मुद्धगाइं, पुणो य कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहिं गेण्हिऊण उच्छंगनिवेसियाइं दिंति समुल्लावए सुमहुरे पुणो पुणो मंजुलप्पभणिते । अहं णं अधण्णा

'मण्णे' त्ति अहमेवं मन्ये । 'नियगकुच्छिसंभूयाइं' ति निजापत्यानीत्यर्थः स्तनदुग्धे लुब्धकानि यानि तानि तथा, मधुरसमुल्लापकानि मन्मनप्रजल्पितानि, स्तनमूलात् कक्षादेशभागमभिसरन्ति मुग्धकानीति । पुनश्च कोमलं यत् कमलं तेनोपमा ययोस्ते तथा ताभ्यां हस्ताभ्यां गृहीत्वा उत्सङ्गनिवेशितानि ददति समुल्लापकान् सुमधुरान् शब्दतः पुनः पुनर्मञ्जुलप्रभणितान्—मञ्जुलानि कोमलानि प्रभणितानि भणनारम्भान् येषु ते तथा तान् । 'अपुण्ण' त्ति अविद्यमानपुण्या, यतः— 'अकयपुण्ण' त्ति अविहितपुण्या, अथवा 'अपुण्ण' त्ति अपूर्णा, अपूर्णमनोरथत्वात् । 'एत्तो' ति एतेषां बालकचेष्टितानाम्,

कृतार्थाः कृतलक्षणाः, सुलब्धं तासामम्बानां मानुष्यकं जन्मजीवितफलम्, यासां मन्ये निजकुक्षिसंभूतानि स्तनदुग्धलुब्धानि मधुरसमुल्लापकानि मन्मनप्रजल्पितानि स्तनमूलात् कक्षादेशभागमतिसरन्ति मुग्धकानि, पुनश्च कोमलकमलोपमाभ्यां हस्ताभ्यां गृहीत्वोत्संगनिवेशितानि ददति समुल्लापकान् सुमधुरान् पुनः पुनर्मञ्जुलप्रभणितान् । अहमधन्याऽपुण्याऽकृतपुण्यैतेषामेकतरमपि न प्राप्ता । तत् श्रेयः खलु मम

अपुण्णा । अकयपुण्णा एत्तो एक्कतरमवि न पत्ता । तं सेयं खलु ममं कल्लंजाव जलंत सागरदत्ते सत्थ-वाहं आपुच्छिता सुबहुं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं गहाय बहूहिं मित्तणातिणियगसयणसंबंधिपरिजण-महिलाहिं सद्धिं पाडलिसंडाओ णगराओ पडिणिक्खमित्ता, बहिया जेणेव उंबरदत्तस्स जक्खस्स जक्खा-यतणे तेणेव उवागच्छिता, तत्थ णं उंबरदत्तस्स जक्खस्स महारिहं पुप्फच्चणं करेत्ता जाणुपादपडियाए उववाइत्तए;—'जति णं अहं देवाणुप्पिया ! दारगं वा दारियं वा पयामि, ता णं अहं तुब्भं जायं च दायं च भागं च अक्खयणिहिं च अणुवड्ढेस्सामि'त्ति कट्टु ओवाइयं उवाइणित्तए । एवं संपेहेति २

'एगयरमवि' एक्कतरमपि अन्यतरदपीति । 'कल्लं' इत्यत्र यावत्करणात् "पाउप्पभायाए रयणीए फुल्लुप्पलकमलकोमलुम्मि-ल्लिए अहपंडुरे पभाए" इत्यादि दृश्यम् "उट्ठिए सहस्सरस्सिम्मि दिणयरे जलंते" इत्येतदन्तम्; तत्र प्रादुःप्रभातायां प्रका-शनप्रभातायाम्, फुल्लं विकसितं यदुत्पलं पद्मं तस्य, कमलस्य च हरिणस्य कोमलमकठोरं उन्मीलितं दलानां नयनयोश्चोन्मेषो यत्र तत् तथा तत्र, शेषं व्यक्तम् । 'जायं च' त्ति यागं पूजां यात्रां वा । दायं च दानम् । 'भायं च' लाभस्यांशम् ।

कल्यं यावज्ज्वलति सागरदत्तं सार्थवाहमापृच्छ्य सुबहु पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालंकारं गृहीत्वा वहुभिर्मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसंवन्धिपरिजनम-हिलाभिः सार्धं पाटलिषण्डाद् नगरात् प्रतिनिष्क्रम्य, वहिर्यत्रैवोम्बरदत्तस्य यक्षस्य यक्षायतनं तत्रैवोपागत्य, तत्रोम्बरदत्तस्य यक्षस्य महार्हं पुष्पार्चनं कृत्वा, जानुपादपतितयोपयाचितुम्,—'यद्यहं देवानुप्रिय ! दारकं वा दारिकां वा प्रजन्ये, तदाऽहं तुभ्यं यागं च दायं च भागं

कल्लं जाव जलंते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छाति २ सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी; एवं खलु अहं देवाणु० तुब्भेहिं सद्धिं जाव न पत्ता, तं इच्छामि णं देवाणु० तुब्भेहि अब्भणुण्णाता जाव उवाइणित्तए'। तते णं से सागरदत्ते गंगदत्तं भारियं एवं वयासि;—'ममंपि य णं देवाणुप्पिए! (ए) सच्चेव मणोरहे—कहं णं तुमं दारगं वा दारियं वा पयाएज्जासि'। गंगदत्तं भारियं एयमट्ठं अणुजाणोति। तते णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तसत्थवाहेणं एतमट्ठं अब्भणुण्णाता समाणी सुबहुं पुप्फ० मित्त० महिलाहिं सद्धिं सातो गिहातो पडिणिक्खमाति २ पाडलिसंडं णगरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ २

'अक्खयणिहिं च' त्ति देवभाण्डागारम्। 'अणुवड्ढिस्सामि' त्ति वृद्धिं नेष्यामि। 'इति कट्टु' एवं कृत्वा। 'उवाइयं' ति उपयाचितम्। उवाइणित्तए' त्ति उपयाचितुमिति। 'कयकोउयमंगल' त्ति कौतुकानि मषीपुण्ड्रादीनि, मंगलानि दध्यक्षता-

---

चाक्षयनिधिं चानुवर्धयिष्यामि' इति कृत्वोपयाचितमुपयाचितुम्। एवं संप्रेक्षते २ कल्यं यावज्ज्वलति यत्रैव सागरदत्तः सार्थवाहस्तत्रैवोपागच्छति २ सागरदत्तं सार्थवाहमेवमवादीत्,—'एवं खल्वहं देवानु० युष्माभिः सार्धं यावद् न प्राप्ता, तदिच्छामि देवानु० युष्माभिरभ्यनुज्ञाता यावदुपयाचितुम्'। ततः स सागरदत्तो गङ्गदत्तां भार्यामेवमवदत्;—'ममापि च देवानुप्रिये! स एव मनोरथः,—कथं त्वं दारकं वा दारिकां वा प्रजनिष्यसि'। गङ्गदत्तां भार्यामेतदर्थमनुजानाति।

जेणेव पुक्खरिणीए तीरे तेणेव उवागच्छति २ पुक्खरिणीए तीरे सुबहुं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं ठवेति २ पुक्खरिणी ओगाहेति २ जलमज्जणं करेति, जलकिड्डं करेति २ ण्हाया कयकोउयमंगला उल्लपडसाडिया पुक्खरिणीए पच्चुत्तरति २ तं पुप्फ० गेण्हति २ जेणेव उंबरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायतणे तेणेव उवा० उंबरदत्तस्स जक्खस्स आलोए पणामं करेति २ लोमहत्थं परामुसति २ त्ता, उंबरदत्तं जक्खं लोमहत्थएणं पमज्जति २ दगधाराए अब्भुक्खेति २ पम्हल० गायलट्ठीओ लूहेति २ सयाइं वत्थाइं परिहेति, महरिहं पुप्फारुहणं वत्थारुहणं मल्लारुहणं गंधारुहणं चुण्णारुहणं करेति २ धूवं डहति जाणु-

'पम्हल' त्ति "पम्हलसुकुमालगंधकासाइयाए गायलट्ठीओ दीनि। 'उल्लपडसाडिय' त्ति पटः प्रावरणम्। शाटको निवसनम्।

ततः सा गंगदत्ता भार्या सागरदत्तसार्थवाहेनैनमर्थमभ्यनुज्ञाता सती सुबहु पुष्प० मित्र० महिलाभिः सार्धं स्वस्माद् गृहात् प्रतिनिष्कामति २ पाटलिषण्डाद् नगराद् मध्यमध्येन निर्गच्छति, यत्रैव पुष्करिण्यास्तीरं तत्रैवोपागच्छति २ पुष्करिण्यास्तीरे सुबहुं पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालंकारं स्थापयति २ पुष्करिणीमवगाहते २ जलमज्जनं करोति, जलक्रीडां करोति २ स्नाता कृतकौतुकमंगलाऽऽर्द्रपटशाटिका पुष्करिण्याः प्रत्यवतरति २ तं पुष्प० गृह्णाति २ यत्रैवोम्बरदत्तस्य यक्षस्य यक्षायतनं तत्रैवोपा० २ उम्बरदत्तस्य यक्षस्यालोके प्रणामं करोति, लोमहस्तं परामृशति, २ उम्बरदत्तं यक्षं लोमहस्तेन प्रमार्ष्टि २ दकधारयाऽभ्युक्षति २ पक्ष्मल० गात्रयष्टी रूक्षयति २ स्वानि वस्त्राणि परिदधाति, महार्हं पुष्पारोहणं वस्त्रारोहणं माल्यारोहणं गन्धारोहणं चूर्णारोहणं करोति २ धूपं दहति, जानुपादपतितैव-

पायपडिया एवं व० जति णं अहं देवाणु० दारगं वा दारिगं वा पयामि तो णं जाव उवाइणति २ जामेव दिसं पाउब्भूता तामेव दिसं पडिगता ।

ततेणं से धण्णंतरी वेज्जे ततो णरगाओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव पाडलिसंडे णगरे गंगदत्ताए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे । तते णं तीसे गंगदत्ताए भारियाए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेयारूवे डोहले पाउब्भूते—धण्णाओ णं ताओ जाव फले० जाओ णं विउलं असणं ४ उवक्खडावेंति २ बहूहिं मित्त० जाव परिवुडाओ तं विउलं असणं ४ सुरं च ५ पुप्फ० जाव गहाय पाडलिसंडं नगरं मज्झं मज्झेणं पडिनि० जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवा० २ पुक्खरिणीं ओगाहंति, ण्हाया

लहइ " त्ति द्रष्टव्यम् । ' एवं व 'त्ति " एवं वयासी " इत्यर्थः । ॥ सप्तमाध्ययनविवरणम् ॥

मवादीन्—यद्यहं देवानु० दारकं वा दारिकां वा प्रजन्ये ततो यावदुपयाचति २ यस्या एव दिशः प्रादुर्भूता तस्या एव दिशः प्रतिगता ।

ततः स धन्वन्तरिर्वैद्यस्ततो नरकादनन्तरमुद्वृत्त्येहैव पाटलिषण्डे नगरे गंगदत्ताया भार्यायाः कुक्षौ पुत्रतयोपपन्नः । ततस्तस्या गंगदत्ताया भार्यायास्त्रिषु मासेषु बहुपरिपूर्णेष्वयमेतद्रूपो दोहदः प्रादुर्भूतः;—धन्यास्ता यावत् फले० या विपुलमशनं ४ उपस्कारयन्ति २ बहुभिर्मित्र० यावत् परिवृतास्तद् विपुलमशनं ४ सुरां च ५ पुष्प० यावद् गृहीत्वा पाटलिषण्डाद् नगराद् मध्यमध्येन प्रतिनि० यत्रैव

जाव० पायच्छित्ताओ तं विउलं असणं ४ बहूहिं मित्तनाति० सार्द्धिं आसादेंति ४ दोहलं विणेंति। एवं संपेहेति २ कल्लं जाव जलंते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवा० सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासि;– 'धन्नाओ णं ताओ जाव विणेंति, तं इच्छामि णं जाव विणित्तए'। तते णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणेति। तते णं सा गंगदत्ता सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी विउलं असणं (४) उवक्खडावेति २ तं विउलं असणं (४) सुरं च सुबहुं पुप्फ० परिगेण्हावेति २ बहूहिं जाव ण्हाया कय० जेणेव उंबरदत्तजक्खायणे जाव० धूवं डहति २ जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागता। तते णं ताओ मित्त० जाव महिलाओ गंगदत्तं सत्थं० सव्वालंकार-

---

पुष्करिणी तत्रैवोपा० २ पुष्करिणीमवगाहन्ते, स्नाता यावत्० प्रायश्चित्तास्तद् विपुलमशनं ४ बहुभिर्मित्रज्ञाति० सार्धमास्वादयन्ति ४ दोहदं विनयन्ति। एवं संप्रेक्षते २ कल्यं यावज्ज्वलति यत्रैव सागरदत्तः सार्थवाहस्तत्रैवोपा० २ सागरदत्तं सार्थवाहमेवमवादीत्,–, धन्यास्ता यावद् विनयन्ति, तदिच्छामि यावद् विनेतुम्' ततः स सागरदत्तः सार्थवाहो गंगदत्ताया भार्याया एनमर्थमनुजानाति। ततः सा गंगदत्ता सागरदत्तेन सार्थवाहेनाभ्यनुज्ञाता सती विपुलमशनं ४ उपस्कारयति २ तद् विपुलमशनं ४ सुरां ५ सुबहु पुष्प० परिग्राहयति २ बहुभिर्यावत् स्नाता कृत० यत्रैवोम्बरदत्तयक्षायतनं यावद् धूपं दहति २ यत्रैव पुष्करिणी तत्रैवोपागता। ततस्ता मित्र० यावद्

भूसियं करेंति । तते णं सा गंगदत्ता ताहिं मित्त० अण्णाहि य बहूहिं णगरमहिलाहिं सर्द्धिं तं विउलं असणं (४) सुरं च ६ आसाएमाणी ४ दोहलं विणेति २ जामेव दिसं पाउब्भूता तामेव दिसं पडिगता । तते णं सा गंगदत्ता भारिया पत्तदोहला (४) तं गब्भं सुहं सुहेणं परिवहाति । तते णं सा गंगदत्ता णवण्हं मासाणं जाव पयाया । ठिइ० जाव नामे—जम्हा णं अम्हं इमे दारए उंबरदत्तस्स जक्खस्स उवाइयलद्धए, तं होउं णं दारए उंबरदत्ते नामेणं । तते णं से उंबरदत्ते दारए पंचधातीपरिग्गाहिते परिवड्ढति । तते णं से सागरदत्ते सत्थवाहे जहा विजयमित्ते जाव कालमासे कालं किच्चा० । गंगदत्तावि । उंबरदत्तेवि निच्छूढे जहा उज्झियए । तते णं तस्स उंबरदत्तस्स अण्णया कयाइ सरीरगंसि

महिला गङ्गदत्तां सार्थं० सर्वालंकारभूपितां कुर्वन्ति । ततः सा गङ्गदत्ता ताभिर्मित्र० अन्याभिश्च वहुभिनर्गरमहिलाभिः सार्धं तद् विपुल-मशनं ४ सुरां च ६ आस्वादयन्ती दोहदं विनयति २ यस्या एव दिशः प्रादुर्भूता तामेव दिशं प्रतिगता । ततः सा गगदत्ता भार्या प्राप्तदोहदा ४ तं गर्भं सुखं सुखेन परिवहति । ततः सा गंगदत्ता नवसु मासेषु यावत् प्रजाता । स्थिति० यावद् नाम—यस्मादस्माकमयं दारक उम्वरदत्तस्य यक्षस्योपयाचितलब्धः, तद् भवतु दारक उम्वरदत्तो नाम्ना । ततः स उम्वरदत्तो दारकः पञ्चधात्रीपरिगृहीतः परि-वर्धते । ततः सागरदत्तः सार्थवाही यथा विजयमित्रो यावत् कालमासे कालं कृत्वा० । गंगदत्तापि । उम्वरदत्तोऽपि निष्कासितो यथो-

जमगसमगमेव सोलस रोगायंका पाउब्भूया, तं जहा—सासे, खासे, जाव कोढे। ततें णं से उंबरदत्ते दारए सोलसहिं रोगायंकेहिं अभिभूते समाणे सडियहत्थ० जाव विहरति। एवं खलु गोतमा! उंबरदत्ते दारए पुरा जाव विहरति।' ततें णं से उंबरदत्ते दारए कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिति? कहिं उववज्जिहिति?' 'गोतमा! उंबरदत्ते दारए बावत्तरिं वासाइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए णेरइयत्ताए उववण्णे० संसारो तहेव पुढवी। ततो हत्थिणाउरे णगरे कुक्कुडत्ताए पच्चायाहिति। जायमेत्ते चेव गोट्ठिल्लवहिते तत्थेव हत्थिणाउरे सेट्ठी० बोही० सोहम्मे० महाविदेहे० सिज्झिहिति। णिक्खेवो। (सू० २८) ॥ सत्तमं अज्झयणं समत्तं॥

ज्झितकः ततस्तस्योम्बरदत्तस्यान्यदा कदाचिच्छरीरे युगपदेव षोडश रोगान्तकाः प्रादुर्भूताः, तद्यथा—श्वासः, कासः, यावत् कुष्ठः। ततः स उम्बरदत्तो दारकः षोडशभी रोगान्तकैरभिभूतः सन् शटितहस्त० यावद् विहरति। 'एवं खलु गौतम! उम्बरदत्तो दारकः पुरा यावद् विहरति।' 'ततः स० उम्बरदत्तो दारकः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति? कुत्रोपपत्स्यते?' 'गौतम! उम्बरदत्तो दारको द्वासप्ततिं वर्षाणि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां नैरयिकतयोपपन्नः० संसारस्तथैव पृथिवी। ततो हस्तिनापुरे नगरे कुर्कुटतया प्रत्यायास्यति। जातमात्र एव गौष्ठिकहतस्तत्रैव हस्तिनापुरे श्रेष्ठि० बोधिः० सौधर्मे० महाविदेहे० सेत्स्यति। निक्षेपः।

॥ सप्तममध्ययनं समाप्तम्॥

॥ अथ शौरिकदत्ताख्यमष्टममध्ययनम् ॥

जति णं भंते !० अट्ठमस्स उक्खेवो । एवं खलु जम्बू ! तेणं कालेणं २ सोरियपुरं णगरं । सोरियवडिंसगं उज्जाणं । सोरिय जक्खो । सोरियदत्ते राया । तस्स णं सोरियपुरस्स णगरस्स बाहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं एगे मच्छंधपाडए होत्था । तत्थ णं समुद्ददत्ते नामं मच्छंधे परिवसति अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे । तस्स णं समुद्ददत्तस्स समुद्ददत्ता भारिया होत्था अहीण० । तस्स णं समुद्ददत्तस्स मच्छंधस्स पुत्ते समुद्ददत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते नामं दारए होत्था० । अहीण० । तेणं कालेणं २ सामी समोसढे जाव गया । तेणं कालेणं २ जेट्ठे जाव सोरियपुरे णगरे उच्चनीय० अहा-

अथाष्टमे किंचिल्लिख्यते । ' मच्छंधे ' त्ति मत्स्यबन्धः ।

यदि भदन्त !० अष्टमस्योपक्षेपः । एवं खलु जम्बो ! तस्मिन् काले २ शौरिकपुरं नगरम् । शौरिकावतंसकमुद्यानम् । शौरिको यक्षः । शौरिकदत्तो राजा । तस्माच्छौरिकपुरान्नगराद्बहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागेऽत्रैको मत्स्यबन्धपाटकोऽभवत् । तत्र समुद्रदत्तो नाम मत्स्यबन्धः परिवसत्यधार्मिको यावद् दुष्प्रत्यानन्दः । तस्य समुद्रदत्तस्य समुद्रदत्ता भार्याऽभवदहीन० । तस्य समुद्रदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य पुत्रः समुद्रदत्ताया भार्याया आत्मजः शौरिकदत्तो नाम दारकोऽभवदहीन० । तस्मिन् काले २ स्वामी समवसृतो यावद् गता । तस्मिन् काले २ ज्येष्ठो यावच्छौरि-

पज्जत्तं समुदाणं गहाय सोरियपुराओ णगराओ पडिनिक्खमति २ तस्स मच्छंधपाडगस्स अदूरसामंतेणं वीईवयमाणे महतिमहालियाए मणुस्सपरिसाए मज्झगयं एगं पुरिसं सुक्खं भुक्खं णिम्मंसं अट्ठिचम्मावणद्धं किडिकिडियाभूयं णीलसाडगनियत्थं मच्छकंटएणं गलए अणुलग्गेणं कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं उक्कूवमाणं अभिक्खणं २ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाणं पासति २ इमे अज्झत्थिए ४ पुरा जाव विहरति। एवं संपेहेति २ जेणेव समणे भगवं० जाव पुव्वभवपुच्छा जाव वागरणं;—

'एवं खलु गोतमा! तेणं कालेणं २ इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे णंदिपुरे णामं णगरे होत्था। मित्ते राया। तस्स णं मित्तस्स सिरिए नामं महाणसिए होत्था। अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे। तस्स

कपुरे नगरे उच्चनीचं० यथापर्याप्तं भैक्ष्यं गृहीत्वा शौरिकपुराद् नगरात् प्रतिनिष्क्रामति २ तस्य मत्स्यबन्धपाटकस्यादूरासन्ने व्यतिव्रजन् महातिमहत्यां मनुष्यपरिषदि मध्यगतमेकं पुरुषं शुष्कं बुभुक्षितं निर्मांसमस्थिचर्मावनद्धं किटिकिटिकाभूतं नीलशाटकनिवसितं मत्स्यकण्टकेन गलेऽनुलग्नेन कष्टानि करुणानि विस्वराण्युत्कूजन्तमभीक्ष्णं २ पूयकवलांश्च रुधिरकवलांश्च कृमिकवलांश्च वमन्तं पश्यति २ अयमाध्यात्मिकः ४ पुरा यावद् विहरति। एवं संप्रेक्षते २ यत्रैव श्रमणो भगवान् यावत् पूर्वभवपृच्छा यावद् व्याकरणम्,—

'एवं खलु गौतम! तस्मिन् काले २ इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे नन्दिपुरं नाम नगरमभवत्। मित्रो राजा। तस्य श्रीदो नाम

णं सिरियस्स महाणसियस्स वहवे मच्छिया य वागुरिया य साउणिया य दिण्णभति० कल्लाकल्लं वहवे सण्हमच्छा य जाव पडागातिपडागे य अए य जाव महिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जीविताओ ववरोवेंति २ सिरियस्स महाणसियस्स उवणेंति । अण्णे य से वहवे तित्तिरा य जाव मयूरा य पंजरंसि संनिरुद्धा चिट्ठंति । अण्णे य वहवे पुरिसे दिण्णभति० ते वहवे तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवंतए चेव निप्पंखेंति, सिरियस्स महाणसियस्स उवणेंति । तते णं से सिरिए महाणसिए वहूणं

'सण्हमच्छा' इत्यत्र यावत्करणात् "खवल्लमच्छा जुगमच्छा विब्भिडिमच्छा हलिमच्छा" इत्यादि "लंभणमच्छा पडागा०" इत्येतदन्तं दृश्यम् । मत्स्यभेदाश्चैते रूढिगम्याः । 'अए य' इह यावत्करणात् "एलए य रोज्झे सूयरे य मिगे य" इति दृश्यम् । 'तित्तिरे य' इत्यत्र यावत्करणात् "वट्टए य लावए य कवोते य कुक्कुडे य" इति दृश्यम् । 'सण्हखंडियाणि य' सूक्ष्मखण्डीकृतानि 'वट्ट' त्ति वृत्तखण्डितानि च 'दीह' त्ति दीर्घखण्डितानि च 'रहस्स' त्ति ह्रस्वखण्डितानि च 'हिम-

महानसिकोऽभवदधार्मिको यावद् दुष्प्रत्यानन्दः । तस्य श्रीदस्य महानसिकस्य वहवो मात्सिकाश्च वागुरिकाश्च शाकुनिकाश्च दत्तभृति० कल्याकल्यि वहून् सूक्ष्ममत्स्यांश्च यावत् पताकातिपताकांश्चाजांश्च यावद् महिषांश्च तित्तिरींश्च यावद् मयूरांश्च जीविताद् व्यपरोपयन्ति २ श्रीदाय महानसिकायोपनयन्ति । अन्ये च तस्य वहवस्तित्तिरयश्च यावद् मयूराश्च पञ्जरे संनिरुद्धास्तिष्ठन्ति । अन्ये च वहवः पुरुषा दत्तभृति० तान् वहूंस्तित्तिरींश्च यावद् मयूरांश्च जीवत एव निष्पक्षयन्ति, श्रीदाय महानसिकायोपनयन्ति । ततः स श्रीदो महानसिको

जलयरथलयरखहयर० मंसाइं कप्पणीकप्पियाइं करेति, तं जहा;—सण्हखंडाणि य वट्ट-दीह रहस्स० हिमपक्काणि य जम्मघम्ममारुयपक्काणि य कालाणि य हेरंगाणि य महिट्ठाणि य आमलरसियाणि य मुद्दिआ—कविट्ठ—दालिमरसियाणि य मच्छरसियाणि य तलियाणि य भंजियाणि य सोल्लियाणि य उक्खडावेति । अण्णे य बहवे मच्छरसए य एणेज्जरसए य तित्तिर० जाव मयूररसए य, अण्णं च

पक्काणि य' त्ति शीतपक्वानि । 'जम्मपक्काणि थेगपक्काणि य' त्ति रूढिगम्यम् । 'मारुयपक्काणि य' त्ति वायुपक्वानि । 'कालाणि य' त्ति 'हेरंगाणि य' त्ति रूढिगम्यम् । 'महिट्ठाणि य' त्ति तक्रसंमृष्टानि । 'आमलरसियाणि य' आमलकरस-संमृष्टानि । 'मुद्दियारसियाणि य' त्ति मृद्वीकारससंमृष्टानि, एवं कपित्थरसिकानि, दाडिमरसिकानि । तलितानि तैलादिना-ऽग्नौ संस्कृतानि । 'भज्जियाणि य' त्ति अग्निना भृष्टानि । 'सोल्लियाणि य' त्ति शूले पक्वानि । 'मच्छरसए य' मत्स्यमांसस्य संबन्धिनो रसान् । 'एणेज्जरसए य' त्ति मृगमांसरसान् । 'तित्तिर' त्ति तित्तिरसत्करसान्, इह यावत्करणात् "वट्टयरसए य लावयरसए य" इत्यादि दृश्यम् । 'हरियसागं' ति पत्रशाकम् । 'ज थ ख' इत्यस्यायमर्थः—'जलयरमंसेहिं थलयरमंसेहिं

बहूनां जलचरस्थलचरखचर० मांसानि कर्त्तनीकृत्तानि करोति, तद्यथा,—सूक्ष्मखण्डानि च वृत्त—दीर्घ—ह्रस्व० हिमपक्वानि च जन्मघर्ममारु-तपक्वानि च कालानि च हेरङ्गाणि च ताक्रिकानि चामलकरसिकानि च मृद्वीका—कपित्थ—दाडिमरसिकानि च मत्स्यरसिकानि तालितानि च भृष्टानि च पक्वानि चोपस्कारयति । अन्यांश्च हूनूव मत्स्यरसांश्चैणरसांश्च तित्तिरि. यावद् मयूररसांश्च, अन्यच्च विपुलं हरितशाकमुपस्कारयति २

विउलं हरियसागं उवक्खडावेति २ मित्तस्स रण्णो भोयणमंडवंसि भोयणवेलाए उवणेइ। अप्पणावि य णं से सिरिए महाणसिए तेसिं च बहूहिं जाव ज० थ० ख० मंसेहिं रसएहि य हरियसागेहि य सोल्लेहि य तलित-भजित० सुरं च ६ आसादे० ४ विहरति। तते णं से सिरिए महाणसिए एयकम्मे ४ सुबहुं जाव समज्जिणित्ता तेत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे।

तते णं सा समुद्ददत्ता भारिया निंदुया यावि होत्था, जाया जाया दारगा विणिघायमावज्जंति,

खहचरमंसेहिं' ति। 'तलिय भज्जिय' अयमर्थः—'तलिएहि य' भज्जिएहि य'। 'चिंत' त्ति मनोरथोत्पत्तिर्वाच्या "धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ कयत्थाओ" इत्यादिरूपा यथा गंगदत्तायाः सप्तमाध्ययनोक्तायाः। 'आपुच्छण' त्ति भर्तुरापृच्छा "तं इच्छामि णं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया" इत्यादिका। 'उवाइयं' ति उपयाचितं वाच्यम्। दोहदोऽपि गंगदत्ताया इव वाच्य इति। 'एगट्ठियाहिं' ति नौभिः। 'दहगलणेहि य' इत्यादि 'एगट्ठियं भरेंति' इत्येतदन्तं रूढिगम्यं तथापि किंचिल्लिख्यते–हृदगलनं

मित्राय राज्ञे भोजनमण्डपे भोजनवेलायामुपनयति। आत्मनापि च स श्रीदो महानसिकस्तेषां च बहुभिर्यावज्जलचर-स्थलचरखचर-मांसै रसैश्च हरितशाकैश्च पक्वैश्च तलित-भृष्ट० सुरां च ६ आस्वादयन् ४ विहरति। ततः स श्रीदो महानसिक एतत्कर्मा ४ सुबहु यावत् समर्ज्य त्रयस्त्रिंशतं वर्षशतानि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा षष्ठ्यां पृथिव्यामुपपन्नः।

ततः सा समुद्रदत्ता भार्या निर्दुता चाप्यभवत्, जाता जाता दारका विनिघातमापद्यन्ते, यथा गंगदत्तायाः। चिन्ता। आप्रच्छना।

जहा गंगदत्ताए चिंता । आपुच्छणा । उवातियं । दोहलो जाव दारगं पयाता जाव जम्हा णं अम्हं इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइयलद्धए, तम्हा णं होउ अम्हं दारए सोरियदत्ते णामेणं । तत्ते णं से सोरिए दारए पंचधाति० जाव उम्मुक्कबालभावे विण्णयपरिणयमेत्ते जोव्वण० होत्था । तते णं से समुद्दत्ते अण्णया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते । तते णं से सोरिए दारए बहूहिं मित्त० रोयमाणे २ समुद्दत्तस्स णीहरणं करेति २ मयकिंच्चाइं करेति ।

अण्णया कयाइ सयमेव मच्छंधमहत्तरगत्तं उवसंपजित्ता णं विहरति । तते णं से सोरिए दारए मच्छंधे जाते अधम्मिए दुप्पडियाणंदे । तते णं तस्स सोरियमच्छंधस्स बहवे पुरिसा दिण्णभति० कल्लाकल्लं एगट्ठियाहिं जउणं महाणदिं ओगाहंति २ बहूहिं दहगलणेहि य दहमलणेहि य दहमद्दणेहि य दहम-

उपयाचितम् । दोहदो यावद् दारकं प्रजाता यावद् यस्मादस्माकमयं दारकः शौरिकस्य यक्षस्योपयाचितलब्धकः, तस्माद् भवत्वस्माकं दारकः शौरिकदत्तो नाम्ना । तत स शौरिको दारकः पञ्चधात्री० यावदुन्मुक्तबालभावो विज्ञकपरिणतमात्रो यौवन० अभवत् । ततः स समुद्रदत्तोऽन्यदा कदाचित् कालधर्मेण संयुक्तः । ततः स शौरिको दारको बहुभिर्मित्र० रुदन् ३ समुद्रदत्तस्य निस्सरणं करोति २ मृतकृत्यानि करोति । अन्यदा कदाचित् स्वयमेव मत्स्यबन्धमहत्तरत्वमुपसंपद्य विहरति । ततः स शौरिको दारको मत्स्यबन्धो जातोऽधार्मिको दुष्प्रत्यानन्दः । ततस्तस्य शौरिकमत्स्यबन्धस्य बहवः पुरुषा दत्तभृति० कल्याकल्यि नौभिर्यमुनां महानदीमवगाहन्ते २ बहुभिर्ह्रदगलनैश्च ह्रदमलनैश्च

हृणेहि य दहवहणेहि य दहवहणेहि य पयंचुलेहि य पवंपुलेहि य जंभाहि य तिसराहि य भिसराहि य घिसराहि य विसराहि य हिल्लीरीहि य झिल्लरीहि य लल्लिरीहि य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य वक्कबंधेहि य सुत्तबंधेहि य वालबंधेहि य वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागातिपडागे य गेण्हंति २ एग-ट्ठियाउ भरेंति २ कूलं गाहेंति २ मच्छखलए करेंति २ आयवंसि दलयंति। अण्णे य से वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्त० आयवतत्तएहिं मच्छेहिं सोल्लेहिं य भज्जितेहि य रायमग्गंसि वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति।

हृदस्य मध्ये मत्स्यादिग्रहणार्थं भ्रमणम्, जलनिःसारणं वा; हृदमलनं हृदमध्ये पौनःपुन्येन परिभ्रमणम्, जले वा निःसारिते पंक-मर्दनम्, हृदमर्दनं थोहरादिप्रक्षेपेण हृदजलस्य विक्रियाकरणम्, हृदमथनं हृदजलस्य तरुशाखाभिर्विलोडनम्; हृदवहनं स्वत एव हृदाज्जलनिर्गमः; हृदपप्रवहणं हृदजलस्य प्रकृष्टं वहनम्; प्रपंचुलादयो मत्स्यबन्धनविशेषाः; गलानि बडिशानि, 'वक्क-वंधेहि य'त्ति वल्कबन्धनैः, सूत्रबन्धनैर्वालबन्धनैश्चेति व्यक्तम् 'मच्छखलए करेंति' त्ति स्थंडिलेषु मत्स्यपुञ्जान् कुर्वन्ति

हृदमर्दनैश्च हृदवहनैश्च हृदप्रवहणैश्च प्रपञ्चुलैश्च प्रपम्पुलैश्च जृम्भाभिश्च त्रिसराभिश्च भिसराभिश्च घिसराभिश्च विसराभिश्च हिल्लीरीभिश्च झिल्लरीभिश्च लल्लिरीभिश्च जालैश्च गलैश्च कूटपाशैश्च वल्कबन्धैश्च सूत्रबन्धैश्च वालबन्धैश्च बहून् सूक्ष्ममत्स्यांश्च यावत् पताकातिपताकांश्च गृह्णन्ति २ नावो भरन्ति २ कूलं गाहन्ते २ मत्स्यखलानि कुर्वन्ति २ आतपे दापयन्ति । अन्ये च तस्य वहवः पुरुषा दत्तभृतिभक्त० आतपतप्तैर्मत्स्यैः पक्वैश्च भृष्टैश्च राजमार्गे वृत्तिं कल्पयन्तो विहरन्ति। आत्मनापि च स शौरिको वहुभिः सूक्ष्ममत्स्यैर्यावत् पताका०

अप्पणावि य णं से सोरिए बहूहिं सुण्हमच्छेहिं जाव पडागा० सोल्लेहि य भ० सुरं च ६ आसादे० विहरति।
तते णं तस्स सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स अण्णया कयाति ते मच्छे सोल्ले य तलि० भज्जि० आहारेमाणस्स मच्छकंटए गलए लग्गे यावि होत्था। तते णं से सोरिए महयाए वेयणाए अभिभूते समाणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेति २ एवं वयासि,—' गच्छह णं तुब्भे देवा० सोरियपुरे णगरे सिंघाडग० जाव पहेसु महया २ सद्देणं उग्घोसेमाणा २ एवं वयह—एवं खलु देवा० सोरियस्स मच्छकंटए गलए लग्गे, तं जो णं इच्छति वेज्जो वा ६ सोरियमाच्छियस्स मच्छकंटयं गलाओ नीहरित्तए, तस्स णं सोरिए विउलं अत्थसंपयाणं दलयाति '। तते णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव उग्घोसंति। ततो बहवे वेज्जा य ६

पक्वैश्च भृष्टैश्च सुरां च ६ आस्वादयन् ४ विहरति।

ततस्तस्य शौरिकदत्तस्य मत्स्यबन्धस्यान्यदा कदाचित् तान् मत्स्यान् पक्वांश्च तलितांश्च भृष्टांश्चाहरतो मत्स्यकण्टको गले लग्नश्चाप्यभवत्। ततः स शौरिको महत्या वेदनयाऽभिभूतः सन् कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दाययति २ एवमवादीत्,—' गच्छत यूयं देवा० शौरिकपुरे नगरे शृङ्गाटक० यावत्० पथेषु महता २ शब्देन उद्घोषयन्त एवं वदत—एवं खलु० देवा० शौरिकस्य मत्स्यकण्टको गले लग्नः, तद् य इच्छति वैद्यो वा ६ शौरिकमात्सिकस्य मत्स्यकण्टकं गलाद् निस्सारयितुम्, तस्मै शौरिको विपुलमर्थसंप्रदानं दापयति '। ततस्ते कौटु-

इमं एयारूवं उग्घोसणं उग्घोसिज्जमाणं निसामंति २ जेणेव सोरियगिहे जेणेव सोरिए मच्छंधे तेणेव उवा० २ बहूहिं उप्पत्तियाहि य ४ बुद्धीहिं परिणामेमाणा वमणेहि य छड्डणेहि य उवीलणाहि य कवलग्गाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्लकरणेहि य इच्छंति सोरियमच्छंधस्स मच्छकंटगं गलाओ नीहरित्तए; नो चेव णं संचाएंति नीहरित्तए वा विसोहित्तए वा। ततेणं ते बहवे वेज्जा य ६ जाहे नो संचाएंति सोरियस्स मच्छकंटगं गलाओ नीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, ताहे संता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं

। 'वमणेहि य' त्ति वमनं स्वतः संभूतम्। 'छड्डणेहि य' त्ति छर्दनं वचादि (वातादि) द्रव्यप्रयोगकृतम्। 'उवीलणेहि य' त्ति अवपीडनं निप्पीडनम्। कवलग्राहः कण्टकापनोदनाय स्थूलकवलग्रहणम्, मुखविमर्दनार्थं वा दंष्ट्राधः काष्ठखण्डदानम्। शल्योद्धरणं यन्त्रप्रयोगकण्टकोद्धारः, विशल्यकरणम् औषधसामर्थ्यादिति। 'नीहरित्तए' त्ति निष्काशयितुम्। 'विसोहित्तए' त्ति पूयाद्यपनेतुम्।

॥ अष्टमाध्ययनविवरणम् ॥

न्निकपुरुषा यावदुद्घोषयन्ति। ततो बहवो वैद्याश्च ६ इमामेतद्रूपामुद्घोषणामुद्घोष्यमाणां निशमयन्ति २ यत्रैव शौरिकगृहं यत्रैव शौरिको मत्स्यबन्धस्तत्रैवोपा० २ बहुभिरौत्पातिकीभिश्च ४ बुद्धिभिः परिणमयन्तो वमनैश्च छर्दनैश्चावपीडनैश्च कवलग्राहैश्च शल्योद्धरणैश्च विशल्यकरणैश्चेच्छन्ति शौरिकमत्स्यबन्धस्य मत्स्यकण्टकं गलाद् निस्सारयितुम्, नो चैव संशक्नुवन्ति निस्सारयितुं वा विशोधयितुं वा। ततस्ते बहवो वैद्याश्च ६ यदा नो संशक्नुवन्ति शौरिकस्य मत्स्यकंटकं गलाद् निस्सारयितुं वा विशोधयितुं वा, तदा श्रान्ता यस्या एव

पडिगता । तत णं से सोरिए मच्छंधे वेज्जपडियारनिव्विण्णे तेणं दुक्खेणं महया अभिभूते सुक्खे जाव विहरति । एवं खलु गोतमा ! सोरिए पुरा पोराणाणं जाव विहरति ।'

'सोरिए णं भंते ! मच्छंधे इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिति ? कहिं उववज्जिहिति ?' 'गोतमा ! सत्तरिं वासाइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए० संसारो तहेव जाव पुढवी । ततो हत्थिणाउरे मच्छत्ताए उववज्जिहिति। से णं ततो मच्छिएहिं जीवियाओ ववरोविते तत्थेव सिट्ठिकुलंसि बोही० सोहम्मे० महाविदेहे वासे सिज्झिहिति। निक्खेवो । (सू० २९)

॥ अट्ठमं अज्झयणं समत्तं ॥

दिशः प्रादुर्भूतास्तामेव दिशं प्रतिगताः । ततः स शौरिको मत्स्यबन्धो वैद्यप्रतिकारनिर्विण्णस्तेन दुःखेन महताऽभिभूत; शुष्को यावद् विहरति । एवं खलु गौतम ! शौरिकः पुरा पुराणानां यावद् विहरति ।'

'शौरिको भदन्त ! मत्स्यबन्ध इतः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति ? कुत्रोपपत्स्यते !' गौतम ! सप्तर्ति वर्षाणि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां० ससारस्तथैव यावत् पृथिवी । ततो हस्तिनापुरे मत्स्यतयोपपत्स्यते स । ततो मात्सिकैर्जीविताद् व्यपरोपितस्तत्रैव श्रेष्ठिकुले बोधिः० सौधर्मे० महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति । निक्षेपः । ॥ अष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥

॥ अथ देवदत्ताख्यं नवममध्ययनम् ॥

जति णं भंते !० उक्खेवो णवमस्स। एवं खलु जम्बू ! तेणं कालेणं २ रोहीडए नामं णगरे होत्था रिद्ध०। पुढविवडंसए उज्जाणे। धरणे जक्खे। वेसमणदत्ते राया। सिरी देवी। पूसणंदी कुमारे जुवराया। तत्थ णं रोहीडए णगरे दत्ते णामं गाहावती परिवसति अड्ढे। कण्हासिरी भारिया। तस्स णं दत्तस्स धूया कण्हसिरीए अत्तया देवदत्ता नामं दारिया होत्था अहीण० जाव उक्किट्ठसरीरा। तेणं कालेणं २ सामी समोसढे जाव परिसा गता। तेणं कालेणं २ जेट्ठे अंतेवासी छट्ठक्खमण० तहेव जाव रायमग्गं ओगाढे हत्थी, आसे, पुरिसे पासति। तेसिं पुरिसाणं मज्झगयं पासति एगं इत्थियं अवओडगबंधणं

यदि भदन्त !० उपक्षेपो नवमस्य। एवं खलु जम्बो ! तस्मिन् काले २ रोहीतकं नाम नगरमभूदृद्ध०। पृथिव्यवतंसकमुद्यानम्। धरणो यक्षः। वैश्रमणदत्तो राजा। श्रीर्देवी। पुष्यनन्दी कुमारो युवराजः। तत्र रोहीतके नगरे दत्तो नाम गाथापतिः परिवसत्याढ्यः। कृष्णश्रीर्भार्या। तस्य दत्तस्य दुहिता कृष्णश्रिय आत्मजा देवदत्ता नाम दारिकाऽभूदहीन० यावदुत्कृष्टशरीरा। तस्मिन् काले २ स्वामी समवसृतो यावत् परिषद् गता। तस्मिन् काले २ ज्येष्ठोऽन्तेवासी षष्ठक्षमण० तथैव यावद् राजमार्गमवगाढो हस्तिनः, अश्वान्, पुरुषान् पश्यति। तेषां पुरुषाणां मध्यगतां पश्यत्येकां स्त्रियमवकोटकबन्धनामुत्कृत्तक० यावच्छूले भिद्यमानाम्। अयमाध्यात्मिकः ३ तथैव निर्गतो यावदेव-

उक्खत्तक० जाव सूले भिज्जमाणं (पासाति)। इमे अज्झत्थिए (४) तहेव णिग्गते जाव एवं वयासी; 'एसणं भंते ! इत्थिया पुव्वभवे का आसि ?

'एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं २ इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे सुपतिट्ठे णामं णगरे होत्था रिद्ध० महासेणे राया। तस्स णं महासेणस्स धारिणीपामुक्खं देवीसहस्सं ओराधे यावि होत्था। तस्स णं महासेणस्स पुत्ते धारिणीए देवीए अत्तए सीहसेणे णामं कुमारे होत्था अहीण० जुवराया। तते णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापितरो अण्णया कयाति पंच पासायवडंसगसयाइं करेति अब्भु-

---

अथ नवमे किंचिल्लिख्यते। 'अब्भुगय'त्ति इदमेवं दृश्यम्–"अब्भुगयमूसियपहसिए मिव" अभ्युद्गतोच्छ्रितानि अत्यन्तोच्चानि प्रहसितानीव हसितुमारब्धानीवेत्यर्थः; "मणिकणगरयणचित्ते" इत्यादि "एगं च णं महाभवणं करेति अणेगखंभसयसंनिविट्ठं" इत्यादिभवनवर्णकसूत्रं दृश्यम्। 'पंचसयओ दाउ'त्ति हिरण्यकोटि–सुवर्णकोटिप्रभृतीनां प्रेषणकारिकान्तानां पदार्थानां पञ्चशतानि सिंह-

---

मवादीत्,–'एषा भदन्त ! स्त्री पूर्वभवे काऽऽसीत् ?' 'एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले २ इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे सुप्रतिष्ठं नाम नगरममूद्द्ध०। महासेनो राजा। तस्य महासेनस्य धारिणीप्रमुखं देवी सहस्रमवरोधे चाप्यभूत्। तस्य महासेनस्य पुत्रो धारिण्या देव्या आत्मजः सिंहसेनो नाम कुमारोऽभवदहीन० युवराजः। ततस्तस्य सिंहसेनस्य कुमारस्याम्बापितरावन्यदा कदाचित् पञ्च प्रासादावतंसक-

ग्गन० । तते णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अण्णया कयाइ सामापामोक्खाणं पंचण्हं रायवरकण्णगसयाणं एगादिवसेणं पाणिं गेण्हावेंसु । पंचसयओ दाओ । तते णं से सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहिं पंचहिं देवीसतेहिं सद्धिं उप्पि० जाव विहरति । तते णं से महासेणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते । नीहरणं । राया जाते महया० ।

तते णं से सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिते ४ अवसेसाओ देवीओ णो आढाति, णो परिजाणाति । अणाढायमाणे अपरिजाणमाणे विहरति । तते णं तासिं एगूणगाण पंचण्हं देवीसयाणं

सेनकुमाराय पित्तरौ दत्तवन्तावित्यर्थः स च प्रत्येकं स्वजायाभ्यो दत्तवानिति। 'महया' इत्यनेन "महयाहिमवंतमलयमंदरमहिंदसारे" इत्यादी राजवर्णको दृश्यः । ' भीया जे ' त्ति " भीया तत्था जेणेव " इत्यर्थः । ' ओहय जाव ' इति यावत्करणादिदं दृश्यम्

शतानि करोत्यभ्युद्गत० । ततस्तस्य सिंहसेनस्य कुमारस्यान्यदा कदाचिच्छ्यामाप्रमुखाणां पञ्चानां राजवरकन्यकाशतानामेकदिवसेन पाणिमग्राहयताम् । पञ्चशतको दायः । ततः स सिंहसेनः कुमारः श्यामाप्रमुखैः पञ्चभिर्देवीशतैः सार्धमुपरि० यावद् विहरति । ततः स महासेनो राजाऽन्यदा कदाचित् कालधर्मेण संयुक्तः निस्मरणम् । राजा जातो महा० ।

ततः स सिंहसेनो राजा श्यामायां देव्यां मूर्च्छितः ४ अवशेषा देवीर्नो आद्रियते, नो परिजानाति । अनाद्रियमाणोऽपरिजानन् विहरति । ततस्तासामेकोनानां पञ्चानां देवीशतानामेकोनानि पञ्चमातृशतान्यनया कथया लब्धार्थानि श्रवणेन—एवं खलु सिंहसेनो राजा

उक्खत्तक० जाव सूले भिज्जमाणं (पासति)। इमे अज्झत्थिए (४) तहेव णिग्गते जाव एवं वयासी; 'एसण्णं भंते ! इत्थिया पुव्वभवे का आसि ?

'एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं २ इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे सुपतिट्ठे णामं णगरे होत्था रिद्ध० महासेणे राया। तस्स णं महासेणस्स धारिणीपामुक्खं देवीसहस्सं ओराधे यावि होत्था। तस्स णं महासेणस्स पुत्ते धारिणीए देवीए अत्तए सीहसेणे णामं कुमारे होत्था अहीण० जुवराया। तते णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापितरो अण्णया कयाति पंच पासायवडंसगसयाइं करेति अब्भु-

अथ नवमे किंचिल्लिख्यते। 'अब्भुगय'त्ति इदमेवं दृश्यम्-"अब्भुगयमूसियपहासिए मिव" अभ्युद्गतोच्छ्रितानि अत्यन्तोच्चानि प्रहसितानीव हसितुमारब्धानीवेत्यर्थः; "मणिकणगरयणचित्ते" इत्यादि "एगं च णं महाभवणं करेति अणेगखंभसयसंनिविट्ठं" इत्यादिभवनवर्णकसूत्रं दृश्यम्। 'पंचसयओ दाउ'त्ति हिरण्यकोटि-सुवर्णकोटिप्रभृतीनां प्रेषणकारिकान्तानां पदार्थानां पञ्चशतानि सिंह-

मवादीत्,-'एषा भदन्त ! स्त्री पूर्वभवे काऽऽसीत् ?' 'एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले २ इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे सुप्रतिष्ठं नाम नगरमभूदृद्ध०। महासेनो राजा। तस्य महासेनस्य धारिणीप्रमुखं देवी सहस्रमवरोधे चाप्यभूत्। तस्य महासेनस्य पुत्रो धारिण्या देव्या आत्मजः सिंहसेनो नाम कुमारोऽभवदहीन० युवराजः। ततस्तस्य सिंहसेनस्य कुमारस्याम्बापितरावन्यदा कदाचित् पञ्च प्रासादावतंसक-

ग्गन० । तते णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अण्णया कयाइ सामापामोक्खाणं पंचण्हं रायवरकण्णगसयाणं एगादिवसेणं पाणिं गेण्हावेंसु । पंचसयओ दाओ । तते णं से सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहिं पंचहिं देवीसतेहिं सद्धिं उप्पि० जाव विहरति । तते णं से महासेणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते । नीहरणं । राया जाते महया० ।

तते णं से सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिते ४ अवसेसाओ देवीओ णो आढाति, णो परिजाणाति । अणाढायमाणे अपरिजाणमाणे विहरति । तते णं तासिं एगूणगाण पंचण्हं देवीसयाणं

सेनकुमाराय पित्तरौ दत्तवन्तावित्यर्थः स च प्रत्येकं स्वजायाभ्यो दत्तवानिति । 'महया' इत्यनेन "महयाहिमवंतमलयमंदरमहिंदसारे" इत्यादी राजवर्णको दृश्यः । 'भीया जे' त्ति "भीया तत्था जेणेव" इत्यर्थः । 'ओहय जाव' इति यावत्करणादिदं दृश्यम्

शतानि करोत्यभ्युद्गत० । ततस्तस्य सिंहसेनस्य कुमारस्यान्यदा कदाचिच्छ्यामाप्रमुखाणां पञ्चानां राजवरकन्यकाशतानामेकदिवसेन पाणिमग्राहयताम् । पञ्चशतको दायः । ततः स सिंहसेनः कुमारः श्यामाप्रमुखैः पञ्चभिर्देवीशतैः सार्धमुपरि० यावद् विहरति । ततः स महासेनो राजाऽन्यदा कदाचित् कालधर्मेण संयुक्तः निस्सरणम् । राजा जातो महा० ।

ततः स सिंहसेनो राजा श्यामायां देव्या मूर्च्छितः ४ अवशेषा देवीर्नो आद्रियते, नो परिजानाति । अनाद्रियमाणोऽपरिजानन् विहरति । ततस्तासामेकोनानां पञ्चानां देवीशतानामेकोनानि पञ्चमातृशतान्यनया कथया लब्धार्थानि श्रवणेन-एवं खलु सिंहसेनो राजा

एक्कूणाइं पंच। माईसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं सवणयाए—एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिते ४ (धा) अम्हं धूयाओ नो आढाति नो परिजाणाति, अणा० विहरति, तं सेयं खलु अम्हं सामं देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्प० सत्थप्प० जीवियाओ ववरोवित्तए। एवं संपेहेंति। सामाए देवीए अंतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ २ विहरंति। तते णं सा सामा देवी इमीसे कहाए लद्धट्ठा सवणयाए एवं वयासी;—'एवं खलु ममं पंचण्हं सवत्तीसयाणं पंच माईसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं अण्णमण्णं एवं व०—'एवं खलु सीहसेणे जाव पडिजागरमाणीओ विहरंति। तं न नज्जति णं ममं केणति कुमारेणं (कुमरणेणं) मारेस्संति' त्ति कट्टु

श्यामायां देव्यां मूर्च्छितः ४ अस्माकं दुहितॄर्नो आद्रियते, नो परिजानाति, अना० विहरति, तच्छ्रेयः खल्वस्माकं श्यामां देवीमग्निप्रयोगेण वा विषप्रयोगेण वा शस्त्रप्र० जीविताद् व्यपरोपयितुम्। एवं सम्प्रेक्षन्ते। श्यामाया देव्या अन्तराणि च च्छिद्राणि च विरहांश्च प्रतिजागरयन्त्यः २ विहरन्ति।

ततः सा श्यामा देव्यनया कथया लब्धार्था श्रवणेनैवमवादीत्;—'एवं खलु मम पञ्चानां सपत्नीशतानां पञ्च मातृशतान्यनया कथया लब्धार्थानि सन्त्यन्योन्यमेवमवादिषुः—'एवं खलु सिंहसेनो यावत् प्रतिजागरयन्त्यो विहरन्ति।' तद् न ज्ञायते मां केनचित् कुमारेण

भीया जे० कोवघरे तेणेव उवा० ओहय० जाव झियाति । तते णं से सीहसेणे राया इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे जेणेव कोवघरे जे० सामा देवी तेणेव उवा० २ सामं देविं ओहय० पासति २ एवं व०— ' किं णं तुमं देवा० ओहय० जाव झियासि ? ' तते णं सा सामा देवी सीहसेणेणं रण्णा एवं वुत्ता समाणा उप्फेणउप्फणियं सीहरायं एवं व०—' एवं खलु सामी ! ममं एक्कूण० पंच० सवत्तीसयाणं

—" ओहयमणसंकप्पा भूमीगयदिट्ठिया करतलपल्हत्थमुही अट्टज्झाणोवगया " इति ' उप्फेणउप्फे(प्फ)णियं ' ति सकोपोष्मवचनं यथा भवतीत्यर्थः, इतोऽनन्तरवाक्यस्यैकैकमक्षरं पुस्तकेपूपलभ्यते, तच्चैवमवगन्तव्यम्—" एवं खलु सामी ! ममं एकूणगाण पंचण्हं सवत्तीसयाणं एगूणपंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं सवणयाए अन्नमन्नं सद्दावेंति २ एवं वयासी—एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए संमुच्छिए अम्हं धूयाओ नो आढाइ, नो परिजाणइ, अणाढायमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ " ' जा ' इति यावत्, एतत्करणाच्चेदं दृश्यम्—" तं सेयं खलु अम्हं सामं देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए; एवं संपेहंति, संपेहित्ता ममं अंतराणि य छिद्दाणि य विवराणि य पडिजागरमाणीओ विहरंति, तं न नज्जइ णं सामी ! ममं केणइ कुमारेणं (कुमरणेणं) मारिस्संतित्ति कट्टु भीया ४ " यावत्करणात् " तत्था तसिया उव्विग्गा ओहयमणसंकप्पा (कुमरणेण) मारयिष्यन्ति ' इति कृत्वा भीता यत्रैव कोपगृहं तत्रैवोपा० अपहत० यावद् ध्यायति । ततः स सिंहसेनो राजाऽनया कथया लब्धार्थः सन् यत्रैव कोपगृहं यत्रैव श्यामा देवी तत्रैवोपा० २ श्यामां देवीमपहत० पश्यति २ एवमवदन्;—' किं त्वं देवानुप्रिये !

एक्कूणाइं पंच । माईसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं सवणयाए-एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिते ४ (धा) अम्हं धूयाओ नो आढाति नो परिजाणाति, अणा० विहरति, तं सेयं खलु अम्हं सामं देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्प० सत्थप्प० जीवियाओ ववरोवित्तए । एवं संपेहेंति । सामाए देवीए अंतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ २ विहरंति । तते णं सा सामा देवी इमीसे कहाए लद्धट्ठा सवणयाए एवं वयासी;—' एवं खलु ममं पंचण्हं सवत्तीसयाणं पंच माईसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं अण्णमण्णं एवं व०—' एवं खलु सीहसेणे जाव पडिजागरमाणीओ विहरंति । तं न नज्जति णं ममं केणाति कुमारेणं (कुमरणेणं) मारेस्संति' त्ति कट्टु

श्यामायां देव्यां मूर्च्छितः ४ अस्माकं दुहितॄर्नो आद्रियते, नो परिजानाति, अना० विहरति, तच्छ्रेयः खल्वस्माकं श्यामां देवीमग्निप्रयोगेण वा विषप्रयोगेण वा शस्त्रप्र० जीविताद् व्यपरोपयितुम् । एवं सम्प्रेक्षन्ते । श्यामाया देव्या अन्तराणि च च्छिद्राणि च विरहांश्च प्रतिजागरयन्त्यः २ विहरन्ति ।

ततः सा श्यामा देव्यनया कथया लब्धार्था श्रवणेनैवमवादीत् ;—' एवं खलु मम पञ्चानां सपत्नीशतानां पञ्च मातृशतान्यनया कथया लब्धार्थानि सन्त्यन्योन्यमेवमवादिषुः—' एवं खलु सिंहसेनो यावत् प्रतिजागरयन्त्यो विहरन्ति ।' तद् न ज्ञायते मां केनचित् कुमारेण

भीया जे० कोवघरे तेणेव उवा० ओहय० जाव झियाति । तते णं से सीहसेणे राया इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे जेणेव कोवघरे जे० सामा देवी तेणेव उवा० २ सामं देविं ओहय० पासति २ एवं व०— 'किं णं तुमं देवा० ओहय० जाव झियासि ?' तते णं सा सामा देवी सीहसेणेणं रण्णा एवं वुत्ता समाणा उप्फेणउप्फणियं सीहरायं एवं व०—'एवं खलु सामी ! ममं एक्कूण० पंच० सवत्तीसयाणं

—" ओहयमणसंकप्पा भूमीगयदिट्ठिया करतलपल्हत्थमुही अट्टज्झाणोवगया " इति 'उप्फेणउप्फे(प्फ)णियं' ति सकोपोष्मवचनं यथा भवतीत्यर्थः, इतोऽनन्तरवाक्यस्यैकैकमक्षरं पुस्तकेषूपलभ्यते, तच्चैवमवगन्तव्यम्—" एवं खलु सामी ! ममं एकूणगाण पंचण्हं सवत्तीसयाणं एगूणपंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं सवणयाए अन्नमन्नं सद्दावेंति २ एवं वयासी—एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए संमुच्छिए अम्हं धूयाओ नो आढाइ, नो परिजाणइ, अणाढायमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ " 'जा' इति यावत्, एतत्करणाच्चेदं दृश्यम्—" तं सेयं खलु अम्हं सामं देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए; एवं संपेहंति, संपेहित्ता ममं अंतराणि य छिद्दाणि य विवराणि य पडिजागरमाणीओ विहरंति, तं न नज्जइ णं सामी ! ममं केणइ कुमारेणं (कुमरणेणं) मारिस्संतित्ति कट्टु भीया ४ " यावत्करणात् " तत्था तसिया उव्विग्गा ओहयमणसंकप्पा

(कुमरणेण) मारयिष्यन्ति ' इति कृत्वा भीता यत्रैव कोपगृहं तत्रैवोपा० अपहत० यावद् ध्यायति । ततः स सिंहसेनो राजाऽनया कथया लब्धार्थः सन् यत्रैव कोपगृह यत्रैव श्यामा देवी तत्रैवोपा० २ श्यामां देवीमपहत० पश्यति २ एवमवदत्,—' किं त्वं देवानुप्रिये !

एक्कूण० पं० मा० स० इ० क० ल० स० अण्णमण्णं सद्दावेंति २ एवं व०—एवं खलु सी० रा० सा० दे० मु० ४ अम्हं धूयाओ णो आढा० जा० अंतराणि पडि० विहरंति; तं ण णज्जाति० भीया ४ जाव झियामि।' तते णं से सीहसेणे राया सामं देविं एवं व०–'मा णं तुमं देवा० ओहत० जाव झियाहि, अहं णं तहा वत्तिहामि जहा णं तव नत्थि कत्तोवि सरीरस्स आवाहे वा प(वा)हे वा भविस्साति' त्ति कट्टु ताहिं इट्ठाहिं ६ समासासेति। ततो पडिनिक्खमति। पडिनिक्खमित्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेति

भूमीगयदिट्ठिया" इत्यादि दृश्यम्। 'वत्तीहामि' त्ति यतिष्ये। 'नत्थि' त्ति न भवत्ययं पक्षो यदुत 'कत्तोइ' त्ति कुतश्चिदपि शरीरकस्य आवाधा वा प्रवाधो वा भविष्यति। तत्रावाधा ईषत्पीडा, प्रवाधः प्रकृष्टा पीडैव। 'इति कट्टु' त्ति एवमभिधाय। 'अणे-

अपहत० यावद् ध्यायमि?' ततः सा श्यामा देवी सिंहसेनेन राज्ञैवमुक्ता सत्युत्फेनोत्फेनितं सिंहराजमेवमवादीत्;–'एवं खलु स्वामिन्! ममैकोनपञ्चसपत्नीशतानामेकोनानि पञ्च मातृशतान्यनया कथया लब्धार्थानि श्रवणेनान्योन्यं शब्दाययन्ति २ एवमवदन्–एवं खलु सिंहसेनो राजा श्यामायां देव्यां मूर्च्छितः ४ अस्माकं दुहितॄर्नो आद्रियते यावदन्तराणि प्रति० विहरन्ति; तद् न ज्ञायते० भीता ४ यावद् ध्यायामि।' ततः स सिंहसेनो राजा श्यामां देवीमेवमवदत्; 'मा त्वं देवा० अपहत० यावद् ध्याय० अहं तथा वर्तिष्ये यथा तव नास्ति कुतोऽपि शरीरस्यावाधा वा प्रवाधा वा भविष्यति' इति कृत्वा ताभिरिष्टाभिः ६ समाश्वासयति। ततः प्रतिनिष्क्रामति।

२ एवं व०—'गच्छह णं तुब्भे देवाणु० सुपइट्ठस्स नगरस्स बहिया एगं महं कूडागारसालं करेह अणेगखंभ० पासा० २ एयमट्ठं पच्च०।' तते णं ते कोडुंबियपुरिसा करतल० जाव पडि० २ सुपइट्ठियनगरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभागे एगं महं कूडागारसालं जाव करेंति अणेग० पासा० २ जेणेव सीह० राया तेणेव उवा० २ तमाणत्तियं पच्च०। तते णं से सीहसेणे राया अण्णया कयाइ एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंच माइसयाइं आमंतेति। तते णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणगाइं पंच माइ-सयाइं सीहसेणेणं रण्णा आमंतियाइं समाणाइं सव्वालंकारविभूसिताइं जहाविभवेणं जेणेव सुपइट्ठे णगरे जेणेव सीह० राया तेणेव उवागच्छंति । तते णं से सीहसेणे राया एगूणगाणं पंचदेवीसयाणं

प्रतिनिष्क्रम्य कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दाययति २ एवमवादीत् ,—'गच्छत यूय देवानु० सुप्रतिष्ठाद् नगराद् बहिरेकां महतीं कूटा-गारशालां कुरुतानेकस्तम्भ० प्रासा० एतमर्थं प्रत्यर्पयत ।' ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषाः करतल० यावत् प्रति० २ सुप्रतिष्ठितनगराद् बहिः पश्चिमे दिग्भाग एका महती कूटागारशालां यावत् कुर्वन्त्यनेक० प्रासा० ४ यत्रैव सिंहसेनो राजा तत्रैवोपा० तामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयन्ति । ततः स सिंहसेनो राजान्यदा कदाचिदेकोनानां पञ्चानां देवीशतानामेकोनानि पञ्च मातृशतान्यामन्त्रयति । ततस्तासामेकोनानां पञ्चानां देवीश-तानामेकोनानि पञ्च मातृशतानि सिंहसेनेन राज्ञाऽऽमन्त्रितानि सन्ति सर्वालंकारविभूषितानि यथाविभवं यत्रैव सुप्रतिष्ठं नगरं यत्रैव

एगूणगाणं पंचमाइसयाणं कूडागारसालं आवसहं दलयति। तते णं से सीहसेणे राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेति २ एवं वयासी;—' गच्छह णं तुब्भे देवा० विउलं असणं ४ उवणेह, सुबहु पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं च कूडागारसालं साहरह।' तते णं ते कोडुंबिया तहेव जाव साहरंति। तते णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणगाइं पंच माइसयाइं जाव सव्वालंकारविभूसियाइं तं विपुलं असणं ४ सुरं च ६ आसादेमाणाइं ४ गंधव्वेहि य नाडएहि य उवगिज्जमाणाइं विहरंति। तते णं से सीहसेणे राया अड्ढरत्तकालसमयंसि बहूहिं पुरिसेहिं सद्धिं संपरिवुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव

सिहसेनो राजा तत्रैवोपागच्छन्ति। ततः स सिंहसेनो राजैकोनानां पञ्चदेवीशतानामेकोनानां पञ्चमातृशतानां कूटागारशालामावसथं क्षापयति। ततः स सिंहसेनो राजा कौटुम्बिकपुरुपान् शब्दयति २ एवमवादीत्,—'गच्छत यूयं देवानुप्रियाः! विपुलमशनमुपनयत, सुवहुं पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालंकारं च कूटागारशालां संहरत'। ततस्ते कौटुम्बिकास्तथैव यावत् संहरन्ति। ततस्तासामेकोनानां पञ्चानां देवीशतानामेकोनानि पञ्च मातृशतानि यावत् सर्वालंकारविभूपितानि तद् विपुलमशनं ४ सुरां च ६ आस्वादयन्ति ४ गान्धर्वैश्च नाटकैश्चोपगीयमानानि विहरन्ति। ततः स सिहसेनो राजाऽर्धरात्रकालसमये वहुभिः पुरुपैः सार्धं संपरिवृतो यत्रैव कूटागारशाला तत्रैवोपागच्छति २ कूटागारशालाया

उवागच्छति २ कूडागारसालाए दुवाराइं पिहेति २ कूडागारसालाए सव्वतो समंता अगणिकायं दलयति । तते णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणगाइं पंचमाइसयाइं सीह० रण्णा आलीवियाइं समाणाइं रोयमाणाइं ३ अत्ताणाइं असरणाइं कालधम्मुणा संजुत्ताइं । तते णं से सीहसेणे राया एयकम्मे ४ सुबहुं जाव समज्जिणित्ता चोत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठिती उववण्णे ।

से णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव रोहीडए णगरे दत्तस्स सत्थवाहस्स कण्हसिरीए भारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णे । तते णं सा किण्हसिरी णवण्हं मासाणं जाव दारियं पयाया सुकु-

द्वाराणि पिदधाति २ कूटागारशालायाः सर्वतः समन्तादग्निकायं दापयति । ततस्तासामेकोनानां पञ्चानां देवीशतानामेकोनानि पञ्च मातृशतानि सिंहसेनेन राज्ञाऽऽदीपितानि सन्ति रुदन्ति ३ अत्राणानि अशरणानि कालधर्मेण सयुक्तानि । ततः स सिंहसेनो राजैतत्कर्मा ४ सुबहु यावत् समर्ज्य चतुस्त्रिशतं वर्षशतानि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा षष्ठ्यां पृथिव्यामुत्कर्षेण द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिरुपपन्नः ।

स ततोऽनन्तरमुद्वृत्त्येहैव रोहीतके नगरे दत्तस्य सार्थवाहस्य कृष्णश्रिया भार्यायाः कुक्षौ दारिकतयोपपन्नः । ततः सा कृष्णश्रीर्नवसु मासेषु यावद् दारिकां प्रजाता सुकुमालसुरूपाम् । ततस्तस्या दारिकाया अम्बापितरौ निर्वृत्तद्वादशाहिकाया विपुलमशनं ४ यावद् मित्र०

मालसुरूवं । तते णं तीसे दारियाए अम्मापितरो निव्वत्तबारसाहियाए विउलं असणं ४ जाव मेत्त० नामधेज्जं करेंति–होउ णं दारिया देवदत्ता नामेणं । तते णं सा देवदत्ता पंचधातिपरिग्गहिया जाव परिवड्ढति । तते णं सा देवदत्ता दारिया उम्मुक्कबालभावा जोव्वणेण रूवेण लावण्णेण जाव अतीव उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था । तते णं सा देवदत्ता दारिया अण्णया कयाइ ण्हाया जाव विभूसिया बहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता उप्पिं आगासतलगंसि कणगतिंदूसएणं कीलमाणी विहरति । इमं च णं वेसमणदत्ते राया ण्हाते जाव विभूसिते आसं दुरूहति २ बहूहिं पुरिसेहिं सद्धिं संपरिवुडे आसवाहणियाए णिज्जायमाणे दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स अदूरसामंतेणं वीतीवयति । तते

नामधेयं कुरुतः–भवतु दारिका देवदत्ता नाम्ना । ततः सा देवदत्ता पञ्चधात्रीपरिगृहीता यावत् परिवर्धते । ततः सा देवदत्ता दारिकोन्मुक्तबालभावा यौवनेन रूपेण लावण्येन यावदतीवोत्कृष्टोत्कृष्टशरीरा जाता चाप्यभूत् । ततः सा देवदत्ता दारिकाऽन्यदा कदाचित् स्नाता यावद् विभूषिता बहुभिः कुब्जाभिर्यावत् परिक्षिप्ता उपर्याकाशतले कनककन्दुकेन क्रीडन्ती विहरति । इतश्च वैश्रमणदत्तो राजा स्नातो यावद् विभूषितोऽश्वमारोहति २ बहुभिः पुरुषैः सार्धं संपरिवृत्तोऽश्ववाहनिकया निर्यान् दत्तस्य गाथापतेर्गृहस्यादूरासन्ने व्यतिव्रजति । ततः स वैश्रमणो राजा यावद् व्यतिव्रजन् देवदत्तां दारिकामुपर्याकाशतले यावत् पश्यति २ देवदत्ताया दारिकाया रूपेण च यौवनेन च लावण्येन

णं से वेसमणे राया जाव वीतीवयमाणे देवदत्तं दारियं उप्पिंआगासतलगंसि जाव पासति २ देवदत्ताए दारि-
याए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य जायविम्हए कोडुंबियपुरिसे सद्दावेति सद्दावेत्ता एवं वयासी;—
'कस्स णं देवाणुप्पिया ! एसा दारिया ? किं च नामधिज्जेणं ?' ततेणं ते कोडुंबिया वेसमणरायं
करतल० एवं वयासि;—'एस णं सामी ! दत्तस्स सत्थवाहस्स धूया कण्हसिरीअत्तया देवदत्ता णामं दारिया
रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा ।' ततेणं से वेसमणे राया अस्सवाहिणियाओ
पडिणियत्ते समाणे अब्भिंतरट्ठाणिज्जे पुरिसे सद्दावेति २ एवं वयासी—'गच्छह णं तुब्भे देवा० दत्तस्स
धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तदारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेह, जइवि य सा सयंरज्जसुंका'।

गखंभ 'त्ति अनेकस्तम्भशतसंनिविष्टामित्यर्थः । 'पासा' इत्यनेन "पासाइयं दरिसणिज्जं अभिरूवं पडिरूवं" इति दृश्यम् । 'जइवि

च जातविस्मयः कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वैवमवादीत्;—'कस्य देवानुप्रियाः ! एषा दारिका ? का च नामधेयेन ?' ततस्तं कौटुम्बिका वैश्रमणराजं करतल० एवमवादिषुः—'एषा स्वामिन् ! दत्तस्य सार्थवाहस्य दुहिता कृष्णश्र्यात्मजा देवदत्ता नाम दारिका रूपेण च यौवनेन च लावण्येन चोत्कृष्टोत्कृष्टशरीरा'। ततः स वैश्रमणो राजाऽश्ववाहिनिकातः प्रतिनिवृत्तः सन्नभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषान् शब्दयति २ एवमवादीत्,—गच्छत यूयं देवा० दत्तस्य दुहितरं कृष्णश्रिय आत्मजां देवदत्तां दारिकां पुष्यनन्दिनो युवराजस्य भार्यातया वृणी-

तते णं ते अब्भिंतरट्ठाणिजा पुरिसा वेसमणरण्णा एवं वुत्ता समाणा हट्ठ० करयल० जाव एयं पडिसुणंति २ ण्हाया जाव सुद्धप्पवेसा संपरिवुडा जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव उवागया। तते णं से दत्ते सत्थवाहे ते पुरिसे एज्जमाणे पासति। पासित्ता हट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेति सत्तट्ठपयाइं अब्भुग्गते आसणेणं उवनिमंतेति। उवनिमंतेत्ता ते पुरिसे आसत्थे वीसत्थे सुहासणवरगते एवं वयासि–'संदिसंतु णं देवाणु० किमागमणपओयणं ?' तते णं ते रायपुरिसा दत्तं सत्थवाहं एवं वयासि 'अम्हे णं देवा० तव धूयं कण्हसिरिअत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो

य सा सयरज्जसुंक'त्ति यद्यपि सा स्वकीयराज्यशुल्का–स्वकीयराजलभ्येत्यर्थः 'जुत्तं च' ति संगतम्। 'पत्तं व'त्ति पात्रं वा,

ध्वम्, यद्यपि च सा स्वराज्यशुल्कम्'। ततस्तेऽभ्यन्तरस्थानीयाः पुरुषा वैश्रमणराजेनैवमुक्ताः सन्तो हृष्ट० करतल० यावदेतत् प्रतिशृण्वन्ति २ स्नाता यावच्छुद्धप्रवेषाः संपरिवृता यत्रैव दत्तस्य गृहं तत्रैवोपागताः। ततः स दत्तः सार्थवाहस्तान् पुरुषानायतः पश्यति। दृष्ट्वा हृष्ट० आसनादभ्युत्तिष्ठति। सप्ताष्टपदान्यभ्युद्गत आसनेनोपनिमन्त्रयति। उपनिमन्त्र्य तान् पुरुषानाश्वस्तान् विश्वस्तान् सुखासनवरगतान् एवमवादीत्,–'सदिशन्तु देवानु० किमागमनप्रयोजनम् ?' ततस्ते राजपुरुषा दत्तं सार्थवाहमेवमवादिषुः—'वनं देवा० तव दुहितर

भारियत्ताए वरेमो, तं जति णं जाणासि देवा० जुत्तं वा पत्तं वा सलाहणिज्जं वा सरिसो वा संजोगो, ता दिज्जउ णं देवदत्ता पूसणंदिस्स जुवरण्णो, भण देवाणु० किं दलयामो सुंकं ?' तते णं से दत्ते ते अब्भंतरट्ठाणिज्जे पुरिसे एवं व०—' एतं चेव णं देवाणुप्पिया ! ममं सुंकं जं णं वेसमणदत्ते राया मम दारियाणिमित्तेणं अणुगिण्हइ' । ते ठाणपुरिसे विउलेणं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेति २ पडिविसज्जेति । तते णं ते ठाणपुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवा० २ वेसमणस्स रण्णो एतमट्ठं निवेदंति । तते णं से दत्ते गाहावती अण्णया कयाइ सोहणंसि तिहिकरणदिवसणक्खत्तमुहुत्तंसि विउलं

अवसरप्राप्तं वा । ' सलाहणिज्जं व ' त्ति श्लाघ्यमिदम् । ' सरिसो व ' त्ति उचितः संयोगो वधूवरयोरिति । ' आयंते ' त्ति आचान्तो

कृष्णश्र्यात्मजां देवदत्तां दारिकां पुष्यनन्दिनो युवराजस्य भार्यातया वृणीमहे, तद् यदि जानासि देवा० युक्तं वा पात्रं वा श्लाघनीयं वा, सदृशो वा संयोगः, तदा दीयतां देवदत्ता पुष्यनन्दिने युवराजाय, भण देवानु० किं दापयामः शुल्कम् ?' ततः स दत्तस्तानभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषानेवमवदत्,—' एतदेव देवानुप्रियाः ! मम शुल्कं यद् वैश्रमणदत्तो राजा मां दारिकानिमित्तेनानुगृह्णाति ' । तान् स्थानपुरुषान् विपुलेन पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालंकारेण सत्कारयति ३ प्रतिविसृजति । ततस्ते स्थानपुरुषा यत्रैव वैश्रमणो राजा तत्रैवोपा० २ वैश्रमणाय राज्ञ एनमर्थं निवेदयन्ति । ततः स दत्तो गाथापतिरन्यदा कदाचिच्छोभने तिथिकरणदिवसनक्षत्रमुहूर्त्ते विपुलमशनं ४ उपस्कारयति

असणं ४ उवक्खडावेति २ मित्तनाति० आमंतेति । ण्हाते जाव० पायच्छित्ते सुहासणवरगते तेणं मित्तं० सद्धिं संपरिवुडे तं विउलं असणं ४ आसादे० ४ एवं च णं विहरति । जिमितभुत्तुत्तरागते आयंते ३ तं मित्तणाइ० विउलगंधपुप्फ० जाव अलंकारेणं सक्कारेति २ देवदत्तं दारियं ण्हायं जाव विभूसियसरीरं पुरिससहस्सवाहिणिं सीयं दुरूहेति २ सुवहुमित्त० जाव सद्धिं संपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव नाइयरवेणं रोहीडगं णगरं मज्झं २ जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छति

जलग्रहणात्, 'चोक्ख'त्ति चोक्षः सिक्थलेपाद्यपनयनात्, किमुक्तं भवति 'परमसुइभूए'त्ति अत्यन्तं शुचीभूत इति । 'ण्हायं' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्—"कयवलिकम्मं कयकोउयमंगलपायच्छित्तं सव्वालंकार—"त्ति । 'सुवहुमित्त' इत्यत्र यावत्करणात् "णियगसयणसंबंधिपरिजणेण"त्ति दृश्यम् । 'सव्विड्ढीए' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्—"सव्वजुईए" सर्वद्युत्याऽऽभरणादिसंबन्धिन्या, सर्वयुक्त्या वा उचितेषु वस्तुघटनालक्षणया, "सव्ववलेण" सर्वसैन्येन "सव्वसमुदएण" पौरादिमीलनेन,

२ मित्रज्ञाति० आमन्त्रयति । स्नातो यावत्० प्रायश्चित्तः सुखासनवरगतस्तेन मित्र० सार्धं संपरिवृतस्तद् विपुलमशनं ४ आस्वादयन् एवं च विहरति । जिमितभुक्तोत्तरागत आचान्तः ३ तं मित्रज्ञाति० विपुलगन्धपुष्प० यावदलंकारेण सत्कारयति २ देवदत्तां दारिकां स्नातां यावद् विभूषितशरीरां पुरुषसहस्रवाहिनीं शिविकामारोहयति २ सुवहुमित्र० यावत् सार्धं संपरिवृतः सर्वर्द्ध्या यावद् नादितरवेण रोहीतकं नगरं मध्यं २ यत्रैव वैश्रमणराजस्य गृहं, यत्रैव वैश्रमणो राजा तत्रैवोपागच्छति २ करतल० यावद् वर्धयति २ वैश्रमणराज्ञे देवदत्तां

२ करयल० जाव वद्धावेति २ वेसमणरण्णो देवदत्तं दारियं उवणेति। तते णं से वेसमणे राया देवदत्तं दारियं उवणीतं पासित्ता हट्ठ० विउलं असणं ४ उवक्खडावेति २ मित्तनाति० आमंतेति जाव सक्कारेति २ पूसणंदिकुमारं देवदत्तं दारियं पट्टयं दुरुहेति २ सेयापीतेहिं कलसेहिं मज्जावेति २ वरनेवत्थाइं करेति, २ अग्गिहोमं करेति। पूसणंदिकुमारं देवदत्ताए पाणिं गिण्हावेति। तते णं से वेसमणदत्ते राया पूसणंदिस्स कुमारस्स देव-

"सव्वायरेण" सर्वोचितकृत्यकरणरूपेण, "सव्वविभूईए" सर्वसंपदा, "सव्वविभूसाए" समस्तशोभया, "सव्वसंभमेण" प्रमोदकृतौत्सुक्येन, "सव्वपुप्फगंधमल्लालंकारेण" "सव्वतूरसद्दसंनिनाएण" सर्वतूर्यशब्दानां मीलने यः संगतो नितरां नादो महान् घोषस्तेनेत्यर्थः; अल्पेष्वपि ऋद्ध्यादिषु सर्वशब्दप्रवृत्तिर्दृष्टा, अत आह–"महता इड्ढीए महता जुईए महता बलेणं महता समुदएणं महता वरतुरियजमगसमगपवाइएणं" 'जमगसमग' त्ति युगपत्, एतदेव विशेषेणाह–"संखपणवपडहभेरिझल्लरिखरमुहिहुडुक्कमुरवमुइंगदुंदुहिनिग्घोसनाइयरवेणं" तत्र शंखादीनां नितरां घोषो निर्घोषो महाप्रयत्नोत्पादितः शब्दः, नादितं ध्वनिमात्रम्, एतद्द्वयलक्षणो यो रवः स तथा तेनेति। 'सेयापीएहिं' ति रजतसुवर्णमयैरित्यर्थः। 'सिरीए देवीए मायाभत्ते यावि

दारिकामुपनयति। ततः स वैश्रमणो राजा देवदत्तां दारिकामुपनीतां दृष्ट्वा हृष्ट० विपुलमशनं ४ उपस्कारयति २ मित्रज्ञाति० आमन्त्रयति यावत् सत्कारयति २ पुष्यनन्दिकुमारं देवदत्तां दारिकां पट्टमारोहयति २ श्वेतपीतैः कलशैर्मज्जयति २ वरनेपथ्यौ करोति २, अग्निहोमं करोति। पुष्यनन्दिकुमारं देवदत्तायाः पाणिं ग्राहयति। ततः स वैश्रमणदत्तो राजा पुष्यनन्दिनः कुमारस्य देवदत्तया सर्वर्द्ध्या यावद्

दत्ताए सव्विड्ढीए जाव रवेणं महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं पाणिग्गहणं कारवेति २ देवदत्ताए अम्मापियरो मित्त० जाव परियणं च विउलं असणं ४ वत्थगन्धमल्लालंकारेण य सक्कारेति २ पडिविसज्जेति ।

ततेणं स पूसणंदिकुमारे देवदत्ताए दारियाए सद्धिं उप्पिं पासाय० फुट्ट० बत्तीस० उवगेज्ज जाव विहरति । तते णं से वेसमणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते । नीहरणं जाव राया जाए पूसणंदी । तते णं से पूसणंदी राया सिरीए देवीए मायाभत्ते यावि होत्था । कल्लाकल्लं जेणेव सिरी देवी तेणेव उवा० २ सिरीए देवीए पायवडणं करेति । सतपागसहस्सपागेहिं तेल्लेहिं अब्भंगावेति ।

होत्थ' त्ति श्रिया देव्या 'माता' इति बहुमानबुद्ध्या भक्तो मातृभक्तश्चाप्यभूत् । 'कल्लाकल्लं' ति प्रातः प्रातः। 'गंधवट्टएणं' ति गन्धचूर्णेन । 'जिमियभुत्तुत्तरागयाए' त्ति जेमितायां कृतभोजनायां तथा भुक्तोत्तरमागतायां स्वस्थानमिति भावार्थः; उदारान्

रवेण महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन पाणिग्रहणं कारयति २ देवदत्ताया अम्बापितरौ मित्र० यावत् परिजनं च विपुलाशन० ४ वस्त्रगन्धमाल्यालंकारेण च सत्कारयति २ प्रतिविसृजति । ततः स पुष्यनन्दिकुमारो देवदत्तया दारिकया सार्धमुपरिप्रासाद० द्वात्रिंशत्० उपमीयमानो यावद् विहरति । ततः स वैश्रमणो राजाऽन्यदा कदाचित् कालधर्मेण सयुक्तः । निस्सरणं यावद् राजा जातः पुष्यनन्दी । ततः स पुष्यनन्दी राजा श्रियो देव्या मातृभक्तश्चाप्यभवत् । कल्याकल्यि यत्रैव श्रीर्देवी तत्रैवोपा० २ श्रिया देव्याः पादपतनं करोति । शतपाकसह-

अट्ठिसुहाए मंस० तया० चम्म० रोमसुहाए चउव्विहाए संवाहणाए संवाहावेति । सुरहिणा गन्धवट्ट-एणं उव्वट्टावेति २ तिहिं उदएहिं मज्जावेति, तं जहा—उसिणोदएणं सीओदएणं, गन्धोदएणं । विउलं असणं ४ भोयावेति । सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तुत्तरागयाए ततो पच्छा ण्हाति वा भुंजति वा, उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरति ।

तते णं तीसे देवदत्ताए देवीए अण्णया कयाइ पुव्वरत्तावरत्त० कुडुंबजागरि० इमे एयारूवे अज्झत्थिते ४—एवं खलु पूसणंदी राया सिरीए देवीए माइभत्ते जाव विहरति, तं एएणं वक्खेवेणं नो

मनोज्ञान् भोगान् भुञ्जानो विहरति । 'पुव्वरत्तावरत्त' त्ति पूर्वरात्रापररात्रकालसमये रात्रेः पूर्वभागे पश्चाद्भागे चेत्यर्थः । 'मज्जावीय' त्ति । पीतमद्या । 'विरहियसयणिज्जंसि' त्ति विरहिते विजनस्थाने शयनीयं विरहितशयनीयं तत्र । 'परामुसइ' त्ति

स्नपाकाभ्यां तैलाभ्यामभ्यञ्जयति । अस्थिसुखया मांस० त्वक्० चर्म० रोमसुखया चतुर्विधया संवाहनया संवाहयति । सुरभिणा गंधवर्तकेनो-द्वर्तयति २ त्रिभिरुदकैर्मज्जयति, तद् यथा—उष्णोदकेन, शीतोदकेन, गन्धोदकेन । विपुलमशनं ४ भोजयति श्रियां देव्यां स्नातायां यावत् प्रायश्चित्तायां यावज्जिमितभुक्तोत्तरागतायां ततः पश्चात् स्नाति वा भुङ्क्ते वा, उदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति ।

ततस्तस्या देवदत्ताया देव्या अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्रापररात्रं कुटुम्बजागर्यया० अयमेतद्रूप आध्यात्मिकः ४—एवं खलु पुष्यनन्दी

संचाएमि अहं पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं उरा० भुंजमाणी विहरित्तए। तं सेयं खलु ममं सिरिं देविं अग्गिप्पओएण वा सत्थ० विसप्पओएण वा जीवियाओ ववरोवेत्ता पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं उरा० भुंजमाणी विहरित्तए। एवं संपहेति २ सिरीए देवीए अंतराणि य २ पडिजागरमाणी २ विहरति। तते णं सा सिरी देवी अण्णया कयाति मज्जावीता विरहियसयणिज्जंसि सुहप्पसुत्ता जाया यावि होत्था। इमं च णं देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छति २ सिरिं देविं मज्जावीतं विरहियसयणिज्जंसि सुहप्पसुत्तं पासति २ दिसालोयं करेति २ जेणेव भत्तघरे तेणेव उवा० २ लोहदंडं परामुसति २ लोहदंडं तावेति २ तत्तं समजोतिभूतं फुल्लकिंसुयसमाणं संडासएणं गहाय जेणेव सिरी देवी तेणेव

राजा श्रिया देव्या मातृभक्तो यावद् विहरति, तदेतेनावक्षेपेण नो संशक्नोम्यहं पुष्यनन्दिना राज्ञा सार्धमुदारान्० भुञ्जाना विहर्त्तुम्। तत् श्रेयः खलु मम श्रियं देवीमग्निप्रयोगेण वा शस्त्र० विषप्रयोगेण वा जीविताद् व्यपरोप्य पुष्यनन्दिना राज्ञा सार्धमुदारान् भुञ्जानाया विहर्त्तुम्। एवं संप्रेक्षते २ श्रिया देव्या अन्तराणि च २ प्रति जागरयन्ती २ विहरति। ततः सा श्रीर्देवी अन्यदा कदाचिद् मद्यपीता विरहितशयनीये सुखप्रसुप्ता जाता चाप्यभवत्। इतश्च देवदत्ता देवी यत्रैव श्रीर्देवी तत्रैवोपागच्छति २ श्रियं देवीं मद्यपीतां विरहितशयनीये सुखप्रसुप्तां पश्यति २ दिगालोकं करोति २ यत्रैव भक्तगृहं तत्रवोपा० २ लोहदण्डं परामृशति २ लोहदण्डं तापयति २ तप्तं ज्योतिःसमभूतं फुल्लकिंशुकसमानं

नवमे देवदत्ता कृत-श्रीदेवी-मारण-संकल्पः

उवा० २ सिरीए देवीए अवाणंसि पक्खिवेति । तते णं सा सिरी देवी महता २ सद्देणं आरसित्ता काल-
धम्मुणा संजुत्ता । तते णं तीसे सिरीए देवीए दासचेडीओ आरसियसद्दं सोच्चा निसम्म जेणेव सिरी
देवी तेणेव उवा० २ देवदत्तं देविं ततो अवक्कममाणिं पासंति । जेणेव सिरी देवी तेणेव उवा० २
सिरिं देविं निप्पाणं निच्चेट्ठं जीवविप्पजढं पासंति, हा हा अहो अकज्जमिति कट्टु रोयमाणीओ २
जेणेव पूसणंदी राया तेणेव उवा० २ पूसणंदिरायं एवं वयासी;—' एवं खलु सामी ! सिरी देवी देव-
दत्ताए देवीए अकाले चेव जीवियाओ ववरोविया ' ।

गृह्णाति । ' समजोइभूयं ' ति समस्तुल्यो ज्योतिषाऽग्निना भूतो जातो यः स तथा तम् । ' रोयमाणीउ ' त्ति अश्रुविमोचनात्; इहा-
न्यदपि पदद्वयमध्येयम्, तद्यथा—" कंदमाणीओ " आक्रन्दशब्दं कुर्वत्यः " विलवमाणीउ " त्ति विलापान् कुर्वत्यः ।

सदंशकेन गृहीत्वा यत्रैव श्रीर्देवी तत्रैवोपा० २ श्रिया देव्या अपाने प्रक्षिपति । ततः सा श्रीर्देवी महता २ शब्देनारस्य कालधर्मेण संयुक्ता ।
ततस्तस्या श्रियो देव्या दासचेट्य आरसितशब्दं श्रुत्वा निशम्य यत्रैव श्रीर्देवी तत्रैवोपा० २ देवदत्तां देवीं ततोऽपक्रामन्तीं पश्यन्ति । यत्रैव
श्रीर्देवी तत्रैवोपा० २ श्रियं देवीं निष्प्राणां निश्चेष्टां जीवविप्रहीणां पश्यन्ति २ हा हा अहो अकार्यमिति कृत्वा रुदत्यः २ यत्रैव पुष्यनन्दी
राजा तत्रैवोपा० २ पुष्यनन्दिराजमेवमवदन्,—' एवं खलु स्वामिन् ! श्रीर्देवी देवदत्तया देव्या अकाल एव जीविताद् व्यपरोपिता ' ।

तते णं से पूसणंदी राया तासिं दासचेडीणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म महया मातिसोएणं अप्फुण्णे समाणे परसुनियत्ते विव चंपगवरपायवे धसेति धरणीयलंसि सव्वंगेहिं सण्णिपडिते। तते णं से पूसणंदी राया मुहुत्तंतरेणं आसत्थे समाणे बहूहिं राईसर० जावसत्थवाहेहिं मित्त० जाव परियणेण य सद्धिं रोयमाणे २ सिरीए देवीए महता इड्ढीसक्कारसमुदएणं नीहरणं करेति २ आसुरुत्ते ४ देवदत्तं देविं पुरिसेहिं गेण्हावेति २ एतेणं विहाणेणं वज्झं आणावेति। तं एवं खलु गोतमा! देवदत्ता देवी पुरा जाव विहरति।'

'आसुरुत्ते' त्ति आशु शीघ्रं रुप्तः कोपेन विमोहितः; इहान्यदपि पदचतुष्कं दृश्यम्, तद्यथा—"रुट्ठे" त्ति उदितरोषः, "कुविए" त्ति प्रवृद्धकोपोदयः, "चंडक्किए" त्ति प्रकटितरौद्ररूपः "मिसिमिसीमाणे" त्ति कोपाग्निना दीप्यमान इव ।नवमाध्ययनविवरणम्॥

ततः स पुष्यनन्दी राजा तासां दासचेटीनामन्तिक एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य महता मातृशोकेनाऽक्रान्तः सन् परशुनिकृत्त इव चम्पकवरपादपो घसिति धरणीतले सर्वाङ्गैः संनिपतितः। ततः स पुष्यनन्दी राजा मुहूर्त्तान्तरेणाश्वस्तः सन् बहुभी राजेश्वर० यावत् सार्थवाहैर्मित्त्र० यावत् परिजनेन च सार्धं रुदन् २ श्रियो देव्या महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन निस्सरणं करोति २ आसुरोक्तः ४ देवदत्तां देवीं पुरुषैर्ग्राहयति २ एतेन विधानेन वध्यामाज्ञापयति। तदेवं खलु गौतम! देवदत्ता देवी पुरा यावद् विहरति।

‘ देवदत्ता णं भंते ! देवी इतो कालमासे कालं किच्चा कहिं गमिहिति ? कहिं उववज्जिहिति ?’ ‘ गोतमा ! असीतिं वासाइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उववज्जिहिति । संसारो वणस्सति० । ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता गंगपुरे णगरे हंसत्ताए पच्चायाहिति । से णं तत्थ साउणिएहिं वहिते समाणे तत्थेव गंगपुरे सेट्ठि० बोही० सोहम्मे० महाविदेहे सिज्झिहिति० । णिक्खेवो ॥ (सू० ३१)

॥ दुहविवागस्स णवमं अज्झयणं समत्तं ॥

‘ देवदत्ता भदन्त ! देवी इतः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति ? कुत्रोपपत्स्यते ? ’ ‘ गौतम ! अशीतिं वर्षाणि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वाऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यामुपपत्स्यते । संसारो वनस्पति० । ततोऽनन्तरमुद्वृत्त्य गङ्गापुरे नगरे हंसतया प्रत्यायास्यति । स तत्र शाकुनिकैर्हतः संस्तत्रैव गङ्गापुरे श्रेष्ठि० बोधिः० सौधर्मे० महाविदेहे सेत्स्यति० । निक्षेपः ।

॥ दुःखविपाकस्य नवममध्ययन समाप्तम् ॥

अथ-अञ्जु०सुताख्यं दशममध्ययनम् ॥

जति णं भंते समणेणं भगवता० दसमस्स उक्खेवो । एवं खलु जम्बू ! तेणं कालेणं २ वद्ध-माणपुरे णामं णगरे होत्था । विजयवड्ढमाणे उज्जाणे । माणिभद्दे उक्खे । विजयमित्ते राया । तत्थ णं धणदेव नामं सत्थवाहे होत्था अड्ढे । पियंगू भारिया । अंजू दारिया जाव सरीरा । समोसरणं । परिसा जाव गया । तेणं कालेणं २ जेट्ठे जाव अडमाणे विजयमित्तस्स रण्णो गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामंतेणं वीइवयमाणे पासति एगं इत्थियं सुक्खं भुक्खं निम्मंसं किडिकिडिभूयं अट्ठिचम्मावणद्धं णीलसाडगणियत्थं कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं कूवमाणिं । पासित्ता चिंता । तहेव जाव एवं वयासी;—

यदि भदन्त ! श्रमणेन भगवता० दशमस्योपक्षेपः । एवं खलु जम्बो ! तस्मिन् काले वर्धमानपुरं नाम नगरमभूत् । विजयवर्धमानमुद्यानम् । माणिभद्रो यक्षः । विजयमित्रो राजा । तत्र धनदेवो नाम सार्थवाहोऽभवदाढ्यः प्रियङ्गूर्भार्या । अञ्जूर्दारिका यावत् शरीरा । समवरसणम् । परिषद् यावद् गता । तस्मिन् काले २ ज्येष्ठो यावदटन् विजयमित्रस्य राज्ञो गृहस्याशोकवनिकायां अदूरासन्ने व्यतिव्रजन् पश्यत्येकां स्त्रियं शुष्कां बुभुक्षितां निर्मांसां क्रिटिक्रिटीभूतामस्थिचर्मावनद्धां नीलशाटकनिवसितां कष्टानि करुणानि विस्वराणि कूजन्तीम् ।

'सा णं भंते ! इत्थिया पुव्वभवे का ?' वागरणं;—

'एवं खलु गोतमा ! तेणं कालेणं २ इहेव जंबुद्दीवं दीवे भारहे वासे इंदपुरे णामं णगरे। तत्थ णं इंददत्ते राया। पुढविसिरी णामं गणिया०। वण्णओ। तते णं सा पुढविसिरी गणिया इंदपुरे णगरे बहवे राईसर० जाव प्पभियओ चुण्णप्पओगेहि य जाव अभिओगित्ता उरालाइं माणुसभोगभोगाइं भुंजमाणी विहरति। तते णं सा पुढविसिरी गणिया एयकम्मा एयसमा० (४) सुबहुं पावं जाव समज्जिणित्ता पणतीसं वाससताइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसे० णेरइयत्ताए उववण्णा। सा णं तओ उव्वट्टित्ता इहेव वद्धमाणे णगरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियंगूभारियाए

दृष्ट्वा चिन्ता। तथैव यावदेवमवादीत्,—'सा भदन्त ! स्त्री पूर्वभवे का ?' व्याकरणम्,

'एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले २ इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे इन्द्रपुरं नाम नगरम्। तत्रेन्द्रदत्तो राजा। पृथिवीश्रीर्नाम गणिका०। वर्णकः। ततः सा पृथिवीश्रीर्गणिकेन्द्रपुरे नगरे बहून् राजेश्वर० यावत् प्रभृतीन् चूर्णप्रयोगैश्च यावदभियोज्योदारान् मानुषभोगभोगान् भुञ्जाना विहरति। ततः सा पृथिवीश्रीर्गणिकैतत्कर्मैतत्समाचारा सुबहु पापं यावत् समर्ज्य पञ्चत्रिंशत् वर्षशतानि परमायुः पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा षष्ठयां पृथिव्यामुत्कर्षेण० नैरयिकतयोपपन्ना। सा तत उद्वृत्यैहैव वर्धमाने नगरे धनदेवस्य सार्थवाहस्य प्रियङ्गूभार्यायाः कुक्षौ

कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णा । तते णं सा पियंगूभारिया णवण्हं मासाणं दारियं पयाया । नामं अंजू सिरी । सेसं जहा देवदत्ताए । तते णं से विजए राया आसवा० जहेव वेसमणदत्ते तहेव अंजुं पासति, णवरं अप्पणो अट्ठाए वरेति, जहा तेतली, जाव अंजूए दारियाए सद्धिं उप्पिं० जाव विहरति ।

तते णं तीसे अंजूए देवीए अण्णया कयाति जोणीसूले पाउब्भूते यावि होत्था । तते णं से विजए राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेति २ एवं वयासी;—गच्छह णं देवाणुप्पिया ! वद्धमाणपुरे णगरे सिंघा० जाव एवं वयह;—एवं खलु देवाणु० अंजूए देवीए जोणिसूले पाउब्भूते, जो णं इच्छति वेज्जो

अथ दशमे किंचिल्लिख्यते । 'जहा तेतलि' त्ति ज्ञाताधर्मकथायां यथा तेतलिसुतनामाऽमात्यः पोट्टिलाभिधानां कलादमूषिकारश्रेष्ठिसुतां याचयित्वाऽऽत्मनैव परिणीतवान्, एवमयमपीति ।

॥ दशमाऽध्ययनविवरणं समाप्तं, तत्समाप्तौ च समाप्तं प्रथमश्रुतस्कन्धविवरणमिति ॥

दारिकातयोपपन्ना। ततः सा प्रियंगूर्भार्या नवसु मासेषु दारिकां प्रजाता। नाम अञ्जूः। शेषं यथा देवदत्तायाः। ततः स विजयो राजाऽश्ववाहनिकया यथैव वैश्रमणदत्तस्तथैवाञ्जूं पश्यति, केवलमात्मनोऽर्थाय वृणीते, यथा तेतलिः, यावदञ्ज्वा दारिकया सार्धमुपरि० यावद् विहरति ।

ततस्तस्या अञ्ज्वा देव्या अन्यदा कदाचिद् योनिशूलं प्रादुर्भूतं चाप्यभूत्। ततः स विजयो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दाययति २ एवमवादीत्;—गच्छत देवानुप्रियाः! वर्धमानपुरे नगरे शृङ्गाटक० यावदेवं वदत,—एवं खलु देवानु० अञ्ज्वा देव्या योनिशूलं प्रादुर्भूतम्, य

वा ६ जाव उग्घोसेंति । तते णं ते बहवे वेज्जा वा ६ इमं एयारूवं सोच्चा निसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवा० अंजूए देवीए बहूहिं उप्पत्तियाहिं बुद्धीहिं परिणामेमाणा इच्छति अंजूए देवीए जोणिसूलं उवसामित्तए, नो संचाएंति उवसामित्तए । तते णं ते बहवे वेज्जा य ६ जाहे नो संचाएंति अंजूए देवीए जोणिसूलं उवसामित्तए, ताहे संता तंता परितंता जामेव दिसं पाउब्भूता तामेव दिसं पडिगता । तते णं सा अंजू देवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी सुक्का भुक्खा निम्मंसा कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं विलपति । एवं खलु गोतमा ! अंजू देवी पुरा जाव विहरति ।'

'अंजू णं भते ! देवी इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिति ? कहिं उववज्जिहिति ?'

इच्छति वैद्यो वा ३ यावदुद्घोपयन्ति । ततस्ते बहवो वैद्या वा ६ इमामेतद्रूपां श्रुत्वा निशम्य यत्रैव विजयो राजा तत्रैवोपा० अञ्ज्वा देव्या बहुभिरौत्पातिकीभिर्यावद् बुद्धिभिः परिणमयन्त इच्छन्त्यञ्ज्वा देव्या योनिशूलमुपशमयितुम्, नो संशक्नुवन्त्युपशमयितुम् । ततस्ते बहवोवैद्या ६ यदा नो सशक्नुवन्त्यञ्ज्वा देव्या योनिशूलमुपशमयितुम्, तदा श्रान्तास्तान्ताः परितान्ता यस्या एव दिशः प्रादुर्भूस्तातामेव दिशं प्रतिगताः । ततः साऽञ्जूर्देवी तया वेदनयाऽभिभूता सती शुष्का बुभुक्षिता निर्मांसा कष्टानि करुणानि विस्वराणि विलपति । एवं खलु गौतम ! अञ्जूर्देवी पुरा यावद् विहरति ।'

'अञ्जूर्भदन्त ! देवी इतः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति ? कुत्रोपपतस्यते ?' 'गौतम ! अञ्जूर्देवी नवतिं वर्षाणि परमायुः

'गोतमा ! अंजू णं देवी नउइं वासाइं परमाउं पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववण्णा। एवं संसारो जहा पढमो तहा णेयव्वं जाव वणस्सती। सा णं ततो अणंतरं उव्वट्टित्ता सव्वओभद्दे णगरे मयूरत्ताए पच्चायाहिति। से णं तत्थ साउणिएहिं वधिते समाणे तत्थेव सव्वओभद्दे णगरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिति। से णं तत्थ उम्मुक्क तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिति; पव्वज्जा; सोहम्मे।' 'ततो देवलोगाओ आउक्खएणं कहिं गच्छिहिति?' 'गोतमा! महाविदेहे, जहा पढमे जाव सिज्झिहिति जाव अंतं काहिति।' 'एवं खलु जंबू ! जाव समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' '४ सेवं भंते!' २ (सू० ३२)

॥ दुहविवागेसु दससु अज्झयणेसु पढमो सुयक्खंधो समत्तो ॥

पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वास्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकतयोपपन्ना। एवं संसारो यथा प्रथमस्तथा ज्ञातव्यो यथा वनस्पतिः। सा ततोऽनन्तरमुद्वृत्त्य सर्वतोभद्रे नगरे मयूरतया प्रत्यायास्यति। स तत्रोन्मुक्त० तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके केवलं बोधिं भोत्स्यते; प्रव्रज्या; सौधर्मे'। ततो देवलोकादायुः क्षयेण कुत्र गमिष्यति?' 'गौतम! महाविदेहं, यथा प्रथमो यावत् सेत्स्यति यावदन्तं करिष्यति।'

'एवं खलु जम्बो! यावत् श्रमणेन यावत् संप्राप्तेन दुःखविपाकानां दशमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः।' 'तदेवं भदन्त!।'

॥ दुःखविपाकेषु दशस्वध्ययनेषु प्रथमः श्रुतस्कन्धः समाप्तः ॥

अथ बीयसुयक्खंधो श्री सुबाहुकुमाराख्यं प्रथममध्ययनम् ॥

तेणं कालेणं २ रायगिहे णगरे गुणासिलए चेइए सुधम्मे समोसढे । जंबू जाव पज्जुवासति, एवं वयासी;–' जइ णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं अयमट्ठे पण्णत्ते, सुहविवागाणं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ?' तते णं से सुहम्मे अणगारे जंबूं अणगारं एवं वयासी;– ' एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता, तं जहा;–

सुबाहू १ भद्दनंदी य २ सुजाए ३ वासवे ४ तहेव जिणदासे ५ ।

तस्मिन् काले २ राजगृहे नगरे गुणशिले चैत्ये सुधर्मा समवसृतः । जम्बुर्यावत् पर्युपास्ते, एवमवादीत् ,—'यदि भदन्त ! श्रमणेन यावत् संप्राप्तेन दुःखविपाकानामयमर्थः प्रज्ञप्तः, सुखविपाकानां भदन्त ! श्रमणेन यावत् संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ?' ततः स सुधर्माऽनगारो जम्बुमनगारमेवमवदत् ,–' एवं खलु जम्बो ! श्रमणेन यावत् संप्राप्तेन सुखविपाकानां दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा,—

सुबाहुः १ भद्रनन्दी च २ सुजातः ३ वासवः ४ तथैव जिनदासः ५ । धनपतिश्च ६ महाबलः ७ भद्रनन्दी ८ महचन्द्रः ९ वरदत्तः १० ॥१॥

१–'सुबाहू १ भद्दनदी २ य, सुजाए ३ य सुवासवे ४ । तहेव जिणदासे ५, धणपतो य ६ महब्बले ७ ॥१॥ भद्दनदी ८ महचदे ९ वरदत्ते १०॥' एवमपि प्रत्यन्तरे ॥

धणपती य ६ महब्बलो ७ भद्दनंदी ८ महचंदे ९ वरदत्ते १० ॥ १ ॥

जति णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता, पढमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स सुहविवागाणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ?' तते णं से सुहम्मे जंबू अणगारं एवं वयासी;—' एवं खलु जम्बू ! तेणं कालेणं २ हत्थिसीसे णामं णगरे होत्था रिद्ध० । तस्स णं हत्थिसीसस्स णगरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभागे एत्थ णं पुप्फकरंडए णामं उज्जाणे होत्था सव्वोउय० । तत्थ णं कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खायतणे होत्था दिव्वे । तत्थ णं हत्थिसीसे णगरे अदीणसत्तू नामं राया होत्था महया० । तस्स णं अदीणसत्तुस्स रण्णो धारिणीपामोक्खं देवीसहस्सं

अथ द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य प्रथमाध्ययने किंचिल्लिख्यते । ' सव्वोउय ' त्ति इदमेवं दृश्यम्—" सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे रम्मे

' यदि भदन्त ! श्रमणेन यावत् संप्राप्तेन सुखविपाकानां दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि, प्रथमस्य भदन्त ! अध्ययनस्य सुखविपाकानां यावत् संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ?' ततः स सुधर्मा जम्बुमनगारमेवमवादीत् ,—'एवं खलु जम्बो ! तस्मिन् काले २ हस्तिशीर्षं नाम नगरमभूदृद्ध० । तस्माद् हस्तिशीर्षाद् नगराद् बहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागेऽत्र पुष्पकरण्डकं नामोद्यानमभवत् सर्वर्तुक० । तत्र कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायतनमभूद् दिव्यम् । तत्र हस्तिशीर्षे नगरेऽदीनशत्रुर्नाम राजाऽभूद् महा० । तस्यादीनशत्रो राज्ञो धारिणीप्रमुखं देवीसहस्रमवरोधे चाप्यभवत् ।

ओरोहे यावि होत्था। तते णं सा धारिणी देवी अण्णया कयाइ तंसि तारिसगंसि वासभवणंसि सीहं सुमिणे० जहा मेहजम्मणं तहा भाणियव्वं। सुबाहुकुमारे जाव अलंभोगसमत्थं वावि जाणेंति २ अम्मापियरो पंच पासायवडंसगसयाइं कारेंति अब्भुगय० भवणं, एवं जहा महब्बलस्स रण्णो, णवरं पुप्फनंदणवणप्पगासे पासाइए ४"। 'तंसि तारिसगंसि वासभवणंसि' इति तस्मिंस्ताद्दशे राजलोकोचिते वासगृहे इत्यर्थः। 'जहा मेहजम्मणं' ति ज्ञाताधर्मकथायां प्रथमाध्ययने यथा मेघकुमारस्य जन्मवक्तव्यतोक्ता, एवमत्रापि सा वाच्येति, नवरमकालमेघदोहदवक्तव्यता नास्तीह। 'सुबाहुकुमारे' इह यावत्करणादिदं दृश्यम्–"बावत्तरीकलापंडिए नवंगसुत्तपडिबोहिए" नवाङ्गानि श्रोत्र २ चक्षु २ घ्राण २ रसना १ त्वङ् १ मनो १ लक्षणानि सुप्तानि सन्ति प्रतिबोधितानि यौवनेन यस्य स तथा, "अट्ठारसदेसीभासाविसारए" इत्यादि यावद् "अलंभोगसमत्थे जाए यावि होत्था, तएणं तस्स सुबाहुस्स कुमारस्स अम्मापियरो सुबाहुकुमारं बावत्तरीकलापंडियं जाव अलंभोगसमत्थं साहसियं वियालचारिं जाणेंति जाणित्ता"। पंच प्रासादावतंसकशतानि कारयन्ति। किंभूतानीत्याह–'अब्भुगय'त्ति "अब्भुगयमूसियपहसिए" इत्यादि। 'भवण'ति एकं च भवनं कारयन्ति। अथ प्रासाद-भवनयोः कः प्रतिविशेषः? प्रासादः स्वगतायामापेक्षया द्विगुणोच्छ्रायः, भवनं तु आयामापेक्षया पादोनसमुच्छ्रयमेवेति। इह च प्रासादा

ततः सा धारिणी देव्यन्यदा कदाचित् तस्मिंस्ताद्दशे वासभवने सिंहं स्वप्ने० यथा मेघजन्म तथा भणितव्यम्। सुबाहुकुमारो यावदलंभोगसमर्थं चापि जानीतः २ अम्बापितरौ पञ्च प्रासादावतंसकशतानि कारयतः, अभ्युद्गत० भवनम्, एवं यथा महाबलस्य राज्ञः,

चूलापामोक्खाणं पंचण्हं रायवरकण्णगसयाणं एगदिवसेणं पाणिं गेण्हावेंति, तहेव पंचसइओ दाओ जाव उप्पिंपासायवरगते फुट्ट० जाव विहरति ।

तेणं कालेणं २ समणे भगवं० । समोसरणं । परिसा निग्गया । अदीणसत्तू निग्गते जहा कूणिए ।

वधूनिमित्तं, भवनं च कुमाराय । 'एवं जहा महाबलस्स'त्ति भवनवर्णको विवाहवक्तव्यता च यथा भगवत्यां महाबलस्योक्ता, एवमस्यापि वाच्या; केवलं तत्र 'कमलश्रीप्रमुखाणाम्' इत्युक्तम्, इह तु 'पुष्पचूलाप्रमुखाणाम्' इति वाच्यम् । एतदेव दर्शयन्नाह–'नवरं' इत्यादि । 'तहेव'त्ति यथा महाबलस्येत्यर्थः । 'पंचसइओ दाओ'त्ति "पंच सयाइं हिरण्णकोडीणं, पंच सयाइं सुवण्णकोडीणं" इत्यादि दानं वाच्यम्; इह यावत्करणादेवं दृश्यम्–"तए णं से सुबाहुकुमारे एगमेगाए भारियाए एव मेगं हिरण्णकोडिं दलयति" इत्यादि वाच्यं, यावत् " अन्नं च विपुलं धणकणगरयणमणिमोत्तियसंखसिलप्पवालमाइयं दलयइ; तए णं से सुबाहुकुमारे"त्ति । 'उप्पिं पासायवरगए' प्रासादवरस्योपरि स्थित इत्यर्थः । 'फुट्ट' इह यावत्करणादिदं दृश्यम्–"फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं" स्फुटद्भिर्मृदंगमुखपुटैरतिरभसास्फालनादित्यर्थः "वरतरुणीसंपउत्तेहिं" वरतरुणीसंप्रयुक्तैः "बत्तीसइबद्धेहिं नाडएहिं" द्वात्रिंशद्भक्तिनिबद्धैः 'द्वात्रिंशत्पात्रनिबद्धैः' इत्यन्ये "उवगिज्जमाणे उवलालिज्जमाणे माणुस्सए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणे"त्ति । 'जहा कूणिए'त्ति यथौप-

केवलं पुष्पचूलाप्रमुखाणां पञ्चानां राजवरकन्यकाशतानामेकदिवसे पाणिं ग्राहयतः, तथैव पञ्चशतिको दायो यावदुपरिप्रासादवरगतः स्फुट यावद् विहरति। तस्मिन् काले २ श्रमणो भगवान्० । समवसरणम्। परिषद् निर्गता । अदीनशत्रुर्निर्गतो यथा कूणिकः। सुबाहुरपि यथा जमालिस्तथा

सुबाहूवि जहा जमाली तहा रहेणं णिग्गते जाव धम्मो कहिओ। राया परिसा गता। तते णं से सुबाहू कुमारे समणस्स भगवओ अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठ० उट्ठाए० जाव एवं वयासी;—'सद्दहामि णं भंते ! निग्गथं पावयणं० जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राईसर० जाव नो खलु अहं०, अहं णं देवा० अंतिए पंचाणुव्वतियं सत्तसिक्खावतियं (दुवालसविहं) गिहिधम्मं पडिवज्जामि'।

पातिके कूणिको राजा भगवद्वन्दनाय निर्गच्छन् वर्णितः, एवमयमपि वर्णयितव्य इति भावः। सुबाहूवि जहा जमाली तहा रहेणं निग्गओ'त्ति अयमर्थः येन भगवतीवर्णितप्रकारेण जमाली भगवद्भागिनेयो भगवद्वन्दनाय रथेन निर्गतः, अयमपि तेनैव प्रकारेण निर्गत इति; इह यावत्करणादिदं दृश्यम्—"समणस्स भगवओ महावीरस्स छत्ताइछत्तं पडागाइपडागं विज्ञाचारणे जंभए य देवे ओवयमाणे उप्पयमाणे य पासति, पासित्ता रहातो पच्चोरुहति २ त्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ" इत्यादि। 'हट्ठ'त्ति "हट्ठतुट्ठे" अतीव हृष्टः तुष्टः। "उट्ठाए'त्ति "उट्ठाए उट्ठेइ" इह यावत्करणादिदं दृश्यम्—"उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ २ त्ता" इति। सद्दहामि णं भंते ! निग्गथं, इत्यादि यत् सूत्र पुस्तके दृश्यते तद् वक्ष्यमाणवाक्यानुसारेणावगन्तव्यम्, तथाहि 'सद्दहामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं, पत्तियामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं, जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे

निर्गतो यावद् धर्मः कथितः। राजा परिषद् गता। ततः स सुबाहुः कुमारः श्रमणस्य भगवतोऽन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य हृष्ट० उत्थाय० यावदेवमवादीत्—'श्रद्दधामि भदन्त ! नैर्ग्रन्थं प्रवचनं० यथा देवानुप्रियाणामन्तिके बहवो राजेश्वर० यावद् नो खल्वहं०, अहं देवा०

'अहासुहं, मा पडिबंधं०'। तते णं से सुबाहू समणस्स अंतिए पंचाणुवतियं सत्तसिक्खावतियं गिहिधम्मं पडिवज्जति। तमेव रहं दुरूहति। जामेव दिसं पा० ता० पडिगते।

तेणं कालेणं २ जेट्ठे अंतेवासी इंदभूती जाव एवं व०—'अहो णं भंते! सुबाहुकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे, कंते २, पिए २, मणुण्णे २, मणोमे २, सोमे सुभगे पियदंसणे सुरूवे; बहुजणस्सवि य णं भंते!

राईसरतलवरमाडंबियकोडुंबियसेट्ठिसेणावइसत्थवाहपभियओ मुंडा भवित्ता अगाराउ अणगारियं पव्वयंति, नो खलु अहं तहा संचाएमि पव्वइत्तए; अहं णं देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं गिहिधम्मं पडिवज्जामि"। 'अहासुहं देवाणुप्पिया! मा पडिबंधं करेह'त्ति भगवद्वचनम्। 'तमेव' इदमेवं दृश्यम्—"तमेव चाउग्घंटं आसरहं"। 'जामेव' इत्यादि त्वेवं दृश्यम्—"जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए"त्ति। 'इंदभूई' इत्यत्र यावत्करणात् "णामं अणगारे गोयमगोत्तेण" इत्यादि दृश्यम्। 'इट्ठे' इष्यते स्मेतीष्टः। स च कृतविवक्षितकार्यापेक्षयापि स्यादित्याह—इष्टरूप इष्टस्वरूप इत्यर्थः। इष्ट इष्टरूपो वा कारणवशादपि स्यादित्याह—कान्तः कमनीयः, कान्तरूपः कमनीयस्वरूपः, शोभनः शोभनस्वभावश्चेत्यर्थः। एवंविधोऽपि कश्चित् कर्मदोषात् परेषां

अन्तिके पञ्चाणुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिक गृहिधर्मं प्रतिपद्ये'। 'यथासुखं, मा प्रतिबन्धम्' ततः स सुबाहुः श्रमणस्यान्तिके पञ्चाणुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिक गृहिधर्मं प्रतिपद्यते। तमेव रथमारोहति। यस्या एव दिशः प्रादुर्भूतस्तामेव दिशं प्रतिगतः।

तस्मिन् काले २ ज्येष्ठोऽन्तेवासीन्द्रभूतिर्यावदेवमवादीत्,—'अहो भदन्त! सुबाहुकुमार इष्ट इष्टरूपः, कान्तः २, प्रियः २, मनोज्ञः २,

सुबाहूकुमारे इट्ठे ५ सोमे ४; साहुजणस्सवि य णं भंते ! सुबाहू कुमारे इट्ठे इट्ठरूवे ५ जाव सुरूवे । सुबाहुणा भंते ! कुमारेणं इमा एयारूवा उराला माणुसरिद्धी किण्णा लद्धा, किण्णा पत्ता, किण्णा अभिसमण्णागया ? क वा एस आसि पुव्वभवे ? जाव समण्णागया ? '

प्रीतिं नोत्पादयेदित्यत आह–प्रियः प्रेमोत्पादकः, प्रियरूपः प्रिय (प्रीति) कारिस्वरूपः । एवंविधश्च लोकरूढितोऽपि स्यादित्यत आह–मनोज्ञः मनसाऽन्तःसंवेदनेन शोभनतया ज्ञायत इति मनोज्ञः, एवं मनोज्ञरूपः । एवंविधश्चैकदापि स्यादित्यत आह–'मणामे' त्ति मनसा अम्यते गम्यते पुनः पुनः संस्मरणतो यः स मनोमः, एवं मनोमरूपः । एतदेव प्रपञ्चयन्नाह–'सोमे'त्ति अरौद्रः, सुभगो वल्लभः । 'पियदंसणे'त्ति प्रेमजनकाकारः किमुक्तं भवति 'सुरूवे'त्ति शोभनाकारः सुस्भावो वेति । एवंविधश्चैकजनापेक्षयापि स्यादित्यत आह–'बहुजणस्सवि ' इत्यादि । एवंविधश्च प्राकृतजनापेक्षयापि स्यादित्यत आह–'साहुजंणस्सवि' इत्यादि । ' इमा एयारूव' त्ति इयं प्रत्यक्षा, एतद्रूपा उपलभ्यमानस्वरूपैव अकृत्रिमेत्यर्थः । 'किण्णा लद्ध'त्ति केन हेतुनोपार्जिता । 'किण्णा पत्त'त्ति केन हेतुना प्राप्ता–उपार्जिता सति प्राप्तिमुपगता । ' किण्णा अभिसमण्णागय ' त्ति प्राप्तापि सती केन हेतुना आभिमुख्येन सांगत्येन चोपा-

मनोमः २, सोमः सुभगः प्रियदर्शनः सुरूपः, बहुजनस्यापि च भदन्त ! सुबाहुः कुमार इष्टः ५ सोमः ४; साधुजनस्यापि च भदन्त ! सुबाहुः कुमार इष्ट इष्टरूपः ५ यावत् सुरूपः । सुबाहुना भदन्त ! कुमारेणेयमेतद्रूपा मानुषर्द्धिः केन लब्धा, केन प्राप्ता, केनाभिसमन्वागता ? को वैष आसीत् पूर्वभवे ? यावत् समन्वागता ? '

‘एवं खलु गोतमा ! तेणं कालेणं २ इहेव जंबुद्दीवे २ भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णगरे होत्था रिद्ध०। तत्थ णं हत्थिणाउरे णगरे सुमुहे णामं गाहावती परिवसति अड्ढे। तेणं कालेणं २ धम्मघोसा णामं थेरा जातिसंपण्णा जाव पंचहिं समणसतेहिं सद्धिं संपरिवुडा पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गा० दूइज्ज० जेणेव हत्थिणापुरे णगरे जेणेव सहसंबवणे उज्जाणे तेणेव उवा० २ अहापडिरूवं उग्गहं

जनस्य च पश्चाद् भोग्यतामुपगतेति। ‘को वा एस आसि पुव्वभवे’ इह यावत्करणादिदं दृश्यम्–“किंनामए वा, किं वा गोएणं कयरंसि वा गामंसि वा, संनिवेसंसि वा, किंवा दच्चा, किं वा भोच्चा, किं वा किच्चा, किं वा समायरित्ता, कस्स वा तहारूवस्स समणस्स वा, माहणस्स वा अंतिए एगमवि आरियं सुवयणं सोच्चा निसम्म सुबाहुकुमारेण इमा एयारूवा उराला माणुसिड्ढी लद्धा पत्ता अभिसमन्नागय” त्ति। ‘जाइसंपन्ना’ इह यावत्करणादिदं दृश्यम्–“कुलसंपन्ना बलसंपन्ना रूवसंपन्ना एवं विणय-नाण-दंसण-चरित्त-लज्जा-लाघवसंपन्ना उयंसी तेयंसी वचंसी जसंसी” इत्यादि। ‘गा०दूइज्ज’ त्ति “गामाणुगामं दूइज्जमाणा” इति दृश्यम्, द्रवन्तो गच्छन्त इत्यर्थः। ‘जहा गोयमसामि’ त्ति द्वितीयाध्ययनदर्शितगौतमस्वामिभिक्षाचर्यान्यायेनायमपि भिक्षा-

‘एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले २ इहैव जम्बूद्वीपे २ भारते वर्षे हस्तिनापुरं नाम नगरमभूदृद्ध०। तत्र हस्तिनापुरे नगरे सुमुखो नाम गाथापतिः परिवसत्याढ्यः। तस्मिन् काले २ धर्मघोषा नाम स्थविरा जातिसंपन्ना यावत् पञ्चभिः श्रमणशतैः सार्धं संपरिवृताः पूर्वानुपूर्वं चरन्तः ग्रामा० द्रवन्तो यत्रैव हस्तिनापुरं नगरं यत्रैव सहस्राम्रवणमुद्यानं तत्रैवोपा० २ यथाप्रतिरूपमवग्रहमव० संयमेन

उ० संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति । तेणं कालेणं २ धम्मघोसाणं थेराणं अंतेवासी सुदत्ते नामं अणगारे उराले जाव० लेस्से मासं मासेणं खममाणे विहरति । तते णं से सुदत्ते अणगारे मासखमणपारणगंसि पढमपोरिसीए सज्झायं करेति, जहा गोतमसामी तहेव, सुहम्मे (धम्मघोसे) थेरे आपुच्छति, जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावतिस्स गिहं अणुपविट्ठे । तते णं से सुमुहे गाहावती सुदत्तं अणगारं एज्जमाणं पासति, पासित्ता हट्ठतुट्ठे आसणाओ अब्भुट्ठेति २, पायपीढाओ पच्चोरुहति २ पाउयाओ मुयति २ एगसाडियं उत्त० २ सुदत्तं अणगारं सत्तट्ठपयाइं पच्चुग्गच्छति, २ तिक्खुत्तो

टनसामाचारीं प्रयुङ्क्त इत्यर्थः । 'सुहम्मे थेरे' त्ति धर्मघोषस्थविरानित्यर्थः, धर्मशब्दसाम्याच्छब्दद्वयस्याप्येकार्थत्वात् । पडि-

---

तपसाऽऽत्मानं भावयन्तो विहरन्ति । तस्मिन् काले २ धर्मघोषाणां स्थविराणामन्तेवासी सुदत्तो नामानगार उदारो यावत् ०लेश्यो मासं मासं क्षममाणो विहरति । ततः स सुदत्तोऽनगारो मासक्षमणपारणके प्रथमपौरुष्याः स्वाध्यायं करोति, यथा गौतमस्वामी तथैव, सुधर्मणः स्थविरानाप्ृच्छते, यावदटन् सुमुखस्य गाथापतेर्गृहमनुप्रविष्टः । ततः स सुमुखो गाथापतिः सुदत्तमनगारमायन्तं पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्ट आसनादभ्युत्तिष्ठति २ पादपीठात् प्रत्यवरोहति २ पादुके मुञ्चति २ एकशाटकमुत्त० सुदत्तमनगारं सप्ताष्टपदानि प्रत्युद्गच्छति, त्रिः आदक्षिण० वन्दते नमस्यति २ यत्रैव भक्तगृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य स्वहस्तेन विपुलेनाशनपान० ४ प्रतिलम्भयिष्यामीति तुष्टः ३ ।

आया० वंदति नमंसति २ जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छति २ त्ता सयहत्थेणं विउलेणं असणपाण० ४ पडिलाभेस्सामीति तुट्ठे ३ । तते णं तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स तेणं दव्वसुद्धेणं ३ तिविहेणं तिकरणसुद्धेणं सुदत्ते अणगारे पडिलाभिते समाणे संसारे परित्तीकते, मणुस्साउए निबद्धे । गिहंसि य से इमाइं पंच दिव्वाइं, पाउब्भूताइं, तं जहा;—वसुहारा वुट्ठा, दसद्धवण्णे कुसुमे निवातिते, चेलुक्खेवे कते, आहताओ देवदुंदुभीओ, अंतरावि य णं आगासंसि अहो दाणे २ घुट्ठे य । हत्थिणाउरे

लाहिस्सामीति तुट्ठे' इहेदं द्रष्टव्यम्—" पडिलाभेमाणे तुट्ठे पडिलाभिए वि तुट्ठे " त्ति । 'तस्स सुमुहस्स' त्ति विभक्तिपरिणामात् 'तेन 'सुमुहेन' इति द्रष्टव्यम् । 'तेन' इत्यशनादिदानेन 'दव्वसुद्धेणं' त्ति द्रव्यतः शुद्धेन प्रासुकादिनेत्यर्थः, इहान्यदपि " गाहगसुद्धेण दायगसुद्धेण " त्ति दृश्यम्; तत्र ग्राहकशुद्धं यत्र ग्रहीता चारित्रगुणयुक्तः, दायकशुद्धं तु यत्र दाता औदार्यादिगुणान्वितः । अत एवाह— 'तिविहेणं' त्ति उक्तलक्षणप्रकारत्रययुक्तेनेति । 'तिकरणसुद्धेणं' ति मनोवाक्कायलक्षणकरणत्रयस्य

ततस्तेन सुमुखेन गाथापतिना तेन द्रव्यशुद्धेन ३ त्रिविधेन त्रिकरणशुद्धेन सुदत्तेऽनगारे प्रतिलम्भिते सति संसारः परीत्तीकृतः, मनुष्यायुर्निबद्धम् । गृहे च तस्येमानि पञ्च दिव्यानि प्रादुर्भूतानि, तद्यथा,—वसुधारा वृष्टा, दशार्धवर्णं कुसुमं निपातितम्, चेलोत्क्षेपः कृतः, आहता देवदुन्दुभयः, अन्तरापि चाकाशेऽहो दानं २ घुष्टं च । हस्तिनापुरे श्रृङ्गाटक० यावत्० पथेषु बहुजनोऽन्योऽन्यमेवमाख्याति;—धन्यो देवा० सुमुखो गाथापतिर्यावत् तद् धन्यः ५ । स सुमुखो गाथापतिर्बहूनि वर्षशतान्यायुः पालयति २ कालमासे कालं कृत्वेहैव हस्तिशीर्षके

सिंघाडग० जाव० पहेसु बहुजणो अण्णमण्णस्स एवं आइक्खइ;—धण्णे णं देवा० सुमुहे गाहावती जाव तं धण्णे ५। से सुमुहे गाहावती बहूइं वाससताइं आउयं पालेति २ कालमासे कालं किच्चा इहेव हत्थिसीसए णगरे अदीणसत्तुस्स रण्णो धारिणीए देवीए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे। तते णं सा धारिणी देवी सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ तहेव सीहं पासति। सेसं तं चेव जाव उप्पिं-पासादे विहरति। तं एवं खलु गोतमा! सुबाहुणा इमा एयारूवा मणुस्सरिद्धी लद्धा ३'।

दायकसंबन्धिनो विशुद्धतयेत्यर्थः। 'एवं आइक्खइ' त्ति सामान्येनाचष्टे; इह चान्यदपि पदत्रयं द्रष्टव्यम्—"एवं भासइ" त्ति विशेषत आचष्टे, "एवं पण्णवेइ एवं परूवेइ" एतच्च पूर्वोक्तपदद्वयस्यैव क्रमेण व्याख्यानार्थं पदद्वयमवगन्तव्यम्; अयं (अथ) वा आख्यातीति तथैव, भाषते व्यक्तवचनैः, प्रज्ञापयतीति युक्तिभिर्बोधयति, प्ररूपयति तु भेदतः कथयतीति। 'धन्ने णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावती' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्—"पुन्ने णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावती" एवं "कयत्थे णं कयलक्खणे णं सुलद्धे (सुद्धे) णं सुमुहस्स गाहावतिस्स (जम्म) जीवियफले, जस्स णं इमा एयारूवा उराला माणुसिड्ढी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागय" त्ति। 'तं धण्णे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावती' इत्यादि पूर्वप्रदर्शितमेवेह पदपञ्चकं निगमनतयाऽवसेयम्। 'अहिगय-

नगरेऽदीनशत्रो राज्ञो धारिण्या देव्याः कुक्षौ पुत्रतयोपपन्नः। ततः सा धारिणी देवी शयनीये सुप्तजागरा निद्रान्ती २ तथैव सिंहं पश्यति। शेषं तदेव यावदुपरिप्रासादे विहरति। तदेव खलु गौतम! सुबाहुनेयमेतद्रूपा मनुष्यर्द्धिर्लब्धा ३।'

'पभू णं भंते ! सुबाहुकुमारे देवाणु० अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ?' 'हंता पभू'। तते णं से भगवं गोयमे समणं भगवं वंदति नमंसति २ संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति। तते णं से समणे भगवं अण्णया कयाइ हत्थिसीसाओ णगराओ पुप्फ० उज्जाणाओ कतवणमालजक्खायतणाओ पडि० २ बहिया जणवयं विहरति। तते णं से सुबाहू कुमारे समणोवासए जाते अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरति। तते णं से सुबाहुकुमारे अण्णया चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवा० २ पोसहसालं पमज्जति २ उच्चार-

---

जीवाजीवे इह यावत्करणात् "उवलद्धपुन्नपावे" इत्यादिकं "अहापरिग्गहिएहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" इत्येतदन्तं दृश्यम्। चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु" त्ति अत्रोद्दिष्टा अमावास्या। 'गामागर' इह यावत्करणात् "नगरकब्बडमडं-

---

'प्रभुर्भदन्त ! सुबाहुकुमारो देवानु० अन्तिके मुण्डो भूत्वाऽगारादनगारतां प्रव्रजितुम् ?' 'हन्त प्रभुः'। ततः स भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं वन्दते नमस्यति २ संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति। ततः स श्रमणो भगवनन्यदा कदाचिद् हस्तिशीर्षाद् नगरात् पुष्प० उद्यानात् कृतवनमालयक्षायतनात् प्रति० बहिर्जनपदं विहरति। ततः स सुबाहुकुमार. श्रमणोपासको जातोऽभिगतजीवाजीवो यावत् प्रतिलम्भयन् विहरति। ततः स सुबाहुः कुमारोऽन्यदा चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टापौर्णमासीषु यत्रैव पौषधशाला तत्रैवोपा० २ पौषधशालां

पासवणभूमिं पडिलेहेति २ दब्भसंथारं संथारेइ, दब्भसं० दुरूहति । अट्ठमभत्तं पगेण्हति । पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे २ विहरति । तएणं तस्स सुबाहुस्स कुमारस्स पुव्वरत्तावरत्तकाले धम्मजागरियं जागरमाणस्स इमे एतारूवे अज्झत्थिते ३—' धण्णा णं ते गामागर० जाव सण्णिवेसा, जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरति; धण्णा णं ते राईसर० जे णं समणस्स अंतिए मुंडा जाव पव्वयंति, धण्णा णं ते राईसर० जे णं समणस्स अंतिए पंचाणुव्वतियं जाव गिहिधम्मं

वखेडदोणमुहपट्टणनिगमआसमसंबाहसंनिवेसा " इति दृश्यम् । ' राईसर ' इहैवं दृश्यम्–" राईसरतलवरमाडंबियकोडुंबियसेट्ठिसेणावइसत्थवाहपभियउ " त्ति । ' मुंडा ' इह यावत्करणादिदं दृश्यम्–" भवित्ता अगाराउ अणगारियं " ति । ' पुव्वाणुपुव्विं ' इह यावत्करणादिदं दृश्यम्–" चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे " त्ति । ' जहा पढमं ' ति यथैहैवाध्ययने प्रथमं जमालिनिदर्शनेन निर्गतोऽयमुक्तस्तथाद्वितीयनिर्गमेऽयं नगराद् विनिर्गत इति वाच्यम्, उभयत्र समानो वर्णकग्रन्थ इति भावः । ' ईरियासमिए '

प्रमार्ष्टि २ उच्चारप्रस्रवणभूमिं प्रतिलेखयति २ दर्भसंस्तारं संस्तृणोति, दर्भसं० आरोहति । अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति । पौषधशालायां पौषधिकोऽष्टमभक्तिकः पौषधं प्रतिजागरयन् २ विहरति । ततस्तस्य सुबाहोः कुमारस्य पूर्वरात्रापररात्रकाले धर्मजागर्यया जाग्रतोऽयमेतद्रूप आध्यात्मिकः ३—' धन्यास्ते ग्रामाकर० यावत् संनिवेशाः, यत्र श्रमणो भगवान् महावीरो विहरति, धन्यास्ते राजेश्वर० ये श्रमणस्यान्तिके मुण्डा यावत् प्रव्रजन्ति, धन्यास्ते राजेश्वर० ये श्रमणस्यान्तिके पञ्चाणुव्रतिकं यावद् गृहिधर्मं प्रतिपद्यन्ते, धन्यास्ते राजेश्वर० ये श्रमण-

पडिवज्जंति, धण्णा णं ते राईसर० जे णं समणस्स अंतिए धम्मं सुणेंति; तं जइ णं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं जाव दूइज्जमाणे इहमागच्छेज्जा जाव विहरिज्जा, तते णं अहं समणस्स अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वएज्जा '।

तते णं समणे भगवं महावीरे सुबाहुस्स कुमारस्स इमं एयारूवं अज्झत्थियं जाव वियाणित्ता पुव्वाणुपुव्विं दूइज्जमाणे जेणेव हत्थिसीसे णगरे, जेणेव पुप्फ० उज्जाणे, जेणेव कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खायतणे तेणेव उवा० अहापडि० उग्ग० संजमेण जाव विहराति। परिसा राया निग्गते। तते णं तस्स सुबाहुस्स कुमारस्स तं महया० जहा पढमं तहा निग्गओ। धम्मो कहिओ। परिसा राया गतो तते णं से सुबाहू कुमारे समणस्स भगवओ अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठ० जहा मेहो तहा

स्यान्तिके धर्मं शृणवन्ति, तद् यदि श्रमणो भगवान् महावीरः पूर्वानुपूर्व्या यावद् द्रवन्निहागच्छेद् यावद् विहरेत्, ततोऽहं श्रमणस्यान्तिके मुण्डो भूत्वा यावत् प्रव्रजेयम् '।

तनः श्रमणो भगवान् महावीरः सुबाहोः कुमारस्येममेतद्रूपमाध्यात्मिकं यावद् विज्ञाय पूर्वानुपूर्व्या द्रवन् यत्रैव हस्तिशीर्षं नगरं, यत्रैव पुष्प० उद्यानं, यत्रैव कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायतनं तत्रैवोपा० यथाप्रतिरूपमवग्रहं० संयमेन यावद् विहरति। परिषद् राजा निर्गतः।

अम्मापियरो आपुच्छति । णिक्खमणाभिसेओ तहेव जाव अणगारे जाते इरियासमिते जाव बंभयारी । ततेणं से सुबाहू अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाइं अहिज्जति बहूहिं चउत्थ० तवोविहाणेहिं अप्पाणं भावेत्ता बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिं पत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववण्णे । से णं तत्तो देवलोयाउ आउ-क्खएणं भवक्खएणं ठितिक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता माणुसं विग्गहं लभिहिति २ केवलं बोहिं

इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यम्–' भासासमिए ४ एवं ३ मणगुत्ते ३ गुत्तिदिए गुत्ते गुत्तबंभयारी " त्ति ' आउक्खएणं ' ति आयुःकर्मद्रव्यनिर्जरणेन । ' भवक्खएणं ' ति देवगतिनिबन्धनदेवगत्यादिकर्मद्रव्यनिर्जरणेन । ' ठिइक्खएणं ' ति आयुष्कादिकर्म-

ततस्तस्य सुवाहोः कुमारस्य तद् महा० यथा प्रथमं तथा निर्गतः । धर्मः कथितः । परिषद् राजा गतः । ततः स सुबाहुः कुमारः श्रमणस्य भगवतोऽन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य हृष्ट० यथा मेघस्तथाऽम्बापितरावापृच्छते । निष्क्रमणाभिषेकस्तथैव यावदनगारो जात ईर्यासमितो यावद् ब्रह्मचारी । ततः स सुबाहुरनगारः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके सामायिकादीन्येकादशाङ्गान्यधीते । बहुभिश्चतुर्थ० तपोविधानैरात्मानं भावयित्वा बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयित्वा मासिक्या संलेखनयाऽऽत्मानं जोषयित्वा षष्टिं भक्ता-न्यनशनया छेदयित्वाऽऽलोचितप्रतिक्रान्तः समाधिं प्राप्तः कालमासे कालं कृत्वा सौधर्मे कल्पे देवतयोपपन्नः । स ततो देवलोकादायुःक्षयेण

बुज्झिहिति २ तहारूवाणं थेराणं अंतिए मुंडे जाव पव्वइस्सति । से णं तत्थ बहूइं वासाइं सामण्णं पाउणिहिति २ आलोइयपडिक्कंते समाहिकालगते सणंकुमारे कप्पे देवत्ताए उववण्णे, ततो माणुस्सं, पवज्जा, बंभलोए । माणुस्सं महासुक्के माणुस्सं आणए [आरणे] माणुस्सं आरणे, माणुस्सं सव्वट्ठसिद्धे । से णं ततो अणंतरं उव्वट्टिता महाविदेहे, जाव अड्ढाइं जहा दढपतिण्णे, सिज्झिहिति ५ । तं एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते । (सू० ३३) इति पढमं अज्झयणं समत्तं ।

स्थितिविगमेन । ' अणंतरं चयं चइत्त ' त्ति देवभवसंबन्धिनं देहं त्यक्त्वेत्यर्थः, अथवा अनन्तरमायुःक्षयादनन्तरं ' चयं ' ति च्यवनं 'चइत्त' त्ति च्युत्वा । 'महाविदेहे' इह यावत्करणात् "वासे जाइं इमाइं कुलाइं भवंति अड्ढाइ अपरिभूयाइं" इत्यादि दृश्यम् ।

॥ इति द्वितीयश्रुतस्कन्धे प्रथमाध्ययनविवरणम् ॥

भवक्षयेण स्थितिक्षयेणानन्तरं चयं त्यक्त्वा मानुषं विग्रहं लप्स्यते २ केवलं बोधिं भोत्स्यते २ तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके मुण्डो यावत् प्रव्रजिष्यति । स तत्र बहूनि वर्षाणि श्रामण्यं पालयिष्यति २ आलोचितप्रतिक्रान्तः समाधिकालगतः सनत्कुमारे कल्पे देवतयोपपन्नः, ततो मानुष्यम्, प्रव्रज्या, ब्रह्मलोके । मानुष्यम्, महाशुक्रे । मानुष्यम् आनते (आरणे) मानुष्यम्, आनते । मानुष्यम्, सर्वार्थसिद्धे । स ततोऽनन्तरमुद्वृत्त्यमहाविदेहे यावदाढ्यानि यथा दृढप्रतिज्ञः, सेत्स्यति ५ । तदेवं खलु जम्बो ! श्रमणेन यावत् संप्राप्तेन सुखविपाकानां प्रथमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः ।

॥ इति प्रथममध्ययनं समाप्तम् ॥

बितियस्स उक्खेवओ । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं उसभपुरे णगरे । थूभकरंडगं उज्जाणं । धण्णो जक्खो । धणावहो राया । सरस्सती देवी । सुमिणदंसणं, कहणा, जम्मं, बालत्तणं, कलाओ य, जोव्वणं, पाणिग्गहणं, दाओ, पासाद० भोगा य, जहा सुबाहुस्स; नवरं भद्दनंदी कुमारे, सिरिदेवीपामोक्खाणं पंच सया । सामिस्स समोसरणं, सावगधम्मं० । पुव्वभवपुच्छा । महाविदेहे पुंडरीगिणी णगरी । विजए कुमारे । जुगबाहू तित्थंगरे पडिलाभिते मणुस्साउए बद्धे । इह उप्पण्णे । सेसं जहा सुबाहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिति, बुझिहिति मुच्चिहिति, परिणिव्वाहिति, सव्वदुक्खाणमंतं करेहिति ॥

॥ बितियं अज्झयणं समत्तं ॥

द्वितीयस्योपक्षेपः । एवं खलु जम्बो ! तस्मिन् काले तस्मिन् समये वृषभपुरं नगरम् । स्तूपकरण्डकमुद्यानम् । धन्यो यक्षः । धनावहो राजा । सरस्वती देवी स्वप्नदर्शनम्, कथनम्, जन्म, बालत्वम्, कलाश्च, यौवनम्, पाणिग्रहणम्, दायः, प्रासादभोगाश्च, यथा सुबाहोः, केवलं भद्रनन्दी कुमारः, श्रीदेवीप्रमुखाणा पञ्च शतानि । स्वामिनः समवसरणम्, श्रावकधर्म० । पूर्वभवपृच्छा महाविदेहे पुण्डरीकिणी नगरी विजयः कुमारः । युगबाहुस्तीर्थंकरः प्रतिलम्भितः मनुष्यायुर्बद्धम् । इहोत्पन्नः । शेषं यथा सुबाहोर्यावद् महाविदेहे सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति, सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति ॥ द्वितीयमध्ययनं समाप्तम् ॥

तच्चस्स उक्खेवओ । वीरपुरं णगरं । मणोरमं उज्जाणं । वीरकण्हमित्ते राया । सिरी देवी । सुजाए कुमारे । बलसिरिपामोक्खाणं पंच सया । सामी समोसरिते । पुव्वभवपुच्छा । उसुयारे णगरे । उसभद्दत्ते गाहावती । पुप्फदंते अणगारे पडि० । इह उप्पण्णे जाव महाविदेहे सिज्झिहिति ॥

॥ सुहविवागे ततियं अज्झयणं समत्तं ॥

एवमुत्तराणि नवाप्यनुगन्तव्यानीति । ॥ समाप्तं विपाकश्रुताख्यैकादशाङ्गप्रदेशविवरणम् ॥

इहानुयोगे यदयुक्तमुक्तं तद् धीधना द्राक् परिशोधयन्तु । नापेक्षणं युक्तिमदत्र येन जिनागमे भक्तिपरायणानाम् ॥ १ ॥

कृतिरियं संविग्नमुनिजनप्रधानश्रीजिनेश्वराचार्यचरणकमलचञ्चरीककल्पस्य श्रीमदभयदेवाचार्यस्येति । श्रीरस्तु । ग्रंथाग्रः ॥९००॥

तृतीयस्योपक्षेपः । वीरपुरं नगरम् । मनोरममुद्यानम् वीरकृष्णमित्रो राजा । श्रीर्देवी । सुजातः कुमारः । बलश्रीप्रमुखाणां पञ्च शतानि । स्वामी समवसृतः । पूर्वभवपृच्छा । इक्षुकारं नगरम् । ऋषभदत्तो गाथापतिः । पुष्पदन्तोऽनगारः प्रति० । इहोत्पन्नो यावद् महाविदेहे सेत्स्यति ।

॥ सुखविपाके तृतीयमध्ययनं समाप्तम् ॥

चउत्थस्स उक्खेवओ। विजयपुरं नगरं। नंदणवणं (मणोरमं) उज्जाणं। असोगो जक्खो। वासवदत्ते राया। कण्हा देवी। सुवासवे कुमारे। भद्दापामोक्खाणं पंच सया जाव पुव्वभवे। कोसंबी णगरी। धणपाले राया। वेसमणभद्दे अणगारे पडिलाभिते। इहं उप्पण्णे जाव सिद्धे॥

॥ चउत्थं अज्झयणं समत्तं॥

पंचमस्स उक्खेवओ। सोगंधिया णगरी। णीलासोगे उज्जाणे। सुकालो जक्खो। अपडिहओ राया। सुकण्हा देवी। महचंदे कुमारे। तस्स अरहदत्ता भारिया। जिणदासो पुत्तो। तित्थगरागमणं। जिणदासपुव्वभवो। मज्झमिया णगरी। मेहरहे राया। सुधम्मे अणगारे पडिलाभिते जाव सिद्धे।

चतुर्थस्योपक्षेपः। विजयपुरं नगरम्। नन्दनवनं(मनोरमं)उद्यानम्। अशोको यक्षः। वासवदत्तो राजा। कृष्णा देवी। सुवासवः कुमारः। भद्राप्रमुखाणां पञ्च शतानि यावत् पूर्वभवः। कौशाम्बी नगरी। धनपालो राजा। वैश्रमणभद्रोऽनगारः प्रतिलम्भितः। इहोत्पन्नो यावत् सिद्धः॥

॥ चतुर्थमध्ययनं समाप्तम्॥

॥ पंचमं अज्झयणं समत्तं ॥

छट्ठस्स उक्खेवओ । कणगपुरं णगरं । सेतासोयं उज्जाणं । वीरभद्दो जक्खो । पियचंदो राया । सुभद्दा देवी । वेसमणे कुमारे जुवराया । सिरीदेवीपामोक्खाणं पंच सया । तित्थगरागमणं । धणवती जुवरायपुत्ते जाव पुव्वभवे । मणिचइया णगरी । मित्ते राया । संभूयविजए अणगारे पडिलाभिते जाव सिद्धे ।

॥ छट्ठं अज्झयणं समत्तं ॥

सत्तमस्स उक्खेवओ । महापुरं णगरं। रत्तासोगं उज्जाणं। रत्तपाओ जक्खो। बले राया । सुभद्दा देवी। महब्बले कुमारे। रत्तवतीपामोक्खाणं पंच सया। तित्थगरागमणं जाव पुव्वभवो। मणिपुरं णगरं।

पञ्चमस्योपक्षेपः । सौगन्धिका नगरी । नीलाशोकमुद्यानम् । सुकालो यक्षः । अप्रतिहतो राजा । सुकृष्णा देवी । महचन्द्रः कुमारः । तस्यार्हद्दत्ता भार्या । जिनदासः पुत्रः । तीर्थकरागमनम् । जिनदासः । पूर्वभवः । मध्यमिका नगरी । मेघरथो राजा । सुधर्माऽनगारः प्रतिलम्भितो यावत् सिद्धः ।

॥ पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥

षष्ठस्योपक्षेपः । कनकपुरं नगरम् । श्वेताशोकमुद्यानम् । वीरभद्रो यक्षः । प्रियचन्द्रो राजा । सुभद्रा देवी । वैश्रमणः कुमारो युवराजः । श्रीदेवीप्रमुखाणां पञ्च शतानि । तीर्थकरागमनम् । धनपतिर्युवराजपुत्रो यावत् पूर्वभवः । मणिचयिका नगरी । मित्रो राजा संभूतविज-

णागदत्ते गाहावती । इंददत्ते अणगारे पडिलाभिते जाव सिद्धे । ॥ सत्तमं अज्झयणं समत्तं ॥

अट्ठमस्स उक्खेवओ सुघोसं णगरं । देवरमणं उज्जाणं । वीरसेणो जक्खो । अज्जुणो राया । तत्तवती देवी । भद्दनंदी कुमारे । सिरिदेवीपामोक्खाणं पंच सया जाव पुव्वभवे । महाघोसे णगरे । धम्मघोसे गाहावती । धम्मसीहे अणगारे पडिलाभिते जाव सिद्धे ।

॥ अट्ठमं अज्झयणं समत्तं ॥

णवमस्स उक्खेवओ । चंपा णगरी । पुण्णभद्दे उज्जाणे । पुण्णभद्दे जक्खे । दत्ते राया । रत्तवती देवी । महचंदे कुमारे जुव० । सिरिकंतापामोक्खाणं पंच सया जाव पुव्वभवो । तिगिच्छा णगरी ।

॥ षष्ठमध्ययनं समाप्तम् ।

योऽनगारः प्रतिलम्भितो यावत् सिद्धः ।

सप्तमस्योपक्षेपः । महापुरं नगरम् । रक्ताशोकमुद्यानम् । रक्तपादो यक्षः । बलो राजा । सुभद्रा देवी । महाबलः कुमारः । रक्तवती-प्रमुखाणां पञ्च शतानि । तीर्थंकरागमनं यावत् पूर्वभवः मणिपुरं नगरम् । नागदत्तो गाथापतिः । इन्द्रदत्तोऽनगारः प्रतिलम्भितो यावत् सिद्धः । ॥ सप्तममध्ययनं समाप्तम् ॥ अष्टमस्योपक्षेपः । सुघोषं नगरम् । देवरमणमुद्यानम् । वीरसेनो यक्षः । अर्जुनो राजा । तत्त्ववती देवी । भद्रनन्दी कुमारः । श्री देवीप्रमुखाणां पञ्च शतानि यावत् पूर्वभवः महाघोषं नगरम् । धर्मघोषो गाथापतिः । धर्मसिंहोऽनगारः प्रतिलम्भितो यावत् सिद्धः ।

जितसत्तू राया धम्मविरिए अणगारे पडिलाभिते जाव सिद्धे ॥ ॥ नवमं अज्झयणं समत्तं ॥

जति णं० दसमस्स उक्खेवओ। एवं खलु जंबू! तेणं कालेणं तेणं समएणं साएयं णामं णगरं होत्था। उत्तरकुरु उज्जाणे। पासामिओ जक्खो। मित्तणंदी राया। सिरिकंता देवी। वरदत्ते कुमारे। वरसेणापामोक्खाणं पंच देवी सया। तित्थगरागमणं। सावगधम्मं०। पुव्वभवो (पुच्छा मणुस्साउए निबद्धे) सयदुवारे णगरे। विमलवाहणे राया। धम्मरुई अणगारे (धम्मरुचिनामं अणगारं एज्जमाणं पासति २) पडिलाभिते। मणुस्साउए बद्धे। इहं उप्पण्णे। सेसं जहा सुबाहुस्स

॥ अष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥

नवमस्योपक्षेपः। चम्पा नगरी। पूर्णभद्रमुद्यानम्। पूर्णभद्रो यक्षः। दत्तो राजा। रक्तवती देवी। महचन्द्रः कुमारो युवराजः। श्रीकान्ताप्रमुखाणां पञ्च शतानि यावत् पूर्वभवः। तिगिन्छा नगरी। जितशत्रू राजा। धर्मवीर्योऽनगारः प्रतिलम्भितो यावत् सिद्धः।

॥ नवममध्ययनं समाप्तम् ॥

यदि० दशमस्योपक्षेपः। एवं खलु जम्बो! तस्मिन् काले तस्मिन् समये साकेतं नाम नगरमभूत्। उत्तरकुरूद्यानम्। पाशामृगो यक्षः। मित्रनन्दी राजा। श्रीकान्ता देवी। वरदत्तः कुमारः। वरसेनाप्रमुखाणां पञ्च देवीनां शतानि। तीर्थकरागमनम्। श्रावकधर्म०। पूर्वभवः—(पृच्छा मनुष्यायुर्निबद्धं) शतद्वारं नगरम्। विमलवाहनो राजा। धर्मरुचिरनगारः (धर्मरुचिनामानमनगारमायन्तं पश्यति

कुमारस्स । चिंता, जाव पव्वज्जा । कप्पंतरे । ततो जाव सव्वट्ठसिद्धे । ततो महाविदेहे जहा दढपतिण्णे जाव सिज्झिहिति ५ ॥

एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे अज्झपण्णत्ते । 'सेवं भंते ! सेवंभंते ! सुहविवागा' ॥ (सू० ३४) ॥ दसमं अज्झयणं समत्तं ॥१०॥

॥ एक्कारसमं अंगं समत्तं ॥

दृष्ट्वा) प्रतिलम्भितः । मनुष्यायुर्बद्धम् । इहोत्पन्नः । शेषं यथा सुबाहोः । चिन्ता, यावत् प्रव्रज्या । कल्पान्तरे । ततो यावत् सर्वार्थसिद्धे । ततो महाविदेहे यथा दृढप्रतिज्ञो यावत् सेत्स्यति ५ ।

एवं खलु जम्बो ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् संप्राप्तेन सुखविपाकानां दशमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः । 'तदेवं भदन्त ! तदेवंभदन्त ! सुखविपाकाः' ।

॥ दशममध्ययनं समाप्तम् ॥

॥ एकादशमङ्गं समाप्तम् ॥

नमो सुयदेवयाए–विवागसुयस्स दो सुयक्खंधा–दुहविवागो य सुहववागो य । तत्थ दुहविवागे दस अज्झयणा एक्कसरगा दससु चेव दिवसेसु उद्दिसिज्जंति । एवं सुहविवागेवि। सेसं जहा आयारस्स ॥ इति एक्कारसमं अंगं सम्मत्तं ॥ ११ ॥ ग्रन्थाग्रं–१२५० ॥

विपाकश्रुतस्य द्वौ श्रुतस्कन्धौ–दुःखविपाकः सुखविपाकश्च । तत्र दुःखविपाके दशाध्ययनान्येकसदृशानि दशस्वेव दिवसेषूद्दिश्यन्ते । एवं सुखविपाकेऽपि । शेषं यथाऽऽचारस्य ॥ इत्येकादशमङ्गं समाप्तम ॥ ११ ॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

श्रीमज्जैनसिध्धान्तवाचनाप्रकाशनकारिका

श्रीमती आगमोदयसमितिः

स्थापनाः—श्रीमल्लीतीर्थे वीर सं० २४४१ माघशुक्लदशम्याम्।

प्रति ६०००   सं० १९७२
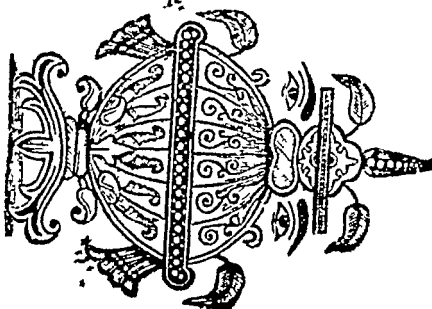
प्राप्तिस्थानः—

मास्तर विजयचंद मोहनलाल

ठे० दे० ला० धर्मशाळा, गोपीपुरा—सुरत.

आगमोदय समितिना ग्रंथो.

नदीसूत्र	२—४—०
अनुयोगद्वार	२—८—०
स्थानांग उत्तरार्ध	४—०—०
भगवतीसूत्र तृतीयभाग...	३—४—०
विचारसार प्रकरण..	०—८—०
निरयावली सूत्र..	०-१२-०
विशेषावश्यक गाथा विषयाकारादि क्रम	०—५—०
गच्छाचार पयन्नो .	०—६—०
धर्मबिंदु प्रकरण...	०-१२-०
विशेषावश्यक भाष्य मूल तथा टिकानुं गुजराती भाषान्तर भा. १ लो.	२—०—०
रायपसेणी....	१—८—०
जैन फीलीसोफी...	१—०—०
योग ,,	०-१४-०
कर्म ,,	०-१२-०

शेठ दे० ला० जे० पु० फंडना ग्रथो.

आनंद काव्य म० मौ०	४ थुं	०-१२-०
,, ,,	५ मुं	०-१०-०
,, ,,	६ ठुं	०-१२-०
श्राद्ध प्रतिक्रमण सूत्र		२—०—०
सेन प्रश्न (प्रश्नोत्तर रत्नाकर)		१—०—०
आवश्यक टीप्पण		१-१२-०
जम्बुद्वीप प्रज्ञप्ति सटीक उत्तरार्ध		२—०—०
श्रीपालचरित्र संस्कृत		०-१४-०
सूक्त मुक्तावली		२—०—०
प्रवचन सारोद्धार सटीक पूर्वार्ध		३—०—०
तंदुल वैयालीय पयन्नो सटीक		१—८—०
विंशति स्थानक पद्यबद्ध		१—०—०
कल्पसूत्र सुबोधिका		२—०—०
सुबोधा समाचारी		०—८—०
श्रीपाल चरित्रप्राकृत सावचुर्णिक		१—४—०